

**TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ
(METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)**

Özge GÖREL
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA
Ağustos, 2019
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ
(METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)

Hazırlayan
ÖZGE GÖREL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Lügati’nde “Dal” Maddesi (Metin- Dizinler- Sözlük)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/08/2019

Adı SOYADI

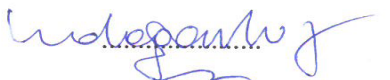
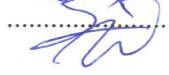
İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Erdoğan BOZ
: Dr. Öğr. Üyesi Serdar KARAOĞLU

İmza

.....

.....

.....

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özge GÖREL' in “**Türk Lügatinde “Dal” Maddesi (Metin-Dizinler-Sözlük)**” başlıklı tezi, 07.08.2019 günü saat 14:00’ de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ (METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)

Özge GÖREL

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ağustos, 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

Hüseyin Kazım Kadri, Türk dili de başta olmak üzere çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Türk Dili alanında verdiği en önemli eseri ise; *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri* isimli dört ciltlik eseridir. Türk dillerinin birliği amacıyla yazılan eser mukayeseli bir sözlük olma niteliğindedir. Sözlükte; Garb olarak verdiği Batı Türkçesinin yanında Azeri, Kazan, Uygur, Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi Türk lehçe ve şiveleri ayrıca Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, gibi Batı dilleri de işlenmiştir. Eserle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ama tam anlamıyla bir incelenmesi henüz yapılmamıştır. Sözlükle ilgili yapılmış yüksek lisans tezleri de mevcuttur. Ancak bu tezler bir Türk dili incelemesi değil, Azeri Türkçesi edebi metinlerini içermektedir. Biz bu sözlüğün dal harfinin “dal” ana madde başından “dürr” ana madde başına kadar olan kısmı çeviri yazı sistemine aktardık. Bizim bu tez konusunu seçme amacımız ise eserin önemini ortaya koymaktır. Türk Lügati'nin ne kadar büyük ve önemli bir eser olduğu açıktır. Eserin; mukayeseli bir çalışma olması, kelimelerin kökeni, türü ve şekline kadar açıklama yapması, madde başlarını bulunduğu dilin edebi metinlerinden örnekleriyle ortaya koyması, kullanılan atasözleri ve deyimlerle kanıtlaması gibi özellikleri de önemini artırmaktadır. Yalnız içerdiği hatalar yönüyle çok eleştiri almıştır. Çalışma; giriş, Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati hakkında genel bilgi, yöntem, Türk Lügati'nin tenkitli metni, ana metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışma hakkında kısa

bilgiler verilecek, birinci bölümde Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedilecektir. İkinci bölüm, çalışmanın konusunu oluşturan Türk Lügati ile ilgili genel bilgiler verildiği bölümdür. Yöntem bölümünde; hem Hüseyin Kazım Kadri'nin sözlüğü hazırlarken kullandığı yöntem hem de bizim incelediğimiz yöntem birlikte verilecektir. Metin kısmında “dal” ana madde başı ile “dürr” ana madde başı arası çeviri yazı sistemiyle çevrilmiş, ana metin kısmında ise metnin kendisi verilmiştir. Sonuç kısmında ise, tespitler yapılmış yöntem sorunlarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, dil, sözlük.

ABSTRACT

ARTICLE “DAL” IN TÜRK LÜGATİ (TEXT- INDEXES- DİCTIONARY)

Özge GÖREL

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

August, 2019

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bekir SARIKAYA

Hüseyin Kazım Kadri has produced works in various fields including Turkish Language. His most important work in Turkish language is; Türk Lügati is a four-volume work called *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri*. The work, written for the purpose of unity of Turkish languages, is a comparative dictionary. Dictionary; in addition to the Western Turkish which he gave as Garb, Turkish dialects and dialects such as Azeri, Kazan, Uighur, Koybal, Yakut, Chuvash, Kyrgyz were also processed and Arabic, Persian, French, Italian, Western languages were also studied. Various studies have been made about the work but a full examination has not been done yet. There are also postgraduate theses about dictionary. However, these theses do not include a study of Turkish language, but include literary texts of Azeri Turkish. We have transferred the part of the dictionary from the main article “dal” main article of the “dürr” main article to the translation writing system. Our aim is to determine the importance of the work. It is clear how great and important work of the Türk Lügati. Work; it is also a comparative study, explaining up to the origin, type and shape of the words, revealing the head of the articles with examples of literary texts of the language in which it is found, and proving them with the proverbs and idioms used. However, it has received much criticism in terms of the errors contained. Work; introduction, Hüseyin Kazım Kadri, general information about Türk Lügati, method, criticized text of Türk Lügati, main text and conclusion sections. In the introduction section; brief information about the

study. In the first part, life and works of Hüseyin Kazım Kadri will be briefly mentioned. The second part is the general information about Türk Lügati which is the subject of the study. In the method section; both Hüseyin Kazım Kadri's method of preparing a dictionary and the method we are examining will be given together. In the text section, the translation between "dal" main item and "dürr" main item is translated by writing system and in the main text part the text itself is given. In the conclusion part, the method problems were determined.

Keywords: Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, language, dictionary.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER DİZİNİ	xi
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI

1. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN HAYATI	2
2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN ESERLERİ	3

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİ	5
2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ	6
3. TÜRK LÜGATİ'NE YAPILAN ELEŞTİRİLER	7
4. DEĞİŞTİRİLMİŞ YAZIMLAR	8
5. DİLBİLGİSİ TERİMLERİ.....	9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

1. METNİN TESİSİNDE KULLANILAN YÖNTEM.....	15
2. MÜELLİFİN TÜRK LÜGATİ'Nİ HAZIRLARKEN KULLANDIĞI İLKELER.....	16

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ

1. TENKİTLİ METİN (TÜRK LÜGATİ)	21
SÖZLÜK.....	117
OKUNAMAYAN YERLER.....	128
DİZİN (LATİN ALFABESİNE GÖRE)	130
DİZİN (İSİMLER VE ESERLER DİZİNİ).....	145
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	152
TIPKIBASIM	155

SİMGELER DİZİNİ

( ) : TLTDİVEL’de açıklanan kelime ve kelime gruplarının kökeni, türü ve görevi gibi özellikleri verilmiştir.

, : Kelime ve kelime gruplarının özellikleri arasında “-“ yerine kullanılmıştır.

? : Hüseyin Kazım Kadri, örneklerini verdiği şair ve yazarları bilmediğinde ve bu örneklerde okuyamadığı yer olduğunda kullanmıştır.

[ ] : Hüseyin Kazım Kadri, madde başlarının transkribini verirken kullanmıştır. Tarafımızdan da aynen kullanılmıştır.

[?] : Okuyamadığımız yerler bu işaretle gösterilmiştir.

koyu harf : Madde başlarında ve örnek metinlerde geçen madde başlarının belirlenmesinde kullanılmıştır.

italik harf : Kelime ve kelime gruplarının özelliklerinde kullanılmıştır.

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Bizim Kullandığımız Transkripsiyon Harfleri
ا	a, e	a,e
آ	â	ā
ء	“ ’ ” ve “ , ”	’
ب	b	b
پ	p	p
ت	t	t
ث	th	ṯ
ج	dj	c
چ	ş	ç
ح	ḥ	ḥ
خ	kh	ḫ
د	d	d
ذ	dh	ḏ
ر	r	r
ز	z	z
ژ		j
س	s	s
ش	ch	ş

ص		ş
ض		d, z
ط	t	ṭ
ظ		ẓ
ع	‘	‘
غ	g	ġ
ف	p	f
ق	q, k	q
ك	k	k, g, ġ, v, y
ث	n̄	ŋ
نک	ngh	ṅ
ل	l	l
م	m	m
ن	n	n
و	ou, oū	v, o, ö, u, ü, ū
ه	é, h	h, e, a
لا	lâ	lā
ي	ï, i, y (1 sesi yerine), î, é	y, ı, î, ī

Ayrıca batıdan alınmış yabancı metinlerde “ê, û, é, à, è” sesleri de kullanılmıştır.

KISALTMALAR DİZİNİ

- HKK** : Hüseyin Kazım Kadri (bk. Transkripsiyon Harfleri, s. xii)
- TLTDİVEL** : Türk Lügatı, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri (bk. s.14 ve s. x)

GİRİŞ

Türk Lügati, döneminin en önemli sözlüklerindedir. Onu bu denli önemli kılan özellikleri ise; Türk dillerini mukayeseli olarak ele alması, bir nevi etimolojik sözlük olma özelliği taşıması ve bunların edebi tanıklarını göstermesidir. Onu döneminin diğer sözlüklerinden farklı kılan da bu özellikleridir. Bu çalışma da Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eserinin dal harfinin “dal” ve “dürr” madde başları arasını kapsamaktadır. Türk Lügati, çok büyük bir eserdir. Ancak eserde dizgi hataları veya basım hataları gibi hatalar da mevcuttur. Bu hatalar da eserin incelenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türk dilleri dışındaki dillerin edebi örneklerine ulaşmak zor olduğu için bulunabilenler anlamıyla yazılmış, diğerleri ana metinde yer aldığı gibi direkt verilmiştir. Çalışmada bu gibi zorluklar nedeniyle dal maddesinin tamamı ele alınamamıştır. Çalışmanın başında eserin yazarını da tanıtmak amacıyla Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı kısaca anlatılmış, bütün eserleri aktarılmıştır. Ardından Türk Lügati hakkında genel bilgiler verilmiş ve esere yapılan eleştiriler örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın nasıl yapıldığını göstermek amacıyla yöntem de verilmiş ve söz konusu kısmın transkripsiyonu yapılmıştır. Okuyucunun bilinmeyen kelimeleri daha rahat bulabilmesi amacıyla sözlük yapılmıştır. Ayrıca dizinler yapılarak araştırmacının aradığını rahatça bulması sağlanmıştır. Metnin aslını görmek isteyenler için de ana metin verilmiştir.

Türk Lügati sadece Osmanlı Türkçesi için değil diğer Türk lehçe ve şiveleri için de önemli bir eserdir. Çünkü Hüseyin Kazım Kadri, karşılaştırma yaparken kelmelerin kullanıldığı diğer Türk lehçe ve şivelerindeki tanımlarını da vermiş ve bunları edebi örneklerle tanıklamıştır. Bir nevi Türk dillerinin sözlüğü olmuştur.

Hüseyin Kazım Kadri bu eser için otuz beş yıl çalışmıştır. Türk dillerinin tek bir dilden ortaya çıktığını göstermek amacıyla yazılan eser bir bakıma geleceğe yönelik bir endişenin ürünüdür. Türk dillerinin birliğine ihtiyaç duyulabilme endişesi... Biz bu çalışmada Hüseyin Kazım Kadri'nin sözlükçülüğünü ve Türk Lügati'nin yazılış biçimini, yöntemini ve önemini ortaya koymayı amaçladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI

1. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN HAYATI

Hüseyin Kazım, 1286 (1870) yılında İstanbul Beylerbeyi'nde doğmuş ve 1934 yılında ölmüştür. Babası, Sultan Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde vezirlik yapan Ethem Paşa'nın oğlu, aynı zamanda Trabzon valisi olan Kadri Bey'dir. Eserlerinde Şeyh Muhsin-i Fani adını da kullanmıştır.¹

Hüseyin Kazım Kadri, ilkin Beylerbeyi Sıbyan mektebinde okumuş, sonra Soğukçeşme askerî rüştiyesine devamla orasını bitirerek Mülkiye mektebi idadisine girmiş ise de o sırada babasının Aydın Vilâyeti Defterdarlığına tayini üzerine İstanbul'u terk ile İzmir'e gitmiş ve oradaki İngiliz Ticaret mektebinde orta tahsilini yapmıştır. Fransız ve İngiliz dillerini bu mektepte öğrenmiş ve Şark İslâm kültürünün iki anahtarı olan Arapça ile Farsçayı da sonraları hususî muallimden tahsil etmiştir. İtalyancayı bildiği de anlaşılıyorsa da bu dili nerede ve ne surette öğrendiği belli değildir. Türk Lügati ile uğraşmağa başladıktan sonra Lâtince ile eski Yunancayı da öğrenmiştir.²

Merak duyduğu ziraatçılık konusundaki bilgilerini geliştirmek için bir ara Almanya'ya gitti. Hüseyin Kazım ilk resmî görevine Aydın Vilâyeti Muhasebe Kalemi'nde başladı (1887). Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra istifa etti. Ailesi İstanbul'a dönünce Maliye Nezâreti Mektübî Kalemi'ne girdi (1890). Bir müddet sonra Hariciye Nezâreti Umûr-ı Şehbenderî Kalemi'ne geçti (1895); bir süre Dârüşşafaka'da astronomi hocalığı yaptı. Ardından Tiflis şehbenderliğine tayin edildiyse de annesi rızâ göstermeyince daha önce çalıştığı maliyedeki görevine döndü. 1902'de bu görevinden de ayrılarak II. Meşrutiyet'in ilânına kadar resmî görev almadı. Mücadeleci bir mizaca sahip oluşu sık sık görev değiştirmesine sebep oldu. Bir ara Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le Yeni Zelanda'ya giderek bir köy kurup orada yaşamak teşebbüsünde bulundu; fakat hükümetin durumdan haberdar

---

¹ yay.: Osman Ergin; *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949, 7 s.

² yay.: Osman Ergin; *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949, 7 s.

olması yüzünden bu düşünce gerçekleşmedi. II. Meşrutiyet'ten sonra yine Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le Tanin gazetesini çıkardı.³

2. HÜSEYİN KAZIM KADRİ'NİN ESERLERİ⁴

Hüseyin Kazım Kadri, çok yönlü bir kimsedir ve bir çok alanda çalışmaları mevcuttur. Türk dili, edebiyat, din, ziraat gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların bazılarını asıl adıyla bazılarını ise “Şeyh Muhsin-i Fani” takma adıyla yayınlamıştır. Bu bölümde onun eserlerinden bahsedilmiştir.

1. Hak ve Hakikat, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1288 HŞ (1909), 88 s.
2. Felaha Doğru – İslâmiyetin Avrupa'ya Son Sözü, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Tanin Matbaası, 1331-1328 (1912) 51 s.
3. İstikbale Doğru, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331- 1329 (1913), 58 s.
4. 10 Ağustos İnkılabı ve Netaici- Türkiye İnkırazının Sâıkları: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla, İstanbul, Matbaa-yı Orhaniye, 1336 (1920), 198 s.
5. Yirminci Asırda İslâmiyet, Şeyh Muhsin-i Fani ez-Zahiri müstear adıyla, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1339 (1923), 260 s.
6. Nuru'l-Beyan- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, Heyete Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla katıldı, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340 (1924), I. C. 6-600 s.; II. C. 601- 1147+4+35 s.
7. Türk Lügati – Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri (Daha sonra incelenecektir.)
8. Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume, şerh ve tenkit eden: Şeyh Muhsin-i Fani, İstanbul, Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş., 1340 (1924), 4+64 s.
9. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı, yay.: Osman Ergin, İstanbul, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, 96 s.
10. Ziya Gökalp'in Tenkidi, haz.: İsmail Kara, İstanbul Dergah Yayınları, 1989, 171 s.

³ Nurettin Albayrak; “Hüseyin Kâzım Kadri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1998, XVIII, 544 s.

⁴ Haz. İsmail Kara; *Meşrutiyet' ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 18-30.

11. Baęlar Arasında, İstanbul, Ālem Matbaası, 1316, 376 s.
12. Çiftçilik Nasihatları, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1328, 263 s.
13. İlm-i Ziraat, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327, 295 s. 2.bs. İstanbul, Hilal Matbaası, 1332, 295 s.
14. Ziraat Dersleri, İstanbul, Tanin Matbaası, 1328, 327 s.
15. Baęcılık, İstanbul, Tanin Matbaası, 2. Bs. 1328, 478 s.
16. Ziraat Albümü, İstanbul, Tanin Matbaası, 1329, 223 s.
17. Çiftçi Çocuęu, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1331, 80 s.
18. Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öęüdü, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1329-1331, 93 s.
19. Amelī Ve Tatbikī Ziraat Dersleri, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1335- 1339 (6 Kitap). 2. Bs. Yeni Çiftçilik Dersleri adıyla; İstanbul, Marifet Matbaası, 1928, 198 s.
20. İlm-i İktisadī Ziraī, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1339, 181 s.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİ

Diller doğar, yaşar, büyür ve ölür. Bu süreçte o dilin söz varlığı gerek anlamsal gerekse yapısal değişikliklere uğrar. Bu sürecin gerçekleşemediği zaman da artık kullanımdan kalkar ve ölür. Bir dilin sahip olduğu söz varlığını göstermesi ve kendinden sonraki kuşağa iletebilmesi bakımından sözlük oldukça önemlidir. “Sözlükler, bir dilin kelime hazinesini çeşitli bakış açılarından düzenleyen ve açıklayan eserlerdir.”⁵ Hüseyin Kazım Kadri *Türk Lügati, Türk Dillerinin Sözlüğü ve Edebi Lüगतleri* eserinde, adından da anlaşılabilceği gibi sadece döneminin Türkçesini ele almakla kalmamış diğer Türk lehçe ve şiveleri (Uygur, Çağatay, Kazan, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız) ile birlikte Arapça, Farsça ve Batı dillerini (İtalyanca, Fransızca, Latince, Rumca, İngilizce...) de içine alan büyük bir sözlük hazırlamıştır, eserine bu dilleri de almasını şu şekilde açıklamıştır:

“Türkistân-ı Çînîden Avusturya hudutlarına kadar uzanan kıta,,ât-ı⁶ vesî,,ada mütemekkin akvâm-ı Tūrāniyye arasında münāsebātı siyāsiyye husūlünü te`mîn etmek üzere Türk lisānının muhtelif lehçelerini birleştirmek lüzūmunu bugün değilse bile yarın bütün şiddetiyle hissedeceğiz; çünkü her kavim ve millet günün birinde kendi lisānı etrāfında toplanmaya mecburdur. (...) Bu muhtelif lehçeler arasında daha ziyāde rikkat ve nezāket kesbeden Osmanlı Türkçesini Türkistan`ın her tarafında umūmî bir lisān-ı edebî ve fennî ve millî olmak üzere kabûl etmek daha muvāfık olur sanırım.”⁷

Sözlük 33 harften oluşur. Eserin ilk iki cildi Arap harfleriyledir ve bütün kelimelerin Latin harfleriyle okunuşu da gösterilmiştir. Latin alfabesine geçildikten sonra yayımlanan diğer ciltlerde ise kelimeler yine Arap alfabesine göre sıralanmış yine Latin harfleriyle okunuşları da verilmiştir.

Sözlük dört ciltten oluşmaktadır.

I. cilt: İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, XCIX+885+4 s.

II. cilt: İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 982 s.

III. cilt: İstanbul, Maārif Matbaası, 1943, 4+928 s.

⁵ Zekeriya BİNGÖL; Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma, Akademik Bakış Dergisi, 9. Sayı, s.198.

⁶ Bu paragrafta Türkiye Türkçesine uygun olmayan imla, metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

⁷ Ali İhsan Öbek; Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati, Turkish Studies, 2009, s. 848.

IV. cilt: İstanbul, Maârif Matbaası, 1945, 894 s.

Tezde incelenen kısımda 215 ana madde başı, 493 ara madde başı vardır. Bu madde başlarında Arapça, Çağatay Türkçesi, Fransızca, Farsça, Kazan, Moğolca, Türkmen Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Garb dilleri kullanılmıştır. Bu dillerden ne kadar kullanıldığı aşağıda verilmiştir:

Kullanılan diller	Kullanım sayıları
Arapça	30
Fransızca	5
Kazan Türkçesi	23
Türkmen Türkçesi	1
Garb Türkçesi	39
Çağatay Türkçesi	64
Farsça	51
Moğolca	3
Azeri Türkçesi	58

Hüseyin Kazım Kadri sözlüğü hazırlamaya 1895 yılında arkadaşları Tevfik Fikret, Beyrut Valisi Nüreddin Bey ve Şevki Bey ile birlikte başlamış, sonradan arkadaşları ayrılınca eseri tek başına ortaya koymuştur. Sözlüğü bitirmesi otuz beş yılını almıştır.⁸ Doğal olarak sözlük büyük bir fedakarlığın, özverinin ve çalışmanın ürünü olmuştur.

2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ

Hüseyin Kazım Kadri bu eseri, bütün Türk dillerinin tek bir dilden türediğini göstermek amacıyla yazmıştır. Eser, Türk dil birliğini sağlamak amacıyla yapılan önemli bir eserdir. Bir kelime diğer Türk lehçelerinde de yaşıyorsa ayrı madde başlarıyla hepsini göstermiştir. Bununla kalmamış bu amacı gerçekleştirirken o dilde yazılmış edebi eserlerden kelimenin kullanıldığı bölümleri de tanık olarak

---

⁸ Haz. İsmail Kara; *Meşrutiyet' ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 25.

göstermiştir. Bunu yaparak Türk lehçe ve şivelerinin arasındaki bağı güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati'nin Dibace'sinde verdiği Türk dili hakkındaki düşünceleri

1. Değişen dünya düzeninde Türk dillerinin birliğine ihtiyaç duyulacaktır. Bu dil birliği, gelecekte dilde veya edebiyatta kendini gösterip gösteremeyeceğini ise bilemeyiz.
2. Türk dillerinin kökenini Altay dağlarına kadar bağlamaya lüzum yoktur. Bunun bize faydası da yoktur.
3. Azeri ve Kazan lehçelerinin Garp Türkçesine doğru kaydığı gibi diğer Türk dilleri de Garp Türkçesine yönelmelidir. Bunun nedeni ise; Garp Türkçesinin yeni asrın ihtiyaçlarını ve düşüncelerini karşılayabilecek en iyi dil olmasıdır.
4. Dilimizde yer alan Arap ve Acem kelimelerinin hepsinin çıkarılmasıyla dilin ıslah edilebileceğini düşünmüyoruz. Arap ve Acem kelimelerinden bütünüyle soyutlanan bir Türk dili "ilkel" kabul edilir. Arapçadan dilimize geçen kelimelerin mana ve kullanım bakımından Arapçadan farklı olduğunu kimse inkar edemez. Bu kelimeleri çıkarıp dilin kurallarını altüst etmek uygun değildir. Diğer Türk lehçelerinden alıntıda bulunmak da mümkündür. En doğrusu yabancı dillerden alınan kelimeleri kendi dilimizin kurallarına göre kullanmak, ihtiyaç olmayan sözleri atmak, asırlardan beri terkedilmiş olan imla harflerini ihmal etmemek gibi tedbirleri almaktır.

3. TÜRK LÜGATİ'NE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Türk Lügati, Türk dillerinin birliğini sağlamak amacıyla yazılmış çok önemli bir eserdir. Eserin, mukayeseli bir çalışma niteliği taşıması ve her dil, lehçe ve şive için tanıklarının gösterilmiş olması sözlüğün önemini artırmıştır. Ne var ki, Osmanlı Türkçesi açısından çok büyük bir eser olarak görülse de içerdiği yanlışlıklar, örneklerin çokluğu ve kullanım zorluğu gibi nedenlerle çok da eleştirilmiştir. Mehmet Şakir Ülkütaşır, lügatın muhtevası ve zayıf tarafları konusunda şunları söylemiştir:

"Türk Lügati'nin tertip tarzı eski Osmanlıca-Türkçe lügatlerin tertip şekline göre, yani 'Elif'ten 'ye'ye kadar otuz üç harf üzerinedir. Türk Lügati'nin Arap harfleriyle basılı olan ilk iki cildinde Osmanlıca-Türkçe bütün kelimelerin Latin

alfabesiyle okunuş şekilleri gösterilmiştir. III ve IV. ciltlerde ise, kelimeler yine Arap alfabe sistemine göre ve Arap harfleriyle sıralanmış, bunların yanına hem yeni Türk harfleriyle hemde latin alfabesiyle okunuşları yazılmıştır. Kelimelere ait açıklamalar ve bunlar için verilen örnek ve tanıklar yeni Türk harfleriyledir.

Uzun bir çalışmanın mahsulü olduğu şüphesiz bulunan Türk Lügati, Osmanlıca bakımından oldukça iyi, zengin ise de, Azerî ve Kazan ile Orta Asya Türk lehçelerine ait kısımlarında epeyce yanlıştır. Bu lehçelerdeki birtakım kelimeler ya yanlış okunmuş yahut verilen tanıklar o kelimenin anlamına pek uygun düşmemiştir. Bunun sebebi Hüseyin Kazım Kadri'nin bu vadede sadece bir kopyacılık yapmış olmasıdır (Türk Dil Kurumu doğu dilleri baş uzmanı Abdülkadir İnan bunları tetkik ve tespit etmiştir). Bununla beraber Lügat'te bazı başı davalı kelimeler ya şahitsiz kaydedilmiş yahut hiç kaydedilmemiştir. 'Büyük', 'Ağaç', 'At' gibi birtakım kelimeler de faydasız yere bir çok atalar sözü ve başka misallerle doldurulmuştur.

Lügat'e alınan Kıpçak, Kazan-Kırgız, Selçuk, Uygur, Oğuz vb. gibi boy; Cengiz vb. gibi kişi adları hakkında verilen etnik ve tarihi bilgiler de hemen çok eski kitapların bu husustaki yazılarını tekrarlamaktan ibaret bulunmuştur.”⁹

Yukarıda bahsedilen eleştirilerin bir kısmı bizim incelediğimiz bölümde de bulunmaktadır. Öncelikle örneklerin çokluğu su götürmez bir gerçektir. Bazı madde başları için sayfalarca örnek verilmiştir:

دوران [ده، وه] deverān- [de, ve]- Devr itmek, dönmek, aylanmak; deverān-ı arz;
deverān-ı kamer; deverān-ı dem; deverān-ı çarh..

Mağşad budur disem mi hazān u bahardan?

Deverān-ı mihr ü mäh ile leyl ü nehārdan?

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Ekşeriyā vavıñ sükūnuyla telaffuz idilir ve [dehr, zamān, ‘ahd ve felek] ma'nalarında kullanılır;

Devrān-ı cihān bī-mey u sākī ḥūş nīst

Bī-zemzeme-i nāy ‘irākī ḥūş nīst

Her çend-der ahvāl-i cihān mī nigerm

Ḥāşıl heme ‘ışretest u bākī ḥūş nīst

Ḥayyām

Gāh olur devrān bize mihr ü vefālar gösterir

Gāh döner her lütfuna yüz biğ cefālar gösterir

‘Adlī¹⁰- İkinci Sulṭān Bayezid

⁹ Alıntılayan: İsmail Kara; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 26-27. Akt: M. Şakir Ülkütaşır; “*Hüseyin Kazım Kadri*”, Türk Dili, C. 1, S. 5, Şubat 1952, s. 25-26.

¹⁰ Bu şiir, Adli mahlaslı II. Sultan Bayezid'e ait olduğundan nüshada yanlış olarak yazılan Adni, Adli olarak düzeltilmiştir. III. Sultan Mehmed ve Fatih'in veziri Mahmut Paşa'nın mahlası, Adnī'dir.

Def‘-i gamma devrān-ı müsā‘id bu zamāndur
Āzādelere mevsim-i ferhunde bu demdür

Nef‘ī

Āhir mekānuḡ olsa gerek cür‘a gibi ḡāk
Devrān elinden irse gerek cām-ı ‘ayşa seng

Bākī

Görse cemşid bu devrān-ı neşāt-ı efzāyı
Yādına gelmez idi gerdiş-i cām-ı şahbā

Zihnī

Sürdü Mecnūn nevbetin şimdi benim rüsvā-yı ‘aşḡ
Toḡru dirler her zamān bir ‘āşıkıḡ devrānidır

Fuzūlī

Dost [bī]-pervā felek bī-rahm devrān bī-sükūn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavī ṭālī‘ zebūn

Fuzūlī¹¹

Bazen de bu örnekler verilirken anlam hataları yapılmış, madde başında verilen anlam ile örnek metinde verilen anlam birbirinden farklı olmuştur.

دار الخلد, دار خلد dārū‘l-ḡuld, dār-ı ḡuld¹² - Cennet

-Leḡum fihā dārū‘l-ḡuldi.¹³

Kelām-ı Ḥaḡ

Yukarıda verilen madde başı “dārū‘l-ḡuld”, “cennet” anlamına gelirken örnekte verilen “dārū‘l-ḡuld”, “cehennem” anlamına gelmektedir.

Bir başka eleştirilen nokta ise kullanım zorluğudur. Bizce bunu etkileyen en önemli unsur, ana madde başının altında verilen ara madde başlarının alfabetik sıraya uymaması ve bu ara madde başlarının alfabetik sıraya göre olması gerektiği yerde kelimenin bulunduğu yerle ilgili bir bilgiye yer verilmemiş olmasıdır. Bu konuyu açacak olursak;

¹¹ Aslında “Dost bī-pervā felek bī-rahm ...” şeklinde olan beyitte bi- eki unutulmuş ve “Dost pervā...” şeklinde yazılmıştır. Kenan Akyüz vd; *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 243.

¹² Metinde anlamı cennet olarak gösterilirken örnek verilen ayette anlamı cehennem olarak geçmektedir.

¹³ ... onlar için orada ebedilik yurdu vardır. (Fussilet, 41/28)

- دوما، دام dāme, dūmen (‘Arabca, lügat) Bākī ve pāyidār olmak.

دوام devām [dévām] (İsim) Bir hāl üzre sürüb gitme, deġişmeksizin bir hāl ve siyākda kalma;

Devām-ı şihhat; devām-ı ‘āfiyet; devām-ı ‘ömr; devām-ı ikbāl; devām-ı refāh...

Mānend-i şecer-i nābit olur şābit olanlar

Her kaᅅı işiñ ehli iseñ anda devām it

Žiyā Paşa

بردوام؛ الدوام؛ علی الدوام؛ ale'd-devām; ber-devām- Bir hāl üzre, bir düziye, deġişmeksizin.

Şimdiyse dāhilen iki dehşet de ber-devām

Bāzīçe-i havāş ile ser-bāzī-i ‘āvām

‘Abdü'l-ħaᅅ Ĥāmid Beġ

Yukarıdaki örnekte ana madde başı “دوما، دام dāme, dūmen” kelimesinin ara madde başı olarak bu kelimedden türeyen “دوام devām” ve tamlama olarak kullanılmış şekli olan “الدوام؛ بردوام؛ ale'd-devām; ber-devām” açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Ancak diyelim ki sözlükten sadece “دوام devām”ın anlamı öğrenilmek istenirse “دوام devām”ın kökü olan “دوما، دام dāme, dūmen”ya bakılmak zorunda kalınmaktadır. Bu da aradığı kelimenin kökünü bilmeyen insanlar için kullanım zorluğu oluşturmaktadır. Çünkü “دوام devām” kelimesinin alfabetik sıraya göre olması gerektiği yerde bu kelimenin köküne hiçbir yönlendirme yapılmamış olmasından kaynaklanır. Yine buna benzer örnekleri görmek mümkündür.

4. DEĞİŞTİRİLMİŞ YAZIMLAR

Türk Lügati'nde gerek dizim gerekse kelime yazılışları yönünden hatalar görülmüştür. Bu hataları düzeltmeye çalıştık. Aşağıda bu hataların bir kısmını liste halinde verdik. Bunların dışında hatalar da mevcuttur. Mesela; 685. sayfadaki “huld” kelimesinin anlamı olarak “cennet” verilse de bahsi geçen hadiste “cehennem” olarak geçmektedir.

<u>Metnin orijinal şekli</u>	<u>Değiştirilmiş şekli</u>	<u>Sayfa No</u>
Sererri	Süruri	694
Devletin çok meşakkati çoktur	Çün beliyyatı devletün çohtur	694
Afet	Asaf	694
Kaysla biz	Kays ileyüz	690
Dinsizin elbet gelir	Dinsüzün ey dil gelür	702
Edhalat	İdhalat	712
Ehracat	İhracat	712
Dost perva	Dost bi-perva	683
Adni	Adli	683
Z y b k	Zebik	677
Baban	Daban	678
Ek'eriya	Ekseriya	679

5. DİLBİLGİSİ TERİMLERİ¹⁴

Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati adlı eserinde madde başlarının türü, görevi, kullanıldığı dil, kökeni gibi özellikleri de verilmiştir. Ancak bu özellikler Arapça gramer kurallarıyla yazılmıştır ve bu ifadelerin bir kısmının anlaşılması zordur. Bu nedenle okuyucunun/araştırmacının daha kolay anlamasını sağlamak adına bu bölümde bu terimlerin anlamı ve bu terimlerin geçtiği bazı örnekler yazılmıştır.

‘an edatı: -den, -dan. Ayrılma hal eki. (bk. **dan, din, den**)

‘arūz: Hecelerin uzunluğu ve kısalığı, kapalı ve açık oluşu esâsına dayanan nazım ölçüsü. (bk. **dahîl**)

baytara: Baytarlık ilmi, baytarlık. (bk. **dā’ü'l-eşâbi‘**)

cihet: Yön zarfı. (bk. **dāhilen**)

darb-ı meşel: Atasözü. (bk. **darı ve dağ ve devlet**)

edât-ı ‘atıf: Bağımlı kelime: Bağlaç, takı, ünlem [Arapça’da “yardımcı kelime” anlamında olan ve Türkçe’de tek başına mânâsı olmayıp cümle içinde gramer görevi bulunan kelimeler için kullanılan *edat* sözü önceleri dilimizde bağlaç, takı ve ünlem cinsinden kelimelerin hepsi için kullanılmıştır. Bugün ise bağımlı kelimelerden yalnız takı karşılığı kullanılmaktadır]. (bk. **dağı, dağın ve daği, daği ve dağı, deği**)

edât-ı müşâreket: İşteş fiil, ortaklaşa fiil. (bk. **daş ve daş, deş**)

edat-ı teşbîh: Mânâyı kuvvetlendirmek için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme şeklindeki edebî sanat. (bk. **day, dey, dey ve day, dayin**)

eşvât: Sesler, sadâlar. (bk. **dağ, dek, dadağ, dedek ve dandun ve dah! deh!**)

fa‘‘ale: Özneleri çoğul yapan mastardır. (bk. **müdebdeb**)

fâ‘il: Bir fiilin ifâde ettiği işi yapan veya bildirdiği durumu yüklenen kimse veya şey, özne. (bk. **müdevvir ve müstedir ve müdir**)

¹⁴ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı; “Kubbealtı Lügati”, 2019., <http://lugatim.com/>, 01.09.2019.

fizik: Madde ile enerjinin birbirine etkisi sonunda cisimlerin kimyevî yapıları bozulmadan şekil, durum ve hareketlerinde meydana gelen değişiklikleri inceleyen ilim, hikmet. (bk. **devre-i cereyân**)

hâl: Şimdiki zaman. Zarf. (bk. **dâ'imâ, dâ'imen** ve **mütemâdiyen**)

hendese: Geometri. (bk. **devr** ve **dâ'ire**)

if'âl: Oldurgan fiil. (bk. **idâre** ve **müdîr** ve **idâne**)

ifti'âl: Dönüştürme, edilgenlik. (bk. **idhâl**)

isim: Ad, isim. (bk. **dâm** ve **daban** ve **de'b**)

ism-i âlet edatı: Fiilin belirttiği işi yapmaya yarayan aleti ifade eden kelimelere denir. (bk. **dân**)

istif'âl: İsteme anlamı veren fiil. (bk. **istidâre** ve **müstedîr** ve **müstedâm**)

izâfi: İsim tamlaması.

kıyâsî: Kıyas yoluyla, mukâyese edilerek varılan. (bk. **devrî** ve **devârî** ve **idâreli**)

lâzım: Geçişsiz fiil. (bk. **devr** ve **dadamak** ve **istidâre**)

luğat: Sözlük. Kelime. Dil, lisan. (bk. **dâre, devren, devrânen**)

mantık: Mantık bilimi. (bk. **devr-i tezâyüd**)

mecâzen: Mecaz anlamı olarak. (bk. **dal** ve **dâde** ve **dâver, dâd-âver**)

mechûl: Öznesi belli olmayan fiil. Edilgen fiil. (bk. **dağılmağ** ve **dalanmağ**)

mef'ûl: Nesne. (bk. **müdevver** ve **müstedâm** ve **müdebdeb**)

mef'ûlün fih edatı: Belirtme hal eki. (bk. **da, de**)

mehcûr: Kullanımı terkedilmiş. (bk. **dal, dalı** ve **danmağ**)

mekân edatı: Mekan zarfları. (bk. **da, de**)

mufâ'ale: İşteşlik. (bk. **müdâhale**)

muḥaffef: Uzun sesin düşmesi. (bk. **dapḳur, depḳur**)

muḥarref: Değiştirilmiş, bozulmuş, tahrif edilmiş şeyler. (bk. **dab** ve **darı** ve **damolla, damolla**)

mūsīkī: Müzik bilimi. (bk. **devr-i aḳdāḩ** ve **dans**)

mübālaḡa: Abartma. (bk. **devvār** ve **dallanmaḡ** ve **deyyān**)

mürekkeb isim: Birleşik isim. (bk. **dāmgāḩ**, **dāmgeḩ** ve **dede-cūş**)

mürekkeb şıfat: Birleşik sıfat. (bk. **daḡ-zen** ve **daḡdār** ve **devlet-yāb**)

müştaḡ: İsim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilmek sûretiyle yapılan kelime, türemiş kelime, türev. (bk. **dāde** ve **dārinde** ve **dā'im**)

müte'addī: Geçişli fiil. Ettirgen fiil. (bk. **dadandırmaḡ** ve **dadmaḡ** ve **tedvīr**)

müvelledāt: Yapma kelimeler. (bk. **dārü'l-bedāyi'**, **dār-ı bedāyi'** ve **müdebdeb**)

nebātāt: Bitki bilimi, botanik. (bk. **medār-ı mürekkez** ve **medārī** ve **dāḩilī**)

nidā: Seslenme ünlemi. (bk. **dama**)

nücüm: Yıldız bilimi, astroloji. (bk. **devr** ve **medār** ve **devr-i şemsī**)

şarf: Şekil bilgisi, morfoloji. (bk. **idḩāl**)

şıfat: İsimlerin önüne gelerek onları çeşitli yönlerden niteleyen ve belirten sözcüklerdir. (bk. **dar**, **darış**)

ṭabābet: Tıp bilimi. (bk. **nışf-ı dā'ire** ve **deverān-ı dem** ve **devār**)

taḩfif: Hafifletme. (bk. **dād**, **dān**)

tārīḩ-i ṭabī'ī: Doğal tarih, yaratılış, oluş tarihi. (bk. **decāciyye**)

taşavvuf: Tasavvuf. (bk. **devlet** ve **dām** ve **debūr**)

te'kīd: Pekiştirme sıfatı. (bk. **dāne**)

tef'īl: Oldurgan ve ettirgen yapar. (bk. **tedvīr** ve **tedbīr** ve **tedḩīn**)

tefa'ul: Dönüşlü fiil. (bk. **tedeyyün** ve **tedebbūr**)

tefā'ul: İştisna. (bk. **mütedā'ir** ve **tedāḩul**)

terkīb: Birleşik. (bk. **dād ü sited**, **dād ü sitād** ve **dallı budaḡlı**)

teşniye: Arapçada ikilik ifade eder. (bk. **dāreyn** ve **medāreyn**)

teşrīḩ: Açıklama. (bk. **dālī** ve **medārī** ve **müdevvīr**)

zarf: Zarf, belirteç. (bk. **da**, **de** ve **dārā** ve **dān**)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

1. METNİN TESİSİNDE KULLANILAN YÖNTEM

1. Öncelikle Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Eserleri adlı sözlüğünün II. cildi Bursa İnebey Yazmalar Kütüphanesinden temin edilmiştir. Bu cildin başında bulunan “d” (dal) harfinin “dal” ile “dürr” maddeleri arası transkripsiyon edilerek başlanmıştır.
2. Ana madde başlarının transkripsiyonlu kısmının yanına Osmanlı Türkçesi harfleriyle olan yazımı eklenmiştir. Bunu yaparken amacımız, ekleyeceğimiz dizinde kullanım kolaylığı sağlamak için bu madde başlarının her iki yazımını da verecek olmamızdır.
3. Metinde kelime ve kelime gruplarını örneklendirmek amacıyla kullanılan şiir ve atasözleri kaynaklardan bulunmaya çalışılmıştır. Ancak bazı tanıkların şairleri bulunamamıştır. Metinde geçen batı kaynaklı tanıkların hiçbiri bulunamamış ve Farsça tanıklar ve Arapça tanıkların bazıları kaynaklarda araştırılmamıştır.
4. Kaynaklarda farklı şekli bulunan şiirler varsa bu farklılık dipnotta belirtilmiştir.
5. Metindeki imla hataları düzeltilerek dipnotta hata sebebiyle açıklanmıştır.
6. Metnin kendisinde [ ] içinde bazı madde başlarının Latin harfli yazımı da mevcuttur. Onlar da yine [ ] içinde çalışmada kullanılan yazı stilinden farklı bir yazı stiliyle gösterilmiştir.
7. TLTDİVEL'de; açıklanan kelime ve kelime gruplarının kökeni, türü ve görevi gibi özellikleri de verilmiştir. Bunlar ( ) içine alınmış ve bunları birbirinden ayırmak için kullanılan “–“ yerine de “,” kullanılarak gösterilmiş ve bütün terimlerle birlikte italik yazı stiliyle yazılmıştır.
8. Ana madde başlarını belirtmek amacıyla ana madde başının önüne “nokta” koyulmuştur. Bu sayede ana madde başları ile ara madde başları birbirinden ayrılmıştır.
9. Okunamayan veya anlamlandırılmayan kelimeler “[?]” ile gösterilmiştir. Transkripsiyonunu yaptığımız metnin içinde “?” işaretinin kullanılmıştır. Bu iki işaretin karıştırılmaması gerekir.

10. Metinde ve inceleme kısmında yer alan alıntılarda var olan farklı transkripsiyon ve noktalama işaretleri aynen verilmiştir.
11. Madde başları örnekler de dahil olmak üzere koyu harflerle yazılmıştır.
12. Arapça ve Farsça örneklerin okunamayan metinleri de dahil olmak üzere resmi eklenmiş, değerlendirme okuyucuya bırakılmıştır.

2. MÜELLİFİN TÜRK LÜGATİ'Nİ HAZIRLARKEN KULLANDIĞI İLKELER

Tezde sözlüğün 676-715 sayfalarındaki “dal” ile “dürr” maddeleri arası çalışılmıştır. Müellifin Türk Lügati’ni hazırlarken kullandığı ilkeler sözlük incelenirken yapılan çıkarımlar sonucu maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözlük, daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Hüseyin Kazım Kadri, sözlüğü yazarken okunması zor veya karıştırılabilir kelimelerde transkripsiyonlu şeklini de yanına yazmıştır. Ancak eğer okuyucunun karıştırabileceğini düşündüğü heceler varsa sadece bu heceleri okunması gerektiği şekilde yine kelimenin yanına eklemiştir:

دوائر [ده, ئى] Devā’ir – [de, i]

دايره, دائره Dā’ire, dāyire – [dā,iré, dā’iiré]

İlk örnekte “devā’ir” kelimesinin başka bir şekilde okunabilmesi ihtimaline karşı yanlış okunabilecek heceler olan “de” ve “i” madde başının yanında belirtilmiştir. İkinci örnekte de, “dā’ire, dāyire” madde başının yanlış okunmasını önlemek adına transkripsiyonlu hali de yanında verilmiştir.

2. Dikkati çeken başka bir nokta Arapça kelime transkripsiyonunda “é” leri kullanmış, “y” sesi yerine “i” sesini kullanmış olmasıdır.

Hüseyin Kazım Kadri bu yöntemi kullanmasının sebebini dībācesinde şöyle açıklar:

“Arap alfabesiyle basılmış olan birinci ve ikinci ciltlerde, madde başı kelimedenden sonra, transkripsiyonu verilmiştir. Hüseyin Kazım, bu yöntemi tercih etme sebebini gene dībācede belirtmiştir: Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Vefik Paşa’nın vāvın karşıladığı ünlüleri göstermek üzere bu harf üzerinde birtakım işaretler geliştirdiklerini ve fakat bu sistemin layıkıyla yaygınlaşmamış, üstelik akademik bir kurulca da

incelenmemiş olması sebebiyle böyle bir uygulamadan ictinap ettiğini... söylemesi bu cümledendir.”¹⁵

Hüseyin Kazım Kadri'nin bu sözlerinden transkripsiyon için farklı işaretler oluşturduklarını anlıyoruz.

3. Madde başlarını tespit ederken kök halindeki kelimeyi ana madde başı, bu kelimenin türemiş ve birleşik yapıları şekillerini de ara madde başı olarak ele almıştır. Ayrıca söz gelimi iki Türk şivesinde de kullanılmış bir kelimeyi iki şive veya lehçe için de ana madde başı yaparken, ara madde başlarını bu iki şive veya lehçede kullanılış şekillerine göre kendi şivesinin altına yazmış ve örneklendirmiştir.

- داغ dāg- [dāg] (Fārsī, İsim) Vücūdda olan yanık yeri ve nişānesi; ba'z-ı müzmin yaraları tedāvī için kızgın demir ile yakma, ki; hayvānıñ vücūdına kızgın demir ile vurulan işaret; mecāzen- Unudulamayacak gibi şiddetli olan te'eşşürāt-ı kalbiyye.

داغ داغ, داغداغ dāg dāg, dāgdāg- Şiddet-i ālāmdan kināye.

دل داغ dāg-ı dil (İzāfi) Göñül dāğı ve yarası, zaħm-ı derūn.

...

- داغ dāg- [dāg] (Çağatay, Fārsī) Bakınız Dāğlamak..
- داغ dag- [dag](Āzerī, İsim) Dağ, cebel.

Dağlık- Dağları çok olan yer, dağlık.

4. Ayrıca madde başlarının türlerini de belirtmiş, bunun için de özellikle Arapça gramer özelliklerinden yararlanmıştır. Bir madde başının türü, varsa Arapça gramer kalıbı, o madde başının hangi dilde kullanıldığı vb. açıklamalar madde başının hemen yanına parantezle verilmiştir.

مدور müdevver [müdevvere]- [mudévvér] (Mef'ül, tef'ıl)

داخما daħme – [dakhmé] (Kazan, isim)

دور devr-[dévr] (lāzım; isim)

دال dal- [dal]- (Çağatay, Şıfat)- Dal, çıplak.

¹⁵ Ali İhsan Öbek; *Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati*, Turkish Studies, 2019, 845.

Bunların dışında kelime kökenini gösteren örnekler de mevcuttur:

دپه، تپه depe, tepe [dépe, tépe] (Garb, isim) Top ve tümsek yer; baş, evc; ufağ dağ, tel, püşte; ba‘z-ı kuşların ve tavukların başlarında olan ibik ve tarağ ve tãc; Baqınız-Toruğ

Cf. Mongol – *dobo* = colline; t or دوماق et دابان = id.; osséte- *tsoub* = pic (de montagne); latin- *teba* = colline; égyptien-*teb* = tête; géorgien- *thauoi* =id; siamois- *twa*=id.; *ka tuwi*=id. Comparez encore, sanscrit- *stūpa*= monceau, tertre, tumulus; grec- τóμβος = id.; latin-*tumba*= tombeau, et bulgare, *tumba*= monticule, mamelon; hongrois- *domb*= id.; allemand- *topp*, anglais- *top* et *tip* = sommet, cime; copte- *tpé*= élevé (et rtpé= action d’élever.) Pali – *tūpa*= sorte de tour ou de mausolée, de forme pointue, élevée en l’honneur de bouddhistes éminents, et appelée ordinairement *tope*.

On pourrait également rapprocher de توبه, le grec λόφος = colline. On sait que (l) et (t) ou (d) permutent souvent d’un idiome à l’autre.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

Görüldüğü üzere sözlük, etimolojik sözlük özellikleri de taşımıştır. Türk Lügati’nin bu özelliği onu zamanının diğer sözlüklerinden ayırır.

5. Yazar madde başlarını; sözlüğünü yaptığı dilin edebi eserleri, atasözleri ve deyimleriyle süslemiştir. Bu hem madde başının içerdiği anlamın daha kolay anlaşılmasını sağlamış hem de sözlükte verilen bilgilere olan güveni artırmıştır.

داراتماق , داراتدیرماق , daratmaq, daratdıрмаق- Taratmak, taratdıрмаق.

Đarb-ı meşel: Kiçel başa şir mähî darah!

داری darı- [dary](Āzerī, İsim) Darı.

Đarb-ı meşel: Arpadan, Buğdadan elim üzöldü, Ümîdim saña kaldı darı ħarmanı!

Maña darı cãn deyirler

Yağ bal ile yeyirler

Allāh Allāh ilen götürüben

Güç ile saca yetirirler

<<Köçerli>>den

Ayrıca bu örneklemelelerde şiir, atasözü ve deyimlerin yanısıra mensur edebi eserler de kullanılmıştır. Bu örnekleri daha çok Batı edebiyatı ürünlerinde ve Arap edebiyatı ürünlerinde görüyoruz. Ayrıca bu örneklerin karşımıza çıktığı bir başka kaynak ise Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerdir. Yine Türk şive ve lehçelerinden örneklerini de görmek mümkündür.

دأب de'b – [dɛ, b] ('Arabca, isim) 'ādet, i'tiyād; töre, tarz, uşul, kâ'ide.

- Kede'bi āl-i fir'avne ve'illezīne min kablihim.

Kelām-ı Hâk¹⁶

دابان daban – [daban] (Çağatay, isim) Tepe, dağ.

- İrte göçüb uşol destür bile kırtıbib yol yasab daban üstige çıktuğ...
- Yokkırı çıkmay dere kıyı oğ indük dabandın töbige yitgünçe gün geç boldı...
- Bir gürühka yavuk daban çıkmak gerek...

Bābürnāme

6. Hüseyin Kazım Kadri eserinde sadece kök halinde kelimeleri madde başı yapmamış deyimleri de madde başı yapmıştır.

داتلو datlu dil - Tatlı dil. Darb-ı meşel: Datlu dil iylanı öz yuvasından çıkhardar.

دالیدن gelmek- Arkadan gelmek, ta'kıb itmek; uymak, iktifā itmek.

دپرشمهسین süngü depreşmesin!- Yerinde rast otursun! Dimekten kināye.

7. Bir dildeki eşsesli kelimelerin her bir anlamı için farklı madde başları açılmıştır. Madde başlarının altında verdiği örneklerle, bu kelimelerin aynı yazılsa da aslında farklı kelimeler olduklarını da kanıtlamıştır.

دام dām [dām] (Fārsī, isim) Yırtıcı olmayan ve haşī hayvānlar; ceylān [ceyrān], geyik ve emsālī hayvānlar; haşerāt-ı arz; her cins kuşlar.

Ol zār idi mülk-i derd-i şāhı

Hayl-i ded ü dām ānıñ sipāhı

Fuzūlī- Mecnūn-ı Leylā

¹⁶“(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir:...” (Ali İmran, 3/11), (Enfal, 8/52,54).

دام dām [dām] (Fārsī, isim) Tuzak, kapan, fak; (taşavvuf) zeḥārif-i dünyeviyye ve ‘alāyık ve ‘avāyık-ı nefsiyye.

Zülfini ehl-i vefā şaydına dām eyleyeli
Beni ol dāma giriftār bilübdür bilürem

Fuzūlî

8. Edebi eserlerden örnek verilirken şair, yazar ve kaynak belirtmede, bazılarının şair veya yazarını, bazılarının kaynağını, bazılarının her ikisini de belirtmemiştir. Bu da kaynağı bulmakta zorluk yaşatmaktadır.

Dār-ı dünyā delü göñlüm gibi vīrān olsa
Ne cihān olsa ne cān olsa ne hicrān olsa!

?

-Darūğa neşīn yēri adına pur devr-i kābil dīn-i şarḳ-ı sārī on üç yıḡaç yol-ı devr...

Bābürnāme

Olursa ‘afvīḡ ammā çarḡ- ı dūn-ı sefle perverden
Biraz baḡş eyleyeyim de’eb-i ḳadīm-i şā’irān üzre

Żiyā Paşa

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRK LÜGATİ

1. TENKİTLİ METİN (TÜRK LÜGATİ)

676

dal د

- -[d] – Elifbānīn onuncı harfi; ismi [dal]dır; ebced hesabında dört ‘adedine mu‘ādildir.

دال **dāl** - *Mecāzen* [dal] harfinin şekline göre – bükülmüş, çarpık, kıvrık.

Bes ki bir kāfir gāmmı könglümni
bī-ḥāl eyledi

Riṣte-i cānımı bu bī-tāblıg nāl
eyledi

Ḳāmetimni gam yükü miḥnet-ārā
dāl eyledi

Derd ü miḥnet şabr ile ṭākatni
pāmāl eyledi

Sözlemek imkānı yoḳ ḥayret tilim
lāl eyledi

Cān köyüp ten-i pāymāl dāg-ı
tebhāl eyledi

Ḥāletim bed, gussa bī-ḥad, vasl
maḳsad, nāle bīş

Baḥt vājün, derd efzün, dīde pür-
ḥün, sīne riş

Emīr

Kāmṛān olduğuna **dāl** olmağ için
gūyiyā

Ḳāmetin şuret-nümā-yı şekl-i dal
eylerdi yār

Nedīm

- د , دد **da, de** [da, dé] (*Çağatay*) *Zarf ve zarf mekân edātı*:
de;

Min munca belā çekib belā**da**

Sin bile ḥayāl ü müdde‘ā**da**

Nevāyi- Mecnūn u Leylā

Eyle rüsvā min ki kūy ve göçe,

ḥālīm görüp

Ba’zı il giryān ve ba’zı ḥalk

ḥandāndur menge

Nevāyi

Elfāzın okur da rüh taptım

Her ḥarfide yüz fütüh taptım

Nevāyi

Eger ol nāmelerning āvazı bu

dünyā**da**ğılar işitseler irdi...

Mi‘rācnāme

-Şanki, güyā; faḳat;

Vaḳtim bar **da** - Vaḳtim var ya?

Şanki...

- Tevḳīt ifade ider:

Zülfüñg açkanda zenaḥ çāhıga
tüşgey mīñg köñgöl
Koymasa ol çāh üze ruḥsār –ı
şem‘īn yarutup

Nevāyi

- دا , ده **da, de** [dé, da]

(Kazan) *Mef‘ūlün fih edātı:*

Öy**de** - Evde.

Kay**da**? – Nerde?

Tav**da** – Dağda..

- داء **dā’** [dā,] (‘Arabca, isim)

Hastalık, maraz. Derd; mecāzen -
zāhirī ve bātınī ‘ayb.

– ما خلق الله داء إلا وقد وضع له دواء .

Mā ḥalaqallāhu **dā’en** illā ve ḳad
vaḫa‘a lehu devāen.

Kelām-ı Şāri‘

– لكل داء دواء .
– داء النفس في الحرص .

Li-küllü **dā’un** devā’un.

Dā’un-nefsi fī’l-ḥırşı.

Bir **dā’-i** bī devā ki bitirdi

ḫuzūrumu

Maḫv itdi ḳābiliyet-i fikr ü

şu‘ūrumu

Recāizāde Ekrem

داء أزراق **dā’-i ezraq**- Cildiñ māi,
siyaha māil veya şuluk bir renk alması,
yereḳān-ı ezraq.

داء الأسد **dā’ü’l-esed**- Şekl-i

zāhiriyesine göre, dā’ü’l-fil vechī-i
müteverrimeye virilen isim.

داء الأفرنج **dā’ü’l-efrenc**- Firengī

ḫastalığı.

داء الزهر **dā’ü’l-z-zehr**- Baḳıñız- dā’ü’l-

efrenc.

داء الأفرنج جلدي **dā’ü’l-efrenc-i cildī**

داء الأفرنج معدة **dā’ü’l-efrenc-i mi‘de**

داء براق كلبی **dā’-i berraq-ı kelbī**.

داء البهر **dā’ü’l-behr**- Dīḳ-i nefes, nefes
darlığı.

داء الثبات **dā’ü’ş-sebāt**- Baḳıñız- Dā’ü’l
cümūd.

داء الثعلب **dā’ü’ş-şaleb**- Şaç dökülme,
sükūt-ı şa‘r.

677

داء الجاوسية **dā’ü’l-cāversiyye**- Hacımi

bir darı dānesini tecāvüz etmeyen
ḳabarcıklara ‘āid maraz.

داء جمل الياف **dā’-i cemel-i elyāf**

داء الجمود **dā’ü’l-cümūd**- ‘Aḫalātda

ḫāricī ḫassasiyetinḡ ve irādī

ḫareketlerinḡ münḳatı‘ olduḡu ḫāl.

Baḳıñız- dā’ü’ş-sebāt

داء الجوع **dā'ü 'l-cev'** - Atlarda görülen bir nev' maraz-ı 'aşabī

داء الخدر **dā'ü 'l-ħader**- Uykuya muķāvemet edilememek ħālī.

داء الخنازير **dā'ü 'l-ħanāzīr**- Şıraca.

داء الحنش **dā'ü 'l-ħaneş**- İnsānda ve ħayvānda tüylerin yer yer düşmesine ve cildin yılan derisi şeklinde görünmesine bā'ış olan maraz.

داء الذقن **dā'ü 'z-zağan**

داء الرقص **dā'ü 'r-raqs**- Şık şık iħtilācı ħareketlere bā'ış olan ħastalık.

داء الزبيق **dā'ü 'z-zebīk**¹⁷

داء السدد **dā'ü 's-seded**

داء السمك **dā'ü 's-semek**

داء السواد **dā'ü 's-sevād**- ħayvānların cildleri üzerinde ġayr-ı ṭabi'ī olarak ħuşūle gelen siyāh lekeler.

داء الشعر **dā'ü 'ş-şar**- Şaçların yapışmasına bā'ış olan bir maraz-ı cildī

داء الشيب **dā'ü 'ş-şeyb**- Bir nev' cild ħastalığı.

داء اصحراء **dā'ü 'ş-şahrā'**- Çöllerde uzun müddet dolaşanlarda görülen hezeyān ve şayıqlama.

داء الصدف **dā'ü 'ş-şedef**- Cildin pul pul olması.

داء الصلته **dā'ü 'ş-şıla**- Vaṭanını tekrār görmek arzū-yı şedīdi, sevdā-yı vaṭan.

Bu şebde cūşūş-ı yādınla ağladım ṭurdum,
Gel ey kerīme-i tāriħ olan güzel yurdum.

Ufuğların nazarımdan nihān olup gideli,
Bu ħākdān-ı fenāning ḳarardı her şekli,

Gözümde ḳalmadı yer, gök, batar ḳıḳar, giderim.
Zemīne münkesirim, āsmāna muğberim,

Gelir bu cevvi-i kebūduñ serāirinde güler,
Çocukluğumdaki rü'yāya beñzeyen gözler.

Ṭabī'atın yeni ta'zīb eden güzelliğine,
Ta'accüb etme, melālim ṭurursa bīgāne:

Dumanlı ṭağların, ağlar, gözümde tütdükçe,
Olur meħāsin-i ġurbet de başḳa

¹⁷ زبيق olmalıdır. زبيق kelimesinin noktalaması hatalı yapılmıştır. "b", "y"den önce gelmeliydi.

işkence.

Bizim diyārı taḥassürden etmemiş
mi güzer,
'Aceb neden yine lā-ḳayd eser
nesīm-i seḫer?..

Verirdi belki tesellī bu 'ömr-i
me'yūsa,
Çiçeklerinden uçan 'aṭara āšnā
olsa...

Demek bu maḥbes-i āmāl içinde
ben ebedī
Yabancıyım, baña her şey
yabancıdır şimdi:

Ne rüzgerinde şemīm-i cibālimizdir
esen,
Ne ṭalğalarda ḫaber var bizim
sevāḫilden.

Ġarībiyim bu yerin zevki yok..
ḫarāreti yok..
Toğan, batan güneşin günlerimle
nisbeti yok.

Olunca yādıma ḫasret-figen fezā-yı
vaṭan,
Semā-yı şarkı su'āl eylerim
buluṭlardan.

Süleymān Nazīf- **Dā'ü'ş-şıla**

داءالعصب **dā'ü'l-'aşab**- Siñir ḫastalığı.

داءالعليق **dā'ü'l-'alīḳ** - Bir nev' cild
ḫastalığı.

داءالغصه **dā'ü'l-ḡuşşa** - Melanḫuliya.
Baḳıñız - Dā'ü'l-merāk

داءالفجل **dā'ü'l-fecl** – Müte'addid
emrāza vücūd veren bir maraz-ı
bünyevī.

داءالفرير **dā'ü'l-ferfir** - Bir nev' cild
ḫastalığı.

داءالفيل **dā'ü'l-fil** – Cildin
ḳalınlaşmasına bā'ış olan bir maraz.

داءالقلب **dā'ü'l-ḳalb**

داءاقمل **dā'ü'l-ḳumul**

داءالكلب **dā'ü'l-keleb** - Ḳuduz ḫastalığı.

داءاللباب **dā'ü'l-libāb** – Beyne'n-nās
ağız südünün bozulmasına 'atf edilen
bir nev' çocuk ḫastalığı.

داءالمراق **dā'ü'l-merāk** - Melanḫuliya,
ḳara sevdā. Baḳıñız - Dā'ü'l-ḡuşşa

داءالمجتر, داءالمجذر **dā'ü'l-mücter,**
dā'ü'l-maczar – Geviş getirme
ḫastalığı.

داءالمعاء ذبابی **dā'ü'l-me'a-i zebābī**

داءالمفاصل **dā'ü'l-mefāşıl**

داءنهاری **dā'-i nehārī..**

داء الأصابع **dā'ü'l-eşābi'** (*Baytara*)
Köpeklerin ayaklarına 'arız olan bir
hastalık.

داء التّباح **dā'ü'n-nibāh**¹⁸ - Havlama
hastalığı.

داء وطن **dā'i vaṭan** - Bakınız - Dā'ü's-
şıla

داء عضال **dā'-i 'uzāl** – Müzmin haline
geçen ve kâbil-i tedāvī olmayan
hastalık.

Öyle bir **dā-i 'uzāl** oldu perīşānī-i
hāl

Qaldı tedbīrde 'āciz hükemā-yı iflās

Leskofçalı Ğālib

Cem'i : Edvā'

• دائره, دائره **dā'ire, dāyire** –
[dā, iré, dā' iiré] (*Ğarb*,
'Arabca, isim) Büyük konak; bir dā'ire
şāhibinin hıdm ve etbā'ı; bir konağın
dāhīlī taqsīmātı;

Harem dā'iresi; selāmlık dā'iresi;
misāfir dā'iresi... Bakınız - harem

Zen tekāzāsı yeter ehl-i dilin
zevķine sed

Ne kadar olsa da vus'atli harem
dā'iresi

Manastırlı Nā'ilī

دائره جه **dā'irece** – Hep birden, evce,
kapı kapamaca. – Me'mūrīn-i
hükümetin oturdukları yerler;

Dā'ireler dā'ire-i irtikāb

Bogdı bizi tavşiye-i intisāb

Kemāl Paşazāde Sa'īd Beğ

Ancak bugün pazardır, açılmaz o

dā'ire

Elbette benzemez oña eyyām-ı sā'ire

'Abdü'l-hağ Hāmid Beğ

دوائر [ده, نی] **devā'ir** – [de-, -i-] –

Dā'irenin cem'i olup ekşeriyā bu
ma'nāda kullanılır:

Devā'ir-i devlet; devā'ir-i hükümet...

Bilinmez kim bu da maṭlūb-ı 'ālī
olduğundan mı...

Devā'irde bozuk her hey'etin ādāb
u erkānı

Eşref

678

Zilli def

Dā'ire çalmaq; dā'ire ile uşūl tutmaq...

• داب **dab** – [dab] (*Türkmençe*,
'Arabca: Edeb, ādāb muḥarrefi, isim)
'Ādet, töre; nizām, kâ'ide, uşūl.

Dabımız şundağdur! – 'ādetimiz
böyledir.

¹⁸ Sözlükte "nübāh, nibāh" iki türlü de geçiyor.

- دَابْ de'b – [dé, b] (‘Arabca, isim) ‘ādet, i’tiyād; töre, tarz, uşul, kâ’ide.

كَذَّابٍ ءَالٍ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Kede’bi āl-i fir’avne ve’llezīne
min kablihim.

Kelām-ı Hāk¹⁹

دَابْ دِيرِينَ de'b-i dīrīn

دَابْ قَدِيمِ de'b-i qadīm

دَابْ مَوَانِسْتِ de'b-i mevānist

دَابْ مُحَبَّبَتِ de'b-i muḥabbet

Olursa ‘afvıñ ammā çarḥ- ı dūn-ı
sefle perverden

Biraz baḥş eyleyeyim de'b-i

qadīm-i şā’irān üzre

Żiyā Paşa

- دَابَانِ daban – [daban]

(Çağatay, isim) Tepe, dağ.

İRte göçüp uşol destūr bile qartibib
yol yasab daban üstige çıktuğ...

Yokkarı çıkmay dere kūyı oğ indük

dabandın töbige yitgünçe gün géc

boldı...

Bir gürühqa yavuş daban çıqmaq

gérek...

Bābürnāme

- دَابَانِ daban- [daban²⁰] (Āzerī, isim) Taban.

¹⁹“(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir...” (Ali İmran, 3/11), (Enfal, 8/52,54).

- دَابْغُولِي dabğuli – [dabgouly] (Çağatay, isim) Çivi; qan çıbanı.

Onuñ yüzümge dabğuli çıktı neşter
saldılar...

Bābürnāme

- دَابْغُو dabğu- [dabkou]

(Çağatay, isim) Āzār, tekdīr, tevbīḥ.

- دَابْغُو dabğu- [dabkou]

(Çağatay, isim) Tezgāḥıñ ayak başılıp
işledilen tahtası.

- دَابْغُوسُونِ dabusun –

[dabousoun] (Moğolca, isim) Tuz.

- دَابَّهْ dābbe – [dābbé] (‘Arabca, isim) Her cins binek ḥayvānı.

وَبَتَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

Ve beşse fihā min külli dābbetin.

Kelām-ı Hāk²¹

– يَقَعُ عَلَى كَتَلِ مَاشٍ عَلَى الْأَرْضِ عَامَةً وَعَلَى الْحَيْلِ وَالْبَعَالِ
وَالْحَمِيرِ خَامَةً. [فنه اللغة]

[Fıḫhu'l-luğa]

Dābbetü'l-arz- Mekmeden ḥüccacın

Minaya gittikleri şırada cebel-i

Şafanıñ inşikākıyla zuhūr ideceği

ḥaber verilen bir ḥayvān ki eşrāt-ı

sā’atden ya’ni kıyāmet ‘alāmetlerinden

sayılır.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ

²⁰ Metinde “baban” şeklinde yazılmıştır.

²¹ “Ve orada (yeryüzünde) her türlü canlıyı yaydı... (Bakara, 2/164), (Lokman, 31/10)

Ve izā vaqa‘a'l-ḳavlü ‘aleyhim
aḥrecnā lehüm **dābβeten** mine'l-erḁi.

Kelām-ı Hāḳ²²

Cem‘i: devābb – [de-]

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

İnne şerra'd-**devābbi** ‘inda'llāhi'ş-
şummü'l-bükmü'llezīne lā ya‘ḳilüne.

Kelām-ı Hāḳ²³

• داپقور, داپقور **dapḳur, depḳur** –
[dapkour, dépkour] (*Çağatay, isim*) Bir sıraya dizilmiş ‘asker, tabur;
eğeriñ ortasından geçirilen ḳayış,
ṭapḳur ḳolanı.

-*depḳur* daḥi yazılır. muḥaffefi ḳur-
dizilü, taşḳif olunmuş, şıra; ḳadīm-i
etrāk binende arabalar birbirine
zincirle ḳuşadılup dört yüzlü ḳal‘a
şekline girmesi, istiḥkām. [Lehce-i
‘Osmānī]

Ḳabab ḳurḡanını **depḳur depḳur** ol

ḥayl

Tuşarga ḳıldılar tuşluḳ tüşī meyl

Nevāyī- Ferhād ü Şīrīn

[?] ile gör gözüp

Budur ṭurfe kim yiyitti **depḳur**

tüzüp

²² (Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince, onlar için yerden kendilerine bir dābbe (canlı bir yaratık) çıkarırız... (Neml, 27/82)

²³ Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allāh katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağır, dilsizlerdir. (Enfal, 8/22)

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

• دات, دات **dat, dad** [dat, dad]

(*Āzerī, isim*) ṭat, lezzet.

داتلو **Datlu** - ṭatlı, lezziz.

Ki'ey cānla **datlu** derd u dāḡı

Könglüm feraḥı gözüm çerāḡı

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

Gördü gelir atlılar, **datlı** şoḥbet

idirler

Batup kızıl gümüşe, ḥān évine

gidirler

Şāyık Ṭālibzāde

داتلو ديل **datlu dil** - Ṭatlı dil.

Ḍarb-ı meşel: **Datlu dil** iylanı öz
yuvasından çıḡardar.

• داحس **dāḥis** – [dāḥis]

(*‘Arabca, isim*) Elde ve ayaḡda ve
tırnaḳlarıñ yanında iltihāb
ḳılḡumunıdan ḥuşūle gelen yara, et
yaran, dolama.

• داخما **daḥme** – [dakhmé]

(*Ḳazan, isim*) Ḳulube.

• داخما **daḥme** – [dakhmé]

(*Āzerī*) Baḳıñız - Daḥme.

• داخی, دخی **daḥi, daḥi** –

[dāḳhi, dakhī]-(*Çağatay, Edāt-ı*

‘aṭf) Daḥi. Baḳıñız- taḳı, taḳı²⁴

²⁴ Burada iki tane “تاخی, تاخی” yazmasının nedeni yazılışları farklı olduğu halde aynı kelimeyi temsil etmesidir.

- داخی, دخی **daḥi, daḥi** –
[dākhi, dakhī] (*Āzerī, edāt-ı ‘atıf*)
Daḥi.

Yel şem‘e **daḥi** ta‘arruż itmez
Pervāneye şem‘ zulmi yetmez

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

679

Müşkil gelür imdi terkin itmek
Bir özge maḳāma **daḥi** yetmek

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

- داخی **daḥi**- [dakhī] (*Çağatay, isim*) Bir nev‘ kıızıl serçe.
- داد **dād**- [dād] (*Fārsī*) Dāden –
Virme; ‘atā ve baḥş ve iḥsān itmek-
taḥfifi; isim- virgi; baḥş, in‘ām.
دادحق, دادخدا, خداداد **dād-ı ḥaḳ, dād-ı**
ḥudā, ḥudā-dād – Allāh virgisi,
iḥsān-ı Ḥudā, mevhibe ve ‘atıyye-i
ilāhiyye.

Dād-ı ḥaḳdır ḥaḳ bu kim ṭab‘ımda
bu ḥüsn-i edā
Yoḳsa taḥşıl ile olmaz böyle nazm-ı
dil-sitān

Żiyā Paşa

Taḳlīd ile olmaz bu ḳadar lezzet-i
güftār

Bu lehce-i pākize baña **dād-ı**

Ḥudādur

Nef‘ī

Bu feyz ehl-i dile²⁵ **dād-ı Ḥudādır**
cehdle olmaz

Yine bir ehl-i dil nazmından anlar
anlayan anı

Nef‘ī

دادوستاد, دادوستد **dād ü sited, dād ü**
sitād (*terkīb*) alış viriş; alım şatım, aḥz
ve i‘tā.

Ḥāce-i **dād ü sited** zīver-i bāzār
ide tā

Dem-be-dem tāze zuhūr emti‘a-i
gūn-ā-gūn

Münīf

Ḥalk ider **dād ü sited** biz pür-telāş
ü bī-nişāb
Çārsūy-ı ‘ālemin bir oḳmaduḳ
dellāhiyuz!

Nesīb Dede²⁶

داد **dāde** (*Müştaḳ*) virilmiş; *mecāzen* -
naşīb, kısmet.

Ser be-hem **dāde**-i dest-i

aḫadiyyetdür hep

Yek-be-yek silsile-i nisbet-i inşā-yı
ḳurūn

Münīf

²⁵ Metinde “... ehl-i edille...” şeklindedir.
Kaynaklarda ehl-i edille, ehl-i dile şeklinde geçer.
Ebüzziya Tefvik; *Nef‘ī*, DBY Yayınları, İstanbul
2016, s.100.

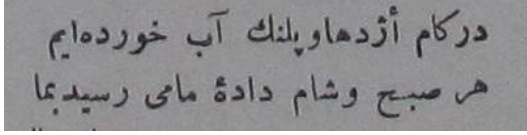
²⁶ Nesib Dede’nin bulduğumuz Divan’ında ...
Çārsūy-ı ‘ālemin bir oḳmaduḳ dellāhiyuz! Şeklinde
değil de ... biz oḳmaduḳ dellāhiyuz şeklinde geçer.
Sadık Erdem; *Nesīb ve Divān’ı*, Tuğra Matbaası,
Isparta 2002, s. 93.

Rızā **dāde**; dil **dāde**...

Ezelī ṭab‘a sārīdir bu

Dāde-i ḥāzret bārīdir bu

Fāzıl- Defter-i ‘Aşk

Derkām ejdehā vü peleng āb-ı

ḥurde-īm

Her şubḥ u şām **dāde**-i mā mī-resīd

bima

Mirzā Şadre' d-dīn Meşhedī

دادودش **dād ü dihiş** – Alup virme, aḥz u i‘ṭā.

- Kemāl-i istiqlāl ile taşarrufāt-ı

dād ü dihiş mu‘tād ve cümle

a‘yān devlet ve erkān-ı salṭanat

kendü yerām...

Na‘īmā- Tārīḥ

- ‘Adl, ‘adālet, ḳaşt, inşāf; tazallüm yolunda feryād ü fiğān.

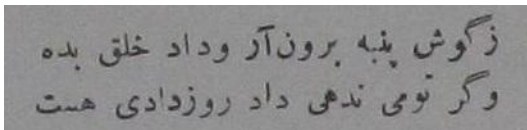
Dād ü feryād itmeğe geldim şehā

dād eyle **dād**

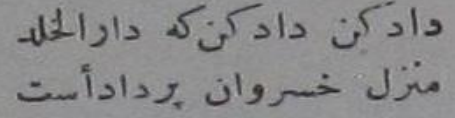
Kim güzeller mehr ider ‘āşıqlara

ḳahr üstüne

Elvān-ı Şirāzī

Sa‘dī

?

Bunca feryādım işitdiḡ demediḡ

dād ideyim

Sen ki **dād** itmeyesin ben kime

feryād ideyim

Celāl Çelebi

Dād-ı maḥmūrī-i çeşm-i nīm-i

ḥ‘ābıḡdan seniḡ

El-emān şūḥī-i ebrū-yı ‘itābıḡdan

seniḡ

Maḥmūd Nedīm Paşa

Ekşeriya²⁷ [‘**adl ü dād**] şeklinde

kullanılır:

Ol şeh-süvār-ı memleket-i ‘**adl ü**

dād kim

Atı öḡünce olsa revā ḥüsrevān

revān

Bākī

Tāb-ı ḥurşīd-i sitem sūzān iderdi

‘ālemi

Ger şehāb-ı ‘**adl ü dād**ıḡ

olmasaydı sāyebān

Nef‘ī

دادرس **dād-res**- Münşif, ‘ādil; imdāda gelen, feryāda yetişen.

Şāhī-i bī-dāl ü bī-mār u günehkāra

ne ḡam

²⁷ “Ekşeriya”, sözlükte “ek’eriyā اکئریا” şeklinde yanlış yazılmıştır.

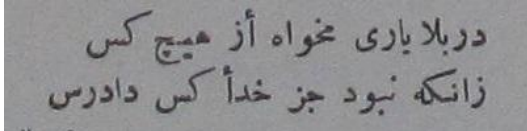
Sen olur isen eyā lütf-i ĥudā **dād-resi**

Şāhī- Şehzāde Sultān Bayezid

Bī-nevā zümresiniñ **dād-resi**

Ney gibi sīne delerdi nefsi

Sünbülzāde Vehbi- Şevk-engīz

Der belā yāri maĥv-ı ah ez hiç kes
Zan ki nebūd cüz-i Hudā-i kes **dād-res**

Ferīdü'd-dīn 'Atţār

Gider o kâfile, bitmez faқаt zehāb u
iyāb;

Seferberān müteĥavvil, faқаt ceres
bāķī!

Marīz-i mevt şifā-yāb olur kavī nā-
yāb,

Ve dād-ĥ'ah olalım biz ki **dād-res**
bāķī!

'Abdü'l-ĥaķ Hāmid Beğ- Tarĥān

Buldum odum sübhānımı

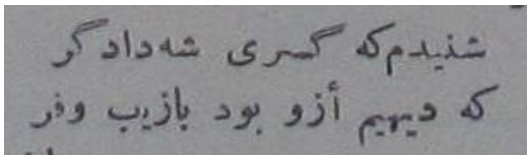
'Arz eyledim 'isyānımı

Maţlüb idüp ġufrānımı

Raĥmetle oldı **dād-res**

Sāmi Paşa - Tārīĥ-i Vefāt

دادگر **dād-ger**- 'ādil, münşif.

Şenīdim ki güserī şeh **dād-ger**
Ki dīhīm-i āz u būd bāzıb vefer

İbn Yemīn

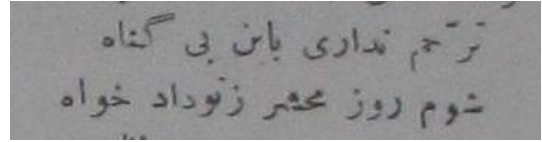
680

Dād-ger pādşeh-i 'ādil ü 'ālīşān
kim

Her ne emr itse қаzā ĥükmünü
eyler imzā

Nef'ī

دادخواه **dād-ĥ'āh**- Ĥaķ ve 'adālet
isteyen; maţlūm, sitem-dīde.

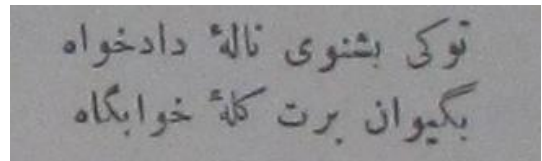
Terahĥum-nedārı bābın bī-günāh
Şūm rüz-ı maĥşer zenū **dād-ĥ'āh**

Mīr Nażmi

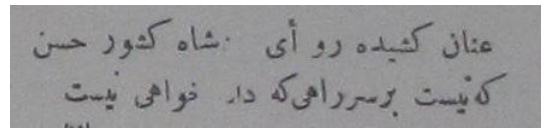
Evvel seniñ elinñden şekvāya ben
giderdim

'Ālemde 'aşıķāne bir **dād-ĥ'āh**
olaydı

Nevres

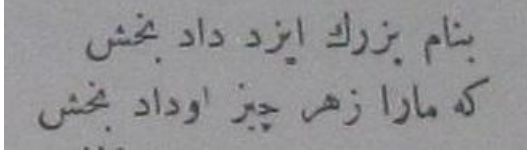
Sa'di

Hāfiz

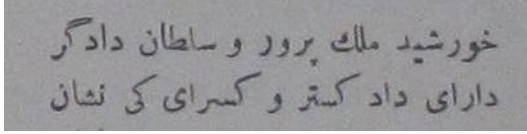
دادبخش **dād-baĥş**- 'Adl ü dād iden;
mecāzen- Allah.

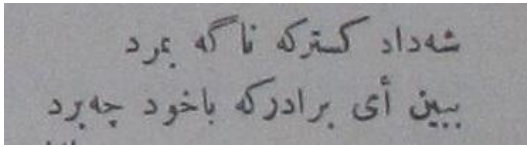
Be-nām-ı büzürg-i İzed-i **dād-baḥş**
 Ki māra-i zehr-i çiz-i o **dād-baḥş**
 Nizāmī

دادکستر **dād-güster**- Neşr-i ‘adālet
 iden.

Ḥurşīd-i mülk-i perver ü sulṭān-ı
 dādger
 Dārā-yı **dād-güster** ü kistrā-yı k’iy
 nişān

Hāfız

Şeh-**dād-güster** ki nāgeh be-mured
 Bebīn ey birāder ki bāḥūd çeħbured
 Hāfız

Te‘ālā’llah zehī fermān-ı revā-yı
 mülk pehnādir
 Ḥıdīv-i ümm-i dünyā **dād-güster**-i
 merḥamet-perver

Üsküdarlı Ḥaḫḫı Beğ

Gerçi lāf urmaḫda yokdur saña
 hem-pā bilürüz
 Līk senden dād alur bir **dād-güster**
 yok mıdur?

Sulṭān Murād

دادآور, **dāver**, **dād-āver**- ‘ādil;
mecāzen- Allah.

Nice destūr ḫader debdebe vü mihr-
 i iḥsān
 Nice **dādār** ḫazā kevkebe ü ‘arş-ı
 evreng

Üsküdarlı Ḥaḫḫı Beğ

‘Ahd-i ḫilāfet ḫıdīvi ve dūr-**dāver**-
dād-āverlerinde...

Tercüme-i Burhān Ḳatī‘

Ḥı‘ace-i ḫudsī sıbḫ u ḫay āver
 rabbü’l-felaḫ
 Şāri‘-i yektā-nesāḫ **dād-āver**-i ins ü
 perī

Üsküdarlı Ḥaḫḫı Beğ

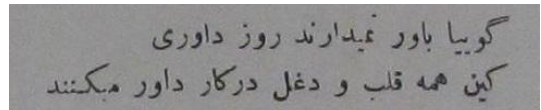
دادور **dāver**- [dād-āver, dād-ver]- ‘Adl
 ü inşāf ile ḫükm iden; *mecāzen* –
 Allah; ḫükümdār-ı ‘ādil.

Çün ḫākim be-fermān **dāver** būd
 Ḥudāyiş-i nigeħbān u yāver būd

Sa’dī

Şāḫib-i tiğ u ḫalem mālik-i cām u
 ḫātem
 Āşaf-ı cem-‘azamet **dāver**-i
 cemşīd-veḫār

Bākī

Güyiyā bāver nemīdārend rūz
dāveri

Kīn heme alb ü daal-i derkār-ı
dāver mikonend

Hāfız

Dāver-i şāhib-i ‘adālet şāh-ı fārūı
şıfat

Māhī-i zulm ü alālet hāmī-i şer‘-i
mübīn

iyā Paşa

دادفرما , دادفرمای **dād-fermā, dād-**

femāy- Baıız – Dād-baş

دادراست **dād-rāst**- ‘Ādil, münşif.

چو این کرده شد سام بر پای خاست
بگفت ای کزین مهتر داد راست

Çü īn girde şed-i sām ber pā-yı hāst

Be-güft ey güzīn mehter **dād-rāst**

Firdevsī

• دادا **dada**- [dada] (Çaatay,
isim) Ananı ardaşı, dayı.

Baıız- Teayı

Baıız- Dede, dede

Min hem Hıocendtin barıb hān

dadamnı gördüm...

Bābürnāme

• داداش, دادوش **dadaş, dadoş** –
[dadach, dadoch] (Āzerī, *isim*)

Büyük ardaş, aabe.

• دادانما **dadanma**-

[dadanmak] (Āzerī, *lāzım*) Tat

alma, adanma.

داداندیرما **dadandırma** (*Müte‘addī*)

adandırma.

دادانا **dadana**- adanmış, mübtelā,
me‘lūf.

Baıız- tat, dad

• دادر **dāder**- [dāder] (*Fārsī*,
isim) Erkek ardaş, Birāder.

• دادس **dadis**- [dadis] (*Ĝarb*,
isim) Yei yürümeye başlayan
çocuklar için ullanılır.

C’est le même mot-que le français –
dada. L’ expression anglaise –
todade au ckild = apprendre à
marcher à un enfant. Ce vocable
turc. Ou sa forme, semble avoir été
introduit dans cette langue, par
l’intermédiaire du grec moderne.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

• ددك, دادك **dedek, dedak**-
[dédéq] (Çaatay, *isim*) Cāriye; dadı.
Baıız- dedek

-Bizning il Hıanda yaasıae
barıb ul ve **dedek** keltürürlar..

681

-Za‘ıfesi olan tapmadı anıg için
dedekge batı **dedek** hāmile
boldı... Bābürnāme

Ebu'l-gāzi- Şecere-i Türki

Zamāne ehli ki devlet aı ulung
devrler

Melāyimet yana köp ılma ol

dedaklar ile

Nevāyī- Nevādirü’-ş-şebāb

-H̄āce kim bibi barıda **dedak**ge
aylanğay bibining hem ‘iffet itegi
kulğa bolğanğay...

Nevāyī- Maḥbūbu'l-ḳulūb

- **دادماق dadmaq-** [dadmak]

(*Āzerī, mūte ‘addī*) tātmaq, tadına
baḳmaq.

دادیشماق dadışmaq; dadızmaq-

Baḳıñız- dadmaq

دادیزدیرماق dadızdırmaq- tātđırmaq.

Baḳıñız- tat, dad

- **دادی dadı-** [dady] (*Ġarb, isim*)

Çocuğa baḳan cāriye ḳadın.

Fārsī- Dadu.

دادا dada: Bada vezninde ‘umūmen

cāriye ve ḥuṣūšen bir ṣaḥṣıñ

tufūliyyetinden berū ḥıdmetinde

bulunan salḥurde cāriyeye dinür;

ıṣtılāḥımızda **dadı** ta‘bīri bundan

me‘ḥūzdur. [Tercüme-i Burhān-ı

Ḳāṭı‘]²⁸

Aña ḥūr u melek dadı vü lala

olmağa ḥāzır

Ne dem muḥtāc olursa ḥıdmet-i

dadı vü lalaya

Nefī

Çağatay- Dadek, dedak, dedek

Baḳıñız- dede, dede- *Çağatay*

دادلیق [لی] dadılıq- [-lı-]- Dadı-şıfat ve

vazīfesi.

²⁸ Hüseyin Bin Halef-i Tebrizi; *Tıbyan-ı Nafi Der Tercüme-i Burhan-ı Katı*, Çev. Mütercim Asım, C. 1., Matbaa-i Amire, Bulak 1283, s. 231.

Baḳıñız- Dedek, dadek

Ce mot se prend aussi au masculin, pour désigner un vieux serviteur chargé du soin d’un ou de plusieurs enfants; dans ce cas il est synonyme de lala, vocable persan, et forme liquidée de dada [féminin], lequel, avec dadu [masculin], constituent les prototypes persans, du turc dadı, de l’arabe [vnlgaire] dadet=bonne d’enfant, du grce m^{NE}- δαδά=id. Du russe – doit de l’allemand-tatte, et de l’anglais – dad=père.

La forme primitive des mots persans susvisés [dada,dadu], se retrouve dans daya [ou dayak, forme arméno-pehlévi] aus ens de <<nourrice>> d’où aussi le turc taya; tous ces mots sont, d’ailleurs, foncièrement alliés au grec- ταιίζω nourrir, et à l’aménien-----= téter. Com- parez: géorgien- tei et dada. Sanscrit- atta =mère; tata= terme de caresse. Correspondant à << mon cherr>> ou << mon bon>>, adressé aux parents et aux amiliers; malabar –thai= mère; yerukala-tayi, et rutluq – dai=id.

- **دوراناً, دوراً, däre, devren, devrānen** (*‘Arabca, luğat*) dönmeḳ, dolanmaq, aylanmaq.

دور devr-[dévır] (*lâzım; isim*) bir şey'in hareketle tekrâr olduğu yere gelmesi, birbirini etrâfında dönmek, dolanmak, aylanmak; (*Hendese*) Bir cisim kendi mihver-i etrâfında dönmek; (*Nücūm*) arzın kendi üzerinde bir def'a dönmesi; semâniñ mihver-i 'âlem etrâfında zâhiren bir def'a dönmesi; hareket-i devriyye ve devrâniyye

Bir t̄a'ir-i mevlâ nazar u şâ'ika
ma'nâ

Bir **devr**-i mu'azzam yaparak oldu
hüveydâ

Kemâlzâde Ekrem Beğ

Şanmañ ki felek **devr** ile şâmı şehir
eyler

Her vâkı'anın 'âkıbetinden haber
eyler

Nef'î

Sipihriñ 'aksine **devr**inde de
mağşūd hâşıldır

Hâkîkatde zuhûrı âteşin kalb-i
şitâdandır

Nevres

دورشمسی devr-i şemsî (*nücūm*)

Yigirmi sekiz seneden 'ibâret müddet,
ki inkızâsında te'âkub iden seneler
bundan evvelki devrenin 'aynı
günlerinden bed' ider.

دورقمری devr-i kamerî (*nücūm*) On

doğuz seneden 'ibâret müddet, ki bunı
ta'kıben gelen devrede kamer arza ve

güneşe nazaran 'aynı vazı'yyetlerde
bulunur [Saros devri] ve evvelki
devrede vuķū' bulan husūflar tekerrür
ider.

دورنجومی devr-i nücūmî (*nücūm*)

sevâbitden biriniñ nişfü'n'nehârdan iki
def'a geçmesi beyninde mürür iden
zamân.

دوراجتماعی devr-i ictimâ'î (*nücūm*)

Güneşin bulunduğu nişfü'n'nehâra
kamerin iki def'a vuşūli arasında
geçen müddet, ki bir mâh-ı kameriden
'ibâretidir.

دوردائم devr-i dâ'im- Hüşūli muhâl

olan hareket-i mütemâdiye.

Bîdâr olamaz bu rûh-ı nâ'im;

Gitdikçe olur o nür-ı muzlim.

Bir şeyde devâm yok mı yâ rab?

Her şeyde nedir bu **devr-i dâ'im**?

'Abdü'l-hâķ Hâmid Beğ- Maķber

دورأفداح devr-i aķdâh- Gerdiş-i câm.

-Dönüp dolaşmak; seyr ü seyâhat
itmek, gezüp dolaşmak; devr-i 'âlem;
devr-i memâlik; devr-i cihân; devr-i
ebvâb...

Çün harîm-i 'arş-ı a'zam bolmağa
feyz-i kabûl

Devr ider pîrâmenin şâm u şehir
gerv²⁹-i beyân

Nef'î

²⁹ Vezne göre (كرو) şeklinde yazılmıştır (?). "Gerv-i beyân: sözün tekrarlanması" şeklinde olabilir.

Hayli zamān ‘ālemi **devr** eyledim
Halka degil kendime cevr eyledim

Mu‘allim Nāci

682

-Ma‘zūl ve menşüb h̄‘ācegāna ve
ağvāta varup her bār böyle **devr-i**
ebvāb idermiş...

Na‘īmā- Tārīh

-Vaqt, çāğ, ‘ahd, zamān, mevsim,
hengām.

Bağınız- devre

Devr-i iqbāl; devr-i salţanat; devr-i
istīlā; devr-i hükümet; devr-i gül;
devr-i hāzān; devr-i cedīd; devr-i
kadīm.

Gül devri ‘īş-ı eyyāmıdur zevk ü
şafā hengāmıdur
‘Aşıkların bayrāmıdur bu mevsim-i
ferhunde-dem

Nef‘ī

«**Devr-i sâbık** mı» didiñ şimdi?
Eliñdeyse çevir,
Eñsesinden tutup eyyāmı da gelsin
o devir.

Mehmed ‘Ākif Beğ

Ne revā sencileyin pādşehin

devrinde

Böyle cārī ola ehl-i dile fermān-ı
felek

Nef‘ī

(*Mūsıķī*) Uşul;

علم ادوار **‘ilm-i edvār**- mūsıķīniñ
uşullerinden baħş iden ‘ilm.

Demlendi bād-ı şubh ile eşcār-ı
erguvān

Oydu **uşul-i devrinle** şavt- cüybār

Nev‘ī- Sūriye

Bu çarh-ı çenberide tutup **devr-i**
uşulünü

Deffāf-ı mihr kılmış idi çehresin
nihān

Bākī

(*Tabābet*) Bir marazın tezāyüd,
tevaqquf ve inhiţāt ta‘bīrleriyle üçe
ayrılan şafağāt-ı muhtelifesi.

دور انحطاط و يازوال **devr-i inhiţāt veyā**
zevāl- Hastalığın eyilige dönmesi.

دور تفریح **devr-i tefrīh**- Ekşer-i emrāz-ı
sāriyede mikrobların kana
karışmasından i‘tibāren hastalığın ilk
a‘rāzının zuhūrı arasında geçen ve
hastalığa ve marīzin derece-i
isti‘dādına göre tahavvül iden müddet.

دور قصدی **devr-i kaşdı**- Bir hastalığın
eñ şiddetli zamānı.

دور تزاید **devr-i tezāyüd**- Hastalığın
şiddetlendiği devre

(*Manṭık*) İki şeyden her biriniñ diğesine veyā bir kaç şey’iñ birbirine tevakkuf iderek bi'n-nihāye evvelki şey’e tevakkuf itmesini, ki birbirine hem ‘illet ve hem ma‘lūl olmak lāzım gelir; bununıñ buṭlānı zāhirdir;

دورباطل devr-i bāṭıl- Bir şey’iñ kendi nefsine tevakkufu, ki o şey’iñ kendi nefsine teḳaddümünü icāb ider.

-Hüküm, nüfūz, ḳudret;

Devr onıñ devri!

-Halka, dā’ire; bir yerden başka bir yere boşaltmak, aḳtarmak; biriniñ ‘uhdesinden başkasınıñ üzerine naḳl itmek; devr-i vazīfe; devr ü teslīm; devr-i mu‘āmele; devr-i ḥesāb...

-Yukarıdan başlayup şoñuna kadar okumak, ḥatm itmek. Bu ma‘nāda eñ ziyāde –tilāvet ve ḥatm-i ḳur’ān- yerinde ḳullanılır. Devr okumak; devr ḥatmi..

أدوار edvār- devriñ cem‘i. Ekseriyā ‘aşr, ‘ahd ve zamān ifāde ider. Taḥavvül-i edvār; inḳılāb-ı edvār; tevālī-i edvār; edvār-ı sābıḳa ve māzıyye; edvār-ı ḥayāt; edvār-ı ḥilḳat...

Ḳalır mı böyle ḥāzıḳ cevri-i ṭāḳatsiz āzārī

Felek-i **edvār** nā-hem-vārdan rindāne dönmez mi?

Hāzıḳ

Biz kim bu maḳām içreyiz **edvār** bozulsa
Tebdīl-i uşul eylememek
‘ādetimizdir!

Yeñişehirli ‘Avnī

Evet bir ba‘şü ba‘de’l-mevte imkān vardır elbette..

Bunun te’minī, lākin, bir yığıñ **edvāra** vābeste!

Meḥmed ‘Ākif Beğ

Deşer āfāḳı, bir şeyler sezer esrār-ı ḳudretten;
Eşer a‘māḳı, izler keşf ider **edvār**-ı ḥilḳatden.³⁰

Meḥmed ‘Ākif Beğ

علم الأدوار, علم أدوار, **‘ilmü’l- edvār**,
‘ilm-i edvār- Baḳıñız- devr

أدوار أرضیه Edvār-ı arzıyye- ‘ilm-i arz- Arzıñ bidāyet-i teşekkülünden bu güne kadar geçirdiği edvār-ı müte‘āḳibe:
Devr-i evvel, şānī, şālīş ve rābi’.

(*Taşavvuf*) أدوار أربعه Edvār-ı erba‘a- Esmā’ ve şıfāt-ı külliyeñiñ besāyiṭi i‘tibār olunan dört devre, ki devre-i

³⁰ Metinde şiirin asıl dizelerinin yerleri değıştirilmiştir. Haz. H. Su, A. Karadeniz; *Safahat*, Hece Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009, s.440.

‘uzmā-yı ‘ilm, devre-i kübrā-yı hayāt,
devre-i vüştā-yı kudret ve devre-i
şuğrā-yı irādetdir:

دوره عظمی **devre-i ‘uzmā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyitiñ iktizā-i harekātı,
devre-i lāhūtiyye;

دوره کبری **devre-i kübrā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyitiñ iktizā-i harekātını
bildiren devrelerin biri. Devre-i
ceberūtiyye.

دوره وسطی **devre-i vüştā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyitiñ devrelerinden,
devre-i melekūtiyye, devre-i
berzahıyye

دوره صغری **devre-i suğrā-** esmā-i
erba‘a-i besāyitiñ devrelerinden,
devre-i şehādiyye, devre-i melekiyye.

Bağınız- Esmā-i seb‘a-i zātiyye

Bağınız- Besā’it

Bağınız- Vesā’it

دوری **devrī** [devriyye]- Devre
müte‘allik olan; hareket-i devriyye.

دائر [نی] **dā’ir** [dā’ire]- [-i]- Dönen,
devr iden, gerdān. Çarḥ-ı dā’ir; sipih-r-i
dā’ir...

Fikrim gibi āh ṭā’ir olsam

Dā’im-i hareminde **dā’ir** olsam

Mu‘allim Nāci

Çokdan bu lā-mekān-ı ilāhīde

dā’irim;

Rūhumla gāh o maḥşer-i süflāyı
zā’irim.

‘Abdü’l-ḥaḥ Ḥāmid Beğ

-Müte‘allik, ‘ā’id.

İşe ve maşlahata dā’ir; bir ḥādişeye
dā’ir; aḥlāka dā’ir; [683] şan‘ata ve
edebiyāta dā’ir...

دائرًا مادار **dā’iren-mā-dār-** Dört taraf,
çep çevre.

دائرة [نی] **dā’ire-** [-i-] (*Hendese*) Bir
ḥaṭṭ-ı müstedirir ihāta itdiği saṭḥ, ki
kāffe-i nuḳāṭı merkez ta‘bīr idilen bir
noḳta-i şābiteden müsāvī bu‘dlarda
olur; maḳta‘-ı küre.

دائرة عظیمه **da’ire-i ‘azīme-** Merkez-i
‘arzdān geçen ve küreyi şimālī ve
cenūbī, şarḳī ve ğarbī olmak üzere iki
müsāvī ve mütenāzır kısma ayıran
dā’ire-i muḥayyele:

دائرة استوا **dā’ire-i istivā;** Dā’ire-i
nişfu’n-nehār veya mu‘addilü’n-nehār

دائرة صغیره **dā’ire-i sağīra-** ‘arziñ
merkezinden geçmeyen ve küreyi her
hangi bir cihetde iki ğayr-ı müsāvī
kısmı ayıran dā’ire-i muḥayyele:

Medār-ı kutb şimālī ve cenūbī; medār-ı
sereṭān ve cedy.

دائرة بروج و دائرة إنقلاب **dā'ire-i inqilāb**
ve **dā'ire-i burūc**- Bakınız-

mıntakatü'l-burūc

دائرة سمت **dā'ire-i semt**- sebāvitin
meyllerini ve 'arzlarını bildiren ve
dā'ire-i burūc ile teqātu' iden dā'ire-i
mefrūza.

دائرة إرتفاع **dā'ire-i irtifā'**- Ecrāmdan
biriniñ mürürüyle rāşidın semt-i re's
noktasından semāda farz idilen dā'ire.

دائرة طول **dā'ire-i tūl**- Dā'ire-i şemsin
kıtublarından veyā kıtubeyn-i arzdan
mürürü farz idilen dā'ire.

دائرة ساعة **dā'ire-i sā'a**- Küre-i
muşanna'a üzerinde, her hangi bir
mevki'in bu'd-ı arzānisini bulmak
içün kullanılan derecāta münkasım
dā'ire-i şağīra.

دائرة جداری **dā'ire-i cidārī**-
şevābitinden biriniñ nişfü'n-nehārdan
hīn-i mürürunda semt-i re'se olan
bu'dını ta'yīn için kullanılan ālet.

دائرة تشوير **dā'ire-i tenvīr**- Kamerin
arzdān görülebilen nişf küresini taḥdīd
iden dā'ire-i münevvere.

ربع دائرة **rub'-ı dā'ire**- Bakınız- Rub'
دائرة قطاع **qıṭā'-ı dā'ire**- Bakınız- Qıṭā'

محيط دائرة **muḥīṭ-i dā'ire**- Bakınız-
Muḥīṭ

نصف دائرة **nişf-ı dā'ire**- Bakınız- Nişf
(*Ṭabābet*):

دائرة إلتهابييه **dā'ire-i iltihābiyye**- Bir
nokta-i mültehebenin ve bir çıbānın
eṭrāfinda tehācüm-i demden ileri gelen
kırmızı dā'ire.

-Bir şey'in ihāta itdiği ve kapladığı yer
ve muḥīt:

دائرة نفوذ **dā'ire-i nüfūz**

دائرة شمول **dā'ire-i şümül...**

دائرة تأثير **dā'ire-i te'sīr**- Bir
istiḥkāmdaki topların döğebildiği
menzil ve mesāfe.

دوران **deverān**- [de-, -ve-]-
Devr itmek, dönmek, aylanmak;
deverān-ı arz; deverān-ı kamer;
deverān-ı dem; deverān-ı çarḥ..

Maqşad budur disem mi ḥazān u
bahardan?

Deverān-ı mihr ü māh ile leyl ü
nehārdan?

'Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ
Ekşeriya³¹ vāvın sükūnuyla telaffuz
idilir ve [dehr, zamān, 'ahd ve felek]
ma'nalarında kullanılır;

دوران جهان بی وساقی خوش نیست
بی زمزمه نای عراقی خوش نیست
هر چند در احوال جهان می نگرم
حاصل همه عشرتست و باقی خوش نیست

Devrān-ı cihān bī-mey u sākī ḥuş
nīst

Bī-zemzeme-i nāy 'ırāḳī ḥuş nīst
Her çend-der ahvāl-i cihān mī

³¹ Ek'eriya şeklinde yanlış yazılmıştır.

nigerm
Hāşıl heme ‘ışretest u bākī hūş nīst
Hayyām

Gāh olur **devrān** bize mihr ü
vefālar gösterir

Gāh döner her lütfuna yüz biş
cefālar gösterir

‘Adlī³²- İkinci Sultān Bayezid

Def’-i ğamma **devrān**-ı müsā‘id bu
zamāndur

Āzādelere mevsim-i ferhunde bu
demdür

Nef’ī

Āhīr mekānıñ olsa gerek cür‘a gibi
hāk

Devrān elinden irse gerek cām-ı
‘ayşa seng

Bākī

Görse cemşid bu **devrān**-ı neşāt-ı
efzāyı

Yādına gelmez idi gerdiş-i cām-ı
şahbā

Zihnī

Sürdü Mecnūn nevbetin şimdi
benim rüsvā-yı ‘aşk

Doğru dirler her zamān bir ‘aşıkıñ
devrānıdır

Fuzūlī

³² Bu şiir, Adli mahlaslı II. Sultan Bayezid’e ait olduğundan nüshada yanlış olarak yazılan Adni, Adli olarak düzeltilmiştir. III. Sultan Mehmed ve Fatih’in veziri Mahmut Paşa’nın mahlası, Adnī’dir.

Dost [bī]-pervā felek bī-rahm
devrān bī-sükūn

Derd çok hem-derd yok düşmen
kāvī ṭālī‘ zebūn

Fuzūlī³³

-Ba‘z-ı tarīkatlarda dervīşlerin bir
halka teşkīl iderek dönmek şüretiyle
yapdıkları āyīn.

دوران **deverān**-ı dem-(*Tabābet*)³⁴

Ḳalbiñ sevkiyle kanıñ damarlarda
mütemādiyen dolaşması fi‘l-i hayātīsi.

دوران **deverān**-ı **kebir**- Kanıñ
buṭayn-ı eyser-i ḳalbden üzeyn-i
eymen-i ḳalbe doğru deverānı.

دوران **deverān**-ı **şagīr**
veyā ru’vī- Kanıñ buṭayn-ı eymen-i
ḳalbden ezīn-i eyser-i ḳalbe doğru
deverānı.

دوره **devre**- [de-]- Dönüş, dönme,
devrān, aylanma;

Ḳılsa temkīnini geştī-i sipihre
lenger

Devre-i ‘ışk ider izhār-ı zarüretle
direng

Żiyā Paşa

³³ Aslında “Dost bī-pervā felek bī-rahm ...” şeklinde olan beyitte bi- eki unutulmuş ve “Dost pervā...” şeklinde yazılmıştır. Kenan Akyüz vd; *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 243.

³⁴ Metnin aslında tabābet terimi madde başının önünde yazılmıştır. Ancak madde başı sistemine göre terimlerin madde başından sonra gelmesi gerektiği için madde başından sonra yazdık.

-Bir yerin etrâfı, çevre, muhîr;

-Müddet-i mu‘ayyene. Bakınız- devr

Müntehâ vü mebde’inde görmedim

nūr-ı vişāl

Devre-i ‘âlem serâpâ devre-i

ğamdır baña

Nâmık Kemāl

دوره سنویه **devre-i seneviyye**

‘Arzın devre-i seneviyyesi- ‘Arzın güneşin etrâfında bir def‘a dönmesi.

دوره جریان **devre-i cereyân** (*Fizik*) Bir

elektrik manzûmesi ile onun kutubları

arasına mevzû‘ nâkıllerin hey‘et-i

mecmu‘ası.

684

دوری [ده] **devrî** [devriyye]- [de-]

(*Kıyâsî*) Devre mensûb ve müte‘allık:

Ĥareket-i devriyye

‘Arzın ĥareket-i devriyyesi- Arzın

miĥveri etrâfında bir def‘a dönmesi, ki

gice ile gündüz bu ĥareketin

neticesidir.

دوریه **devriyye**- Te‘mîn-i inzibât için

dolaşan ‘asker kolu. Devriyye gezmek;

devriyye dolaşmak; devriyye

çıkarmak...

دوار **devvâr**- [de-] (*Mübâlağa*) Devr

idici, dönen; ziyâde dönen.

Çarĥ-ı devvâr; sipihr-i devvâr; felek-i devvâr...

Āb-gündür günbed-i **devvâr** rengi

bilmezem

Ya muĥîr olmuş gözümden günbed-

i devvâra şu

Fuzûlî

Zâhidi sengîn idüp ‘uşşâkı ser-

gerdân iden

Yerleri sâkin göğü şun‘uyla **devvâr**

eyleyen

Nev‘î

Devvâr bir âsiyâbdır bu

Bir ‘âlem-i pîç ü tâbdır bu

Żiyâ Paşa

دواره [ده] **devvâre**- [de] (*İsim*) Pürkâr.

دواریه **devvâriyye** [Tā’ifetün] (*Tārîĥ*)

Aĥsâm-ı ĥaddâmiyyelerinde bir cihaz-

ı devrîye mâlik ve bu sâyede sâbih

olan ve ekşerîsi ‘uzviyyât-ı ĥurde-

bîniyyeden ‘ibâret bulunan ĥaşerât

şınıfı.

دوار [ده] **devvâr**- [de-] (*İsim, tabâbet*)

Baş dönmesi.

Devr-i basîr ; devvâr-ı muzlim; devvâr-ı

zâtî; devvâr-ı ‘aĥlî veyâ dimâĥî; devvâr-ı

aşlî...

دواری **devvârî** [devvâriyye] (*Kıyâsî*)

Devvâra mensûb ve müte‘allık.

مدار [مه] medār- [me-] (*İsim*) Bir şey'in döneceği ve devr ideceği yer; medārü'l-'ayn- Göz çukuru, çeşm-hāne; cev̄f hicācı.

(*Nücūm*)- Bir seyyārenin ve bir kuyruklu yıldızın Güneşin etrafındaki hareket-i devrāniyyesiyle resm itdiği dā'ire-i muhayyele, maḥrek; medār-ı Şems; medār-ı Kamer; medār-ı Müşterī...

-Arz üzerinde mefrūz ba'z-ı dā'ireler; Medār-ı cedy ve sereṭan; medār-ı kuṭb-ı şimālī ve cenūbī.

مدارين [مه, ره] medāreyn- [me-, -re-] (*tesniye*) Her iki medār, ya'nī medār-ı cedī ve sereṭan

بين المدارين beyne'l-medāreyn- Medār-ı cedī ile sereṭan arasında olan yerler.

مدار مركز medār-ı mürekkez- (*Nebātāt*)- Büyüdükçe 'amūden toprağın alt tabaçasına doğru uzanan kök.

-Vesīle, sebep; mu'ayyen, yardımcı.

Medār-ı ḥayāt u ma'īšet; medār-ı kelām; medār-ı taḫdīr; medār-ı tesellī; medār-ı taḫfīf...

مداری medārī [medāriyye] (*Kıyāsī*) Medāra mensūb ve müte'allık; *nebātāt*- Da'ire şeklinde olan; *teşriḥ-*

teḫallüşleriyle ba'z-ı fevehātı kapayan 'aḍalāt.

'Aḍale-i medāriyye-i cefniyye; 'aḍale-i medāriyye-i fekkiyye-i şefeviyye...

تدوير [ته] tedvīr- [te-] (*Müte'addī, tef'īl*) Döndürmek, çevirmek;

Ne kudretidir idüp **tedvīr** arzı
Kılan vāreste cūşışden miyāhı

Recā'izāde Ekrem

-Bir şey'i müdevver ve yuvarlak itmek; elden ele geçerek yuvarlak olmak; *mecāzen*- döndürür ve çevirir gibi idāre itmek, kullanmak. Tedvīr-i umūr; tedvīr-i meşālīh..

İder **tedvīr**-i 'ālem bir mekīnin
ḫuvve-i 'azmi
Cihān titrer şebāt-ı pāy-ı erbāb-ı
metānetden

Nāmık Kemāl

Bağınız- İdāre

مدور müdevver [müdevvere]- [mudévvér] (*Mef'ūl, tef'īl*) Tedvīr olunmuş, döndürülmüş, çevrilmiş; yuvarlak, küre ve dā'ire şeklinde olan. Eşkāl-i müdevvere; ḫuṭūṭ-ı müdevvere...

Yüzü beşzerdi **müdevver** aya
Zātı āyine idi Mevlāya

Ḥākānī- Ḥilye

مدور **müdevvir**- [müdevvir] (*Fā'il, tef'il*) Döndüren, çeviren, tedvîr iden; *teşrih*- mürtekiz buldukları aksamı tedvîr iden 'adaleler- 'adale-i münharife-i 'ayn ve emşâli.

مدور عضو **müdevvir-i 'azud**- Kılçayı döndüren 'adâlatın merbû olduğu iki hadebenin her biri.

مدور فخذ **müdevvir-i fahz**- Uyluk kemiğinin yukarı ucundaki iki çıkıntının her biri.

استداره [تى] **istidâre**- [-ti-] (*Lâzım, istif'al*) Yuvarlak olmak, dâ'ire şeklini almak.

مستدير **müstedir**- [mustedir] (*Fā'il, istif'al*) Yuvarlak ve dâ'ire şeklinde olan, kûrî, kürevî.

اداره **idâre** (*Müte'addî, if'al*)

Döndürmek, çevirmek. İdâre-i aqdâh

Naşıl **idâre** ider mülkü öyle bir meddâh

Ki rûz u şeb ide ancak idâre-i aqdâh?

'Abdü'l-hâk Hâmid Beğ- Tarhan

-Bir işi kullanmak, becermek, uydurmak;

Hüsn-i idâre; idâre-i maşlahat; idâre-i umûr...

-Yetmek, yetişmek, elvirmek, kifâyet etmek; taşarruf ve iktisâd etmek, isrâf itmemek;

İdâre ile kullanmak; idâre fitili; idâre kandili...

اداره لى **idâreli** (*kıyâsî*) muhtaşid.

اداره سز **idâresiz** (*kıyâsî*) Müsrif.

-Zabıt u rabıt, te'mîn-i hüküm ü hükümet;

Teşkil-i ekşeriyet iden ehl-i cehldir; İtmek **idâre** anları zann itme sehldir.

'Abdü'l-hâk Hâmid Beğ

685

İdâre-i memleket ve devlet; idâre adamı; idâresi eyi veyâ fenâ..

-Medâr-ı hayât ve ma'îşet, geçine, dirlik;

İdâresi yolunda; idâresini uydurmak; idâresini yoluna koymak; idâresizlikten şikâyet etmek...

-Bir şahşa veyâ bir hey'ete mevdû' olan resmî veyâ huşûşî iş; böyle bir hey'etin iş gördüğü dâ'ire.

Hey'et-i idâre; meclis-i idâre; gazete idâresi ; reji idâresi; tramvay idâresi; idârehâne...

مدیر **müdîr**- [mudîr] (*Fā'il, if'al*) idâre iden;

Yanımda görmüyorum öyle bir **müdîr**-i umûr

Ki rabṭ u zabṭa giderken ben
eyleyim me'mūr

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ- Ṭarḥan

-Bir dā'ire ve idāreniñ re'īsı ve āmiri;

Rūsümāt müdürı; belediye müdürı;

ma'ārif müdürı; mekteb müdürı...

-Bir nāḫiyeniñ idāresine me'mūr olan

adam; Nāḫiye müdürı

(*Mecāzen*) idāreli, idāresini bilen,

muḳteşid.

Müdüre [mudīrÉ]- müdürıñ mü'enneşi:

Mekteb müdüresi

مدانر **mütedā'ir** – [mutédā, ir]

(*Fā'il, tefā'ul*) müte'allıḳ, 'ā'id.

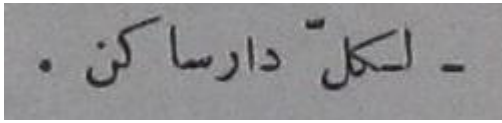
Baḳıñız- dā'ir

• دār- [dār] (*'Arabca, isim*)

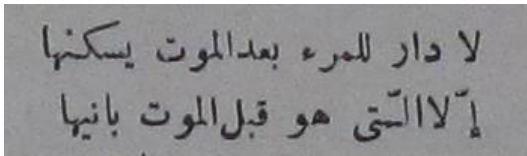
ev, ḥāne, mesken; yer, mekān, mevḳı';

Bir kaç dā'ireyi ḥāvī binā; ülke, kıṭ'a,

diyār. Baḳıñız- diyār

-Liküllü dārin sākinün.

İmām 'Alī

المدار **ed-dār**- Medīne şehri.

دارين [ره] **dāreyn**- [-re-] (*teşniye,*
mecāzen) Dünyā ve āḫiret.

Her kim ki o şer'a ḫıdmet eyler

Dāreynde kesb-i ḫürmet iyeler

Ziyā Paşa- Muḳaddime-i Ḥarābāt

Dāreyn kı lup irā'e-i zeyl,

İtdi buña dest-i nefretim meyl.

Eyvāḥ!.. Firāk u 'acız ü girye,

Her bir nefsimde mevt ü üveyl!

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Te'ālallāḫ zehī şāhen-şeh-i dīn ü

perver-i 'ādil

Ki olmuş aña rüzī devlet-i **dāreyniñ**

iḫrāzı

Nef'ī

دار البقا, دار بقا **dārü'l-beḳā, dār-ı beḳā-**
Āḫiret.

Olduñsa ḫādım-ı vaṭan az çoḳ,
sevin, öğün.

Bir ḫayrıñ olmadıysa faḳaṭ mülk ü
millete,

Maḫkūm olur ḫayāt u memātıñ
mezellete

Dārü'l-beḳā o gün saña dārü'l-fenā
olur...

Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

دار الفنا, دار فنا **dārü'l-fenā, dār-ı fenā-**

Dünyā, cihān, 'ālem.

‘Älem denilen **dār-ı fenā-yı**
ebedīde

Her cilveye olmak gerek esbāb-ı
‘adīde

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ- İlḥān

دارحزن, دارالحزن, دارغرور, دارالغرور,
دارالابتلا, دارالابتلا **Dārü'l-gurūr, dār-ı**
gurūr, dārü'l-ḥüzn, dār-ı ḥüzn;
dārü'l-ibtilā, dār-ı ibtilā (*mecāzen*)
Dünyā, ‘ālem.

Bakmaz da bu **dār-ı ibtilāya**
Rūḥuḡ cān atardı i‘tilāya

Mehmed ‘Ākif Beğ

Cihān dirler ki **dār-ı ibtilādır**
Ölüm dirler medār-ı i‘tilādır

İsmā‘īl Şafā

دارالخلد, دارالخلد **dārü'l-ḥuld, dār-ı**
ḥuld³⁵ - Cennet

لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ

-Leḥüm fihā **dārü'l-ḥuldi**.³⁶

Kelām-ı Ḥaḳ

دارالخلافه, دارالخلافه **dārü'l-ḥilāfe, dār-ı**
ḥilāfe- İmam ve ḥalīfeniḡ bulunduḡı
şehir.

دارالنعم, دارالنعم **dārü'n-na‘īm, dār-ı**
na‘īm- Cennet.

³⁵ Metinde anlamı cennet olarak gösterilirken örnek verilen ayette anlamı cehennem olarak geçmektedir.

³⁶ ... onlar için orada ebedilik yurdu vardır.
(Fussilet, 41/28)

دارالكتب, دارالكتب **dārü'l-kütüb, dār-ı**
kütüb- Kitābhāne.

دارالقاضي, دارالقاضي **dārü'l-ḳāzī**- Maḥkeme.

دارالشفاء, دارالشفاء **dārü'ş-şifā’, dār-ı şifā-**
Ḥastaḥāne; tımārḥāne, dārü'l-mecānīn.

‘Aḳlı Mecnūn eyleyib **dārü'ş-şifā-**
yı ‘aşḳda
Ḳaysı zencīr-i ūlfet giysū-yı Leylā
eylediḡ

Yenişehirli ‘Avnī

Zehī **dārü'ş-şifā**-yı ḥayret-ābād-ı
muḥabbet kim
Ṭabīb-i āmāde-i lüṭf u devā rencūr
nā-peydā

Yenişehirli ‘Avnī

İḳtiḏā-yı ḥikmet üzre selb-i ‘aḳl
eyler ḳazā
Yoksa kim pābeste-i **dārü'ş-şifā**
olmak diler

Şeyḫü'l-islām ‘Ārif Ḥikmet Beğ

Etmiş saḡa dil-ḥastalarıḡ ḥāleti
te’şīr
Ey çeşm-i siyeh **dār-ı şifā**dan mı
gelürsün?

Nābī

Ḥaḳ-ı ‘ālem ser-te-ser bīmār derd-i
ihtiyāc
Dehr bir **dārü'ş-şifā** lüṭfuḡ, ṭabīb
mihr-i bān

Nef'î

dārü 's-sürür, dār-ı sürür (Mecāzen) Cennet.

Meşşāta-i bahār idüp feyz-i hurremi
Dārü 's-sürür eyledi gülzār-ı
'ālemi

Seyyid Vehbî

686

dārü 'l-emāre- Emāriñ
iķāmetgāhı.

dārü 'l- mülk- Pā-yı taht,
meferr-i hükümet.

dārü 'z-ziyāfe- Ziyāfet
sofrasının hāzırlandığı yer.

dārü 'l-bevār- Cehennem.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ
دَارَ الْبُورِ

-Elem tere ile'llezīne beddelū
ni'meta'llāhi küfren ve aħallū
ķavmehüm **dāre 'l- bevāri**.³⁷

Kelām-ı Hāķ

-Süvārān nīze güzār a'dā-yı bed-
nihādı fevc fevc reh-rev-i **dārü 'l-
bevār** itmeğe başladılar...

Na'imā - Tārīķ

dār-ı āhiret- Öteki Dünyā.

³⁷ Allah'ın nimetini küfre deęişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaşlanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O, ne kötü duraktır! (İbrahim, 14/28)

والدار الآخرة خير للذين يتقون .

-Ve 'd-**dārü 'l-āhiretū** hayrun-li'llezīne yetteķūne.³⁸

Kelām-ı Hāķ

dārü 'l-ķarār- Āhiret; cennet

وَأِنَّ الْأَخْرَةَ هِيَ دَارُ الْفَرَارِ

-Ve inne'l-āhirete hiye **dārü 'l-ķarāri**.

³⁹

Kelām-ı Hāķ

Harīm-i gülşeni **dārü 'l-ķarār** iken
cāna

Ķomaz hevā-yı temāşası dilde şabr
u sükūn

Nef'î

Bu cān pervānedir yanar cemāliñ
şem'-i tābından

Göñül **dārü 'l-ķarār** oldu perişān-ı
zūlf-i tābından

Nesīmî

Dārü 's-selām- Cennet;

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ

Va'llāhü yed'ū ilā **dāri 's-selāmi**.⁴⁰

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ

³⁸ ...Halbuki, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. (Araf, 7/169)

³⁹ ...Ahiret ise ebedi olarak kalınacak yerdir. (Mümin, 40/39)

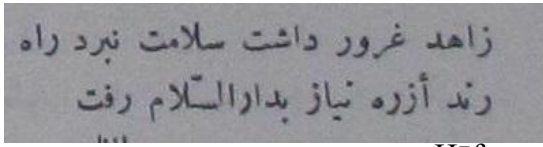
⁴⁰ Allah, esenlik yurduna çağırır... (Yunus, 10/25)

Lehüm **dārü 's-selāmi** 'inde
rabbihim.⁴¹

Kelām-ı Hâk

Cihān **dārü 's-selām** olsa gönül
bîzârdır sensiz
Hayāl-i h'āb u rāhat düş fikre bārdır
sensiz

Leskofçalı Gālib

Hāfiz

-Bağdād şehrinin 'unvānı.

Devlet ü iḳbāl ile **dārü 's-selām**
olsun saḡa
Gerçi olmuş bir zamān ecdādınḡa
dārü 'l-cihād

Nef'ī

Buk'a-i Bağdādın itmiş vaşfını
dārü 's-selām
Kim āḡa teslīm-i taḡsīn ide her
kişver ki var

Fuzūlī

-Bağdād **dārü 's-selām** ki taḡtgāh-ı
ḡulefā-yı kirām ve burc-ı evliyā-yı
'izām olup...

Na'imā- Tārīḡ

دارالسلطنة دارسلطنة **dārü 's-salṡana,**
dār-ı salṡanat- Pā-yı taḡt.

دارالاسلام دارالاسلام **dārü 'l-islām, dār-ı**
islām- Aḡkām-ı dīniyye-i
İslāmiyyenin mer'ī oldıḡı
memleketler.

دارالحرب دارالحرب **dārü 'l-ḡarb, dār-ı**
ḡarb- Dārü 'l-küfr; rü'esā-yı küffardan
biriniḡ ḡükmü cārī oldıḡı yerler;
müslümānlarla ḡıristiyānlar arasında
henüz şulḡ müte'aḡḡıd olmayan
memleket.

دارالسعير دارالسعير **dārü 's-sa'īr, dār-ı**
sa'īr- Cehennem.

Baḡıñız- Sa'īr

Düşse kemter-şerer şu'le-i berḡ-i
ḡazabı

Bāḡ-ı firdevs olur āteşgede-i **dār-ı**
sa'īr

Üsküdarlı ḡaḡḡı Beḡ

دارالثواب دارالثواب **dārü 's-sevāb, dār-ı**
sevāb- Cennet.

Dārü 'l-'azāb, dār-ı 'azāb- Cehennem.

Girev zān olsa nesīm-i nevbahār-ı
re'fetiḡ

Reşk-i bāḡ-ı ḡuld olur şivengeh-i
dārü 'l-'azāb

Üsküdarlı ḡaḡḡı Beḡ

⁴¹ Rableri katında selam yurdu (cennet) onlarıdır.
(Enam, 6/127)

Diller olmuşdı muşavver-i hâlet-i
beytü'l-hüzn
‘Âlem olmuşdı mücessem-i şüret-i
dârü 'l-'azâb

Yeñişehirli ‘Avnî

دارالامتحان, دارالامتحان **dârü 'l-ımtihân,**
dâr-ı ımtihân (*Mecâzen*) Dünyâ.

Yâ Rab bu ne dehr-i bî-emândır
Yâ Rab bu ne **dâr-ı ımtihândır**

Žiyâ Paşa- Muqaddeme-i Harâbât

دارالأمان, دارالأمان **dârü 'l-emân, dâr-ı**
emân- Maşūnu't-ta‘arruz olan yer,
melce’, penâh.

Eyyâm-ı cemde meygede **dârü 'l-**
emân imiş
Şimdi değil efendi o da bir zamân
imiş

Halîmgirây

‘Arşa-i idrâke fevz-i re’fetiñ
dârü 'l-emân
Rište-i ümmîde feyz-i rahmetiñ
ḥablü'l-metîn

Fuzûlî

دارالندوة **dârü 'n-nedve-** Meclis,
encümen; zamân-ı câhiliyyetde
Kuşay bin. Kilâb'ıñ te’sîs itdiği
maḥalliñ adı, ki Kureyş orada
toplanır ve mübâḥaşât-ı edebiyye
ve siyâsiyye de bulunurlardı;

bilâhare cenâb-ı resül-i muhteremiñ
‘aleyhinde bulunanlarıñ ictimâ‘gâhı
olmağ dolayısıyla
-Erbâb-ı nifâk u tezvîriñ meclisi-
ma‘nâsında kullanılmışdır.
-Ba‘z-ı nâsiñ ḥânesindeki **dârü 'n-**
nedveye mümâşil mevâzi‘ idi bir
alay nekbeti bir yere gelüp ekâbir ü
ḥükkâmıñ zemmi mesâvîsine
meşğül olup...

Na‘îmâ- Târîḥ

دارالامكان, دارالامكان **dârü 'l-ımkân, dâr-ı**
ımkân- Dünyâ; Cihân.

Sen ol destür-ı rüşen-i ṭab‘-ı şâhib-i
mekremetsin kim
‘Adîliñ gelmedi aşlâ kısım bu **dâr-ı**
ımkâna

Üsküdarlı Haqqı Beğ

داردنیا **dâr-ı dünyâ-** ‘Âlem, cihân.

Dâr-ı dünyâ delü göñlüm gibi
vîrân olsa
Ne cihân olsa ne cân olsa ne hicrân
olsa!

?

687

Olsa mümkün fezâ-yı ‘arşa-i
‘adlinde seyr
Zulm iderdi **dâr-ı dünyâ** ehline
dünyâyı dar

Fuzūlī

دارالغرور **dārü 'l-ğurūr-** ‘Ālem, Dünyā.

Çün cümle kıl ü kâl imiş dārü 'l-
ğurūruñ hâşılı
Şol bî-sebâta düşmeñiz beyhüde kıl
ü kâline

Nesīmī

دارجهان **dār-ı cihān-** Dünyā.

Bilürler birbirin dāğ-ı ğammıñdan
rüz-ı maşşerde
Seniñ ‘aşıqlarıñ **dār-ı cihān**dan bî-
nişān gitmez

Nev‘ī

دارالاستحضار **dārü 'l-istiḥzār-** Ba‘z-ı
ālāt isti‘māliyle tecrübeler yapılan ve
bir takım şeyler hâzırlanan yer.

Kimyā dārü 'l-istiḥzārı; fizik dārü 'l-
istiḥzārı.

دارالسعادة **dārü 's-sa‘āde-** Eskiden
serāy-ı pādişāhī.

İdüp **dārü 's-sa‘āde** manşıb-ı
‘ālīsini iḥsān
Nice demdir ide zātıyla faḥr ol
mesned-i vālā

Nedīm

دارالسعادة آغاسی **dārü 's-sa‘āde aġası-**
Kızlar aġası.

Dārü 'd-ḍalāl; dārü 'l-mecānīn; dārü 'l-
vilāde; dārü 't-tedāvī; dārü 't-ta‘līm;

dārü 'ş-şanā‘a; dārü 'l-feyz; dārü 'l-
ma‘rifet; dārü 'l-‘ulūm...

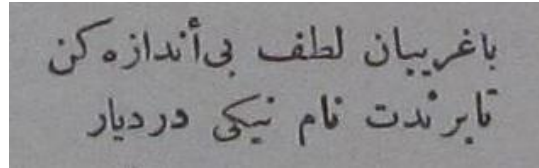
دارالفنون **dārü 'l-fünūn-** ‘Ulūm-ı ‘āliye
ve āliye taḥşīline maḥşuş dārü 'l-‘ulūm,
külliyye.

دارالبدایع, داربدایع **dārü 'l-bedāyi‘, dār-ı
bedāyi‘** (*Müvelledātdan*) Bedī‘i
temāşā maḥalli.

Dārü 's-sa‘āde mā‘il imiş beğ
şanāyi‘e.
Evvelce dāḥil olmalı **dārü 'l-
bedāyi‘e.**

‘Abdu 'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

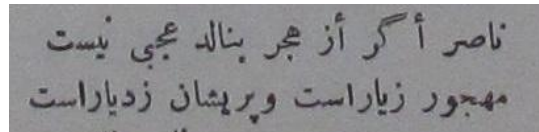
ديار [دی] **diyār-** [di-]- Dārıñ cem‘i:
Memleket, ülke, il; vaṭan. Dār u diyār:

Sa‘dī

Ferdī bir iḥtiyāc o, evet, ‘aşḳ-ı
yārdır
Millī bir iḥtiyāc ise ‘aşḳ-ı **diyār**dır.

‘Abdu 'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Nāşır Buḥārī

Cihān cihān tolaşırsın fezā-yı lāhūtı
Naşıl ki yād-ı hazīniñ gezer **diyār**
diyār

Mehmed ‘Ākif Beğ

Geçenler varsa islāmıñ şu
çiğnenmiş **diyār**ından
Şu yüz biñlerce yurduñ kanlı,
zā’irsiz mezārından

Mehmed ‘Ākif Beğ

-Bunca zamānlardan berü mehcūr
dār u **diyār** ve mel’abe-i dest-i tāli‘
rüzgār olan...

Yūsuf Kāmil Paşa- Tercüme-i
Telemak

ديار غريب **diyār-ı ğurbet**- Yabancı
memleketler, yāt illeri.

Düşdük reh-i meşakqate Allāh yol
vire
Çıkdık **diyār-ı ğurbete** Allāh yol
vire

Vehbī

-Ol hūzn ü kürbet ile müteveccih
dār-ı āhıret oluncaya dek **diyār-ı**
ğurbetde mübtelā-yı hicrān u
miñnet olmuşlardır...

Na‘imā- Tārīh

غريب الديار **ġarībū’ d-diyār**- Bir yerin
yabancısı, yat.

Yārdan mehcūr iken düşdüm **diyār-**
ı ğurbete

Baņa gösterdi felek hicrān hicrān
üstüne

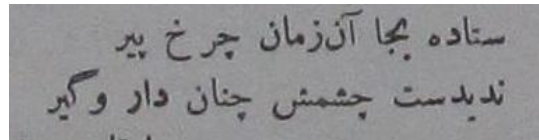
Rāsih

Diyār-ı ğurbete geldim vaţandan
ayrıldım
Vaţan gözümde değıl āh senden
ayrıldım

Senih

- دَار **dār**- [dār] (*Fārsī*): Dāştēn-
Tutmaq; mālīk olmaq- *taħaffūfi*- hevā-
dār; kafa-dār; ziyā-dār; şu‘le-dār;
nıgeh-dār; behre-dār; zaħm-dār; ra‘şe -
dār; nām-dār; cihān-dār; cāzıbe-dār;
āb-dār; sermāye-dār; dīn-dār; kemān-
dār; hūküm-dār; tāc-dār; sāye-dār; tāb-
dār; revnaq-dār; rāz-dār; ħaber-dār;
perde-dār; behre-dār; vāye-dār; dil-
dār; raħne-dār; sekte-dār; terāne-dār;
vefā-dār; pāy-dār; dāğdār; defter-dār;
ħazīne-dār; ‘ilm-dār; māl-dār; ħışşe-
dār; sancaq-dār (?); direm-dār...

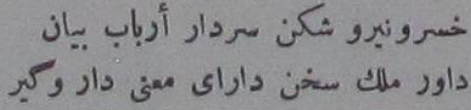
Dār-gīr, dār u gīr (*Terkīb*) tut qap
(*Mecāzen*) Cenk, cidāl, şavaş, ħarb.
Baқınız- Gīr ü dār

Üstād Ascedī

Olıcağ **dār** u gīr ol şīri
Añsun ve kanlar ağlasun şemşīr

Kemāl Paşazāde

Husrev-nīru şiken serdār-ı erbāb-ı
beyān
Dāver-i mülk-i suḥan-ı dārā-yı
ma'nā **dār** u gīr

Üsküdarlı Haqqı Beğ

dārinde- [ri-] (*Müştağ*)

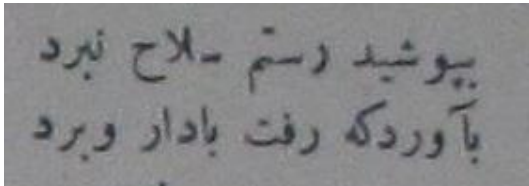
Mālik, şāhib, tūtucu; şaklayıcı.

Sensin ol **dārinde**-i yerlīg-i aḥkām-
ı kader
Hāmeñ olmuşdur rümüz-ı āsmāna
tercümān

Nef'ī

dār u berd (*Terkīb*) Al çekil
(*Mecāzen*) İhtişām, şekve, şevket, kerr
ü fer, debdebe, tañtana, kibr ü gurūr,
azamet, ḥod-nümāyī.

688

Firdevsī

dār u kūb (*Terkīb*) Tūt ve vur
(*Mecāzen*) Cenk, şavaş; cidāl, 'arbede,
nizā'.

• **dār**- [dār] (*Fārsī, İsim*)

Ağaç.

dār-ı siyāset- Mücrimleri
şalben i'dām itdikleri ağaç, ki lisān-ı
halkda yañlış olarak [dār ağacı] dinilir.

Virüp tezelzül-i Manşūrī sāk-ı 'arşa
tamām

Hudā Hudā diyerek pā-yı **dāra** dek
gideriz

Nā'ili

berdār- Aşılmış, maşlūb

Zülfünüñ dārında şāhā açılan
Manşūr idi

Her ki Manşūr olmadı zülfünde

berdār olmasun⁴²

Nesīmī

dāra çekmek⁴³; **dāra** çekmek, **dāra** çekmek

berdār itmek- Şalb itmek, aşmağ.

dārçin [dārşinī]- Dallarından

bir nev' bahār alınan ağaç.

⁴² Metnin aslında "Zülfünüñ dārında ey cān aşılan manşūr idi" şeklinde yazılmıştır. Haz. Hüseyin Ayan, *Nesīmī Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s.279.

⁴³ Sözlükte "داره چکمه" **Dāra çekmek** "şeklinde yazılmıştır ve bu da "çentik"ten gelme ihtimali nedeniyle şüpheye düşürmektedir.

دارفلفل **dār-ı fülful** [pülpül] Karabüber ağacı.

Dār-ı rümī, dār-ı zerd,..

- **دار** **dar, darış-** [dar, darich] (*Āzerī, Sifat*) dar, darış, tenk.

داریشیقلىق, **darışıklıq**, **darışıklıq**- Darlık, müzāyaqa, şıķıntı.

داردوشمك **dar düşmek**- Dara düşmek, dūçār-ı müzāyaqa ve ıztırāb olmaķ.

Baķınız- Darıhmaķ

Olmuşam ‘āşık-ı dīdār
Oldı başıma Dünyā **dar**
Göresim kıllam āh u zār
Üç günde bir, beş günde bir

Hāmid

Ƙız eyliyor gündüzünü tar seniņ
Başına Dünyānı ider **dar** seniņ
Doķkuz yaşında bir neveņ var seniņ
Ƙız yaraşarmı saņa ay hīve-reh?

‘Alī Rāzī

- **دارا** **dara-** [dara] (*Çağatay, Zarf*) Dā’imā, her vaķt, bir düziye.
- **دارات** **dārāt-** [dārāt] (*Fārsī, İsim*) Şān, şevket, şekve, kerr ü fer, debdebe, taņtana.

Virdim seniņ idāreņe Māzenderānı
ben
Sāyemdedir bu şimdiki **dārāt** u
debdebeņ

‘Abdü’l-ħaķ Hāmid Beğ- İlħān

Ƙumturaķ suħanım fevc-i siyāh
nazmım

Ĥusrevān-ı hünere itmede ‘arz-ı

dārāt

Nazīm

Düşde görmüş mü yā Dārā bu ķadar
dārātı?

Ĥusrev itmiş mi taşavvur bu ķadar
‘unvānı?

Nedīm

- **داراخ**, **darah, darak-**
[darakh, darak] (*Āzerī- İsim*)
Ƙarax.

داراماق **daramaķ-** Ƙaramaķ.

داراتماق, **daratmaķ,**

daratdırmaķ- Ƙaratmak, Ƙaratdırmaķ.

Ƙarb-ı meşel: Kiçel başa şır māhī
darah!

Ol meh-i nā-mihribān ister ki zülfin

darasun

Sen götür ayna ey gün, ey ķamer
sen şāna dut

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

- **دارای**, **dārāy, dārāyī-**
[dārāi, dārāiī] (*Çağatay, Hoķed*
ta ‘bīri, isim) İpek ķumaş.

• **دارباداغان**, **darbadağın-**
darbadağın, darbadağın-

[darbadagan] (*Āzerī- Terkīb*)

Şābir

Darmadağın, alt üst, çarmağarışik.

Bu fenā iş ne idi tolladınız ortalığa?

Ger Hācī baba **darbadagın** kılsa
kabanı

Sizi kim koydu bizim üstümüze

Baş koşma o cevr-i ‘ālem-i zī-şāna
dolaşma!

darğalığa?

?

- **دارتماق dartmaq-** [dartmaq]
(*Āzerī, Müte ‘addī*) Tartmaq, çekmek;
vezin itmek.

- **دارغا, دارغه darğa, darğa-**
[darğa] (*Çağatay, Fārsī*): Daruğa
(*İsim*) Zābıta me’muru, şu başı; bekci,
pāsbān.

?

دارتینماق dartınmaq- Tartınmaq,
çekinmek, ihtirāz itmek.

689

Āzerī- Darğa

Güni günden celālimiz artar
Olmuruğ bir daķıka ğafletde
Koymuşuk kâ’inātı hayretde
Here öz semtine bizi **dartır**

-Daruğa ve şaḥne ve ‘ases oğrı
ḥuniğa mümedd feryād-res...

Nevāyī- Maḥbūbu 'l-Ḳulūb

<<Molla Naşru 'd-dīn>> den

-Daruğa neşīn yeri adına pur devr-i
kābil, dīn Şark-ı Sārī on üç yığaç
yol-ı devr...

Derdim söze geldiğimce artar
Oddur yel ile zebāna **dartar**

Bābürnāme

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

Biri taptı **daruğalık** ‘işretin
Biri urdı serhadd-i Sārī nevbetin

Tülki **dartup** özini
Turşutdı yüz gözünü

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

Şāyık Ṭālibzāde

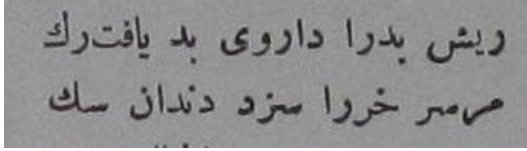
-Bu uçruda [dirler kim] şākirdler
bile tağ kişnige barıb ve sipihr
iķtizāsı din taşı yumalatıb bir
faķırğa tēgib olup érmiş yana
daruğa dīn kayan kaçıp irkenin kişi
yılması...

- **دارغا darğa-** [darğa](*Āzerī,*
Fārsī): Daruğa (*İsim*) Gice bekcisi,
pāsbān.

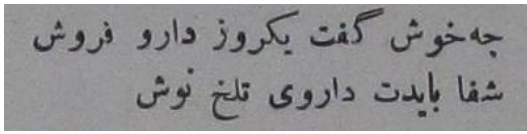
Nevāyī- Mecālisü 'n-nefāis

Şubḥ olunca géceler **darğa** kimi
Yatmıyor kır kır éder çarğa kimi

- داروی دارو **dārū, dārūy-** [dārou, dāroui]- (*Fārsī, İsim*) Devā', em, dermān, 'ilāc; mu'ālece, tedāvī.

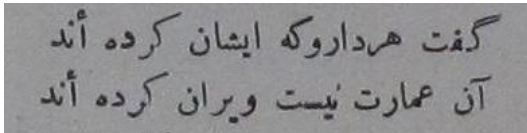
Celāle'd-dīn Rūmī

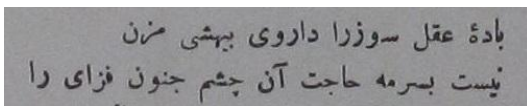
Sa'dī

Eriş der-beste dükkānın şabīb-i
rūzgār
Hoşka-i pīrūze-i gerdūnda **dārū**
kalmamış!

Nābī

Celāle'd-dīn Rūmī

Şā'ib

- دارو **dārū-** [darou] (*Qazan, Fārsī, İsim*) 'İlāc, em, devā. Bağıңыз-İm, dermān, devā

دارولامق **dārūlamak-** Tedāvī itmek.

Yasın birle **dārūla** avrularını
Tilergen canlılarını hem cularını

Muhammed Vesim Sultānof

دارولانمق **dārūlanmaq-** Tedāvī
idilmek.

دارولاچی **dārūlaçı-** Müdāvī, tedāvī
iden.

- داروغا **dārūga-** [dārouga] (*Ġarb, Fārsī*): Dārūga (*İsim*) Eskiden şehir ve çarşu ağası, şehirde zabt u rabta me'mūr olan adam.

- داروینیه **darviniyé-** [darviniyé] (*Ġarb, İsim*) Ecnās-ı hayvāniyye ve nebātiyyeniñ bir ıstıfā-yı tabi'ī ile tekevün itdiği i'tikādı, ki tabi'iyünden Darvin'e mensūbdur.

- داری طاری **darı, țarı-** [dary] (*Ġarb, İsim*)- Hübübātıñ bir nev'i.

Seferdānı bilmiyor cehl-i
mürekkabdür hekim

Bir avuç **țarı** döğüp havanda daru
koymuş ad

Sürürī- Hezeliyyāt

آق داری **aq darı**; Süpürge, Mışır darısı;
kara, kum, kızıl darı; yaban darısı..

Dibine darı ekmek (*Mecāzen*) Bağıңыз
dib

Darısı başınıza! Darısı başınıza! Darısı
dostlar başına!

-İnşâ'llah! Size de naşîb ü müyesser olsun!

Oldı gelin bak 'Ātike **darısı başına**
Tā Kıztaşında girdi biriniñ firāşına
Düşme pek öyle çengi çegâne
telāşına
Girdiñ a dil-bāz artık on üçüncü
yaşına
Olma şoķak süpürgesi kadın
kadıncık ol!

Vāşif

• **داری darı-** [dary](*Āzerī, isim*)
Darı.

Darb-ı meşel: Arpadan, buğdadan elim
üzüldü, ümīdim saña kaldı darı
harmanı!

Maña **darı** cān deyirler
Yağ bal ile yeyirler
Allāh Allāh ilen götürüben
Güçle saca yetirirler

<<Köçerli>>den

• **داری darı-** [dary] (*Çağatay, Fārsī, Dārū muharrefi, İsim*) 'İlāc, em, devā; bārūt.

• **داری darı-** [dary] (*Kazan, Fārsī, İsim*) Barut.

داری قوری qurı darı- Kuru şıķı.

• **داریخماق darıhmaq-**
[darykhmak] (*Āzerī, Lāzım*) Dar
olmak; şıķılmak, teng-dil olmak.

Baķınız- Dar, darış

• **داریخدیрмаق darıhdırmaq-**
Şıķıntı ve ıztırāb virmek.

Dime ta'līm-i nisvānı
Hicābı saħla pinhānı
Darıhdırma müselmānı
Yazıķsan terk-i cān itme!

?

• **داریشماق darışmaq-**
[darychmak] (*Āzerī, lāzım*) Tarı ve
'arız olmak.

• **داریلماق darılmaq-**
[darylmak] (*Çağatay*) Baķınız-
Tarıķmaq.

• **داریماق darımaq-** [darymak]
(*Çağatay, lāzım*) Gelmek; vāķı' ve
hādış olmak; uğramak, düçār ve
giriftār olmak, tutulmak.

Hāşıl uşuy öyge belā **darıban**
Kaysı belā belki vebā **darıban**

Nevāyī- Hāyretü'l-ebrār

690

-Hāzret mu'cizesidin mülküge
zevāl **darıban**...

Tārīh-i Mülük

داریتماق darıtmak (*Müte 'addi*)
İrişdirmek, işāl itmek, vardırmaq;
vücūda getirmek, ihdās itmek.

Darıtıb gökge dūd-ı şu'le-i āh
Öz sāyesin istemesdi hem-rāh

Nevāyī- Mecnūn u Leylā

- دازلاق, داز **daz, dazlaq**- [daz, dazlak] (*Āzerī, Şıfat*) Kel, daz, taz, tazlaq.

Yiyerem men o kadar dūnbeğmi
saz iderem

Boyaram saqqalımı, hem başımı
daz iderem

Günde min şu'bedeye milleti āgāz
iderem

Girişüp hileyeye men onlara min nāz
iderem

Küpede milleti katıq kimi men
çalhalaram!

Kiresin işlederem, ayrannı hem
yalaram!

Şābir

- دازماق **dazmaq**- [dazmak] (*Āzerī, lāzım*) Süzülüp sür'atle gitmek.

Özini tülki çemeliyüp vazdı
Qarqı tek uçdı yélbe tek dazdı

Mecīd Ğanizāde

- داس **dās**- [dās] (*Fārsī, İsim*) Orağ; қоша.
داس زرین **dās-ı zerrīn**- Altun orağ
(*Mecāzen*) Hilāl-i қamer-

Keşt-i zār-ı emele dāne dökersin
dağı sen

Biçmeğe dās-ı felek hāşıl-ı 'ömrün
mā'il

Nev'ī

- داستان, داستا **dāstān, destān**- [dāstān, déstān] (*Fārsī, isim*) Kıssa, hikāye. Maşal; manzūm hikāye.

بشنوید ای دوستان این داستان
خود حقیقت نقد حال ماست آن

Celāle' d-dīn Rūmī

Diñle artık **dāstān**-ı zārımı

Diñle feryād-ı hayāt-ı āzārımı

Kemālzāde Ekrem Beğ

Meydān-ı harb, Türkün evet,
āsitāndır

Her yerde қahramanlık onun

dāstānıdır

'Abdü'l-hağ Hāmid Beğ

Şehnāmesi gerçi **dāstān**ıdır

Bağ sözlerine ne dilsitāndır

Ziyā Paşa- Muқaddeme-i Hārābāt

نه نامی ماند زایشان نه نشانی
نه در دست زمانه داستانی

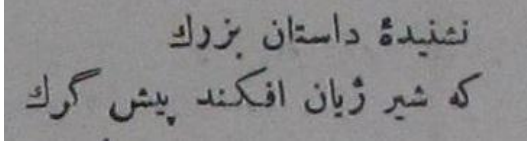
Ne nāmī māned zāyşān ne nişānī

Ne derdest zamān **dāstān**ı

Cāmī

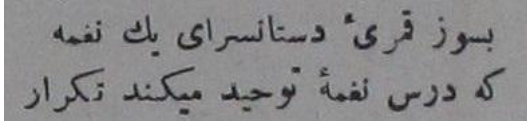
Tā ki ma‘nā-yı laṭīf ü lafz-ı renk-
āmīz ile
Rūzgārın bir dil-ārā **dāstān**ıdır
sözüm

Nefī

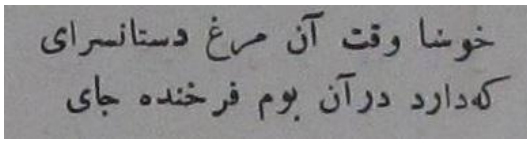
Firdevsī

داستان سرا **Dāstān-serā** – Dāstān
düzücü ve okuyucu, destān yazan.

Be-sūz-ı kamerī-i **destān-serā**-yı
yek nağme
Ki ders-i nağme-i tevḥīd mīkend
tekrār

‘Örfī

Ḥuşā vaqt ān murğ-ı **destānsērāy**
Ki dāred der ān büm ferḥunde cāy

Sa‘dī

dāstān olmağ- Bağıñız-
‘Āleme veyā dillere dāstān olmağ

Dir imiş sırrını fāş eylemesün
bilmez kim

Düşeli ‘aşkına ‘ālemlere **destān**ız
biz

Rūhī

• **داسقان daskān**- [daskān]
(Çağatay, İsim) Bir nev‘ ārī kuşı.

• **داش daş**- [dach] (Ġarb, Edāt-ı
müşāreket.)

(Çağatay) Taş

Arқа-daş; ayak-daş; қарın-daş; din-
daş; mezheb-daş; meslek-daş; göñül-
daş; yol-daş; omuz-daş; қол-daş; ad-
daş...

Fārsī: Taş- ḥayaltaş; ḥ‘ācetaş...

Bağıñız- Bektaş

Ders-i ḥayretde rūḥ-ı Kaysla biz

Ḥ‘āce-**tāş**-ı kitāb-ı der-bağalüz

Nā‘ilī⁴⁴

• **داش daş**- [dach] (Āzerī, Edāt-ı
müşāreket.)

Arқа-daş; yol-daş...

• **داش, دهش, daş, deş**- [dach,
déch] (Kazan, Edāt-ı müşāreket.)

Bağıñız- Taş

Yağ-daş; avul-daş; ad-daş; at-daş; ip-
daş; sebğ-daş...

• **داش daş**- [dach](Āzerī, İsim)
Taş, ḥacer, seng.

⁴⁴ Metnin aslında “...Kays ileyüz” şeklinde yazılmıştır. Haluk İpekten; *Nāilī-i Kadīm Divānı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1970, s. 303.

Bārān kimi **daşa** urdı başın
Mey kimi ayağa tökdi yaşın

Fuzūlī - Mecnūn u Leylā

Seng-i rīze-dil açup oldı güvāh-
hālīñ
Nerm olunsa ne ‘aceb her ciğeri
daş saña

Seyyid ‘Azīm Şehvānī

691

Yetişse daşlara feryād-ı dādım **daşlar**
ağlarlar
Benī-i nev‘-i beşer sen pes nīçün
feryāda yetmīrsin?

Şākī

Ey gāfil özünñden seniñ ancak
haberīñ var
Hūn-āb teriñ var
Derdiñ, kederiñ var
Çoñ derd-seriñ var
Bu köhne başıñda
Tāze haberīñ var
Millet bile batdı, ümmet ile yatdı
Hod söyle ay aħmaħ **daşı** kim
uyatdı?
Dénme ħatrıñ var!

Şābir

داش باغرلو **daş bağırlu**- Taş yürekli,
merħametsiz.

داشه دونمك **daşa dönme**k- Taşa
dönme, taş kesilmek.

-Gede, qarışmal, kaç ataña dé ki
va‘de eylediğini bu gün
göndermese bir ile bed-du‘a
oħuram ki yürüdiği yerde **daşa**
döner...

<<Molla Naşru‘d-dīn>> den

داش داش اوسته براخماماڭ **daş daş üste**
bıraħmamağ- Taş taş üstinde
bıraħmamağ.

داش باشگا **daş başı**ña!- Bed-du‘ā.

Қатdı felek zehr benim aşıma
Daş tepeme, gül tökülüp başıma
Baħma ağarmış saçım, kaçıma
Қız kimiyim baħma gelen yaşım!

‘Alī Rāzī

• داش **daş**- [dach] (*Çağatay*)

Baқınız- Taş

• داش **daş**- [dach] (*Āzerī, İsim*)

Dış, ħāric, dışarı.

داشماڭ **daşma**ğ (*Lāzım*) Dışarı gelmek,
taşmağ.

داشورماڭ **daşurma**ğ (*Müte‘addī*)

Таşıрмаğ.

داشимаڭ **daşıma**ğ (*Müte‘addī*) Dışarı
götürmek, taşımak.

داشغون, داشغین **daşğun, daşğın** (*Şıfat*)

Таşқın.

Derdim **daş**ubdur, dénme fulāni
Kanımyır bu farka yaḥşı yamanı
Dérler ki gitsün, cümle zamāni
Taḥşīl-i ‘ilme, fāş u nihāni
Bi’llāh atubdur, bunlar ḥayātı
Et-tevbe tevbe, estağfiru’llah!

Şābir

‘Aşḫ derdinden beḳā-yı cāvidān
ister göngül
Yéle **daşkun** seylden ta‘mīr umar
vīrāne baḥ!

Ḳavsi

Hücüm-ı eşk-i çeşmimden gamım
çoḥdur firāḳında
Mene neyler bu **daşkun** séyl ki
deryāniḡ kenārım var

Rāci

داشلاماق **daşlamaḳ** (*Müte ‘addī*) Dışarı
götürmek, taşımak; ber-ṭaraf itmek.

Kenāra **daşlayaḳ** fikr-i saḳīmi
İderek derpīş rāh-ı müstaḳīmi

Hādī ‘Abdü’ s-selīmzāde

داشلانماق **daşlanmaḳ**- Atılmak, ṭard u
teb‘īd idilmek.

Ḳaçubdur ta‘neden Ferhād kūhe,
Ḳays şahrāya
Menim tek **daşlanan** kimdir der ü
dīvār arasında?

Zākir

• داشير غانماق, داشير غاماق

daşırğamaḳ, daşırğanmaḳ-

[dachyrgamak,
dachyrganmak] (*Çağatay, Lāzım*)
Ṭopallayup yürümeḳ; taşlara çarpup
ṭopallamaḳ.

• داغ **dāğ-** [dāg] (*Fārsī, İsim*)

Vücūdda olan yanık yeri ve nişānesi;
ba‘z-ı müzmin yaraları tedāvī için
kızgım demir ile yaḳma, ki; ḥayvāniḡ
vücūdına kızgım demir ile vurulan
işāret; *mecāzen-* Unudulamayacaḳ gibi
şiddetli olan te’eşşürāt-ı ḳalbiyye.

لاله يك داغ بدل دارد و عالم داند
من كه صد داغ بدل دارم و كس محرم نيست

Lāle yek **dāğ-**ı bedel dāred u ‘ālem
dāned

Men ki şad-ı dāğ-ı bedel dārem ü
kes maḥremnişt

Naḥşebī

این چرخ جفا پیشه عالی بنیاد
هرگز گره کار کسی را نکشاد
هر جا که دلی دید که داغی دارد
داغ دیگری بر سر آن نهاد

İn çarḫ-ı cefā pīşe-i ‘ālī bünyād
Hergiz girih kār kesī rā negüşād
Her cā ki [?] dāğı dāred

Dāğ-ı digeri ber ser ān dāğ-ı nihād

Ḥayyām

ز شوق عشق و سوز داغ تو باشد بدین گونه
دم دود و غم سود و دلم عود و غم بجر

Mīr Ḥusrev Dehlevī

Dāğ açar tīg-i felāket dil-i
nāçārımıza
Cān atar tīg-i każā sīne-i
bīmārımıza

Eşref Paşa

داغ داغ، داغ داغ **dāğ dāğ, dāğdāğ-**
Şiddet-i ālāmdan kināye.

Dil-i mehcūrımı vaşlınla şāhım
dāğdāğ eyle
Kuluñdur tā ezelden ol ġarībi bir
çerāğ eyle

Naḥīfī

O cevr-i pīşe ise her zamānda
sīnemizi
Derūn-ı lāle vü gül gibi **dāğdāğ**
ister

Nedīm-i Qadīm

دل داغ **dāğ-ı dil** (*İzāfī*) Göñül dāğı ve
yarası, zaḥm-ı derūn.

من که از آتش سودای تو آهی ترم
کی توان گفتم که بر داغ دلم صابر نیست؟

Men ki ez āteş-i sevdā-yı tū āhī
terennüm
Ki tuvān-ı ġuft ki ber **dāğ-ı dilim**
şābir nīst?

داغ دل آور که در میدان درد
اهل دل از داغ بشناسند مرد

Dāğ-ı dil-āver ki der meydān-ı derd
Ehl-i dil ez dāğ-ı bişnāsend merd

Ferīdü'd-dīn 'Aṭṭār

692

داغ عشق **dāğ-ı 'aşq**داغ حسرت **dāğ-ı ḥasret**داغ نهان **dāğ-ı nihān...**

Jālelerdir eşk-i çeşm-i ḥūn-feşānı
būlbūlūñ
Berg-i güldür penbe-i **dāğ-ı nihānı**
būlbūlūñ

Ḥayālī

داغ جگر سوز **dāğ-ı ciger-sūz-** Ciger
yaқан dāğ.

ولیکن با چنین داغ جگر سوز
نمی شاید که فریادی ندارند

Ve līkin bā çenīn **dāğ-ı ciger-sūz**
Nemī şāyed ki feryādī nedārend

Sa'dī

داغ درون **dāğ-ı derūn-** Zaḥm-ı dil,
iztīrāb-ı qalb; unutulması mümkün
olmayan derd ve elem.

Ey renk-i rû-yı 'işmetî **dâğ-ı**

Fuzûlî

derûn-ı gül!.

Ey la'l-i pâre-i leb cân-ı bahşî reşk-
i mül!.

Âşüfte olmamak saña mümkün mi
bir gönül?.

Hüsn-i mülk-i mişâliçe cânlar
tayanmıyor!

Recâ'izâde Ekrem

Bezimde dilber yaçar sîne-i ağıyâra
dâğ

Bilmez anı her biri **dâğ-ı**
derûndur baña

Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi

داغ هجران **dâğ-ı hicrân-**

Mihr ü encümle sipihri lâlezâr itmiş
kışşa

Gelmiş sînemde yer bir **dâğ-ı**
hicrânım görüp

Leskofçalı Gâlib

İder her kim şerârından hezârân
mihr ü mâh izhâr

Felek süz u güdâzı **dâğ-ı**
hicrânımdan ögrensün

Leskofçalı Gâlib

Lâle-ruhlar gögsümün çâkine
kılmazlar nazar

Hîç bir rahm eylemezler **dâğ-ı**
hicrânım görüp

داغ زن **dâğ-zen** (*Mürekkebe şıfat*) Dâğ
vuran, dağlayan.

Nâylar **dâğ-zen** sîne-i nâhîd-i felek
Câmlar hîre kün bâşîre-i mihr-i
münîr

Münîf

داغدار **dâğdâr** (*Mürekkebe şıfat*) Dâğı
olan; mecâzen- Mûte'essîr, mükedder,
mûte'ellim.

Pek tîrelendi kâlib ü kalb-i elem-
zede
Hicrân u gam ikisini de **dâğdâr**
ider

Esrâr Dede

داغ بردل **dâğ ber dil** (*Mürekkebe şıfat*)
Yüreginde dâğı olan, dâğdâr, kalbi
yaralı, mecrûhu'l-fu'âd.

داغ برداغ **dâğ ber dâğ-** Dâğ ve yara
üstüne yara; *mecâzen* kat kat te'essür ü
âlâm.

-Ba'z-ı gaddârın bu maqûle
etvârından **dâğ ber dâğ** dıcret
olmuşlar ise de...

Şâ'ikzâde- Târîh

داغلی, داغلو **dâğlı, dâğlu** (*Kıyâsî*)
Yanık, dâğı olan.

Ağyāra nazar eylemez āşūbe-i
çeşmiş
Āşüftelerin sīnesi **dāğlu**, gözi bağılu

Nigārī

Boynu burulu ayağı bağılu
Şehlā gözi nemlu cānı **dāğlu**

Fuzūlī

Gel ey gözi bağılu bağıru **dāğlu**
Başı karalu ayağı bağılu

Fuzūlī

داغلى جگرى **cigeri dāğlı** (*Mecāzen*)
elem-nāk, hicrān-zede.

Boynu muhkem ‘aşk ipine bağıludur
Yüregi hem ‘aşk odundan tağıludur

‘Āşık Beşe

Göbeği kara olan çiçekler.

داغلاماق, داغ وورمق **dāğlamak, dāğ**
vurmak– Kızgın demirle nişān
vurmak ve yakmak; (*mecāzen*) dāğlar
gibi yakup ıztırāb virmek, müte’ellim
itmek.

- Sevgili kız ağlama

Yüregimi **dāğlama**

Bırak aksın kanları

Şu yaramı bağılama!-

Halk Şi‘irlerinden

Ey havfı derūn pederim **dāğlayan**

Allah!

Kıl vālidimi keşret-i ensāl ile

hürrem

Tā itmek için vālidemi vāşıl-ı dil-

h’āh

Eyle beni de hikmet-i ‘irfānla

mükerrem

Recāi Zāde Ekrem

Bārgir delmez mīriye zabt eyledi

ğam

Āteş-i āh-ı şerer-i güster ile

dāğlatduk!

Sürürī- Hezeliyyāt

داغلاماق **dāğlanmak**- Dāğ ile nişān
yapılmak, kızgın demirle dāğ
vurulmak.

• داغ **dāğ**- [dāg](*Āzerī, Fārsī*)

Bakınız

Dāğlamak; dāğlatmak; dāğlanmak..

Allāh için ağlama

Yüregimi **dāğlama**

Şāyık Tālibzāde

Feryād ile ğamlı ğamlı ağlar

Hep nālesi kā’inātı **dāğlar**

Fuzūlī

Bir lāle yüzlü yār çeküp dāğ sīneme

Yā Rab! Sen itme sīnemi hālī bu

dāğdan

Bahar Şirvānī

Ağyār ile hem bezm ola bu lāle-i

‘izārım

Min yāre urup gögsüme **dāğlar**
içeriden

Maḥfi

693

Ağ çü ḥaḵ ağılı ḵalsın
Boğçada bağılı ḵalsın
Meni senden ayıran
Sīnesi **dāğlı** ḵalsın

Beyātī

- **داغ dāğ-** [dāg] (*Çağatay, Fārsī*)
Bağınız
Dāğlamak..

Boldum daḥı **dāğ** u dāğdārınıñ
Cānānlar ara nişāne dārınıñ

?

- **داغ dağ-** [dag] (*Āzerī, İsim*)
Dağ, cebel.

Dağlık- Dağları çok olan yer,
dağlık.
Darb-ı meşeller:
- Güvendiğim alçaḵ dağlar, size de
ḵar yağarmış!
- Dağ dağ ile ḵavuşmaz, adam
adam ile ḵavuşar.
- Dağına baḥar ḵar virir, bağına
baḥar bār virir.
- Dağ ne ḵadar uca olsa, yol
üstünden aşar...
- Dağdan gelir dağ kimi,

Ḵolları bu dağ kimi,
Egilür su içmege,
Bağırır ulağ kimi.

Kiyik Bilmecesi

Dağa daşa salmaḵ; dağa daşa düşmek

Saḇa dirler sultān **dağı**
Ne dumandır başıñ seniñ
Ḵocalardan su’āl itdim
Kimse bilmez yaşıñ seniñ
Eksik olmaz ḵarıñ yağar
Bulutlar birbirin ḵovar
Her gün güneş saḇa doğar
Cevāhirdir daşıñ seniñ
Alt yanıñ bāğ ile büstān
Çövre yanıñ gül gülistān
Ayırdılar meni dostdan
Öter ġarīb ḵuşuñ seniñ

<< Köçerlü >> den

Meni neye dağa daşa salırsan?

Çoban didi; düşme gül, ‘abeş yere
dağ daşa
Bu ilde rast gelmezsin benim kimi
yoldaşa

Şāyık Ṭālibzāde

- **داغ dağ-** [dag] (*Çağatay, İsim*)
Dağ. Bağınız- Tağ
داغلی dağlı- Şaḵī, ḥarāmī.

Bulardın kim ki özni dirülidür
Eger ḵılsañ yaḵın bir **dağlı**dur

Nevāyī- Maḥbūbu'l kulūb

- **داغا dağa-** [dağa] (*Kazan, İsim*) At nalı.

Çağatay- Tağa, tağav

داغلاماқ dağalamak- Atı nallamak;
(*Mecāzen*) Aldatmak.

Dağalatmak; dağalanmak..

- **داغار dağar-** [dağar] (*Āzerī, İsim*) Dağar, dağarcık, deri torba.

داغارچىق dağarcıq- Bakınız- dağar

Bilür hāmī diger mānuḡda ne var

Yırtacak torbadır carğca **dağar**

Mecīd Ġanīzāde

- **داغار dağar (?)** – [dağar]
(*Çağatay, İsim*) Müşādeme, muḥārebe.

- **داغان dağan-** [dağan]
(*Çağatay, İsim*) Üç ayaklı, sehpā.

- **داغى, داغين dağı, dağın-**
[dağy, dağyn] (*Çağatay, Edāt-ı 'atıf*) Dağı, yine; ḥālā, henüz.

Bakınız- Tağı

داغى bir dağı bir- O dağı; öteki de

Yok bekā cāh ile şevketğa dağı

Yok vefā 'ömr ile devletğa dağı

Sākīnāme

Qalmadı Rüstem ile Sām **dağı**

Yezid-i cürd ötti ve Behrām **dağı**

Sākīnāme

-Sözdirining tefāvüti mundın **dağı**
bī ḡāyet rāk ve mertebesi mundın bī
nihāyet rākdur...

Nevāyī- Muḥākemetü'l-lügateyn

-Hodperestlik ki irür mādde-i idbār
munda **dağı** tefāvüt ü merātib bar...

Nevāyī- Maḥbūbu'l kulūb

-Her kim ta'āmnı yaḥşi çanyamasa
dağın yutsa mi'desi za'īf olğay...

Ebu'l-ḡāzī

- **داغى, دهغى dağı, deği-** [dağy, dégy] (*Kazan, Edāt-ı 'atıf*) Dağı, yine, hem.

- **داغيتماқ dağıtmak-**
[dağytmak] (*Āzerī, Mütte 'addī*)
Dağıtmak, saçmak; perīşān itmek.
داغىلماқ dağılmaq (*Mechūl; lāzım*)
Dağılmaq, perākende olmak.
داغىنىق dağınık (*Şıfat*) Dağınık,
perākende, perīşān.

Dağılmaz küfrle bir mülk, zulm ile
olur vīrān

Şudur: Vīrān idübdür zulm dārü'l-
mülk-i irānı!

Hādī 'Abdü's-selīm zāde

Yıkıldı ḥānumānlar, yandı cānlar
besdi ey bīdād

Dağılmaz sanma ḥāneḡ 'ākıbet eşk-
i muşībetden

Hādī 'Abdü's-selīm zāde
Her bir yana gitdi bir perī-veş
Dağıldı şerer dutuşdı ateş

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā
-Bunuñ sebebi de budur ki,
müselmān t̄ayifesi hemīşe **dağnıq**
olup hīç bir işde fikr ü 'amellerini
birleştürüp müttefik olmayublar.
Āşikārdır ki bir elden ses çıḡarmaz!

Molla Naşru' d-dīn

- **داق, دک, داداق, ددهک, दाक, dek, dadaq, dedek-** [dak, dék] (*Ġarb, Eşvātdan*):

694

çatdadaq, patdadaq, fartdadaq...
patadaq, taraqadaq, çatadaq...
kütedek, kütedek, püfedek...

- **داقتیلو daqtilo** [Tip] (*Ġarb, Fransızca: dactylo type, İsim*) El ile kullanılan yazı makinası.
داقتیلو غراف daqtiloğraf- Daqtilo ile yazan.
- **داقو daqu-** [dakou] (*Çağatay, İsim*) Tüysüz oq.
- **داقو daqu-** [dakou] (*Çağatay, İsim*) Kürk.
- **داک dek-** [déq] (*Çağatay, Edāt-ı teşbīh*) Gibi.

Baḡınız- Tek, ték

-Ol yérlerning çeşmeleri **dek** qatib
çıqmas...

Bābürnāme

- **داک [یری] daq [daq yeri]** – [daq] (*Āzerī*) Baḡınız tang-

Daq yeri aḡaranda
Qız memeq kızaranda
Qalsa da oḡlan qalsın
Qalmasın kız aranda

Beyātī

- **دال, دولت dāle, devlet** ('*Arabca, Lüğat*) Zamān dönmeq, bir ḡalden dige bir ḡale münqalib olmaq.
دولت devlet- [dévlét] (*İsim*) Sa'ādet, iqbāl, refāh; baḡt, tāli'; kudret. Quvvet; iqtidār; inqılāb-ı zamān, zamānıñ ḡalden ḡale teḡayyüri; mütedāvil olan şey; zafer-i dünyevī veyā uḡrevī;
كَيْ لَا يَكُونُ دَوْلَةً بَيْنَ الْأَعْنِيَاءِ مِنْكُمْ
- Key lā yekūne **dūleten** beyne'l-aḡniyā'i minküm.

Kelām-ı Haq⁴⁵

Olmaya **devlet** cihānda bir nefes
şıḡhat gibi.

Mışrā' - Qānūnī Sultān Süleymān

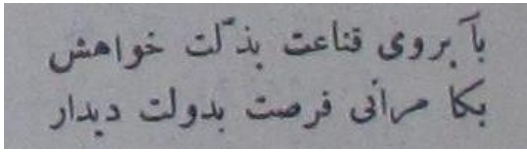
⁴⁵ ... O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allāh böyle hükmemiştir)... (Haşir, 59/7)

Yüzüñ görmek gibi bir **devlet**
olmaz baña ‘ālemdede
Yanımda yoħsa dünyānıñ
berāberdir çoğ u azı

Nefī

Devletin çoğ meşakkati çoğdur
Devletim var ki **devletim** yoğdur

Fuzūlī- Beng ü Bāde⁴⁶

Be-’abrevī kanā‘at be-zillet-i ħ‘āhiş
Bekā merānī firşat be-**devlet**-i dīdār

‘Örfī

Dīdeler muntazır-ı **devlet** dīdārı idi
Şükr kim ‘īd-veş ol āfet-i devrān
geldi

Nedīm⁴⁷

Ol sipihr-i devlet ü iğbālden yüz
döndürür
Devlet ü iğbāl her kimden ki rū-
gerdān olur

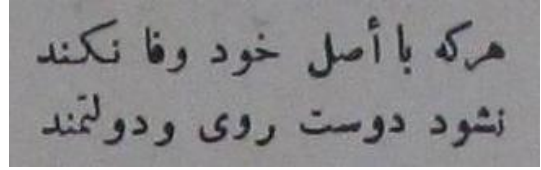
Fuzūlī

Ďarb-ı meşel: Devlet-i tizrā beğāyī
nīst!⁴⁸

⁴⁶ Metinde ilk dize ‘‘Çün beliyātı devletün çoğdur’’
şeklindedir. Kemal E. Kürkçüoğlu; *Fuzuli Beng ü*
Bāde, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 28.

⁴⁷ Metinde ‘‘...‘īd-veş ol āşaf-ı devrān ...’’
şeklinde yazılmıştır. Abdülbāki Gölpınarlı; *Nedīm*
Divanı, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İkinci Basım,
İstanbul, s. 119.

devlet-mend- [Mend- *Edāt-ı*
Fārsī, *Ėıyāsī*] Devlet ü sa‘ādet şāhibi.

Sa‘dī

devlet-yāb- [yāb, yāften-
Fārsī]- (*Mürekkeb şıfat*) Devlet ü
sa‘ādet bulmuş- Mes‘ūd, baħtiyār.

devlet-yār- [yār- *Fārsī*]-
Bağınız- Devlet-yāb

devlet-me’ab- Merci‘-i devlet
ü iğbāl.

Der-i **devlet**-me’abındır qādīmī

‘urvetü ‘l-vüşkā

Gürüh-ı şā‘irāna, ehl-i fażl ü ‘ilm ü
‘irfāna

Üsküdarlı Ėağğı Beğ

Nizām-ı tāze buldı memleket-i

sa‘y-i belīğınle

Ėırāz-ı Ėaşmetim zībdür **devlet**-
meābsın

Nedīm

devlet-ğāne- Ėāne-i sa‘ādet
ü iğbāl- Ėürmet kaçdıyla kullanılır.

Ėıddı: Fağır-ğāne

Ėudā dīvār-ı **devlet-ğāne**-i erbāb-ı
iğbāli

⁴⁸ Türkçesi, ‘‘Acımasız devlet kalıcı olmaz.’’

Gehī bir lāne-i güncişk bī-ārām
içün şağlar

Rāzī

-Māl ve menāl;

Her gice vīrāne-i hulyāda müflis-i
Mağribi
Tīşe-i endīşesiyle daḥme-i **devlet**
bulur

Sererrī {Sürürī}⁴⁹ - Hezeliyyāt

Ḍarb-ı meşeller:

-Devlet adama ayağıyla gelmez.

Pā-yı fersūde-i şahrā-yı taleb
olmıcağ
Ademe kendi ayağı ile **devlet**
gelmez

Seyid Vehbī

-Devlet ayağına dolaşır

Sürdükde yār şüret-i bāline rū-
dīdem
'Ācizlerüñ naşībi gelürmüş ayağına

Nābī

-Devlet düşküni.

Kim su'āl itdise mu'cemle didim
tārīhini
Gör dilensün kim o şimdi oldı
devlet düşküni

Sürürī- Tārīḥ-i Hezl Güne

⁴⁹Sürürī yazılması gerekirken Sererrī şeklinde yanlış yazılmıştır.

-Devletini tapdı.

Doğunup pāyı döküldi sāğar
Devletin tapdı yine zāhid-i ḥar

Şābit

-Devlet yār olmadı.

Devletümdür vüşāl-i yār ammā
Baḡa yār olmadı o {bu} devlet āh!

Sultān-ı Cem

695

دولتلى دولتو, devletli, devletlü (Kıyāsī)

Şāhib-i devlet ü sa'ādet; zengīn, māl-
dār; zī-ḳudret; ḳadīmen vüzerāya
virilen 'unvān.

Devletlülere bizleri taḥḳīr düşer mi
Biz 'āciz isek de yine maḥlūḳ-ı
Ḥudāyız

Żiyā Paşa- Terkīb-i Bend

Ḍarb-ı meşeller:

-Devletliniñ eşegine bile yaldızlı çul
vururlar.

-Devletliye doğun geç, fuḳarādan
şaḳın geç.

-Devletli gözi perdeli olur.

-Devletli ile deli, bildigini işler!

-Her kes ḥaḳḳında 'ala's-seviyye
taḫḫīd idilen ḳavānīne ve bunları icrā
ile mükellef bir ḥükümete tābi' efrād-ı
mütecānise veya aḳvām-ı
muḥtelifeden teşekkül iden hey'et ü

şahşıyyet-i ma'neviyye, hükümet.

Şānizāde Tārīḥ

-Devletü'l-erāzil āfetü'r-ricāl.

-Mülk ü salṭanat ma'nāsına olan

Darb-ı meşeller:

devlet bir nev'-i āyīn üzre ictimā'-ı

-Devlet manşıbbı bir güğercinlikdir;

beşeriyyeden 'ibāretidir...

konan göçer.

Na'imā- Tārīḥ

-Devlete göre güçlük yoktur.

-Devlete yaranmış yoktur.

(*Taşavvuf*) 'Alāyık u 'avāyık-ı

nefsāniyyeden rehā-yāb olmaḡ ve

meṭālib-i dünyeviyye ve uḡreviyeden

ḡalāş bulmaḡ.

Dinir ḡayātı ile ḡalkı eyliyor ihyā

O kendi **devlet**iniḡ pādişāhıdır ḡüyā

'Abdü'l-ḡaḡ Ḥāmid Beḡ- Ṭarḡān

Cem'i: Düvel- [duvé1]

Ḥalef-i düde-i 'ālem şeref-i **devlet**

Düvel-i mu'azzama; düvel-i müttefıḡa;

ü dīn

düvel-i müteḡābbe; düvel-i

Faḡr-i insān ü mülk ḡāşıl-ı devrān-ı

müteḡāribe; ḡuḡūḡ-ı düvel- Baḡıḡız

felek

ḡuḡūḡ

Nef'ī

Pirāye-i mülk ü milel sermāye-i dīn

Genc-i firāḡıḡ anḡlamayanlar

ü **düvel**

şafāsını

Ki olmuş naşıbbı tā ezel tāc-ı Ferīdūn

Devlet ḡomuşlar adına ḡavḡā-yı

taḡt-ı Cem

ḡālemiḡ

Nef'ī

Nābī

Olasın vāḡıf eṭvār-ı **düvel**

Borcum bugūn muḡāfazadır şaḡş-ı

Saḡa ma'lūm ola esrār-ı **düvel**

devleti

Sünbülzāde Vehbī

Devlet benim! Ve ben ḡorurum

إداله **İdāle** (*Müte'addī-i if'āl*) Elden ele

mülki, devleti

geçirmek, tedāvül itdirmek.

'Abdü'l-ḡaḡ Ḥāmid Beḡ- İlḡān

تداول **Tedāvül**- [téḡāvül] (Lāzım,

-Her bir **devlet** ḡavı-i erbāb-ı ḡıḡmet

tefā'ül) Elden ele gezmek ve

üzre ehl-i seyf ve ehl-i ḡalem ve ra'āyā

dolaşmaḡ. Beyne'n-nās devr itmek;

ve ehl-i ḡırfet ta'bīr olunur erkān-ı

sürümü ve revācı olmaḡ; aşlı müte'addī

erba'a-i münferideden 'ibāret iken...

iken lāzım olarak kullanılır: Dilde dolaşmak, beyne'l-ḥalk şāyi' olmak.

مداوله **müdāvele**- [mudāvélé]

Bağınız- tedāvül;

وَتَلَّكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلَهَا بَيْنَ النَّاسِ

-Ve tilke'l-eyyamu nüdavilüha beyne'n-nas.⁵⁰

Kelām-ı Hâk

Müdāvele-i nüḳūd

-Alup virmek, te'āfī itmek.

Müdāvele-i efkār

متداول **mütedāvel** [Mütedāvele]-

[mutédāvél]- Tedāvül iden. Nüḳūd-ı

mütedāvele; meskūkāt-ı mütedāvele;

'ulüm-ı mütedāvele...

-Māye-i revnağ-ı insānī ve māye'l-
imtiyāz-ı cins sâ'ir ḥayvānī olan
'ulüm-ı **mütedāveleden** istifāza-i
fünün eylediği...

Şānizāde- Tārīḥ

• **دال dal**- [dal] (*Ġarb, İsim*)

Ağacıñ düzgün kol ve sürgünleri.

داللی, داللو **dallı, dallu** (*Ḳıyāsī*) Dalları olan.

⁵⁰ İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne) (Ali İmran, 3/140)

داللی بوداقلی **dallı budaklı** (*Terkīb*)

Dalları ve budakları çok olan çatal çutal; *mecāzen*- Ğarışık, müşevveş, muğlak.

دال بوداق صالماق **dal budak şalmağ**-

Ağaç büyüyüp kolları uzamak; dallanmak *mecāzen*- Etrāfdan el tutmak, tarafdār peydā itmek; kuvvet ve iktidār kazanmak.

Dal budak şalmağ, çiçek açmak,

yemiş virmek ğarīb

Tuḥm-ı nā-çiziñ nedir yā Rab şu

ḥāşiyetleri?

Ḥurde-bīnī ken şu ḥayvānlar mehīb

ü dil-ferīb

Neydi mebde'ede naşıl olmağdadır

ğāyetleri!

İsmā'ıl Şafā

داللانماق **dallanmağ**- Ağaç dal virmek;

(*mecāzen*) Mübālağa idilmek; iş

müşkilāta düşmek.

داللانديرماق **dallandırmağ** (*Mecāzen*)

Mübālağa itmek, ifrāta gitmek; işi

müşkilāta düşmek, teşvīş itmek.

C. grec θαλλός , latin thallus et

français – talle= branche qui pousse

au pied d' un arbre. Comparez

encore latin – talpa = bâtonnet, et

gothique- vaelus = id.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

- دال, طال **dal, ʔal**- [da1] (*Ġarb, Şıfat*) Düz, sâde; yalın, çıplak.

696

Bağınız- ʔal

Dalkavuk; dalkılıc⁵¹; daltaban...

-Ben vezîr ağasıyım bunlar ne yabana söylerler diyü **dalkılıc** olduğda...

Naʔimā- Tārīḥ

-Heman hev1-cân ile **dalkılıc** olup...

Naʔimā- Tārīḥ

- Emmā bizi sefere gönderirler ise elimizden tûfengi atarız; **dalkılıc** olup moskov ordusını birbirine katarız; cümleñ cümlesini esîr idüp şatarız, Allah ocağımıza zevâl virmesün...

Ḳoca Sekbān Başı- Lāyiḥa

- دال **dal**- [da1]- (*Çağatay, Şıfat*)- Dal, çıplak.

دال سیرت **dalsîret**- Şırtı çıplak.

- دال **dal**- [da1]- (*Çağatay, İsim*)- Söğüt ağacı.

- دال **dal**- [da1]- (*Ḳazan*)- Bağınız - Butak

- دالى, دال **dal, daly**- [da1, daly]- (*Ġarb, İsim, Mehcûr*)- Arka, şırt; arkada ve geride olan.

دالينه بينمك **dalına binmek**- Arkasına binmek. (*Mecāzen*) Bār olmak, yüklenmek; icbār ve taẓyīk itmek.

دالينه باصمق **dalına başmak**- Ƙızdırmak, hiddetlendirmek.

Bağınız- Damarına başmak

داليدن كلمك **dalıdan gelmek**- Arkadan gelmek, taʔkīb itmek; uymak, iktifa itmek.

- دال **dal**- [da1]- (*Āzerī, İsim*)- Arka, dal- şırt.

دالى **daly**- Arkası; şoñı.

دالدا, دالان **dalda; daldan**- Arkada; arkadan.

Sāye kimi yüz üste sürünem

dalunca men

Çün pāy-bend zülf-i perīşānuvam senün

Rācī

Bilürsen özün şāhiñ aḥvālini

Dibinde sözi gözlemez **dalını**

ʔAbbās Ġāʔibzāde

Deprenme amāndır, bala ğafletten ayılma

Açma göziñi, ḥʔāb-ı cehāletden ayılma

Lay lay bala lay lay!

Yat Ƙal **dala** lay lay!

Şābir

⁵¹ K y l b c şeklinde yanlış yazılmıştır.

داليسنجه, دالينجه **dalısınca, dalınca-**
Arkasından.

Herkesiñ öz yüregi her nece ister
itsin
Nebî hoşlarsa onunıñ kavî **dalısınca**
gitsin

<<Molla Naşru'd-dīn>> den

Araz ahar ahmaqdan
Kimden dala bahmaqdan
Gözlerine qan damdı
Yār **dalınca** bahmaqdan

Beyātī

Ay çıhdı ince qaldı
Gözüm **dalınca** qaldı
Ay kimi polad cānım
Eridi ince qaldı

Beyātī

دالده اولماق **dalda olmaq** (*Mecāzen*)

Biriniñ himāyesinde olmaq.

دال چورمك **dal çevirmek-** Arqa
çevirmek, arqasını çevirmek
(*mecāzen*) i'raız itmek, yüz
döndürmek.

دالبدال **dal-be-dal-** Arqa arqaya, birbiri
ardınca, müte'ākıben

• دال **dal-** [da1] (*Çağatay, İsim*)
Arqa, dal. şiret.

دالداقاليب دور **dalda qalib dur-** Arkada
qaldı.

Né **dalda** né ciloda
Ne arkada ne öñde.

• دال **dal-** [da1] (*Qazan, şifat*)

Hayrān, müte'accib.

• دالا **dala** [dala] (*Qazan, isim*) Qır,
şahrā; çöl.

(*Çağatay*) dala, tala

• دالا, تالا **dala, tala-** [dala] (*İsim*)

Ḥālī ve ıssız yer, ova, beyābān, deşt.

• دالاغ, دالاق **dalağ, dalaq-** [dalağ,
dalaq] (*Āzerī, isim*) Dalaq, tıḥāl.

İki dünyāda biz olduq qara yüzli

dalağlar tek

Gidüp virānelerde mesken itdük

yapalağlar tek

?

• دالاماق **dalamaq-** [dalamak]

(*Āzerī, müte'addī*) Dalamak, ısrımaq.

دالاشماق **dalaşmaq** (müşāreket)

Dalaşmaq

دالانماق **dalanmaq** (*mechūl*) Dalanmaq.

دالاش **dalaş** (*isim*) Dalaş; gürültü,
münāza'a, cidāl.

Atlara saman, itlere yal, mala yem
oldum

Ḥanlara dolandım, didim Allaha

tevekkül!

Şābir

Günde **dalaş**mak bize ‘âdet olup
Hefte barışmak bize ‘âdet olup
Nâra alışmak bize ‘âdet olup
İstiyor évlensin o aḥmaḥ kişi!
Başarır évlensin o sarsaḥ kişi!

‘Ali Rāzı

Altı arvat bir kişi
Da‘vâ **dalaş**dır işi
Zehr-i mârdır bişmişî
Sözime bir baḥan yoh!

‘Ali Rāzı

- **دالاماق dalamak** [dalaamak] (*Ġarb*)
Baķınız- Talamak

697

- **دالان dalan** [dalan] (*Çaġatay, isim*)
Dehliz, koridor.

-Uşbu öyning **dalam**ıda öng ya sol
kolumdın tutup andaķ kotardılar
kim bir ayaġım yirdin koḫtı...

Bābürnāme

- **دالان dalan** [dalan] (*Āzeri, isim*)
Çıkmaz şoķaķ; dehliz, koridor.

İşidirsin eriñden acı sözi
Ya azdı boz başın ya çoḫdı düzi
Tek oturup ider nehâri özi
Sen **dalanda** yalķuzca dolanarsan!

<<Déstān>> dan

- **دالاو dalav** [dalav] (*Çaġatay, isim*)
Aġu, zehr.

- **دالای، تالای dalay, talay** [dalaï, talai] (*Moġolca, isim*)
Deñiz; büyük göl.
Baķınız- talay

- **دالپای dalpay** [dalpai] (*Çaġatay, isim*)
Av kuşlarını tutmak için
kuşbazların kullandıkları tüyler.
- **دالتون dalton** [da’] (*Ġarb, Fransızca: daltonisme, isim*)
Elvāni tefriķ idememek, ġalaḫ-ı rü’yet-i elvān.

- **دالدا dalda** [daldɑ] (*Ķazan, isim*)
Ķadīmî sözdür ve Çaġatayda –fāyda
ve şifā- ma’nāsında isti‘māli işitülkeni
bar idi. [Lehce-i Tatarı]

- **دالداġای daldaġay** [daldagaï] (*İsim*)
Ķanadı kırık kuş.

- **دالداالاماق daldalamak** [daldalamak] (*Çaġatay, lâzım*)
Şaķlanmak, gizlenmek; puşuya
girmek.

Baķınız- Dal

- **دالداالانماق daldalanmak** [daldalanmak] (*Āzeri, lâzım*)
Şaķlanmak, gizlenmek.

- **دالداالانديرماق daldalandırmak** (*müte ‘addi*)
Şaķlamak, gizlemek.

Vir zīb-i ruḫ-ı āliñe çih ḫāneden ey
meh
Meh **daldalanup** encüm ü seyyāre
daġılsun

Zākir

Ey sipihr-i gec-reviş! Ey kân-ı cevır
ü mel‘anet
Koyma dutsun boş yere āfâkı şavt-ı
ma‘delet
Kim diyer dünyāda var kânūn-ı ‘adl
ü merhamet
Pertev-i iqbālden zor u sitemle bī
cihet..
Sāye-i iqbāle çekdiñ
daldalandırđıñ meni!

Büsbütün hāl-i hayātımdan
usandırdıñ meni!

M. ‘A. Menāfzāde

Eylemey **daldalandı**
Bulut gūne **daldalandı**
Atlılar évine gitdi
Yetim hāra **daldalandı**

Beyānī

- **دالغا، داولغا، داولغان** **dalğa, davulğa, davulğan** [dalga, davoulga, davoulgan] (*Çağatay, isim*) Baş zırhı, miğfer.
Baқıñız- Dobulğa

Taқа **dalğ**ada çin yalavuz pezir
Yana cüşen üstige çini harir

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

- **دالغا** **dalğa** [dalga] (*Çağatay, isim*)
Dalğa, talaz, mevc.
Baқıñız- Talay, dalay; talğa, talğaq.

- **دالغه، دالغا** **dalğa, dalğa** [dalga] (*Āzerī, isim*) Dalğa.

دالغالانماق **dalğalanmaq** (*Lāzım*)

Dalğalanmaq, temevvüc itmek.

دالغالانديرماق **dalğalandırmaq**

(*Müte ‘addī*) Dalğalandırmaq.

Çocuk her şey’e hiddetlenme

çoşma

Üzerime dalğa mişāli қоşma!

Şāyık Tālibzāde

- **دالماق** **dalmaқ** [dalmak] (*Āzerī, lāzım*) Dalmaq, Şuya girmek;
(*mecāzen*) Fikre müstağraq olmaq.

دالديرماق **daldırmaq** (*Müte ‘addī*)

Daldırmaq

دالغين **dalğın** (*Şıfat*) Dalğın, müstağraq.

- **دالماق** **dalmaқ** [dalmak] (*Çağatay*)
Baқıñız- Talmak

- **دالو** **dalı** [dalou] (*Çağatay, isim*)
Taraq; kürek kemiği.

- **دالی** **dālī** [dāliyye] [dālī] (‘*Arabca, kıyāsī, şıfat, teşrīh*) [dal] harfi şeklinde olan:

‘Ađale-i dāliye- Omuz mafşalınıñ
‘adalesi.

- **داليا** **daliya** (*Ġarb, Fransızca:*
‘dahlia’, *isim*) Yıldız çiçeği ve şoğanı.

- داليم، دهليم **dalim, delim** [délim]

(Çağatay, şıfat) Çok, az.

Bakınız- Talay

- دام، دوماً **dāme, dūmen** ('Arabca, lügat) Bākī ve pāyidār olmak.

دوام devām [dévām] (*İsim*) Bir hāl üzere sürüp gitme, değışmeksizin bir hāl ve siyākda kalma;

Devām-ı şıhhat; devām-ı 'āfiyet;

devām-ı 'ömr; devām-ı iqbāl; devām-ı refāh...

Mānend-i şecer-i nābit olur sābit olanlar

Her kağı işiñ ehli iseñ anda devām it

Ziyā Paşa

بردوام **ale'd-devām; ber-**

devām- Bir hāl üzere, bir düziye, değışmeksizin.

Şimdiyse dāhilen iki dehşet de **ber-devām**

Bāzīçe-i havāş ile ser-bāzī-i 'āvām

'Abdü'l-ħağ Ĥāmid Beğ

698

-Bir yere gidüp gelmek, muntazaman tereddüd itmek.

Devām itmek; devāmda bulunmak; devāmndan hālī kalmamak; devāmndan giri durmamak...

دواملی devāmlı (*Ḳiyāsī*) Sürekli, uzun müddet süren;

Bakınız- 'Ale'd-devām

-Bir yere muntazaman gidüp gelen.

دوامسز devāmsız (*Ḳiyāsī*) Süreksiz, çok sürmeyen;

Zevkim kederim **devāmsızdır**

Her 'ālemim intizāmsızdır

Mu'allim Nācī

- Muntazaman gidüp gelmeyen; mesleksiz, şebātsız; mütelevvin.

ادام idām (*isim*) Etmekle berāber yenilen şey, katık.

دائم dā'im [dā'ime] (*Müştağ*) Devām üzere olan, bir düziye bir hāl ve vaz'da duran, ber-ğarār.

Devr-i dā'im; zevğ-i dā'im; meveddet-i dā'ime; ĥiddet-i dā'ime; muħabbet-i dā'ime; ĥareket-i dā'ime...

Sa'ādetle o 'işretgāh-ı hoş tarḥ-ı dilārāda

Şafālar kesb ide **dā'im dil-i** pür-feyz-i mesrūrı

Nef'ī

دائمی dā'imī- Bakınız- Dā'im

Şevğ-i dā'imī; sürür-ı dā'imī; ĥuzūr-ı dā'imī...

Olmuşdu firğatiyle onuñ, benliğim duta;

Yaqmışdı cism ü cānımı bir **dā'imī**
şitā.

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

دائماً، دائماً [دى] dā'imā, dā'imēn [-i-]

(*Hāl*) Dā'im olarak, her vakt, bir
düziye.

Çarḫ ḫıfz ide vücūduñ **dā'imā**
āfātdan

Nitekim fānūsda maḥfūz ola her bār
şem'

Riyāzī

مدام müdām [mudām] Sürekli ve
devāmlı olarak, dā'imā, her zamān;

Müdām ey lāle-i ḫātır-güşā dūr
olma gülşenden
Seniñle neş'e taḫşil eylerim cām-ı
şarābımsın

Nedīm

Ey cām-ı 'aşkı ḫūn-cigerle **müdām**
için

Ben mübtelā-yı 'ışka da şun ol
piyāleden

Ḳānūnī Sultān Süleymān

-Şarāb, mey.

مست مدام mest-müdām- Ser-ḫoş, çağır-
keyf.

مدامه müdāme [mudāmé] Bakınız-

Müdām

مداوم müdāvim [mudāvim] Devām
iden; dā'imā gidüp gelen ve tereddüd
iden.

Cem'i - müdāvimin

مداومت müdāvemēt [mudāvémét] Bir
işe devām ile sa'y ü cehd itmek; ara
virmeyüp dā'imā gidüp gelmek,
tereddüd itmek.

إدامة idāme [idāmet] (*Müte'addī*)

Dā'im itmek; devāmlı ve sürekli bir
ḫāle getirmek, uzatmak.

İdāme-i ḫayāt; idāme-i i'tibār; idāme-i
teveccüh; idāme-i münāsebāt...

-Nesīm kendi ṭarāvetinden günlerce
aḡa sermāye-i **idāme**-i leṭāfet baḡş
itmiş...

Recāizāde Ekrem- Pejmürde

-İstikbāle ābā vü ecdādınıñ şöhret-
i ḫamiyyetini **idāme** idecek evlādı
dünyāya geliyor...

Nāmıḳ Kemāl- 'İbret Ğazetesi

أدام الله! edāma'llāhu!- Allah dā'im
itsin! Cümle-i du'ā'ıyye.

استدامة [تى] istidāme [-ti-] Bir şey'in
devāmını ve beḳāsını istemek, istibḳā
itmek.

İstidāme-i 'ömr; istidāme-i iḳbāl;
istidāme-i teveccüh ve iltifāt...

مستدام müstedām [mustédām]
(*Mef'ül, istif'āl*) Devām ve beķası
istenilen.

Gönlümi cānā hayāliñ lütf idüp
kıldı maķām
Müstedām olsun ki ma'mūr itdi bu
vīrāneyi

'Atāyī

'İzz ü baht ile cihānda **müstedām**
ol nice kim
Söylene tā rüz-ı maḥşer kākül-i
meşķin-i dost

Sa'dī-i Cem

Āsmān-ı āsā cihāna feyż-i lütfi
rāygān
Mihr-i enver gibi dehre baḥş-ı
vücūdı **müstedām**

Üsküdārlı Ḥaḳķı Beğ

مستديم müstedīm [mustédīm] (*Fā'ül, istif'āl*) İstidāme iden, devāmını
isteyen.

تمادی temādī [te-] (*Lāzım, tefā'ül*)
Ziyāde uzamak ve uzun olmak, uzun
müddet sürmek.

Temādī-i eyyām-ı hicrān; temādī-i
ibtilā; temādī-i 'ömr ü hayāt...

تمادی mütemādī [mutémādī] (*Fā'ül, tefā'ül*) Temādī iden.

متمادياً mütemādiyen (*Hāl*) Temādī
itmek şüretiyle, bilā-fāşıla, bilā-
inķıtā', bir düziye, dā'imā.

ديمومت deymümet [déımoūmét]
(*İsim*) Dā'im ve ber-ķarār olma,
devām, beķā.

Deymümet-i iķbāl; deymümet-i 'ömr;
deymümet-i şıḥhat ve sa'ādet;
deymümet -i hayāt..

مادام **mādām**- Dā'im ve bākī olduğça.

مادام الحيات **mādāme'l-hayāt**-
Yaşadıkça, hayātta olduğça.

مادام الملوان **mādāme'l-melevān**- Gice
gündüz te'āķub itdikçe.

مادام **mādāmki**- Çünki, böyle
olduğça.

Mādāmki insāna bütün nevḥa
gerekdir

Mādāmki feryād ile 'ālem
bitecekdir

Bilmem ki yaratmaķda nedir şīve-i
ma'būd?

«Feryād-ı ezīn nev'-i vücūd-ı
'adem-ālūd!»

Kemālzāde Ekrem Beğ

699

Mādāmki 'aşķ idersinğ izḥār
Ey rūḥ sever seni o dildār

Kemālzāde Ekrem Beğ

Mādāmki cihānda vücūd-ı
muḥaqqarım

Oldı ğidā-yı ejder buhrān u infi‘āl
Şarsın dirim civārımı bir şamt-ı
sermedi
Olsun bezm-i zālām leyālī-i bī-
zevāl

‘Abdullah Cevdet Beğ

- دام **dām** [dām] (*Fārsī, isim*) Yırtıcı olmayan vaḥşī ḥayvānlar; ceylān [ceyrān], geyik ve emşāli ḥayvānlar; ḥaşerāt-ı arz; her cins kuşlar.

Žıddı: ded

Ol zār idi mülk-i derd-i şāhı
Ḥayl-i ded ü **dām** āniḡ sipāhı

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

- دام **dām** [dām] (*Fārsī, isim*) Tuzak, kapan, fak; (*taşavvuf*) zeḥārif-i dūnyeviyye ve ‘alāyık ve ‘avāyık-ı nefsiyye.

إلتفات بی غرض سررشته تسخیر ماست
صید ماخواهی برون ازداد باید دانه ریخت

İltifāt-ı bī-ğarez ser-rişte-i teshīr
māst

Şayd ma-ḥvāhi be-rūn ez-**dām** bā-
yed dāne rīht

Bī-dil

Zülfini ehl-i vefā şaydına **dām**
eyleyeli

Beni ol **dāma** giriftār bilüptür
bilürem

Fuzūlī

Cāme-i tengi sezā endāma
Teni gūyā ki tütulmuş **dāma**

Fāzıl- Ḥubān-nāme

بزلف وخال وخط أزعار فان ربودی دل
لطیفه های عجب زبرد ام ودانه تست

Hāfız

Dām-ı derd; dām-ı tezvīr; dām-ı ḥayl;
dām-ı iğvā’; dām-ı riyā’...

Hālā ki esīr-i **dām**-ı derdim
Mānend-i ḥazān-ı za‘īf ü zerdim

Fuzūlī

Ḳurup bir **dām**-ı tezvīri ḳomuşlar
maḥkeme nāmın
Ḳanı seccāde-i ḥazret ḳanı aḥkām-ı
şer‘u’llāh

Veysī

-Zühd ve taḳvā şüretinden
görünmegi dūnyā taḥşīline **dām**-ı
tezvīr idüp...

Na‘īmā- Tārīḡ

Buḡa rāzı mı olur rabb-ı ḥabīr
Ḥalka-i zıkr ola **dām**-ı tezvīr

Sünbülzāde Vehbī- Lütfiyye

Ḍarb-ı meşel: Dāma düşürdi.

Hîç halka-i tevḥîd ile üns eylemişdi
Ol âhû-yı vahşîyi hele **dāma**
düşürdün

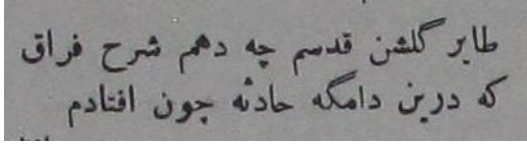
Şābit

Ḥālîni gördüm esîr oldum kemend-i
zülfüje
Dāne için kendimi şaldım
düşürdüm dāma ben

Nevres

دامگاه، دامگه **dāmḡāh, dāmḡeh**

(*Mürekkeḡ isim*) Tızaḡ kurulan yer;
(*mecāzen*) Dünyā; ‘ālem.

Hāfız

Gördün mi bu **dāmḡeh**de āzād
Bir dāmıñ esîri şayd u şayyād

Mu‘allim Nācī

• دام **dam** [dam] (*Āzerī, isim*) Üzeri
örtülü yer, dam; ḡabshāne, dam.

دامدان دوشمه سوزلر **damdan düşme**
sözler- Bī-sürüben sözler.

Dam üzerinde görerek dāneni
Virmeyiñ elden dil-i dīvāneni
Yāda salup meclis-i vīrāneni
‘Ākıbet endīş oluñ allanmayıñ!
Ay yazık Īrānlılar odlanmayıñ!

Şābir

Dam üstedir damımız

Ḳuşadır eyvānımız

Sen ordan çıḡ ben burdan

Kör olsun düşmānımız

Beyātī

-Vallah utanmaḡıma utanırım, ama
ḡorḡıram ḡızaram. Ḳara davuylar
gelüp tutup apararlar ḡatarlar **dama**
ki rengiñ ḡırmızıdır...

<<Molla Naşru' d-dīn>> den

دامدا باجا **damda baca** (*Mecāzen*) Cin
ve emşāli muḡayyel maḡlūḡāt, umacı.

• داما **dama** (*Ġarb, İtalyanca: dama,*
isim) Meşḡur oyun.

داماجی **damacı** (*İsim*) Dama merāḡlısı
ve oyuncısı

داما طاشی **dama ḡaşı** (*İsim*) Üzerinde
dama oynanan ve beyāzlı siyāhlı yüz
murabba‘a taḡsīm idilmiş olan taḡta;
üzerinde dört köşe resmler ve
murabba‘lar olan şey.

داما! **dama!** (*Nidā*) Tamām! Oldı bitdi!

• داماخ، داماخ **damax, damax**

[damakh, damag] (*Āzerī, isim*)

Damaḡ.

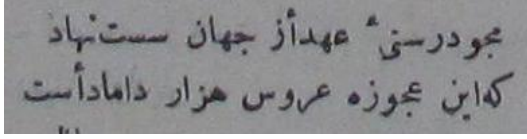
Ḍarb-ı meşel: Keyfi gök, damaḡı çak.

داماخی قالخماق **damaḡı ḡalḡmaq**

(*Mecāzen*) Arzu itmek.

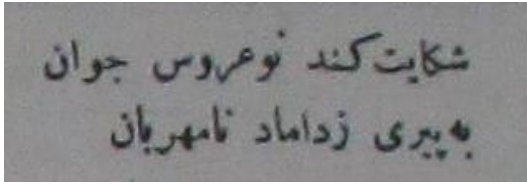
- داماد **dāmād** [dāmād] (*Fārsī, isim*)

Güveygi.

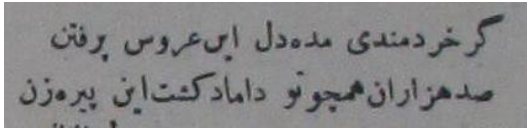

Hāfiz

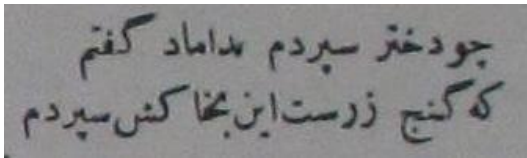
700

Sa'dī

Ebu'l-me'ānī

Hākānī

Birisi dāmād-ı şeh-i enbiyā

Şīr-i ħudā ya'nī 'Alī Murtażā

Nazīm

- دامار **damar** [damar] (*Çağatay*)

Baķıñız- Tamur

دامارلوق **damarluq** (*Mecāzen*) Mebde',
menşe'.

- داماسقو **damasqo** (*Ġarb, İtalyanca:*

damasco, *isim*) İpekle ketenden

yapılan kumaş.

-Dımışk malına taķlīd mevclü dībāc,

ipek ve keten karışık kumāş; ba'zen

Dımışkın ħāreli kaķmalu ŧabanına

taķlīden yapılan ma'den-i eşyāya

dinür. [Lehce-i 'Osmānī]

- دامن، دامان **dāmān, dāmen**

[dāmān, dāmén] (*Fārsī, isim*) Etek,

zeyl; kenār, ŧaraf.

Židdı: Gerībān

دامن کوه **dāmen-i kūh** (*İzāfī*) Dağın

etegi.

دامن صحرا **dāmen-i şahrā**- Çölün

kenārı...

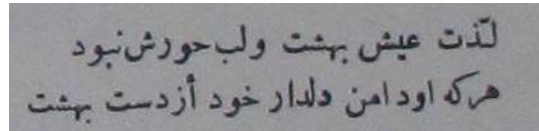
Çekme dāmen nāz idüp

üftādelerden vehm kıl

Göklere açılmasun eller ki

dāmāngededir

Fuzūlī

Hāfiz

Merħabā itdiğın illerle revā mı

göreym

İller emsün o şeker lebleri de ben

ŧurayım

Bārī luŧf eyle a zālīm biricik yüz

süreyim
Pâyın olmasa eger kûşe-i **dāmān**
olsun

Nedīm

پاکدامن **pāk-dāmen-** Bakınız- Pāk

دامن بوسی **dāmen-būsī-** Etek öpme.

-Kānūn-ı tebrīk-i cülūs ve resm-i
bī‘at ve **dāmen-būsī** ḥasbū‘l-‘āde
icrā...

Şānizāde- Tārīḥ

دامن درمیان **dāmen-i dermiyān**

(*Mürekkeḥ şıfat*) Etegi belinde

(*mecāzen*) işe ve ḥıdmete āmāde olan.

-Takviyet-i emr-i dīn ve temşiyet-i
aḥkām-ı seyyidü‘l-mürselinde bezl-
i cān ile **dāmen-i dermiyān**
oldılar..

Na‘īmā- Tārīḥ

Her sūtūnı cābecā erkān-ı devletdir
meger

Bir ayağ üzre ṭurur ḥıdmetde

dāmen-i dermiyān

Nev‘ī

Kaḏā bu şevkle ḥıdmetde **dāmen-i**
dermiyān oldı

Müheyyā eyledi fevrī aña esbāb-ı
sulṭānı

Nef‘ī

تردامن **ter-i dāmen-** Bakınız- Ter

دامن آلوده **dāmen-i ālūde-** Etegi kirli,
pasaklı (*mecāzen*) ma‘şiyetkār, fāşık,
günāhkār, fācir.

دامن خشک **dāmen-i ḥuşk** (*Mecāzen*)

‘İffet, ‘işmet; şalāḥ ve taḫvā.

دامن کش **dāmen-keş-** Etek çeken

(*mürekkeḥ şıfat, mecāzen*) ferāğat ve
teberri iden, yüz döndüren; nāz ile
yürüyen.

Böyle **dāmen-keş** degildi dest-i
vuşlatdan o şūḥ

Bir taḫım ‘āşık-ı tekāpūlarla ḥod-
bīn itdiler

‘İzzet Molla

دامن کشان ز صحبت من یاری رود
کارم زدست و دست من از کارمی رود

Mehmed ‘Ali Ḥan

دامن گیر **dāmen-gīr** (*Mürekkeḥ şıfat*)

Etek ṭutan (*mecāzen*) ḥışm, müdde‘ī.

دامن افشان، دامن فشان، **dāmen-feşān,**

dāmen-efşān (*Mürekkeḥ şıfat*) Etek

şaçan- Bakınız- dāmen-keş

تانه پنداری که سلمان دامن از دلبر فشاند
دامن از دل بر فشاند و دامن دلبر گرفت

Ḥāce Selmān

دامنه [مه] **dāmene** [-me-] Bakınız-

Dāmen

• **دامجانا damacana** (*Ġarb, İtalyanca: damigiana, isim*) Etrāfı haşırılı büyük şişe.

• **دامنالاماқ damnalamaқ**
[damnalamak] (*Çağatay, Fārsī: dāmen; dāmene, lāzım*) Bir dağın veyā bir gölün etrāfindan dolaşup geçmek.

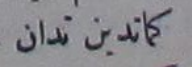
-Tağnı **damnalap** barıp kaçқан [?]
Afğān ve hindüstānnı yığıp bu
fetrette yirni hālī tapıp kilib...

Bābürnāme

• **دامولا، داملا damolla, damolla**
[damollā] (*Çağatay, isim, dayı molla muharrefi*) Medreselerde müderris mu‘āvinlerine virilen ‘ünvān.

• **داملا damolla** [damollā] (*Qazan*)
Baқıñız- Çağatay

• **دان، دينا dan, dīna** (*‘Arabca, lūgat, mūte‘addī; lāzım*) Borç virmek ve almaқ; eyilik veyā fenālıқla mücāzāt itmek; bir kimse haққında eyi veyā fenā bir hūkm virmek.

 Kemā tedīnū tedānū-
[Kelām-ı Şāri‘] İnsān ne mu‘amele iderse onı görür.

701

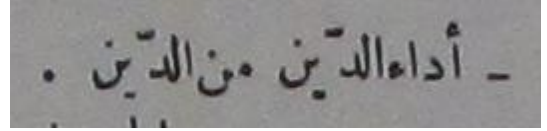
دين deyn [déin] (*İsim*) Borç; (şer‘)-
‘Aқd ve istihlāk veyā istiқrāz ile biriniñ zimmetinde olan mal-ı vācib;

(*Fıkh*)- zimmetde s̄ābit olan şey;
ödenmek şartıyla ve va‘de-i
mu‘ayyene ile alınan şey.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
فَاكْتُبُوهُ

-Yā eyyühe 'llezīne āmenū izā
tedāyentüm bi-**deyn**in ilā ecelin
müsemmen fāktübühu.⁵²

Kelām-ı Haқ

-Edā‘ü 'd-**deyn**i mine 'd-dīni

İmām ‘Ali

Ehl-i hācāta olurken eşer-i ‘ayn-ı
hayāt

Dağıdır **deyn**-i temessüklerine
naқş-ı hıṭām

Nābī

Cem‘i: **Düyün**- [duioün]

Te‘diye-i düyün; düyün-ı ‘umūmiyye;
düyün-ı müteferriқа...

Ba‘zen cem‘ü 'l-cem‘i olan düyünāt
[duioünāt] da қullanılır.

تدين tedeyyün [tédeiiun] (*Lāzım,*
tefa‘‘ul) Borç almaқ, borçlanmaқ.

⁵² Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. (Bakara, 2/282)

ادانه **idāne** (*Müte ‘addī; if‘āl*) ödünce virmek.

داین [دی] **dāyin** [-yi-] (*Müştaḳ*) Borç viren, alacağı.

مدیون **medyūn** [*médiōūn*] (*Müştaḳ*) Borçlu, başkasına vireceği olan, virecekli;

İde **medyūnı** pāmāl-i cefā
Derd-mendi ide ḥalka rüsvā

Nābī

-Denī ve dūn, müflis ve **medyūn**
nice esāfil ve erāzil ḥāk-i nekbetden
evc-i rif‘ate iriṣūp...

Na‘imā- Tārīḥ

Mecāz ma‘nāsına göre:
Medyūn-ı şükran; medyūn-ı ‘ināyet;
medyūn-ı elṭāf; medyūn-ı delālet..

istidāne [-ti-] (*Müte ‘addī, istif‘āl*)
Ödünç almak, istifrāz itmek.

Ne eski deyni taḥvīl idebildik
Ki olsun bir taraftan **istidāne**

Fāzıl

مستدین **müstedīn** [*mustédīn*] (*Fā‘il, istif‘āl*) İstidāne iden.

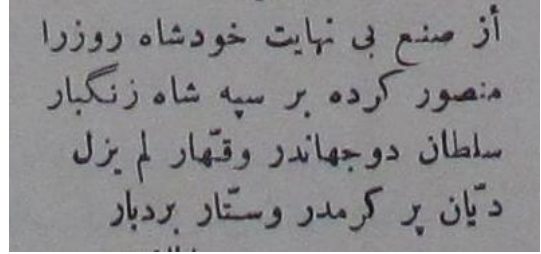
مداینه **müdāyene** [*mudāiéné*]
(*müşāreket, müfā‘ale*) Ödünce alup virmek.

تداین **tedāyūn** [*tédāiun*] Bakınız-
Müdāyene

تدین **tedeyyūn** [*tédéiun*]
Borçlanmak, borçlu olmak.

متدین **mütedeyyīn** [*mutédéiīn*]
(*Fā‘il; tefa‘ul*) Tedeyyūn iden,
borçlanan.

دیان [ده] **deyyān** [de-] Mübālağa insānıñ fi‘line göre eyi veyā fenā cezā viren;
esmā-i ilāhiyyeden.

Ez ṣun‘ bī nihāyet ḥoḥṣāh-ı rūzrā
Manṣūr-ı girde ber sipeh-ṣāh-ı
rengbār

Sulṭān-ı dū-cihāndır ve ḳahhār-ı
lem-yezel

Deyyān-ı pūr keremdir ve settār-ı
berdübār

Sulṭān-ı Cem

دین **dīn** [di-] (*Lügat*) ‘Ādet, i‘tiyād;
cezā, mükāfāt; insānıñ Allāha, kendi
nefsine ve insāniyyete ḳarşı mükellef
oldığı vezā‘ifiñ hey‘et-i mecmu‘ası;
(*Şer‘*)-Zevi‘l-‘uḳūl için, kendi
ihtiyārlarıyla ṣalāḥ ḥāle ve felāḥa sā‘iḳ

‘aḳāyid ve a‘māli bildiren aḥkām-ı
mevzū‘a-i ilāhiyye.

Cürċānīye göre dīn ve millet bi‘z-zāt
müttehid ve bi‘l-i‘tibār muhtelifdir;
Şeri‘ate muṭā‘ olmaḳ i‘tibāriyle [dīn]
ve insānları bir araya toplamak
i‘tibāriyle [millet] ve rüċū‘ idilmek ve
bize ta‘alluḳı bulunmaḳ dolayısıyla da
[mezhep] dinilir. Dīn, Ṭarīḳ ma‘nāsına
göre, ḥaḳḳ ve bāṭıl ile mevşūf olur.
Dīn, Allaha ve millet, vāzī‘-ı şeri‘ata
ve mezhep, müctehide nisbet idilir.

Dīn-i ḥaḳ; dīn-i bāṭıl; dīn-i mübīn; dīn-
i İslām ve Muḥammedī; dīn-i ‘İsā; dīn-
i Mūsā...

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ
الْقَيُّمُ

-İni‘l-ḥükmü illā lillāhi emere ellā
ta‘budū illā iyyāhu zālike‘d-dīnū‘l-
ḳayyimü.⁵³

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

-İnne‘d-dīne ‘ında‘llahi‘l-islāmu.⁵⁴

Kelām-ı Ḥaḳ

- إِنَّ الدِّينَ يَصْرُ .
- إِنَّ الدِّينَ نَصِيحَةٌ .

Kelām-ı Şari‘

- أَلَدِّينَ يَعَصَمُ .
- دِينَ الرَّجُلِ حَدِيثُهُ .

İmām ‘Ali

- غَايَةُ الدِّينِ الْإِيمَانُ وَ غَايَةُ الْإِيمَانِ الْإِيْقَانُ .
عَجِبْتُ لِكِسْرِي وَأَشْيَاعِهِ
وَ غَسَلَ الْوَجْوهَ بِبَوْلِ الْبَقْرِ
وَ قَوْلِ الْيَهُودِ إلهَ يُحِبُّ
رَسِيسَ الدَّمَاءِ وَ رِيحَ الْفَطْرِ
وَ قَوْلِ النَّصَارَى إلهَ يَضَامُ
وَ يَصْلُبُ عَمْدًا وَ لَا يَنْتَصِرُ
وَ قَوْمِ آتَوَانِ أَقْصَى الْبِلَادِ
لَرْمَى الْجَارِ وَ لَأَمَّ الْحَجَرِ
فَوَا عَجِبًا مِنْ خِيَالِنَهُمْ
أَبْعَى عَنِ الْحَقِّ كُلِّ الْبَعْرِ !

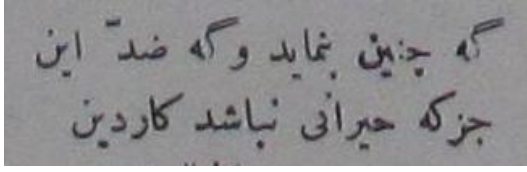
Ebu‘l-alā’

فِي الْقُدْسِ قَامَتْ ضِجَّةٌ
مَابَيْنَ أَحْمَدَ وَالْمَسِيحِ
هَذَا بِنَاقُوسٍ يَدُقُ
قِي وَ ذَا بِمَأْذَنَةٍ يَصْبِيحُ
كُلِّ يَعْظَمُ دِينَهُ
يَالَيْتَ شَعْرَى مَا الصَّحِيحُ !

Ebu‘l-alā’

⁵³ Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. (Yusuf, 12/40)

⁵⁴ Şüphesiz Allah katında din İslam’dır. (Ali İmran, 3/19)

Celāle' d-dīn Rūmī

702

Hangi millettir ki efrādında yokdur
hiss-i **dīn**?

Eñ büyük aqvāma bir baq: **Dīni** her
şeyden metīn

Meḥmed 'Ākif Beğ

Āh o **dīn** nerde, o 'azmīñ, o şebātīñ
dīni,

O yeriñ gökden inen **dīni**, ḥayātīñ
dīni?

Meḥmed 'Ākif Beğ

Darb-ı meşeller:

- Dīn imān, bütün para.
- Dīn imān ḥaḳ getire.
- Dīninden döner, da'vāsından dönmez.
- Dīni bütün müslümān.
- Dīni bir [dīni mübīn] uğurına.
- Dīnince diñlensin.
- Dīnsiziñ ḥaḳqından imānsız gelir.

N'ola ol kāfir-i ḥüsne ḥavāle itsem
ağyārı

Meşeldir **dīnsiziñ elbet gelür**
ḥaḳqından imānsız!

Dīnsiziñ ḥaḳqından imānsız gelür

kim eyledi

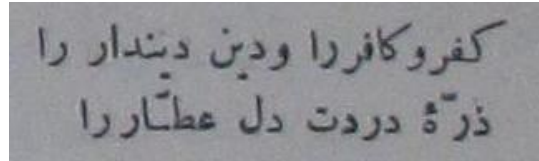
Ülkesin cumhūr ile yağma Fransa
nemçeniñ

El-āmān der elbette görüp tārīhini
Mülküne [?] ḥālā Fransa nemçeniñ

Sürürī- Hezl Güne Tārīḥ

dīn-i ṭabī'ī- Yalnız Allahı ve
ḥikmet-i rabbāniyyeyi idrāk-ı esāsīne
müstenid olan ve vaḥye ve 'aḳā'ide
vücüd virmeyen mezheb.

dīn-perver; dīn-dār دین پرور ؛ دین دار ؛
[perver, perverden- dār, dāştēn- *Fārsī*]
(*Mürekkeḳ şıfat*) Dīn ve i'tikād ve
imān şāḥibi, mütedeyyin, mütteḳī,
mu'tekid.

Küfr ve kāfir rā ve dīn **dīn-dār** rā
Zerre-i derdet dil-i 'atṭār rā

Ferīdü' d-dīn 'Atṭār

Baḥa bī-dīn didi erbāb-ı ğarāz
İḥtiyār eylediler kızbi hemān
Ben daḥi onlara **dīn-dār** didim
Yalanıñ qarşulığı oldu yalan

⁵⁵ Metinde "...dīnsüzüñ ey dil gelür..." şeklinde yazılmıştır. Haz. Sadık Erdem; *Neylî ve Dīvānı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.117.

El-ḥāce Taḥsīn

Diler dīnsiz olsun, diler **dīn-dār**,
Marīza tabīb ol, faḳīre medār!

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

دين فروش **dīn-fürüş** (*Mürekkeḳ şıfat*)

Dīn şaticı (*mecāzen*) Riyā-kār, mürā'ī.

دينداش **dīn-daş**- Bir dīn ile müteḳeyin
olan, dīn ḳardaşı.

Ne ḥaybetdir ki: Vahdetgāhı dīniğ
devrilüp, taş taş
Sürünsün şimdi milyonlarca
me'vāsız ḳalan **dīndaş**

Mehmed ‘Ākif Beğ

يوم الدين **yevmü'd-dīn**- Baḳıñız- Yevm

Cem'ı: **Edyān**

Edyān-ı sābıḳa; edyān-ı sālīfe; edyān-ı
bātıla...

علم اديان **ilm-i edyān**- İlähiyyāt ve
kelāmiyyāt gibi felsefe-i dīnden bāḥiş
olan ‘ilm.

-El-‘ilmü ‘ilmān ‘ilmü'l-ebdān şümme
‘ilmü'l-edyān.

Mü'mine farzdır ey rūḥ-ı revān

‘İlm-i ebdān ile ‘ilm-i **edyān**

Nābī

أحب الأديان إلى الله الحنيفية السمحة

-Uḥibbu el-edyānū ila'llāhi'l-
ḥanīfiyyeti's-semḥati

Kelām-ı Şāri‘

ديانت [دى، نه] **diyānet** [di-, -ne-] Dīniğ
aḥkām ve teblīgātına ri‘āyet itmek.

ديانت کار **diyānet kār**- Müteḳeyin;
dīndār, mütteḳī.

Herkes cihānda olmalı tābi‘

diyānete;

Ondan teraḳḳub itmeli ma‘nen
şıyānete!

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Kimin itmiş **diyānet** şöhretiyle

‘umde-i eyyām

Kimin itmiş günāh u ma‘şiyetle

‘āleme rüsvā

Nābī

Cem'ı: Diyānāt [di-]

تدين **tedeyyün** [tedéiiun]

(*Müte‘addī, tefa‘ul*) Bir dīne sālīk
olmaḳ, dīn tutmaḳ ve taşımaḳ.

متدين **müteḳeyyin** [mutédéiün]

(*Fā‘il, tefa‘ul*) Dīn taşıyan ve tutan,
dīndār.

• دان **dān** [dān] (*Fārsī* [dānisten-
bilmek] *taḥfīfi*) İsm-i fā‘il ma‘nāsını
müfīd mürekkeḳ şıfatlar yapılır:

Kār-dān; sahn-dān; rāz-dān; ʔadr-dān;
nükte-dān; ʔurde-dān; daʔıka-dān;
nādire-dān...

Vardır nice ʔod pesend nādān
Kendın şanur efzal-i sahn-**dān**

Żiyā Paşa- Muḫaddime-i ʔarābāt

Bārık-bīn olanlar ider ʔaşlaruŋ
ʔayāl
Dendānuŋı taşavvur ider ʔab‘-ı
ʔurde-**dān**

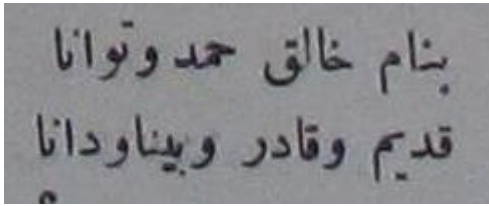
Bākī⁵⁶

Bir şā‘ir-i pāk-i nükte**dān**dır
Meydān-ı hünerde pehlivāndır

Żiyā Paşa- Muḫaddime-i ʔarābāt

دانا **dānā** (*Şıfat*) Bilici, bilen, ‘alīm,
‘allām; ‘ākıl, zekī.

Żıddı: Nādān

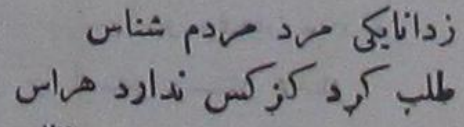

Be-nām-ı ʔālık ʔamd ü tuvānā

Ḳadīm ü ʔādir ü bīnā vü **dānā**

?

⁵⁶ Metinde ikinci dize “Dendāduŋı taşavvur ider ...”
şeklinde başlamaktadır. Haz. Sabahattin Küçük;
Bākī Dīvānı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,
1994, s.5

Nizāmī

703

Bu kārḫāne bir üstāddan degil ḫālī
Gerek bu ʔudrete elbette ʔādir ü
dānā

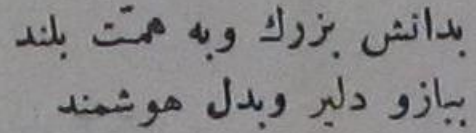
Fuzūlī

دانایان **dānāyān**- Dānānıŋ cem‘i.

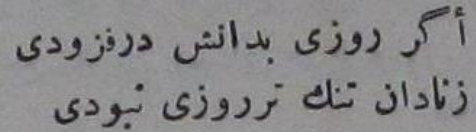
دانایی **dānāyī** (*İsim*) Bilgi, bilik, ‘ilm,
ma‘rifet.

نادان **nādān**- Baḫıŋız- nā

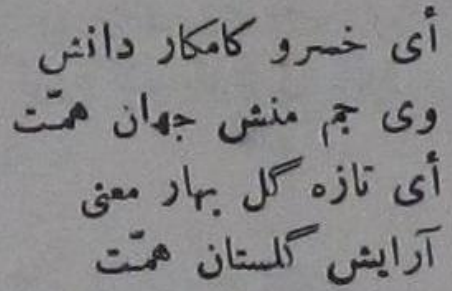
دانش **dāniş** [-ni-] (*İsim*) Bilme, biliş,
ma‘rifet; vukūf, itḫilā‘, āgāhī.

Sa‘dī

Sa‘dī

Nedīm-i Ḳadīm

دانش پرست **dāniş-perest** (*Mürekkebat*)
'İlmden hoşlanan, mütetebbi'.

دلیرو سخنگوی ودانش پرست
به تیر و به شمشیر کستاخ دست

Nizāmī

دانش گر **nişger** -Bağınız- Dānişver

دانشور **dānişver** (*Şıfat*) 'Ālim, şāhib-i
vuḳūf.

Sensiñ ol destūr-ı **dānişver** ki
virmişdir ḳazā
Devre-i 'irfān-ı isti'dāde zātıyla
ḥitām

Üsküdarlı Haḳḳı Beğ

'Ācizim ḥaḳ üzre evşāfiñda ḥālā
kim benim
'Ālem-i endişeniñ 'allāme-i
dānişveri

Nef'ī

Ey pādşeh 'ārif ü **dānişver**-i 'ālem
Vey şāh-ı cihāngīr ü zafer-i yāver-i
'ālem

Nef'ī

دانشمند **dānişmend**- Bağınız- Dānişver-
Zī 'ulemāda bulunan adamlara ta'bīr
idilir.

یاد دارم زییر دانشمند
توهم آزمون بیاد دار این بند
هرچه بر نفس خویش نپسندی
نیز بر نفس دیگران نپسند

Sa'dī

مشکای دارم زدانشمند مجلس باز پرس
توبه فرمایان چرا خود توبه کتر میکنند

Hāfız

دانش و بینش **dāniş ü bīniş**- 'İlm ü
ma'rifet.

دانش و بینش همه کرده رهادر رعت
چشم أرسطو نظر عقل فلاطون ذکا

Feyzī-i Hindī

دانش انجمن **encümen-i dāniş**- Bağınız-
Encümen

داندنه **dānende** [-ne-] (*Ḳıyāsī*)
Bilici, bilen, vāḳıf.

Dānende-i rāz; dānende-i serā'ir;
dānende-i ḥaḳāyık; dānende-i rümüz...

• دان **dān** [dān] (*Fārsī, ism-i ālet*
edatı) Zarfiyyet ifāde ider:
Āteş- āteş-dān; nemek- nemek-dān;
rīk- rīk-dān; sürme- sürme-dān;
ḳalem- ḳalem-dān; şem'- şem'-dān;
ḥāk- ḥāk-dān; nāv- nāv-dān; āb- āb-
dān; buḥūr- buḥūr-dān...

دان **dan** [dan] (*Ḳazan, isim*) ad,
şöhret.

دان بولماق **dan bolmaq**- Meşhūr ve
nāmdār olmaq.

دان چيقيق **dan çıqmaq**- Üñ almak,
şöhret bolmaq.

دانلى، دانلىق **danlı, danlıqlı**- Üñli,
meşhūr, nāmdār, adlı.

İki parāt simrettim on bés günler tü
bilen

Bitsün malıñ çıqsun **danıñ** on bés
yaşlık kız bilen!

Halk Şi'rlерinden

• دان، دين، دن **dan, din, den** [dan,
din, dén] (*Ḳazan, mef'ül, 'an
edati*): den

Nebātdan, hayvāndan, yemekden,
giymekden, yaḥşıdan, yamandan ki
bular barçası dünyānıñ ziyneti ve
bezegidir .

• دان دون **dandun** [dandoun] (*Ġarb*)
Eşvātdan:

• دانا **dana** [dana] (*Āzerī, isim*) İnek
yavrusu, dana.

• داندینی **dandini** [dandini] (*Ġarb,
isim*) Çocuğı qolında ve diziniñ
üzerinde şıçratmaq.

Cf. Français- *dandiner et dodiner* =
balan-cer, bercer, anglais- *dandling*, et
italien – *dondo-lare*= id.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

Dandini bebek! Çocukluk yapan
adamdan kināye olarak kullanılır,
hafifü'l-mizāc, hoppā.

• دانس **dans** (*Ġarb, Fransızca: danse,
isim*) Müsikī ile yapılan raqş, oyun;
raqşın her hangi bir tarzı.

• دانغلاق **dangalak** (?) [dangalak]
(*Ġarb, şıfat*) Ġabī, sersem, budala.

704

• دانگ **dang** [dangh] (*Fārsī, isim*) Bir
mişkalin dörtde birine veyā altı
çegirdege mu'ādil bir nev' şıqlet
ölçüsü.

Lisān-ı halkda [deng] telaffuz idilir.

• دانگلاماق **danglamak** [danglamak]
(*Āzerī, müte'addī*) Azarlamak, tevbīh
ve tekdīr itmek.

دانگلاماق، دانلاماق، دانگلاماق **danglamak,**
danlamak, dangamak- Baqıñız-
Danglamak

Sögürsen, **dang**lıyorsan, incidirsen
bu müsülmānı

Diyorsan, ögredirsen, gösterirsen
şeyh ve mollānı

Belā-yı nāgihān tek, qaplamışsan

ehl-i imānı
Vurursan sīne-i mollāya arbet,
arbet üstünden
İdirsen boş yere bir bile ğıybet,
ğıybet üstünden!

Şābir

Dannama beyhūde o bīçāreni
Tāzeleme sīnedeki yāreni
Kõnşuda görsün şanemi, sāreni
Saħlasın ‘ifriteni, mekkāreni
Eylesin imsāk meyillenmesin
Āħir ‘ömrinde behellenmesin

‘Ali Rāzı

- **دانماق، دانماق، dangmaq** [danmak] (*Āzerī, müte ‘addī*) İnkār itmek.

Gördüzki nice seyrleri te’ dīb
eyledim men
Bağkal balasın leşkere sertib
eyledim men
Āteşle yaqub meclisi taħrīb eyledim
men
Kõr’ānı **danup** andı da tekzīb
eyledim men
Sögend nedir, ‘ahd ne, fermān
özimiñdür
Şevket özimiñ, faħr özimiñ, şān
özimiñdür!

Şābir- Meħmed ‘Ali Şāh Lisānından

Gāhı yağışı, gāhı muşallānı

danırsan

Gāhı öküzün üste bu dünyānı

danırsan

Gāhı buludı ‘arş-ı mu‘allānı

danırsan

Geh cinni, gehı gül-i beyābānı

danırsan

Teshīre girüp çoħ oħıyup azdıñ a
mollā

Her ne gelüp öz aqluna yazdın a
mollā

Şābir

- **دانماق danmaq** [danmak] (*Ġarb, müte ‘addī, mehcūr*) İnkār itmek.

Deniyyenin murdārına sen çok
uzatdıñ eliñi
El saña virir tanıklık olmaya kim
danasın

Nesīmī

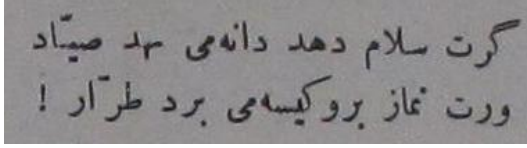
- **دانوس danos** [danous] (*Āzerī, Rusça, isim*) Hafıyye jurnali

- **دانه dāne** [dāné] (*Fārsī. İsim*)

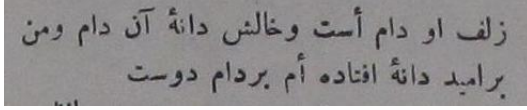
Toħm, bezir, ħabbe.

یکجو از خرمن هستی نتواند برداشت
هرکه درکوی فنا درره حق دانه نکشت

Hāfız

Sa'dī

Hāfız

Dāne-çin دانه چین- Dāne toplayıcı.

Hoş neşin sefere-i in'āmı cān-ı hāş
u 'ām

Dāne-çin hırmen-i ihsānı murğ u
mūr u mār

Neşāfī

Dāne-çin olmağ idi maqşadımız
ğurbetden
Dāne-i hālını gördükde tutulduğ
kaldıq

Kānī

Dāne-i hāl- دانه خال- Beñ

Dāne-i hāline bağ cennet-i
ruhsārında
Nice şabr eylesün Allāhı severseñ
ādem?

Bākī

Dāne-i hālini öpdürmege sa'y itdi
rağīb
Kaşdı şeytānlıq imiş kāfirin
adamcasına

• **dāne** [dāné] (*Ġarb, Fārsī*:

Dāne, *isim; te'kīd*) Tāne oquyuñuz-
Bir, tek, ferd;

Bir dāne; biñ dāne

dāne dāne- Yer yer, tek tek.

dāne dāne pilav- Pirinci
tek tek ve ayrı qalmış pilav.

laqırdıyı لاقیردی یی دانه دانه سویله مک

dāne dāne söylemek- Sözi birer birer
ve anlaşılacaq gibi söylemek.

bir dānecik برب دانه چک- Bir tek, yegāne;
Bir dāne evlād, anasının babasının bir
dānesi!

Dünyāda bir dāne- Mişl ü nazīri
olmayan, ferd, yegāne.

-Habbe, çekirdek, tohum;

Buğday dānesi; nar dānesi; üzüm
dānesi...

inci dānesi اینجی دانه سی (*Mecāzen*)

Güzel küçük çocuk.

- Müdevver ve yuvarlağ şeyler;

Top dānesi; kurşun dānesi; fındık
dānesi...

dāne yağdırmağ دانه یاغدیرمق- Kurşun
ve gürleyi yağmur gibi yağdırmağ.

dāneli دانه لی- Dāneleri ve cüşşeleri
ayrı olan:

Dāneli inci; dāneli başağ..

dānelemek- دانه له مک **dānelemek-** Dāne dāne yapmak; dāneleri olan bir şey'i dānelerinden ayırmak, ayıklamak.
dānelenmek- دانه له نمک **dānelenmek-** Dāne dāne olmak; buğday ve emşāli ḥubūbāt başağda çiçek açup dāne ve ḥabbe virmek.

705

dāne bağlamak- دانه باغلامق **dāne bağlamak-** Ot ve çiçek tohum ve ḥabbe virmek.

Dāne toplamak; dāne saçmak...

• **danışmaq,** دانیشماق، دانیشماق **danışmaq,** دانیشماق [danichmak] (*Āzerī, müte 'addī*) Söylemek, démek.

danışılmaq- دانیشیلماق **danışılmaq-** Söylenmek, dénilmek.

danışık, danışık- دانیشیق، دانیشیق **danışık, danışık-** Müzākere, istişāre.

Darb-ı meşel: Danışmaq gümüş olsa, danışmamak kıızıdır!

Apardılar gülümi

Eylediler zulümi

Ne koydılar **danışam**

Ne kesdiler dilimi

Beyātī

Qan koyardın iki kelime **danışınca** ürege

Tā ki bir kelime **danışsaydın** alurdın cānı

Beyhūd

-Herden bir āna dilni **danışmaq** ile geçmişde güzel günleri yād itmegin ne 'aybı var?..

<<Molla Naşru'd-dīn>> den

• **داو، طاو dav, tav** [dav, tav] (*Ġarb, Fārsī: Dav*) Satranc ve emşāli oyunlarda nöbet (*İsim*) Qumarda kazanıldığı zamān, ilk def'a konulan paranın bir mişlini koymak.

داو ديمک dav dimek- Qumarda paranın iki katını koymak; cenge ve mübārezeye çıkmak.

Bağınız- Meydān okumak

-İdāre-i ikdāh itmek.

داو ساڭا dav saṅa!- Senin aşığına içiyorum! İçmek sırası saṅa geldi.

Dans cette dernière locution le mot dav, parait comporter le sens d'(invitation), d'(appel), et comme tel dériver du verbe t or' indamaṅ= inviter, d'où indav= invitation.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

• **داو dav** [dav] (*Āzerī, Fārsī*)

Bağınız- Ġarb

• **داو dav** [dav] (*Çağatay, Fārsī*)

Bağınız- Ġarb

- **دو، ددهو dav, dev** [dév] (*Qazan, sıfat*) Büyük, iri.

Bakınız- zor; uluğ

- **داوا dava** [dava] (*Qazan, 'Arabca: Da'vā muharrefi, isim*) Münāza'a, mücādele, nizā'.

davalamak, davlamak, davalasamak- Münāza'a ve mücādeleye kalkışmak.

Qula'ında baynıñ [?] hemān
Her hıdmetci hıdmet haqqın davlı
hemān

Toqay

- **داوار davar** [davar] (*Çağatay, isim*) Davar, tavar, koyun.

قارا davar- Kara şıgır, mal.
(*Āzeri*) Kara mal

- **داوار davar** [davar] (*Āzeri, isim*) Davar, koyun.

Çoban çölde gezerdi
Davarların düzerdi
Çoban koyuna gider
Köpegi adam dider!

<<Köçerli>> den

- **داوان davan** [davan] (*Mogolca, isim*) Dağın sarp geçidi.
- **داور davr** [davr] (*İsim*) Çin hudūdı üzerinde yaşayan bir halkdır. Ba'z-ı kimseler bunları Tatarlara nisbet

iderler. Moğollarla Çinlilerin karışmalarından hāşıl olduklarına inananlar da vardır. Eñ evvel Çin halkının idārelerinde yaşamışlar ve daha sonra Moğollara uymuşlardır. Çinlilik Davrlarda daha ziyāde göze çarpar. Bir aralık mühim işler gördiler.
[Tārīh-i Kavm-i Türkī]

- **داورانماق davranmak**

[davranmak] (*Āzeri, lāzım*)

Davranmak, tavranmak; kıyām ve teşebbüş itmek.

Aldı kânün-ı esāsī çünki düzdān-ı
māliyyāt

Mülkdāra, rencbere baħş itdi bir
tarz-ı hayāt

Zulmden isterdi tapsun memleket
bir az necāt

Ol sebebden maħvına **davrandılar**
Īrānlılar!

Şābir

- **داول davul** [davoul] (*Qazan, isim*) Şiddetli rüzgār, bora, furtuna.

Bakınız- Boran, uyurma

داول چچگی davul çiçegi (*Fārsi*) Bād-ı engīz- bir çiçektir ki cılsız gün yafrağın ovup havağa uçursāng bir az cıl çıgup kite imiş. Nitaki küşul şurganda cıl za'if bolsa bir az şaz

ğırğaç cıl peydā bola mücerrebdir.
[Lehce-i Tatarī]⁵⁷

-Bād-engīz- Bir çiçekdir. Haşşası budur, ki hırmen aşhābı ğilālī şavururken hava sâkin ise ol çiçeğin kurumuş yaprakların ellerinde oğup havaya atarlar; bi-iznihī Te‘ālā yel çıkup hemān hırmen şavurmağa başlarlar. [Tercüme-i Burhān-ı Kātī’]

- **davul, davul** [davoul] (Çağatay, isim) Şiddetli rüzgār, bora.
- **davulğa, davulğan** [davoulğa] (Çağatay) Bakınız- Dabulğa, dobulğa, dalğa, davlğa.

Gümüş dik yaruğ barçanıᅡ gūnesi
Baş üzre **davulğaları** çerkesi

?

706

- **dah! deh!** [dah!, deh!] (Ġarb, eşvātđan) Atı sürmek için kullanılır.

dah itmek- Haķāretle sürüp çıkarmak, def⁶ ve țard itmek.

dahdah (Çocuk ta‘biri) Küçük boylu at, midilli.

دحدح،دحداح،دحداح **dehdeh, dehdah, deħādeħ-**(‘Arabī) Bodur, kışa boylu, cüce.

• **day** [daï] (Āzerī, isim) Atın yavrusı, țay.

• **day, dey, dey** [daï, déï] (Kazan, edat-ı teşbīh): Gibi.

ayuday taza- Ayı gibi kuvvetli!

gümüşday yaltırı- Gümüş gibi parlıyor..

bolğanday- Olacak gibi.

• **day, dayin** [daï, daïin] (Çağatay, edat-ı teşbīh): Gibi.

Bakınız- Dék

küçükdayin- Bir köpek yavrusı büyüklüğünde.

-Āfitāb **day** berķ oraturğan nemerse āsmāndın peydā boldı...

-Ay **day** kün day sulularını koçup seymāb day yorğalarını ve yél day bugruklarını minib...

Ebu'l-gāzī- Şecere-i Türkī

• **dayamak** [daïamak] (Āzerī, müte‘addī) Dayamak, diremek.

dayaķ (İsim) Dayanılan şey, dayaķ; istinādğāh.

⁵⁷ Abdülkayyum Abdünnasıroğlı; *Lehçe-i Tatarī*, C. 1, Tntso Lnperatorskago Universiteta, Kazan, 1895, s. 186.

Tamām mülk-i Īrāna sensin **dayağ**
Seniñle olup kār Īrān-ı kabağ

‘Abbās Ğā’ibzāde

Büyüklük emīre hoş sa‘ādetdir
Velīkin rüşı ‘adl ü ‘adāletdir
Yağılana kâ’idedir, ‘ādetdir
Dayağ olan kese hağ olur dayağ!

Zākir

Saldı meni ayakdan ğam, vér piyāle
sākī
Yoğdur bir andan özge üftādelər
dayağı

Zākir

دايانماق **dayanmağ** (*Lāzım*) Durmağ,
tevağkuf itmek, bir yerde kalmāğ;
dayanmağ, tağammül itmek; irmek, bir
yere varup durmağ, dayanmağ.

Sābit-i kadem olsaydı eger yār
vefāda
‘Āşık daği kaçmazdı belādan
dayanardı!

Şābir

Dayanmaz kabağında ger itse cenk
Ne div ve nihenk ve ne şīr ü pelenk

‘Abbās Ğā’ibzāde

Va‘de virdi sındırup ‘ahdini oldı bī-
vefā
‘Arş-ı a‘lāya **dayandı** āh u zārım
gelmedi

Nivāb

Ağüşuma atılma a zālīm! **Dayan,**
dayan!

Şoğ ħ‘ābgāhıñ işte kenār-ı turābdır

Hādī ‘Abdü’s-selīm-zāde

-Hansı ilde bir def‘a Ğorasana
ziyārete gidir ve her seferinde bir
neçe gün **dayanup** mene konan
olar...

<<Molla Naşru’ d-dīn>> den

- دایه **dāye** [dāi‘é] (*Fārsī, isim*)
Çocuğa bağan cāriye, çocuğa süt viren
cāriye ve kadın.

Bir gün anı gezdirdi **dāye**
Derdini yitürmege devāya

Fuzūli- Mecnūn u Leylā

Şeh-nişīnler zīneti ağüşlar pīrāyesi
Daği bir yıldır yanından ayrılalı
dāyesi

Nedīm

Kūh u deryā iki cānibden der-āğüş
eylemiş
Şanki deryā **dāyesi** kühsār ise
lalasıdır

Nedīm

- دای **dayı** [dai‘y] (*Ğarb, isim*)
Bağınız- Tayı

Ḍarb-ı meşel: Egri ağac yayım, Her gördüğim dayım!

• دایی **dayı** [daïy] (*Āzerī, isim*)

Ananın erkek kardaşı, dayı.

Saşa töker idi acıklı ābı
Şır karadaşı idi pelenk dayı

Mecīd Ğanizāde

• داین **dayın** [daïyn] (*Mogolca,*

şıfat) Düşmen, yav.

• دب **dübb** [dubb] (*‘Arabca, isim*)

Ayı.

-Sallaṭa’llāhü'd-**dubbe** ‘ale'l-ḥınzıri!

(*Mecāzen*) Kaba şaba adam.

دب اکبر و اصغر **dübb-i ekber ü aşgar-**
Şuverü'l-bürüc-ı şimāliyyeden iki
cümle-i kevkebiyye, yedi yārlar.

Bağınız- Benāt-ı na‘ş

• دب، دب **dib, dib** [dip] (*Ğarb*) İtbā‘-
ı elfāzdan:

Düb, düp, düpe, dipe..

Düb düz, düpedüz, dipedüz; dib diri

Bağınız- Düm

Bir bedāhatde bu, öyleyse:
<<çalışmak borcum
Yok irādem ki, faḫaṭ, **dip** diri bir
meflūcum!

Mehmed ‘Akif Beg

• دب، دوب **dib, düb** [dib, dub]
(*Āzerī*) İtbā‘-ı elfāzdan: Düb düz.

707

• دبده **debdebe** [débdébé] (*Fārsī,*
isim) Davul ve nekkāre sesi; gürültü;
patırdı; (mecāzen) Devlet, ḫaşmet,
tañtana; büyüklük, aẓamet.

Bağınız- demdeme

Dünyāyı tuta **debdebe-i** ‘adlle
nāmıñ

Pür emn ü emān ola heme kişver-i
‘ālem

Neşātī

Ey **debdebeler,** tañtanalar, şanlı
alaylar
Kātil kuleler, ḫal‘eli zindānlı
sarāylar

Tevfik Fikret

Ḳoca bir kevkebe vü **debdebe-i**
istiḫbāl

Şāh-rāh-ı ebediyyetde ziyā-pāş
kemāl

Kemālzāde Ekrem Beg

-Tekşir-i cihān-ı irādāt ve
muḫāṭa‘āt ile tevfir-i **debdebe** vü
dārāt olunur iken...

Şānizāde- Tārīḫ

مدبب müdebdeb [mudébdéb]
(Mef'ül, fa'ale, müvelledâtdan)
Debdebeli, muṭantān.

• دبیر dübür [dubr, dubur]
(Arabca, isim) Arka taraf, göt, kıç.

Žıddı: **Qabl**

دبر قبل و دبیر qabl ü dübür- Öñ ve art.

(Fārsī) Pīş ü peş

دابر [بی] dābir [-bi-] Aşl; kıuyruk; kök;

فَقَطَعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ

-Feḳuṭı'a dābiru'l- kavmi'leżīne
zalemū ve'l-ḥamdü lillāhi rabbi'l-
'ālemīne.⁵⁸

Kelām-ı Hāq

-Artık, fazla, zamān ḥaqqında- Arkada
qalmış, geçmiş.

تدبیر [ته] Tedbīr [te-] (Müte'addī,
tef'īl) [debbere- Bir işi düzeltmek ve
yolına kıomak, tanzīm itmek]- Bir işiñ
şoñını düşünmek şüretiyle esbāb
ḥuşūlini te'mīn ve ihzār itmek,
'avākıb-ı umūrı mülāḥaza ile iş
görmek.

- لاعقل كالتدبير .

⁵⁸ Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi.
Hamd, ālemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. (Enam,
6/45)

-Lā-'aḳle ke'e't-tedbīri.

İmām 'Ali

- التّدبیر نصف المعونه .

-Et-tedbīrū nişfü'l-ma'üne.

Hüsni- tedbīr; sū-i tedbīr; şāhib-i
tedbīr; tedbīr-i umūr u meşālih; tedbīr-
i ihtiyāti...

Hoşā ey mesned-ārā-yı himem kim
hüsni- tedbīriñ
İdüp mülk-i cihāndan ber-ṭaraf aşup
ve ğavġāyı

Nedīm

Ḥayradur niyyet-i endīşe-i pākiñ ne
'aceb
Düşse tedbīriñe elbette muvāfiq-ı
taqdīr

Nef'ī

Tedbīrime uydı ḥükm-i taqdīr
İtdim bu kıadar bilādı teşhīr

'Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beġ

Ne itdi itdiġi tedbīr-i zabtı

İskender

Ne gördi gördiġi dārāt-ı şevketi

Dārā

Nef'ī

Ḍarb-ı meşeller:

-Tedbīrde taqdīr eyle.

-TedbİRde kuşūr ider de taqdİre bahāne bulur.

تدبیر منزل **tedbİR-i menzil**- İdāre-i beytiyye.

Cem‘i: TedābİR [te-] TedbİRāt [te-]
TedābİR-i ‘ākılāne; tedābİR-i hekimāne;
tedābİR-i devr-i endİşāne; tedābİR-i şā’ibe...

Bu nedir? Cilve-i taqdİR midir?

Eşer-i sū-i **tedābİR** midir?

‘Abdü'l-ħaḡ Hāmīd Beḡ

-Kār-ı sāzān-ı devletiñ kendü
‘aқılları yetişmediğı **tedbİRāt**-ı
şā’ibelerini begenmeyüp...

Na‘īmā Tārīḡ

تدبیر **tedebbÜR** [tédebbur]
(Müte‘addī, tefa‘‘ul) ḡayr ve şerri
temyİZ için ‘avāқıb-ı umūra nazar
itmek, ‘avāқıba nazar ile i‘māl-i fikr
itmek, te‘emmül ve mülāḡaza.

Cem‘i: TedebbÜRāt

مدبیر **müdebbİR** [mudébbir] (Fā‘il,
tef‘īl) TedbİR iden.

Cem‘i: MüdebbİRīn

Fārsī ḡā‘idesine göre cem‘i:
MüdebbİRān

مدبیران **müdebbİRān-ı felek**- Seb‘a-i
seyyāre.

-[?] ecrām-ı ‘ulviyyeniñ ‘alā
za‘mihim **müdebbİRān** emr itlāḡ
iderler...

Na‘īmā- Tārīḡ

O āfitāb-ı me‘ānī ki cevher-i delīdir
MüdebbİRān-ı semevāt-ı ‘aқla nūr-
ı ‘uyūn

Yeñişehirli ‘Avnī

مدبیران **müdebbİRān**- Lisān-ı kırā’atda
ḡuvā’-ı ma‘neviyye ve mü’eşşire
ma‘nāsında vārid olmuşdur:

فَالْمُدَبِّرَاتُ أَمْرًا

Fe‘l-**müdebbİRāti** emren.⁵⁹

Kelām-ı ḡaḡ

إدبار **idbār** (Lāzim, if‘āl) Géri ve
arḡaya gitmek, tāli‘ ters ve ma‘kūs
olmaḡ; düşkünlük, bed-baḡtlıḡ,
sefālet-i tāli‘.

Gör Fuzūliniñ ruḡ-ı zerdinde eşk-i
ālīni

Perde-i **idbār** tutmuş şüret-i
iḡbālīni

Fuzūlī

Olur **idbāra** bir gün münḡalib
birden bire iḡbāl
Bilinmez ki ne şüret gösterir mirāt-ı
istikbāl

⁵⁹ Nihāyet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz). (Naziāt, 79/5)

Üsküdarlı Tal‘at Beg

İdbār bırakmaz beni bir lahza ... ne
yapsam
Yār eylemem bahtımı devrānla
inandım

Halil Nihād Beğ

708

Şāhid-i hāli degil mi bārı
Anlarıñ zāhir olan **idbārı**

Sünbülzāde Vehbī

Soñra **idbār** ile bī-māl ü menāl
Ola pesmānde-i rāh-ı iqbāl

Sünbülzāde Vehbī-Şevk engīz

Gitdi başıñdan göñül ol serv-
kaddiñ sāyesi
Ağla kim **idbāra** tebdil oldu iqbāliñ
seniñ

Fuzūlī

istidbār [isti-] (Müte‘addī,
istif‘āl) Arka çevirmek, yüz
döndürmek.

mütedebbir [mütédébbir]
(Fā‘il, tefa‘ul) Tedebbür iden.

müdbir [mudbir] (Fā‘il, if‘āl)
İdbāra düşmüş, bed-baht, tāli‘siz,
düşkün.

ed-deberān [de-, -be-]
(*İsim, lügat*) Atı; sevr burcının top
yıldızları.

• **debistān** [débistān]
(*Fārsī, isim*) Mekteb, medrese.

• **debğ, debğan** (‘Arabca)
Deriyi yumuşadup yaşlığını ve
koğusını gidermek.

dibāğat [dibāğat] (*İsim*)
Deriyi hāzırlamak.

Şan‘at-ı dibāğat

debbāğ [de-] (*İsim*) Dibāğat
iden şan‘atkār.

Lisān-ı halkda tahriifen [ṭabak] telaffuz
idilir.

Kef-şikerlik başa bühtāndır

dimişsin ‘aynyā

Bir ağz-ı ḥaffāfı mażmūnum saña

ibläğ idüp

İftirā olsaydı maqşūdum dimezdim

kef-şiker

İt bu kana ṭaldırdım ben seni

debbāğ idüp!

Sürürī- Hezeliyyāt

Darb-ı meşel: Debbāğ sevdiği deriyi
yerden yere vurur.

medbūğ [médboūğ] (*Müştak*)
Dibāğat idilmiş.

- **دبىق dibk** [dibk] (‘Arabca, isim)

Çoban püsküli dinilen otın iç kabuğundan çıkarılan ve kuş tutmak için ökse yapılan yapışkan madde.

- **دبور debūr** [dédoūr] (‘Arabca, isim) Batı rüzgârı; (taşavvuf) ...

Tahakküm eyler ise ittiḥād-ı ezdāda
İder mu‘ālaqa-i dostı şabā vü

debūr

Nābī

- **دبوس debbūs** [débbōūs] (‘Arabca, isim) güroz, topuz.

Cem‘i: Debābīs- de.

دبوسى الشكل debūsiyyü 'ş-şekl

(Nebātāt) Topuz şeklinde olan, vebīli.

- **دبولغه dabolğa** [daboulğa]

(Çağatay) Baqınız- Davulğa

-Tenbel başımğa çaptı ‘acebdür kim
başımda **dabolğa** börki idi bir tarı
kisilmedi...

Bābürnāme

- **دتبوى detboy** (Ġarb, Fransızca:

dépôt *muḥarrefi*, isim) Emti‘a ve eşyā konulan yer, anbar.

- **دبه debe** [débé] (Ġarb, ‘Arabca: debbe) Yağ kabı (*İsim*) Dibi yuvarlak kab; yağ ve bal çömlegi.

دبه له نمك debelenmek- Arka üsti yatup
kalkmaq için iki tarafa dönüp

çabalamak; döğünmek, kendini şuraya
buraya atmak ve çarpmak.

- **دبه debe** [débé] (Çağatay, ‘Arabca: debbe, isim) Barut kutusu, barutluk.

ياغ دبهسى yağ debesi- Yağ konulan
kap.

- **دبیر debīr** [débīr] (Fārsī, isim) münşī, kâtib, muḥarrir; müdebbir-i umūr-ı devlet, müsteşār-ı saltanat.

دبیر فلک؛ دبیر آسمان؛ دبیر چرخ debīr-i felek;
debīr-i āsmān; debīr-i çarḥ- ‘Uṭārid
seyyāresi.

Qalem kılınc olup ‘aqlıñ **debīr** ü
cellādı

Biri işāret iderse biri ider tedmīr

Şināsī

Faḥr idilden kuvvet-i ṭab‘-ı
bülendimle zemīn
Levḥa böyle nakş ider vaşfim
debīr-i āsmān

Żiyā Paşa

Dest urmuş idi gülün şehāba **debīr-**
i çarḥ
Tuğrā-nüvīs-i ḥük-m-i ḥudāvend ins
ü cān

Bākī

دبیرستان debīristān (*İsim*) Münşī ve
kātiblerin buldukları dā’ire.

- **دېڭو depku** [dépku] (*Çağatay, isim*) Bir renkdir ki tağanabit üşdügi vaqt anuñla ‘ilāc iderler. [El-lügätü'n-nevā'iyye]
- **دېمك، تېمك depmek, tepmek** [dépmeq, tépméq] (*Ġarb, müte‘addī*) Ġayvān ard ayağıyla vurmaq, çifte atmaq; ayakla vurmaq, tekmelemek; geri atmaq;

Hem de oldıñız mevki’e
göndermişken
Tepdiñiz kendi gelen ni‘meti
sersemlikden!

Mehmed ‘Ākif Beğ

-Ġastalık yeñiden baş göstermek, nüks
itmek; tüfek ve top atıldığı zamān giri
vurmaq.

Cf. Arménien- ... = dauber;
sanscrittup, tōpāmi= id., grec-
τύπτω =frapper, dauber; anglais- *to*
dab, et anglo-saxon- *dubban*= id.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

709

Ġarb-ı meşeller:

- Tepdiñ kiçe, sivriltdiñ külāh.
- Tepe tepe kullañ.

دېمك خورا horā depmek- Bakınız- Ġorā
depme, [دېمك، تېمك] [دېمك، تېمك] [دېمه، تېمه]؛
tepme [de-; te-]; **depmek, tepmek**

[**de-; te-**] Ġayvānıñ ard ayağıyla
vurması, çifte, depiş.

Anda gāhī baş başı eyler
toķuşmaqdan şikest
Gāh ider bir **tepme** urmağla ayak
başı helāk

Sürürī- Hezeliyyāt

دېمه وورمق و آتمق depme vurmaq ve atmaq- Çifte vurmaq ve atmaq.

دېمه له مېك depmelemek- Depme ile
vurmaq.

[ته] **دېپنمك، دېپشمك، تېپنمك، تېپشمك**

depinmek, depişmek; tepinmek, tepişmek [te-] Ġayvānlar birbirine
depme ile vurmaq; ayaklarıyla yere
vurmaq; (*Mecāzen*) münāza‘a ve
mücādele itmek; müteheyyic olmak,
şabırsızlanmaq.

ترتر تېپنمك ter ter tepinmek- Ġiddetden
ve heyecāndan ayaklarını yere
vurmaq.

دېپنديرمك، تېپنديرمك depindirmek, tepindirmek- Ġiddetden şıçramaq;
kızdırmak, heyecāna getirmek.

دېپنمه، تېپنمه depinme, tepinme-
Ġiddetden ve heyecāndan ayaklarını
yere vurma; heyecān, teheyyüc.

دېرهمك، تېرهمك، دېرشمك depremek;
tepremek, depreşmek- Yerinden
oynamak, kımıldamak, harekete

gelmek, kıpırdamak; çabalamak,
zorlamak, uğraşmak; atılmak, tehālūk
ve tehācüm itmek.

deprenmek, تڤر هئمك، تڤر هئمك

teprenmek- Baqıñız- depremek

Ac göziñi ‘ibretle baq bir-dürür
kamu yaqın ıraq

Deprenmez olur dil tudaq vaşl-ı
liqā h̄alvetdedir

Niyāzī

-Küffār yüridikde merdāne

depreniñ, ümıddir ki bu tedbirleri
rast gelmeye diyü nuş u tahrıs
eyledi...

Na‘ımā- Tārīh

sünügi سونگی دڤر هئمك سڤن

depreşmesin!- Yerinde rast otursun!
Dimekten kināye.

دڤر هئمك، دڤر هئمك، دڤر هئمك

depretmek, **depreşdirmek**,

deprendirmek- Yerinden oynatmaq,
qımıldatmaq, harekete getirmek,
şarşmaq, şallamaq, tehzız itmek;
tehyıc ve tahrık itmek.

Yerinden **depre**den ben mübtelāyı
şevq-ı gālibdir

Hevādır gezdiren yerden yere ebr-i
girān-bārı

Fuzūlī

Zülf-i dildārı añup derdini

depreşdirdim

Yine dīvāne dile silsile cünbān
oldum

Şabrī-i Şākir

Derd içre muzā‘af oldı derdi

Depretdi ‘inān-ı rehne verdi

Fuzūlī – Mecnūn u Leylā

Depret lebünjı cūşa getür havz-ı

kevşeri

‘Anber şaçuñı çöz bu cihānı

mu‘āttar it

Zeyneb H̄ātūn

• **depemek** [dépmeq]

(Āzerī) Baqıñız- Tepmek

depinmek, depik

دڤر هئمك، دڤر هئمك، دڤر هئمك

(Lāzım) Qımıldanmaq, deprenmek.

دڤر هئمك، دڤر هئمك، دڤر هئمك

depreşmek- Baqıñız- Deprenmek

دڤر هئمك، دڤر هئمك، دڤر هئمك

deprendirmek; (Müte‘addī)

Deprendirmek, depreşdirmek.

Āşār-ı mürüvvet eyle izhār

Bir **depre**n eger mürüvvetiñ var

Fuzūlī – Mecnūn u Leylā

Gül tāze idi ve sebze nevhız

Deprendi gece nesīm-i gül-rız

- **دېنگو depingu** [dépīnghu]
(Çağatay) Bakınız- Tepingu
- **دېه، تېه depe, tepe** [dépé, t'épé] (*Ġarb, isim*) Top ve tümsek yer; baş, evc; ufağ dağ, tel, püşte; ba'z-ı kuşların ve tavuqların başlarında olan ibik ve taraq ve tāt; Bakınız- Toruq

Cf. Mongol – *dobō* = colline; t or ۱
دومباق et دابان = id.; osséte- *tsoub* =
pic (de montagne); latin- *teba* =
colline; égyptien-*teb* = tête;
géorgien- *thauoi* =id; siamois-
twa=id.; *ka tuwi*=id. Comparez
encore, sanscrit- *stūpa*= monceau,
tertre, tumulus; grec- τύμβος = id.;
latin-*tumba*= tombeau, et bulgare,
tumba= monticule, mamelon;
hongrois- *domb*= id.; allemand-
topp, anglais- *top* et *tip* = sommet,
cime; copte- *tpé*= élevé (et rtpé=
action d'élever.) Pali – *tūpa*= sorte
de tour ou de mausolée, de forme
pointue, élevée en l'honneur de
bouddhistes éminents, et appelée
ordinairement tope.

On pourrait également rapprocher
de تۆپه, le grec λόφος = colline. On
sait que (l) et (t) ou (d) permutent
souvent d'un idiome à l'autre.

Baş tepesi; dağ tepesi; tepe kemigi...

-Yüğsek ve yüğsekde olan:

Tepe camı; ağaç tepesi; tepeye ve
tepesine çıkmak...

تېه سینه وورمق tepesine vurmaq-

Başına vurmaq.

تېه سیندن باقمق tepesinden bakmaq

(*Mecāzen*) Boy atmaq, boylanmaq,
uzamak.

تېه آتمق tepe atmaq (*Mecāzen*)

Hiddetlenmek, kızmak.

قان تېه یه صیچرامق kan tepeye

şıçramaq- Bakınız- Tepe atmaq

دره تېه dere tepe- Düz ve yoğuş her
yer.

دره دن تېه دن dereden tepeden- Şuradan

buradan, ileri geri her taraftan.

تېه دن طیرناغه tepeden tırnağa- Başdan

ayağa, ser-tā-pā.

710

Cism-i pākiñ didiler hem ter imiş

hem berrāq

Depeden tırnağa dek gül gibi

billūr gibi

Nedīm

تېه دن طیرناغه قدار دوناتمق tepeden

tırnağa kadar donatmaq (*Mecāzen*)

Azarlamak, tevbîh itmek, eyler tutar birini bırakmamak.

تپهگۆز **tepegöz**- İki gözi bitişik- sū-i teşekkül dolayısıyla, zü'l-'ayneyni'l-muttaşileyne.

تپهچك [جى] **tepecik** [-ci-] (*İsim*) Ufak tepe, yüksekçe yer.

تپهلك [لى] **tepelik** [-li-] (*İsim*) Süs kabîlinden başa takılan şeyler; kavuğun tepesine konulan süs; kuşlarda ibik, tarak ve tãc.

تپهلهمك, دپهلهمك **depelemek, tepelemek** (*Müte 'addî*) Depe ve baş aşağı idüp öldürmek; kahr ve helâk itmek; şiddetle dökmek.

تپه آشاغى گتيرمك **tepe aşağı getirmek**- Baş aşağı yere vurmak.

تپهلهتمك **tepeletmek** (*Müte 'addî*) Öldürtmek; döğdürtmek.

تپهلى **tepele** (*Kıyāsî*) Depe ve tepesi olan; başında ibigi ve tãcı olan kuş ve tavuk.

تپهلهمك **tepelemek** (*İsim*) Depe gibi tümsek ve top olan şey; etrâfından taşup dökülen yığın, māl-ā-māl.

تپهلهمه بيغمق **tepeleme yığmak**- Bakınız- Toruk; toruklamak

• دپه **depe** [dépé] (*Āzerî, isim*) Tepe.

• دترههك **ditremek** [ditréméq] (*Āzerî*) Bakınız- Titremek. Ditretmek; ditreme.

• تترههك, تترههك, تترههك **ditremek, titremek, titremek** [titréméq] (*Ġarb, lâzım*) İrticâcı hareketlerle şarşılmaq, irti'âş itmek; şo'ukdan, korğudan ve nefretten lerze-nâk olmak.

Nerden gelir, gamum bilmem
Nerden kılıyor hücum bilmem
Āşâr-ı gâzab görüp semâda
Ditrer turur ellerim du'âda

'Abdü'l-hak Hâmid Beğ- Makber

... Şimdi si bu timşâli;

Bu levh-i mâtemi her dürlü
dehşetiyle alıñ,

Şu muhterem vağanıñ ber-kenâr
bâridine;

Bütün o manzara-i cân-şikâfı birde
kalın

Ridâ-yı berf ile örtün ki **titresin** de
yine

-İçinde şaklayarak süzüş felâketini-
Yabancı gözlere göstermesin
sefâletini...

Tevfik Fikret

İder tedvîr-i 'âlem ber-mekîniñ
kuvve-i 'azmi

Cihân **titrer** şebât-ı pây-ı erbâb-ı
metânetden

Nāmık Kemāl

Benim de ağlayarak yazdığım bu
şi'r-i siyāh
Lebinde kārī'emiñ handelerle
titreyecek;
Neler, ne giryeler olmuşdur öyle
titreyerek
Dudaqlarında neşāt u sa'ādetiñ,
eyvāh!

Tevfik Fikret

ترل ترل تیرتیه مک **tiril tiril titremek-**
Bağınız- Tiril tiril
یر گؤک تیرتیه مک **yer gök titremek-**
Dehşet ve felāket-i 'azīmeden kināye.
اوزرینه تیرتیه مک **üzerine titremek**
(*Mecāzen*) Şiddetle sevmek; izhār-ı
merhamet-i ve rikkat étmek.
Cf. Grec_ ταρταρίζω = trembler,
grelotter; allemand- *zittern*- id.;
anglais- *to shudder* = id.; arménien
- = vibrer, et = trembler, grelotter.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

دتره تمک, تیرتیه تمک **ditretmek,**
titretmek, titretmek (*Müte 'addī*)
Şarşup oynatmaq, lerzedār itmek,
ihtizāz itdirmek; (*Mecāzen*)
Korçutmaq, terhīb ve tehdīd itmek.

Zulmen hükümet itnese ihdās-ı
gā'ile
Serhadd-i zulmi aşmağa yol bulsa

kāfile

Āmāde hicrete nice biñlerce 'ā'ile
Titretmesün mi kālbi bu dehşetli
hā'ile?
Nefrīn buña müsebbib olan bed-
güherlerde
La'net, hezār la'net o bīdād-ı
gerlere!

Recāizāde Ekrem

Titredirsın yine dünyāyı, emīn ol,
tir tir
Hele sen şarka o ĩmānda beş on
kimse {sīne} getir

Mehmed 'Ākif Beğ

دتره شمک, تیرتیه شمک **ditreşmek, titreşmek**
(*Lāzım*) Şo'uğdan veyā korçudan
titremek; (*Mecāzen*) Korçmaq, düçār
havf ü herās olmaq.

دتره ک, تیرتیه ک **ditrek, titrek-** Elleri
titreyen adam, pırfirtut; titreyüp
şallanan şeyler, lerzedār; helezūnī tel
üzerine taqılan dal veyā çiçek.

Vaqtāki şabāha karşı nāgāh
Bir zevrağ içinde bir tek insān
Hasretle çeküp bir āteşin āh
Titrek ses ile olur gāzel-hūn...

Recāizāde Ekrem

Yüzi şolgun, dudaqları **titrek**
Burnı kıp kırmızı, gözi bī-fer,
Cebhesinde burūdet-i mağber,

Bir behîmiyyet-i nazarla süzer
Bütün eşyâyı seçmeden görerek!

Kemâlzâde Ekrem Beğ

-Ve bâhuşûş pîrân-ı hamîde-kuddân
titrek elleri bir efrâşne-i cânib-i
âsmân... oldı.

Yûsuf Kâmil Paşa- Tercüme-i
Telemâk

711

دترهك چيچگى **ditrek çiçeği**- Yabânî bir
ot.

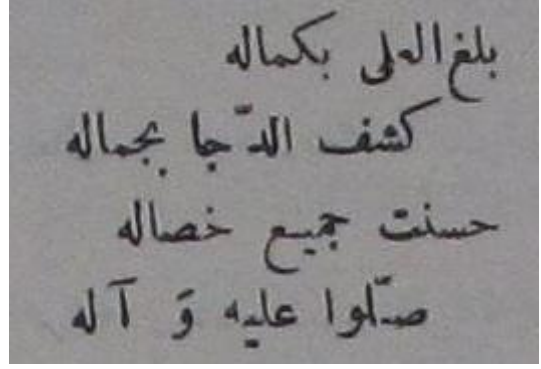
دترههه, تترههه, تيترههه **ditreme, titreme,**
titreme- Şarşılma, irti‘âş, lerze;
ışıtma; (*mecâzen*)- Korkma, hıvıf,
herâs.

دترهشمه, تترهشمه, تيترهشمه **ditreşme,**
titreşme, titreşme- Bakınız- Ditreme

• دثار **dişâr** [diθhâr] (*‘Arabca,*
isim) Cübbe kaftan ve ‘aba ve emşâli
üste giyilen şeyler; yatağ örtüsü.

Kinâye olarak Farsîniñ [pîrâye]
ma‘nâsında kullanılır:
Merhamet-i dişâr; mekârim-i dişâr;
mürüvvet-i dişâr; ‘âtıfet-i dişâr...

• دجا, دجى **dücâ, dücâ** [dudjâ]
(*‘Arabca, isim*) Karanlık, zulmet.

Belâğa'l-‘aliyyü bi-kemâlihi
Keşefe'd-**dücâ** bi-cemâlihi
Hasûnet cemî‘-i hışâlihi
Şallü ‘aleyhi ve âlihi

Sa‘dî

-Tal‘at-ı dîlcü-yı **dücâ** fersâsı şerh-i
me‘âlî‘ü'l-envâr...

Tercüme-i Burhân-ı Kâtı‘

• دجاج, دجاجه **decâc, decâce**

[dédjadj, dédjadjé] (*‘Arabca,*
isim) Tavuk ve horoz cinsi.

الدجاجه **ed-decâce**- Şuverü'l-bürüc-ı
şimâliyyeden bir cümle-i kevkebiyye.

دجاجه هندیه **decâce-i hindiyye**- Hind
tavuğı, hindi.

-Mekâbire gâdabı müstevlî olup
decâce-i hindiyye gibi kızarup...

Na‘îmâ- Târîh

decâciyye [Tâ‘ife veyâ kabîle’] (*İsim,*
târîh-i tabî‘î) Hindi, kaz, tavuk ve
emşâli kümes hayvânları şımfı.

- **دجال deccāl** [dédj djāl]
(‘Arabca, sıfat; isim, lügat) Çok yalan söyleyen, kezzāb, āhir zamānda çıkacağı haber virilen bir yalancı ki, eşrāt-ı sā‘atden ya‘ni kıyāmet ‘alāmetlerinden şayılır; laḳabü'l-mesīh el-kezzāb ellezī yazharu fī-āhiri'z-zamān. [Aḳrebü'l-mevārid]

– يكون في آخر الزمان الدجالون !

-Yeküne fī-āhiri'z-zamāni ed-deccālüne!

Kelām-ı Şārī‘

Çeng-i ‘adam arḡanūn mısın, çal
Aḡlat [beniz] ey nefir-i **Deccāl**!

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beḡ-İlhān

Şīve-i kirdārına nisbetle maḥzā
ḡayr olur

Şerr ü şūr diyü mel‘ün fitne-i
Deccāl-i dāl

Yeñişehirli ‘Avnī

Gāh Mehdī çıkarur geh **Deccāl**
Yıqılır deyr bu cihānı fi'l-ḡāl

Sünbülzāde Vehbī

Dehrī taḡrīb eyledi Ye‘cüc ü
Me‘cüc-i zamān
Ḥalkıñ ümīdi yine Mehdī ile
Deccālde

Memdūḡ Paşa

- **دخان duḡhān** [doukhān]
(‘Arabca, isim) Tütün, duman, dūd; yaprakları kıyılıp içilen ot; bir sūre-i Ḳur‘āniyyeniñ adı: sūre-i Duḡhān
فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ

-Farteḳıb yevme te‘tī's-semā‘ü
biduḡhānin mübīnin.⁶⁰

Kelām-ı Ḥaḳ

Şu‘lesi gül dūdıdur güyā **duḡhān**
lālesi
Eyledi bezm-i şafā efzāyı bir
gülzār-ı şem‘

Riyāzī

Bu acılarla çeşm-i nücüm olsun
eşkbār
Āfāḳı tıtsun āteş-i dilden çıkan
duḡhān

Bāḳī

Vaḳt-i imsākdaki micmere-i
‘anberden
Ḥoşdur ālüfteye iḳtārda bir lüle
duḡhān

Şābit- Rehḡāniye

Cem‘i: Edḡine [-ḡi-]

دخان idḡhān (Lāzım, if‘āl) Duman
çıḳmaḳ, tütmeḳ.

⁶⁰ Göḡün açık bir duman getireceḡi günü bekle.
(Duhan, 44/10)

تدخين [ته] tedhīn [te-] (*Müte 'addī,*
tef'īl) duman çıkarmak ve virmek;
dumanla tütsülemek; (*tabābet*) hasta
olan bir 'uzvı tedāvī veyā bir yerin
havasını taşfiye maқşadıyla duman
virme, tütsüleme.

داخنة [خی] dāhine [-hı-] (*İsim*) Duman
çıkan yer, baca.
Cem'i: Devāhın

مدخن mudhın [mudkhın] (*Fā'ül, if'āl*)
Mudahhın [mudakhkhın] (*Fā'ül,*
tef'īl) Duman viren.

مدخنة [می, خه] midhane [mi-, -ha-]
(*İsim*) İçinde tütsü virilen kab.

• **دخت, دختر duht, duhter**
[doukht, doukhtér] (*Farsī, isim*)
Kız; bākir, dūşīze.

Duhter-i rez, duhter-i tāk (*İzāfi*) Üzüm
ve aşmaқızı (*mecāzen*) şarāb, bintü'l-
'ineb.

Nice demdir şabādan bir eşer yok
Anıñçün kūy-ı dilberden haber yok
Şafā hamhānesinden **duhter-i rez**
Tavdır anı ama bir ciger yok

Levhī

Bī-serv ü sāmān idersin nice Sām u
Rüstemi
Duhter-i rez sen velī 'aқl-ı ālemdе
merdānesin

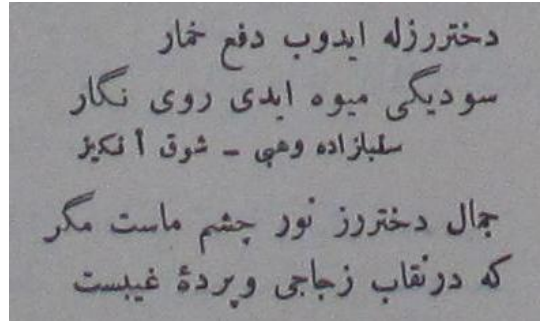
Nef'i

Perde-dār **duhter-i rez** dāye-i
bintü'l-'ineb
Mahrem-i sultān mı maқbū'-ı
enbiyā-yı kirām

Fuzūlī

Duhter-i rezle idüp def'-i humār
Sevdigi meyve idi rüy-ı nigār

Sünbülzāde Vehbī-Şevқ-engīz

Hāfız

712

Duhter-i zen- Ögi kızım.

Duhterān- Duhterın cem'i.

Duhterān-ı na'ş- Baқıñız- Benāt-ı na'ş

• **دخل dahl** [dakh1] (*'Arabca,*
isim) Qarışma, araya girme, müdāhale;
Mecāzen- Levn, ta'қīb; ta'rīz, i'tirāz;
Darb-ı meşel: Daһl iden dānimize bāri
müslüman olsa!

Cenāb-ı şeyhe **ta'rīz** eyleyüp
rindān ne hoş dirler:
Bize kāfir diyen bī-dīn bāri
müslüman olsa!

Yenişehirli ‘Avnī

Bir kāfir eylemiş anı zünnār-ı zülfe
bend

Erbāb-ı ‘aşka **daḥl** idici müslümān
iken

‘İzzet Molla

O letāfet mi var eş‘ār-ı şafā

baḥşımda

Ki keder vire aḥa **daḥl-i** hasūd-ı

ḥodgām

Nef‘ī

‘Aşkı aḥdıkça büyük söyler idim

Daḥi erbābına **daḥl** eyler idim

Fāzıl- Duḥter-i ‘aşk

Daḥl iden de sözime bāri bir üstād

olsa

Söyledikçe beni ma‘külle kılsa

ilzām

Nef‘ī

-İrād, gelir, vāridāt.

Bu ma‘nāda Āzerī Türkçesinde

kullanılır.

- Her nükteyi yerinde derc ve her
daḥli maḥallinde ḥarc itdikleri...

Münşe‘at- Ferīdūn

Cem‘i: İdhāl⁶¹; Cem‘ü'l-cem‘i:

İdhālāt⁶²

⁶¹ Metinde “Edhāl” olarak geçer.

⁶² Metinde “Edhālāt” olarak geçer.

مدخول **medḥūl** [médkhoūl] (*Müştaḥ*)

Daḥl idilmiş; ta‘rīz idilmiş, dūçār-ı
i‘tirāz olmuş; levm ü ta‘yīb ile dile
düşmüş.

دخول **duḥūl** [dukhoūl] (*Lāzım*) İçine
girmek, ḥulūl itmek, dāḥil olmak.

Ẓıddı: Ḥurūc

Keşāna **duḥūl** eyledim ibtidā

İdüp pāsban felek bir nidā

‘İzzet Molla

داخل [خی] **dāḥil** [-ḥi-] (*İsim*) İç, içeri;

Ẓıddı: ḥāric

Dāḥil ü ḥāric; dāḥilinde, dāḥilinden;

dāḥildeki, dāḥilindeki; dāḥil-i belde;

dāḥil-i ḳal‘a; dāḥil-i sūr; dāḥil-i baṭın;

dāḥil-i cem‘iyyet...

-İçeri girici ve giren;

Bir yere dāḥil olmak; cāmi‘e dāḥil

olmak; ḥesāba dāḥil olmak; dāḥil

itmek...

Ṭıfl-ı ebced gibi tāriḥ rekīken

idemez

Biḥ ḥesāb itse yine **dāḥil** ma‘nā-yı

suḥan

Sünbülzāde Vehbī

-İçeri girmiş ve içeride olan.

داخل [خی] **dāḥilen** [-ḥi-] (*Cihet*) İçden,

iç taraftan. Ẓıddı: Ḥāricen

داخلي dāhili [Dāhiliye] (*Ḳiyāsī*) Dāhile mensüb ve müte‘allık. Zıddı: Ḥāricī

Şanāyi‘-i dāhiliyye; emti‘a-i dāhiliyye; taḵsīmāt-ı dāhiliyye; mu‘āmelāt-ı dāhiliyye; vekālet-i [umūr-ı] dāhiliyye...

Teşriḥ ve nebātāt:

Nümüvv veyā tenemmüv-i dāhili; şefāf-ı dāhili; lenfā-i dāhili...

داخلة dāhile [-ḥi-] (*İsim*) Bir şey’in iç yūzi; *Mecāzen-* derūn, zamīr, vicdān.

إدخال idḥāl (*Müte‘addī, if‘āl*) Girdirmek, şoḵmak; zıddı: İhrāc

-İddi‘ālarını ḥayālet-i şā‘irāneden ‘ālim baḥş ü münāzarāya idḥāl eylediler..

Nāmıḵ Kemāl- Muḥabbet Maḵālesi

-Şarf- Bir lafzın evveline bir ḥarf getirmek.

إدخالات idḥālāt⁶³ - Bir memlekete ḥāricden getirilen her dürlü eşyā ve maḥşülāt.

Zıddı: İhrācāt⁶⁴

-Ġarīziyyāt- Cihāz-ı hażm vāsıtasıyla idḥāl idilen maddeler, me‘külāt.

إدخال idḥāl (*Lāzım, ifti‘āl*) Girmek, duḥül itmek, dāhıl olmak.

مدخل medḥal [me-, -ḥa-] (*Lāzım*) Dāhıl olmak, içeri girmek; ḵarışmak, müdāḥale itmek, ta‘arruz itmek;

Medḥal-dār, zī-medḥal (*şıfat*) İşde daḥli ve iştirākı olan.

-Duḥül idilecek ve girilecek yer ḵapı; zıddı: Maḥrec

-Bir ‘ilm ü fenniḡ mebdādisini teşkīl iden muḵaddemāt ve mebdāḥiş-i ibtidā’iyye.

Cem‘i: Medāḥil [me-, -ḥi-]

مدخل mudḥal [mudḵhal] (*Mef‘ül, if‘āl*) İdḥāl olunmuş, şoḵulmuş, girdirilmiş.

مداخله müdāḥale [mudāḵhalé] (*Müşāreket, mufā‘ale*) Bir işe ḵarışmak, el şoḵmak; araya girmek; ‘alāḵa-dār devletler tarafından bir taleb ve da‘vet vuḵū‘ bulmadığı ḥalde, düḵār-ı inḵiṡā‘ olan müzākerāta veyā evvelce mün‘aḵid bir i’tilāfa diger bir devletiḡ ḵarışması.

Cem‘i: müdāḥalāt

دخيل dahil [da-] (*İsim*) Başḵa yerden gelüp biriniḡ ḥimāyesine ilticā iden; daḥil düşmek; daḥil olmak...

⁶³ Sözlükte yandaki yazımında da görüldüğü üzere elif harfinin üzerinde hemze ile yanlış yazılmıştır.

⁶⁴ Sözlükte elif harfinin üzerinde hemze ile yanlış yazılmıştır.

Daḥīlek!- Saḡa deḡālet ve ilticā iderim!

Daḥīldir ki luṭf u mürüvvetiḡ oldum
Amān amān eyā sürür-ı sütüde ši'ār

Žiyā Paša- Na't

- 'Arüz- Kāfiye-i mü'essesede te'sīs ile reviyiyy arasındaki ḡarf.

دخالته [ده, له] **deḡālet** [de-, -le-]
(Müvelledātdan) Daḡīl düşmek,
šıḡınmak, ilticā itmek.

713

تداخل **tedāḡul** [tédākhoul]
(Müşāreket, tefā'ul) Birbirine girmek,
girišmek, iki šeyden biri diđerine dāḡil
olmak; gériye ve šoḡraya ḡalmaq,
te'eḡḡür itmek.

Bu ma'nāda ekšeriyā ma'aš ve düyün ḡaḡkında ḡullanılır.

Tedāḡul itmek; tedāḡule binmek...

متداخل **mütedāḡil** [mütedāḡile]
[mutédākhil] (Fā'il, tefā'ul)
Birbirine giren, tedāḡul iden; toplanup
biriken, te'diyesi te'eḡḡür iden.

Düyün-ı mütedāḡile; ma'ašāt-ı
mütedāḡile; teḡāsīt-i mütedāḡile...

Nabz-ı mütedāḡil (*Tabābet*) Đarabāni ḡafif bir šüretde maḡsūs olan nabz.

• **دخمه** **daḡme** [dakhmé] (*Fārsī, isim*) Ḳubbe; Ölü defn idilen künbed;
laḡid, ḡabr.

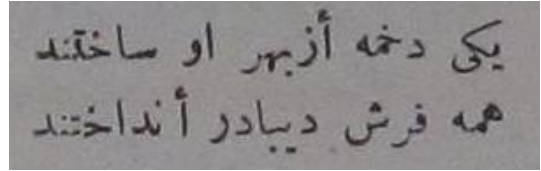
Fātiḡ **daḡme**-i gencīne-i nūr
'İllet 'ā'ıye-i nefsi-i zuḡūr

Nābī

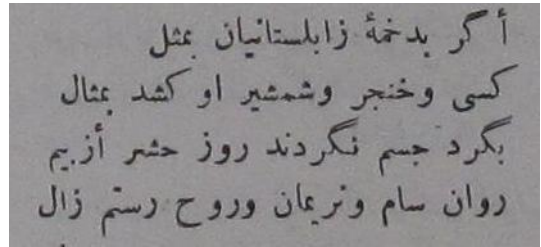
Ey **daḡme**-i meršuş-ı ḡavātır, ulu
ma'bed

Ey ḡurre sütünlar ki birer dīv-i
muḡayyed

Tevfiḡ Fikret

Firdevsī

Vaḡšī

Fātiḡ **daḡme**-i derbeste-i ḡayb-ı
muṭlaḡ

Ḥātem-i šāḡ-ı risālet šeh-i iḡlīm-i
rešād

Nābī- Na't

• **دخمه** **daḡme** [dakhmé] (*Āzerī, Fārsī (?)*, isim) Köy evi, ḡulube.

İnsân olanın cāh u celâli gerek
olsun
İnsân olanın devleti mâli gerek
olsun
Himmet demirem iyüleri ‘ālî gerek
olsun
Alçağ ufacık **dahme**ni sāmān mı
sanırsan!
Ağmağ kişi! İnsānlık āsān mı
sanırsan?

Şābir

Dahmelerde balıççılar uyanmış
Bir parası çok geciküp yobanmış
[?] gidirler tur atmağa
Gün çıhmamış gölden balık
dutmağa

‘Abbās Şihhat- Nîkîtiden Tercüme

- **دخی dahî** [dakhî] (*Ġarb*)
Harf-i ‘atîf [ve]; hem; daha.

Zulmâtın arasından çıkarır nūr-ı
lañif
Dahî envāriñ içinde yaradır zıll-i
keşîf

Şināsî

Çağatay- Tağı, tağı, dağı

Ķazan- Tağı, tağı, tağın

Āzerî- Dahî, dağı

Uygur- Tağı, tağı

Bağınız- De

Bağınız- Daha

Bu dağı; o dağı; ve dağı
Ve dağı ma‘lûm ola ki...

Ba‘zen şi‘rde zarûret-i vezn için
[dāhî] şeklinde kullanılmışdır. Daha
eski zamānlarda [dağı] tarzında
yazılırdı.

Bir **dahî** ‘Acem tahtına itmezdi
tenezzül
Çārübkeş olsaydı eger bābına bābın

Nedîm

Ķangî āfet kalkanıdır ol **dağı**
İşit imdi ideyim ‘ilmin oğı

‘Āşık Beşe

- **دخی dahî** [dakhî] (*Āzerî*)

Bağınız- Dāhî

Oldı bu **dahî** anıñla mu‘tād
Ne dāye ne ana eyledi yād

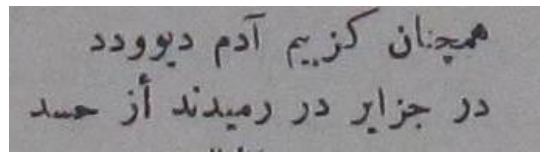
Fuzûlî- Mecnûn u Leylâ

- **دخی dahî** [dakhî] (*Ķazan*)

Bağınız- Tağı

- **دد ded** [déd] (*Fārsî, isim*)

Arslan, Ķaplan, pars ve emşāli yırtıcı
hayvānlar, hayvānāt-ı müfterise, seb‘.

Celāle'd-dīn Rūmî

Žıddı: Dām

- ددك **dedek** [dédéq] (*Çağatay, isim*) Cāriye.

Bağınız- Dadek, dedak

-Özin bir avga kul dép kaçkan
dedekdür, belki **dedek**din yüz
қанla kemrāk...

-Bularning zebūn-ı İrānları, yük
tartar eşekleri ve ‘āciz qaltıbanları
kolları belki **dedek**leri...

Nevāyī- Maḥbūbū'l-ḳulūb

- دد, ددد **dede, dede** [dédé]
(*Ġarb, isim*) Babanın babasının
babası, ced; ananın veyā babanın
babası;

Ḍarb-ı meşel: Dedesi ḳoruk yemiş,
torununın dişi ḳamaşmış! 90

714

Cf. Anglais- dad= père; bulgare- déo=
grand- père; grec- τέτα = id.;
japonais- tsitsi= père; russe- téta=
papa, et died = grand- père; arabe-
cedd = id.; dont la féminin cedde, a
donné naissance aux termes
malgaches- dady = aïeul ou aïeule, et
daday- père. L'arménien- = père, ou
aïeule est également un mot emprunté.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

-Bir ṫarīḳatde ḳıdemli dervīş;

Ḍarb-ı meşel: Puştun şonı dede;
rūspīniş şonı ebe!

-Mevlevīler nezdinde şeyḫ ve post-
nişīn olan zāt.

Dede-gān- Dedeniñ Fārsī ḳā'idesi
üzere cem'i.

Dedeniñ belinde düdük

Biz de bir mu'ammā didük!

Cüneyd nāmına Lüğaz

Dedeniñ beline şokunca düdük

Oña bir velīniñ adıdır didük

Diger Mu'ammā

Mürşide var, mürşide var mürşide
Andan olur derde dermān ey **dede**

?

Kendisi muḫtāc-ı himmet bir **dede**
Ḳanda ḳaldı ğayrıya imdād ide!

?

Cāsūs, yā ki hīç ve yāḫud 'ateh-
zede

Yā şüret şalāḫda ḳallāş bir **dede**

Yā cabelūs, yā 'ilm-i efrāz-ı
'arabda

Nā'iller işine rütbeye, iḫsāna,
mesnede

Nefrīn bu ḫāle bā'ış olan bed-
güherlere

La'net, hezār la'net o bī-
dādgerlere!

دهددهجوش **dede-cūş** (*Mürekkebe isim*) Bir kuş adı.

-Diken serçesi ve çalıkuşu didikleri kuşdur, ki hālā dede-cūş dirler.

[Tercüme-i Burhān-ı Kātı‘]

• دده، ددهد **dede, dede** [dédé] (*Çağatay, isim*) Babanın babası, ced; ananın erkek karadaşı, dayı; ihtiyār, misem, yaşlı.

• دده، ددهد **dede, dede** [dédé] (*Āzerī, isim*) Baba, peder.

Darb-ı meşel: Dedem maña kör didi, her geleni vur didi.

Didi: Raḥm eyle sen meni dögme
Merḥūm olup **dedem** onı sögme

Mecīd Ğanizāde

• در، در **dürr, dür** [durr, dur] (*‘Arabca, isim*) İnci, mürvārīd.

Pākīze kelāmım ki **dürr-i** baḥr-ı
ḥayālim

Āvīze-i gūş-ı dil yārān-ı şafādır

Nefī

دردانه **dürdāne**- İnci dānesi.

در ناسفته **dürr-i nāsüfte** (*Tavşīfi*)

Delinmemiş inci; mecāzen- bākīr.

Şübhesiz bākīredir müsteḥcen

Dürr-i nāsüftedir elbet aḥsen

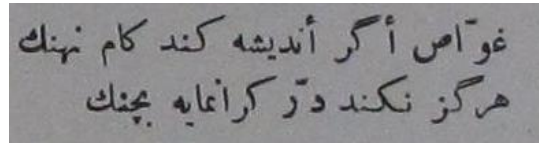
Diñle cevher gibi bil ḳadrini itme
zāyi‘

Güşvār olsa sezā böyle **dürr-i**
nāsüfte

Tuḥfe-i Vehbī

در گرانمایه **dürr-i girānmāye** (*Tavşīfi*)

Ḳıymet-dār iri inci.

Sa‘dī

Ḳudūmı pādīşah-ı ‘āleme sermāye-i
behcet

Vücūdı efser-i ikbāle bir **dürr-i**
girānmāye

Nefī

در شمین **dürr-i şemīn**- Baḳıñız- Dürr-i
girānmāye

Ṭab‘ım ol deryā-yı ma‘nādır kim
itmiş ḳa‘rīn

Feyz nīsān ezel pür-gevher ve
dürr-i şemīn

Üsküdarlı Ḥaḳḳı Beğ

Ḥākdan her zerre te’yīdiñle bir
cism-i laṭīf

Ābdan her ḳatre tevfiḳinle bir
dürr-i şemīn

Fuzūlī

Meskenetden buldı ol **dürr-i semîn**
Bunca qadr ü kıymeti ey pāk dîn

Gülşenî

dürr-i nefid- Dizi inci.

Dizilür cevher-i dendânı itdikçe
hayâl

Dideden sözün müjgânıma biñ

dürr-i nefid

Kâzım Paşa

hüş-âb- Eyi inci.

Şehvâr dinür pādşehi lâyıq olana

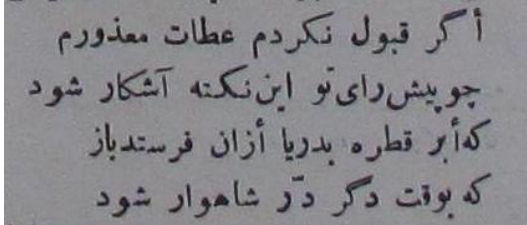
Lezzetlü şu **hüş-âb** eyü incüdür,

hüş-âb

Tuñfe-i Vehbî

dürr-i şahvâr, در شاهوار, در شاهوار

dürr-i şehvâr- İri dāneli inci.

Zahîrû'd-dîn Fâryâbî

715

Ciger-dem târ-ı zülf-i zühreyi

zehrâ-yı gerdûna

Eger dizsem **dürr-i şehvâr** nazmım

rîsmân üzere

Nef'î

Şadef-i şun'-ı ilâhîde 'iyân

Dürr-i şehvâr idi bir dāne hemân

Hākânî- Hilye

Dürr-i şehvâr mezâmîn ile memlû
sînem

Dil-i pür-cüş u huruşum ser-deryâ-
yı sühan

Sünbülzâde Vehbî

Tâc-ı felek zevâhir elması toplamış

Her kevkeb müşa'şâ'ı bir **dürr-i**
şahvâr

Kemâlzâde Ekrem Beğ

Kaatre iken oldı **dürr-i şahvâr**

Zînet-i tâc-ı şehân rûzgâr

Gülşenî

dürr-i manzûm, در نظیم, در منظوم

dürr-i nazîm- Dizilmiş inci.

Yine bu nazm-ı bülend ile nedîm-i
ümmîdiñ

Zîver-i silk-i emeldir **dürr-i**
manzûm gibi

Nedîm

Silk-i ma'nâda ne hoş **dürr-i**
nazîm

İtmemiş mişlini kimse tanzîm

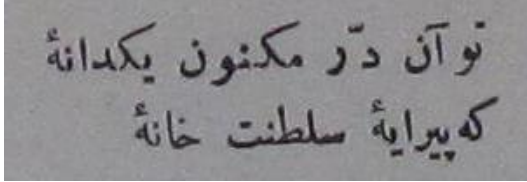
Tuñfe-i Vehbî

dürr-i meknûn- در مکنون, Mañfûz ve
parlağ inci.

Öyle takrîr ki her bir sözi **dürr-i meknûn**

Öyle bir nüşâ ki her satrı merâyâ-yı füsûn

Ziyâ Paşa- Zafernâme

Sa'dî

Hayâl-ğurde fikr it vaşf-ı
dendânında dildârîñ
Lâli tâ ki nazmıñ ola **dürr ü**
gevher-i **meknûn**

Lâli

Đarb-ı meşel: Söylemez söylemez
ammâ dürr-i meknûn söyler.

دُرّ شهدانه **dürr-i şehdâne**- İri dâneli
inci.

Benim ol nâdire ğavvâş ki olsa ne
kadar
Baħr endîşe-‘amîkdir ma‘nâ
kemyâb
Talarım қа‘rîne bir demde hem
iderim
Sâhilin bir **dürr-i şehdâne** vü
şehvâr ü hoşâb

Nefî

دُرّ عدن **dürr-i ‘Aden**: ‘Aden
deñizinden çıkan inci.

مدت بسیار می باید کشیدن انتظار
تا که درجوف صدف باران شود در عدن

Senâ’î

Lü’lü’ mi yoħsa **dürr-i ‘Adendir**
didim, didi:

Ephem Fuzûli eşk-i revânıñdurur
seniñ

Fuzûli

دُرّ یکتا **dürr-i yektâ** (*Tavşîfi*) Eş

olmayan inci.

Ol gevher-i yektâ ki bulunmaz aña
hemtâ
Gelmez şadef ğüne bir öyle **dürr-i**
yektâ

Rûhî

دُرّ یکدانه **dürr-i yekdâne**- İri dâneli
inci.

Ĝüiyâ ğuş-ı felekde bir **dürr-i**
yekdânedir
Kim cihân yüzi cemâline virir
zîver-i ğüneş

‘Atâyî

دُرّ یتیم **dürr-i yetim** (*Tavşîfi*) Şadefde
tek olarak çıkan iri inci; mecâzen-
Cenâb-ı vâzî‘-ı dîn.

اوگو هرست گو صدفش در میان مباح
دُرّ یتیم را همه کس مشتری بود

Sa’dî

Düşeydi sāye-i ebr-i ‘ināyeti bahre
Cihān ne pedere nāz iderdi **dürr-i
yetīm**

Nef‘ī

Oldı bāzār cihān revnākı bir **dürr-i
yetīm**
Ki degil iki cihān hāşılı ol dürre
bahā

Fuzūlī

دُرّ در صدف نشین **dürr-i şadef-nişīn-**
Şadefinden çıkmamış inci.

Bir **dürr-i şadef-nişīn** idim ben
Bir mevce ile kenāra düşdüm

Recāizāde Ekrem

دُرّ سیراب **dürr-i seyrāb** (*Mecāzen*) İri
inci dānesi.

Riştendir cismim ki devr-i çarh
virmiş tābıña
Merdüm-i çeşmim dizer her dür
dürr-i seyrāb aña

Fuzūlī

دُرّ ناب **dürr-i nāb** (*Tavşīfi*) Parlağ ve
beyāz inci.

İstedim ol şevkle gāvvaş-ı baħr fikr
olup
Zīver sem‘ kabūl olmağa lāyık
dürr-i nāb

Nef‘ī

Çocuk o vaż‘-ı yetīmānesiyle bir
dürr-i nāb

Kadın o hāl-i ħarābıyla bir şikeste
şadef

Tevfīk Fikret

‘Arz eyledikçe ‘aşık la‘l müzāb
çeşmini
Aç ħoķka-i dehānıñ sen **dürr-i nāb**
göster

Neşātī

دُرّ یگانه **dürr-i yegāne-** Emsāli
olmayan inci.

Mecnūn didi ey **dürr-i yegāne**
Mecnūna bilir misiñ nişāna?

Fuzūlī – Mecnūn u Leylā

Dürr-baş; dürr-feşān; dürr-perver..

...m kahrıñ cān u māl ħaşma berķ-
ħāne söz
Lütf-ı tab‘ıñ lāle-zār-ı mülke ebr-i
dürr-feşān

Fuzūlī

Reşħa-i cūdı ile ebr-i bahārı **dürr-
baş**

Nükhet-i ħākı ile bād-ı şabā
ğāliyesā

Nef‘ī

716

Boldı baħr-ı dilde miħriñden ‘Atāyī
nazmı zīn

‘Ādet-i meşhûrdur olduğı **dürri**-i
perver güneş

Kelâm-ı Hâk⁶⁵

Cem‘i: Derârî [de-]

‘Aţâyî

دره **dürre** [durré] (*İsim*) İri dâneli
inci; *Taşavvuf*- Dürretü'l-beyzâ' - ‘Aql-
ı evvel.

Gül-i destâr-ı şeref **dürre**-i pākîze
şadef
Resm-i pîrâ-yı selef fâhr-ı kirâm-ı
devlet

Münîf

Cem‘i: Dürrât [durrât]

در **dürer** [durér] Dürrüñ cem‘i.

Görinür rişte-i güftâr **dürer**-i
bârında
Genc-i ma‘nîde olan gevher-i feyz-i
ilhâm

Cevrî

Çaşd itse huşûşa ki güher-i senc-i
hayâlim
Bir nüktesini şerh-i kitâb **dürer**
eyler

Nef‘î

دری **dürri** [durrî] (*Çiyâsî*) Parlağ,
münevver, raşşân. Kevkeb-i dürri

كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ

-Ke’ennehâ kevkebün **durriyyün**.

⁶⁵ “... sanki inci gibi parlayan bir yıldız...” (Nur,
24/35)

SÖZLÜK

- ‘aḍalāt:** Kaslar, adaleler.
- ‘adīde:** Çok, birçok.
- ‘alāyık:** Dünya bağları, alakalar.
- ‘amūden:** Dikey olarak.
- ‘ārız:** 1. Yanak. 2. Engel. 3. Gelen. 4. Tesadüfi olay.
- ‘ases:** Gece bekçisi, gece devriyesi.
- ‘aṭā:** 1. Bağış. 2. Bahşış.
- ‘ateh-zede:** Bunak.
- ‘aṭıyye:** 1. Bağış. 2. Bahşış. 3. Hediye.
- ‘avākıb:** Sonlar, akıbetler.
- ‘avāyık:** Engeller, güçlükler, sorunlar.
- ‘ayş:** 1. Yaşama. 2. Yiyip içme, zevk ü safa.
- ‘ıtır:** 1. Koku, ıtır, parfüm. 2. İtır çiçeği.
- ‘ıd:** Bayram.
- ‘işretgāh:** Eğlence yeri, içki meclisi.
- ‘itāb:** Azarlama, çıkışma, paylama, tersleme.
- ‘izām:** 1. Büyükler, yüceler, ulular. 2. Kemikler.
- ‘izār:** Yanak.
- ‘urve:** Sap, kulp.
- ‘uyūn:** 1. Gözler. 2. Pınarlar.
- a‘yān:** 1. Gözler. 2. İleri gelenler, eşraf, sosyete.
- ağyār:** Yabancılar, başkaları.
- aḥadiyyet:** Tanrı’nın birliği
- ālūd:** Bulaşmış, bulaşık.
- ārā:** Süsleyen, donatan.
- ārām:** 1. Rahatlık, rahat etme, huzur. 2. Durma, dinlenme. 3. Kalma, bulunma.
- arzānī:** Enine.
- āsiyāb:** Değirmen, su değirmeni.
- āşüb:** 1. Karıştıran, bulandıran. 2. Kargaşa, fitne.
- āşüfte:** 1. Perişan. 2. Karışık, karman çorman. 3. İffetsiz kadın, aşifte.
- āver:** Getiren.
- bā‘iṣ:** 1. Yol açan, sebep olan. 2. Gönderen. 3. Gerektiren.
- bāl:** 1. Kanat. 2. Kol. 3. Boybos, endam. 4. Üst, yukarı. 5. Gönül, yürek. 6. Hatır.
- bāṭınī:** 1. İç ile ilgili. 2. İç anlamıyla ilgili.
- bāz:** 1. Doğan. 2. Oynayan. 3. Oynatan.
- bāzīce:** 1. Oyuncak. 2. Oyun.
- bed:** 1. Kötü. 2. Çirkin. 3. Kötülük. 4. Küfür, kötü söz.
- bed’:** 1. Başlama. 2. Başlangıç.
- behīmiyyet:** Hayvanlık.
- behrām:** Merih.
- berf:** Kar.
- berg:** Yaprak.
- berzah:** 1. Ölenlerin ruhlarının kıyamete kadar kalacağı yer. 2. Güç, zor. 3. Sıkıcı.
- bes:** 1. Yeterli, kafi. 2. Çok, çokça, pek.

besāyit: Basit şeyler, sade şeyler.

beyne: Arasında.

bezir: Tohum.

bidāyet: Başlangıç.

bīgāne: 1. Yabancı. 2. Umursamaz, kayıtsız. 3. Dünyadan soyutlanmış.

bilād: 1. Beldeler. 2. Kentler.

bī-nevā: 1. Çaresiz, zavallı. 2. Yoksul.

buk'd: 1. Boyut. 2. Uzaklık. 3. Menzil. 4. Aralık.

būd: 1. Vardı. 2. Varlık. 3. Mal varlığı.

buk'a: 1. Yer. 2. Ülke, diyar. 3. Leke. 4. Büyük bina.

burūc: 1. Kale burçları. 2. Burçlar, yıldız burçları. 3. Güneşin evreleri.

burūdet: Soğukluk.

buṭayn: 1. Karıncık. 2. Hücre, odacık.

buṭlān: Hükümsüzlük, geçersizlik, batıllık.

būhtān: İftira.

būlḡa: Az mal varlığı.

büzürg: 1. Büyük. 2. Lider. 3. Ulu kişi. 4. İleri gelen.

cām: 1. Cam. 2. Kadeh. 3. Şişe. 4. Bardak.

cānşikāf: 1. Can yaran. 2. Yaralayıcı, derinden etkileyici.

cārī: 1. Akan. 2. Geçen, cereyan eden.

cāvidān: Ebedī, sonsuz, sonsuza dek.

ceberūt: 1. Aşırı kibir. 2. Tanrı'nın yüceliği.

cedy: 1. Oğlak. 2. Oğlak burcu.

ceres: 1. Çan. 2. Çıngırak. 3. Zindan.

cevf: 1. Boşluk. 2. Yürek, kalp.

cevr: 1. Ezizyet, üzme, zulüm.

cevv: 1. Uzay. 2. Hava, atmosfer. 3. Boşluk.

cibāl: Dağlar.

cūybār: Akarsu.

cūnbān: 1. Sallanan. 2. Kıpırdayan, kımıldanan, hareket eden.

cūr'a: 1. Yudum. 2. İçilen şarabın yere dökülen son yudumu.

cerd: 1. Tüysüz. 2. Kısa tüylü at. 3. Çıplak arazi. 4. Cilt hastalığına yakalanmış deve. 5. Yanında piyade bulunmayan süvari.

çāh: 1. Kuyu. 2. Çukur.

çarḥ: 1. Tekerlek. 2. Çark. 3. Felek, gökyüzü. 4. Dönme, dolaşma.

çārsū: 1. Dört yön. 2. Çarşı.

çiz: Şey, nesne.

daḡal: Hile, oyun, hilekar.

ḡarabān: Çarpıntı, kalp çarpıntısı.

dendān: 1. Diş. 2. Tamah. 3. Ümit.

derc: 1. Arasına alma, sokma, yer verme. 2. Toplama.

derkār: 1. Söz konusu, malum, bilinen, ortada. 2. Çalışan, iş üzerinde.

derpīş: 1. Önde. 2. Göz önünde.

deyr: 1. Manastır. 2. Meyhane. 3. Dünya.

dībāce: Ön söz.

dībāḡat: Sepicilik, tabakçılık.

dīde: 1. Göz. 2. Bakış.

- dīhīm:** Taç.
- dilcū:** Gönlün aradığı, çekici, cazip.
- dil-sitān:** Gönül alan, sevgili.
- direng:** 1. Bekleme. 2. Gecikme. 3. İstirahat.
- ḍucret:** Sıkıntı, yürek daralması.
- dūde:** Kurtçuk.
- dūn:** 1. Aşağı, düşük. 2. Aşağılık, adi, soysuz.
- dūr:** Uzak.
- dūṣīze:** 1. Bakire. 2. Kız.
- ebdān:** Bedenler, vücutlar.
- ebsem:** Sus
- ecrām:** 1. Cisimler, cansız varlıklar. 2. Gök cisimleri.
- efrāṣte:** Yükseltilmiş, kaldırılmış.
- efzūn:** Fazla, bol, çok.
- ekābir:** 1. Büyükler, ileri gelenler. 2. Zenginler, varlıklılar.
- elfāz:** Sözler, lafızlar.
- emrāz:** Hastalıklar.
- emti'a:** 1. Mallar. 2. Kumaşlar.
- encūm:** Yıldızlar.
- endāze:** 1. Ölçü. 2. Ölçek. 3. Tahmin. 4. Liyakat, mertebe.
- ensāl:** Kuşaklar, nesiller.
- etrāk:** Türkler.
- evc:** 1. Doruk. 2. Dünya'nın Güneş'ten en uzakta bulunduğu nokta.
- evreng:** 1. Taht. 2. Şeref. 3. Süs. 4. Akıl.
- eymen:** 1. En sağdaki. 2. En uğurlu. 3. En hayırlı, en iyi.
- eyser:** 1. En soldaki. 2. En kolay.
- eẓdād:** Zıtlar, karşıtlar.
- fārūḳ:** 1. Ayırt eden. 2. İyi ile kötüyü, haklı ile haksızı ayırt eden. 3. Keskin.
- fāṣ:** 1. Ortaya çıkarma, ifşa etme.
- ferḥunde:** 1. Kutlu, uğurlu. 2. Mutlu.
- fersā:** Tüketen, aşındıran, yoran, bitiren.
- fersūde:** 1. Yıpranmış, eskimiş. 2. Solmuş.
- feṣān:** 1. Saçan. 2. Serpen.
- fevc:** 1. Bölük. 2. Topluluk. 3. Grup.
- fezā:** 1. Uzay. 2. Alan. 3. Boşluk, ortam.
- figen:** Atan, yikan, yere çalan, düşüren.
- fütūḥ:** 1. Açma, 2. Açılma. 3. Fethetme. 4. Gönül ferahlığı, iç rahatlığı.
- ḡā'ile:** 1. Dert, sıkıntı. 2. Felaket.
- ḡabī:** Ahmak, kalınkafalı.
- ḡāhī:** Zaman olur, araya, kimi zaman, bazı.
- ḡāliyāsā:** Attar, parfümerici.
- ḡavvāṣ:** Dalgıç.
- gec:** Kireç.
- geh:** Bazen, araya.
- gencīne:** Hazine.
- gerdiṣ:** Dönme, dönüş.
- gerdūn:** 1. Dönen, 2. Felek.

girān-bār: 1. Yükü ağır. 2. Zengin. 3. Hamile.

girde: 1. Yufka. 2. Yuvarlak. 3. Somun.

girev: Rehin, ipotek, tutu.

giryān: Ağlayan.

gūne: Yöntem, tarz, şekil.

gur: Dip

gussa: Keder, üzüntü, tasa.

güdāz: 1. Eriten 2. Bitiren.

güftār: 1. Söz. 2. Bölüm, fasıl.

güher: İnci.

güncişk: Serçe.

giş: 1. Kalp, yürek. 2. Kiş kiş diyerek kovma. 3. Kovma (satrançta).

güvāh: Tanık, şahit.

hā'ile: Trajedi.

habbe: Tahıl tanesi, tohum tanesi.

habīr: 1. Haberli. 2. Tanrı.

hablü'l-metīn: Sağlam ip.

hadebe: 1. Kamburluk. 2. Yumru.

hādım: Hizmetçi.

haffāf: Ayakkabıcı.

hafıyye: Dedektif, sivil polis.

hākdān: 1. Topraklık mekan. 2. Dünya, yeryüzü.

halāş: Kurtulma.

hālī: 1. Boş. 2. Uzak.

hām: 1. Çiğ, ham. 2. Boşuna, boş. 3. Acemī.

hamīde: Eğik, eğri, büklüm.

handān: Gülen.

hande: Gülme, gülüş.

harīm: 1. Kutsal olan. 2. Harem dairesi. 3. Avlu.

harīr: 1. İpek. 2. Ateşli.

hasūd: Kıskanç.

hātem: 1. Mühür. 2. Sonuncu.

havāş: 1. Özellikler. 2. Seçkin kişiler. 3. Dualar.

hāvī: İçeren, ihtiva eden.

havz: Havuz.

hāzık: Usta, maharetli.

helezūnī: Yılkavī, helezonlu.

hem-tā: 1. Eş, eşit, denk. 2. Benzer.

hengām: 1. Zaman, vakit. 2. Sıra. 3. Mevsim.

herās: Korku, ürküntü.

hezeyān: Sayıklama.

hıdīv: Mısır valisi.

hırmen: Harman.

hışāl: Huylar, hasletler.

hicāc: Gözün ikinci tabakası.

himem: 1. Gayretler, emekler. 2. Ermiş kişilerin etkileri.

hīre: 1. Şaşkın. 2. Gözüpek. 3. Dikbaşlı. 4. Uyuşuk. 5. Donuk. 6. Saçma.

hırfet: 1. Meslek. 2. Sanat.

hod-bīn: Bencil.

hodgām: Bencil.

hudāy: 1. Tanrı. 2. Efendi. 3. Sahip.

hulul: 1. Başlama. 2. Girme. 3. Çekme.

humār: Mahmurluk, içkiden sonra çöken ağırlık ve baş ağrısı.

hūn: Kan.

hurde: 1. Küçük, ufak. 2. Küçük ayrıntı. 3. Eleştiri.

hurde-bīn: 1. Mikroskop. 2. Büyüteç. 3. Titiz. 4. İleri görüşlüler.

husūf: Ay tutulması.

huccāc: Hacılar.

hukkām: Hakimler, yargıçlar.

hüveydā: 1. Açık, aşikar, besbelli. 2. Aydınlik.

i'raẓ: 1. Yüz çevirme. 2. Çekinme.

i'tilā: Yükselme.

i'tiyād: Alışma, alışkanlık.

icbār: Zorlama.

iġvā': Azdırma, yoldan çıkarma.

iḥāṭa: Çevreleme, kuşatma.

iḥdā: Bir.

iḥrāz: 1. Alma, kazanma. 2. Erişme.

iḥtirāz: 1. Kaçınma, çekinme. 2. Korkma.

iḥzār: 1. Hazırlama. 2. Huzura getirme. 3. Mahkemeye çağırılma, duruşmaya gelmeyen sanık veya tanığın zabıta kuvvetiyle zorla getirilmesi. 4. Hazırlanma.

iḫtār: Damıtma.

iḫtifā: Yetinme.

iḫtizā: Gerekme, gerektirme.

ilzām: Susturma.

in'ām: 1. Nimet verme. 2. İyilik etme. 3. Sadaka.

infi'al: İçerleme, alınma, darılma, kırılma.

inşikāk: 1. İkiye ayrılma. 2. Yarılma.

intisāb: 1. Mensup olma. 2. Bağlanma.

inżibāt: 1. Disiplin. 2. Sağlamlaşma.

irā'e: Gösterme.

irād: 1. Getirme. 2. Söyleme.

irtī'aş: Titreme.

irtikāb: 1. Suç işleme. 2. Rüşvet yeme.

işāl: Ulaştırma.

isti'dād: 1. Yetenek. 2. Anlayış.

istibkā: 1. Devamını isteme. 2. Koruma, saklama.

istifāza: Feyzlenme.

istiḫkām: Dayanıklılık.

istiḫlāk: Tüketim.

istiḫrāz: Borçlanma.

itbā': Kendine tabi etme.

iṭṭilā': Bilgi edinme.

iyāb: Geri dönüş.

ized: 1. Tanrı. 2. Zerdüştlük dininde iyilik tanrısı.

k'iy: Ey.

ka'rīne: İpucu.

kāffe: Bütün, tüm.

ḳāl: Söz.

ḳāmet: Boy.

ķavānīn: Yasalar.	maraz: Hastalık.
ķazā: 1. İlahi takdir. 2. Kadı.	maṭlūb: İstenen, talep edilen.
ķebūd: Mavi.	me'ab: Sığınma yeri.
ķef-şiker: Ayakkabıcı.	me'hūz: Alınmış.
ķemter: 1. Daha az. 2. Değersiz. 3. Eksik.	me'kūlāt: Yiyecekler.
ķeşān: Çekerek.	me'lūf: Alışmış.
ķeşt: Gezme, dolaşma, gezinme.	me'vā: Sığınak, barınak.
ķeştī: Gemi.	mecānīn: Deliler, akıl hastaları.
ķirdār: Davranış hareket.	mefirr: Kaçış yeri, kaçılacak yer.
ķişver: 1. Ülke. 2. Vilayet. 3. Diyar.	meflūc: Felçli, inmeli.
ķizb: Yalan.	mefrūza: 1. Varsayılmış. 2. Boynunun borcu olmuş.
ķoşa: Tırpan.	meḥāsin: Güzellikler.
ķurūn: 1. Yüzyıllar. 2. Boynuzlar.	mehcūr: Terkedilmiş.
lāhūt: Mana alemi, gayb alemi.	mehīb: Heybetli, görkemli.
lenger: Çapa.	mekābir: Mezarlar, makberler.
lerze-nāk: Titrek, titreyen.	mekīn: 1. Yerleşik oturan. 2. Ağırbaşlı, temkinli.
levḥ: 1. Levha. 2. Kader levhası.	mel'abe: Oyuncak.
lık: Ancak, ama, lakin.	melce': Sığınak.
likā: 1. Kavuşma, buluşma. 2. Yüz.	memlū: Dolu, doldurulmuş.
lū'lū': İnci.	menāl: Sahip olunan, elde edilen.
mā: 1. O şey ki. 2. Biz. 3. Değil.	mer'ī: 1. Saygı duyulan. 2. Yürürlükte olan.
ma'āşāt: Aylıklar, maaşlar.	merātīb: Dereceler, rütbeler.
ma'şiyet: 1. Günah. 2. İsyankarlık.	merāyā: Aynalar.
ma'zūl: Azledilmiş, görevden alınmış.	merbūṭ: Bağlı.
maḥbes: Cezaevi.	merdūm: 1. İnsan. 2. Halk. 3. Gözbebeği.
maḥrek: Yörünge.	merşūş: Sağlam.
maḥzā: 1. Yalnız, tek. 2. Halis.	
mānend: Benzer, eş.	
mār: Yılan.	

- meşālih:** İşler.
- meskūkāt:** Paralar, akçeler.
- mesned:** 1. Dayanak. 2. Derece. 3. Makam, mevki.
- meşşāta:** Gelin süsleyen kadın.
- meṭālib:** İstekler.
- mevhibe:** Vergi, bağış, ihsan.
- mezāmīn:** 1. Kavrumlar, mazmunlar. 2. İncelikler. 3. Semboller.
- mıntaqa:** Bölge.
- micmere:** Buhurdan, tütsü kabı.
- miḥnet:** Sıkıntı, acı, eziyet.
- miḥver:** 1. Eksen. 2. Dingil.
- misenn:** Bileyi taşı.
- miyāh:** Sular.
- mu‘addil:** 1. Yeniden düzenleyen. 2. Denkleştiren.
- mu‘ādil:** Denk, eşdeğer.
- mu‘alaqa:** Asılmış, askıda kalmış.
- mu‘ālece:** Tedavi.
- mu‘āṭṭar:** 1. Hoş kokulu. 2. Bir tür lale.
- mu‘cem:** 1. Noktalı. 2. Alfabetik dizilmiş.
- mu‘tekid:** İnanan, inançlı.
- muğber:** 1. Gücenmiş, darılmış. 2. Tozlanmış.
- muḥkem:** Sağlam, dayanıklı.
- muḥtelif:** 1. Türlü, çeşitli. 2. İhtilafli.
- muḳāta‘āt:** 1. Arazilerin kiraya verilmesi. 2. Arazi vergileri.
- muḳāvemēt:** Direnç, direnme.
- muntazır:** Bekleyen.
- mūr:** Karınca.
- murğ:** Kuş.
- muşavver:** 1. Resimli. 2. Tasarlanmış.
- mużā‘af:** 1. İki kat, katlanmış.
- mübāḥaşāt:** 1. Tartışmalar. 2. Konuşmalar, görüşmeler.
- mücāzāt:** 1. Karşılık. 2. Cezalandırma, ceza.
- müdde‘ā:** 1. İddia edilen. 2. Sav, tez. 3. Dava konusu olan.
- müdevver:** Yuvarlak.
- müflis:** İflas eden.
- müfterise:** Yırtıcı, parçalayıcı.
- müheyā:** Hazır.
- mültehibe:** İltihablı.
- mümeddid:** 1. Uzatan. 2. Açan.
- mün‘aḳid:** 1. Bağlı. 2. Düzenlenmiş.
- münḥarife:** 1. Sapmış. 2. Sağlam olmayan.
- münḳalib:** Değişen, dönüşen.
- münḳasım:** Bölünen.
- münḳaṭı‘:** Kesik.
- münkesir:** Kırık.
- mürā‘ī:** İki yüzlü.
- mürtekiz:** Dikili.
- müşādeme:** Çatışma.
- müsāvī:** Eşit.
- müstedīr:** Yuvarlak.
- müstevlī:** İstilacı.
- müşa‘şa‘:** Parıltılı, gösterişli.

müşevveş: Karışık.
müte‘addid: Birçok.
müte‘ākıben: Arka arkaya.
müte‘aqqıd: 1. Düğümlenen.2. Düzenlenen.
müte‘allıq: İlgili, bağlı.
mütecānis: Aynı cinsten.
mütedāvil: Tedavülde, dolaşımında.
müteḥābbe: Birbirini dost gören.
müteḥāribe: Savaşan.
müteḥavvil: Değişen.
müteheyyc: Heyecanlı.
mütenāzır: Birbirine bakan, karşılık.
mütetebbi‘: Peş peşe gelen.
müteveccih: 1. Dönük 2. Birbirine ilgi duyan.
müteverrim: 1. Şişkin. 2. Veremli.
mütteḥid: Birleşmiş.
mütteḥī: Dayanan, yaslanan.
müzāb: Erimiş.
müzāyaqa: Sıkıntı, parasızlık.
müzmin: Kronik.
nāhemvār: Engibeli.
nāl: İnleyen.
nebūd: 1. Yoktu. 2. Yokluk.
nefrīn: Beddua.
nehār: Gündüz.
neket: Talihsizlik, felaket.
nerm: Yumuşak.
nesaq: Tarz, yöntem, biçim.

neşīn: Oturan.
nevḥa: Ağıt.
nevḥīz: 1. Yeni kalkmış. 2. Genç. 3. Yeni yeşermiş.
nıṣfū 'n'nehār: Meridyen.
nihān: Gizli.
nehenk: Timsah.
nīm: Yarım.
nuḳāṭ: Noktalar.
nuṣḥ: Öğüt.
pābeste: Ayağı bağlı.
pākize: Temiz, saf.
pāmāl: Ayaklar altında çiğnenmiş.
pāsbān: Bekçi.
pāş: Saçan.
pāy-bend: Ayak bağı.
pehnā: Geniş.
peleng: Kaplan.
penāh: Sığınma.
perver: Yetiştiren.
pezīr: 1. Kabul eden.2. Mümkün.
pīç: Kıvıran.
pindārī: Böbürlenme.
pīrā: Süsleyen.
pīrāmen: Çevre.
pīrān: Yaşlılar.
pīrāye: Süs.
pīşe: 1. Meslek. 2. Huy.
pūr-ḥūn: Kan ağlayan.
pūşte: Tepe.

re‘āyā: Halk.	sām: 1. Gökkuşağı. 2. Sersemlik hastalığı.
rāygān: Bedava, çok.	şamt: Suskunluk.
re‘fet: Merhamet etme, acıma.	sārī: Sürücü.
rehā-yāb: Kurtulan.	saḥḥ: Yüzey.
rekīk: Kekeme.	şavt: Ses.
rencūr: Hasta.	seb‘: Yedi.
renk-āmīz: Rengarenk.	sehāb: 1. Bulut. 2. Karanlık.
resīd: Ulaştı.	selb: 1. İptal etme 2. Olumsuzlaştırma.
reşk: Kıskançlık.	seng: Taş.
reviṣ: 1. Gidiş. 2. Yöntem. 3. Davranış.	serāir: Sırlar.
revnāḳ: Parlaklık, tazelik, güzellik.	sereṭān: Yengeç.
ridā: Hırka.	ser-gerdān: Avare, şaşkın.
rīsmān: İp, halat.	sevābit: Yıldızlar.
riṣte: 1. İplik. 2. Bağ, ilgi.	sevr: Boğa burcu.
rīze: Döküntü, kırıntı.	sezā: Layık, uygun.
rū-gerdān: Yüz çeviren.	silk: İplik, dizi.
ruḥsār: Yanak, yüz.	sipīhr: Gökyüzü, talih.
rūsivā: Rezil.	şūret-nümā: 1. Yüz gösteren. 2. Gerçekleşen.
şā‘iḳa: Yıldırım.	şuver: 1. Suretler, şekiller, biçimler, görünümler. 2. Yüzler. 3. Çareler.
sa‘īr: Alevli ateş, cehennem.	şāyi‘: Yaygın, duyulmuş.
şā‘ibe: İsabetli.	şedīd: Şiddetli.
sā‘iḳ: Götüren.	şehāb: Akan yıldız.
sābiḥ: Yüzücü.	şehvār: Şahlara yaraşır.
şad: Yüz.	şemīm: Güzel koku.
sāgar: Kadeh.	şerār: Kıvılcım.
şahbā: Şarap.	şerer: Kıvılcımlar.
sāḳ: Sap, kenar.	şikest: Kırma.
şalben: İdam ederek	

şivengeh: Yas evi.
şüm: Uğursuz, şom.
şür: 1. Tuzlu.2. Heyecan.3. Gürültü.
ta'yīb: Ayıplama.
ta'zīb: Azap verme.
ṭā'ir: Uçan, kuş.
tāb: 1. Güç.2. Sıcaklık.3. Parlaklık.
ṭab': Huy, yaratılış.
taḥassür: Özlem duyma.
taḥdīd: Kısıtlama.
taḥķīr: Hakaret etme, küçümseme.
taḥrīş: Hırslandırma.
ṭāli': 1. Talih.2. Doğmuş.
tanzīm: Düzenleme.
ṭarāvet: Tazelik.
ṭard: Uzaklaştırma.
taşfif: Sıralama.
tażallüm: Sızlanma, yakınma.
tażyīķ: Sıkıştırma, bastırma.
te'ākub: Birbirini izleme.
te'dīb: Edeplendirme, terbiye etme.
te'diye: Ödeme.
te'ehḥūr: Gecikme.
te'emmül: Enikonu düşünme.
teberī: Yüz vermeme.
tebhāl: Uçuk.
tedebbür: Tedbirli olma.
tedmīr: Yok etme.
tefavüt: Fark.

teğayyür: Değişme.
tehācüm: Birbirine saldırma.
tehālūk: Didinme, çırpınma.
tehzīz: Titretme.
teḳaddüm: Öne geçme.
teḳallüş: Kasılma, büzülme, çekilip toplanma.
tekāpū: Koşuşturma.
teķāsīṭ: Taksitler.
teķāṭu': Kesişme.
teķāzā: Laf dokundurma.
teķsīr: 1. Çoğaltma. 2. Çoğaltılma.
temessük: Sarılma, tutulma.
teng-dil: Sıkıntılı.
teraķķub: Bekleme, gözleme.
terennüm: Hafif sesle şarkı söyleme.
terhīb: Göz korkutma, yıldırma.
terkin: Randevu.
tesḥīr: Ele geçirme, zaptetme.
teşvīş: Karıştırma.
tevbīḥ: Azarlama.
tevfīr: Çoğaltma.
tevkīt: Vakit tayin etme.
tezvīr: Yalan dolan, bozgunculuk, ara bozma.
ṭırāz: 1.Sırma işlemeli ipek.2. Süs.3. Tarz, üslup.
ṭīğ: 1. Kılıç.2. Tığ.
ṭīşe: Keser, kazma.
ṭīz: 1. Keskin. 2. Sivri. 3. Çabuk, tez. 4. Sık. 5. Acımasız. 6. Sert.

tufuliyyet: Çocukluk.

tufrfe: Yepyeni şey.

üftāde: 1. Aşık. 2. Düşkün, zavallı.

üveyl: Çılgılık, feryat.

vābeste: Bağlı.

vājūn: 1. Baş aşağı. 2. Uğursuz.

vāreste: Rahat, ilişiksiz, bağımsız.

vāridāt: 1. Gelir. 2. Akla gelenler.

vechī: Yüz ile ilgili.

veş: Gibi.

vus‘at: Genişlik.

vüşkā: Sağlam, dayanıklı.

yereķān: Sarılık hastalığı.

yerliĝ: Buyruk, ferman.

zā’ir: Ziyaretçi.

zāhirī: Görünüşte.

zahm: Yara.

zalām: 1. Karanlık. 2. Haksızlık.

zār: Ağlayan, inleyen.

zebūn: Düşkün, perişan, zavallı.

zehāb: 1. Gidiş. 2. Düşünceye kapılma. 3. Kaynak.

zehārif: 1. Sahte ziynetler. 2. Yıldızlar.

zehī: Ne iyi, ne güzel.

zen: 1. Kadın. 2. Eş. 3. Vuran.

zenah: Çene.

zerd: 1. Sarı. 2. Soluk.

zeyl: 1. Ek, devam. 2. Son.

zīb: Süs.

zīnet: Süs, süs eşyası.

zīver: Süs.

OKUNAMAYAN YERLER

Türk Lügati'nde okunamayan veya cümlede anlamlandırılmayan kelimeler “[?]” işaretiyle gösterildi. Bu bölümde, bu kelimeler gösterildi. Ana metnin sayfa numarası üstte ve okunamayan bölüm hemen altında yer almaktadır.

678

[?] ile gör gözüp

Budur turfe kim yiyitti **depkur** tüzüp

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

700

-Tağnı **dammalap** barıp kaçkan [?] afgān ve hindüstānnı yığıp bu fetrette yirni hālī tapıp kilib...

Bābürnāme

702

Dīnsiziñ haqqından imānsız gelür kim eyledi

Ülkesin cumhūr ile yağma Fransa nemçeniñ

El-āmān der elbette görüp tārihini

Mülküne [?] hālā Fransa nemçeniñ

Sürürī- Hezl Güne Tārīh

705

Qula‘ında baynıñ [?] hemān

Her hıdmetci hıdmet haqqın davlı hemān

Toqay

707

-[?] ecrām-ı ‘ulviyyeniñ ‘alā za‘mihim **müdebbirān** emr itlāk iderler...

Na‘īmā- Tārīh

713

Dahmelerde balıřçılar uyanmıř
Bir parası çok geciküp yobanmıř
[?] gidirler tur atmađa
Gün çıřmamıř gölden balıř dutmađa

‘Abbās Şıřhat- Nıkıtinden Tercüme

DİZİN (LATİN ALFABESİNE GÖRE)

'Ale' d-devām; ber-devām	Dā'ir , دائر , 37
73 , علم الدوام؛ بردوام	Dā'ire , دائره , 37
'İlm-i edvār , علم أدوار , 35	Dā'ire, dāyire , دائره, دائره , 25
'İlm-i edyān , علم أديان , 84	Dā'irece , دائره جه , 25
'İlmü'l- edvār , علم الأدوار, 'ilm-i edvār , علم أدوار , 36	Da'ire-i 'azīme , دائره عظيمه , 37
Aķ darı , آق داری , 53	Dā'ire-i cidārı , دائره جداری , 38
Ayuday taza , آیودای تازا , 92	Dā'ire-i iltihābiyye , دائره إلتهابييه , 38
Berdār , بردار , 50	Dā'ire-i inķılāb ve dā'ire-i burūc , دائره بروج و دائره إنقلاب , 38
Beyne'l-medāreyn , بين المدارين , 41	Dā'ire-i irtifā' , دائره إرتفاع , 38
Bir dānecik , بر دانهچك , 89	Dā'ire-i istivā , دائره إستوا , 37
Bolġanday , بولغانداي , 92	Dā'ire-i nüfūz , دائره نفوذ , 38
Cigeri daġlı , جگری داغلی , 61	Dā'ire-i sā'a , دائره ساعه , 38
Da, de , دا , ده , 21, 22	Dā'ire-i saġīra , دائره صغيره , 37
Dā' , داء , 22	Dā'ire-i semt , دائره سمت , 38
Dā'-i , داء عضال , 'uzāl , 25	Dā'ire-i şümül , دائره شمول , 38
Dā'-i berraķ kelbī , داء براق کلبی , 22	Dā'ire-i te'şīr , دائره تأثیر , 38
Dā'-i cemel-i elyāf , داء جمل اليف , 22	Dā'ire-i tenvīr , دائره تنوير , 38
Dā'-i ezraq , داء أزراق , 22	Dā'ire-i tūl , دائره طول , 38
Dā'-i nehārī.. , داءنهارى , 24	Dā'iren-mā-dār , دائرًا مادار , 37
Dā'-i vaṭan , داء وطن , 25	Dā'ü'l-'alīķ , داءالعليق , 24
Dā'im , دائم , 73	Dā'ü'l-'aşab , داءالعصب , 24
Dā'imen, dā'imā , دائماً, دائماً , 13, 74	Dā'ü'l-behr , داءالبهر , 22
Dā'imī , دائمی , 73	Dā'ü'l-cāversiyye , داءالجاورسيه , 22

- Dā'ü'l-cev، داء الجوع، 23
- Dā'ü'l-cümüd، داء الجمود، 22
- Dā'ü'l-efrenc، داء الأفرنج، 22
- Dā'ü'l-efrenc-i cildī، داء الأفرنج جلدي، 22
- Dā'ü'l-efrenc-i mi‘de، داء الأفرنج معدته، 22
- Dā'ü'l-eṣābi، داء الأصابع، 12, 25
- Dā'ü'l-esed، داء الأسد، 22
- Dā'ü'l-fecl، داء الفجل، 24
- Dā'ü'l-ferfīr، داء الفرفير، 24
- Dā'ü'l-fīl، داء الفيل، 24
- Dā'ü'l-ğuşṣa، داء الغصه، 24
- Dā'ü'l-ḥader، داء الخدر، 23
- Dā'ü'l-ḥanāzīr، داء الخنازير، 23
- Dā'ü'l-ḥaneş، داء الحنش، 23
- Dā'ü'l-ḳalb، داء القلب، 24
- Dā'ü'l-ḳelb، داء الكلب، 24
- Dā'ü'l-ḳumul، داء اقل، 24
- Dā'ü'l-libāb، داء اللباب، 24
- Dā'ü'l-me‘ā-i zebābī، داء المعاء ذبابي، 24
- Dā'ü'l-mefāşıl، داء المفاصل، 24
- Dā'ü'l-merāḳ، داء المراق، 24
- Dā'ü'l-mücter، Dā'ü'l-maczar، داء المجتر، داء المجذر، 24
- Dā'ü'n-nibāḥ، داء النباح، 25
- Dā'ü'r-raḳs، داء الرقص، 23
- Dā'ü's-şaleb، داء الثعلب، 22
- Dā'ü's-şahrā'، داء اصحراء، 23
- Dā'ü's-şebāt، داء الثبات، 22
- Dā'ü's-seded، داء السدد، 23
- Dā'ü's-şedef، داء الصدف، 23
- Dā'ü's-semek، داء السمك، 23
- Dā'ü's-sevād، داء السواد، 23
- Dā'ü's-şıla، داء الصلته، 23
- Dā'ü's-şar، داء الشعر، 23
- Dā'ü's-şeyb، داء الشيب، 23
- Dā'ü'z-zāḳan، داء الذقن، 23
- Dā'ü'z-zebīḳ، داء الزبيق، 23
- Dā'ü'z-zehr، داء الزهر، 22
- Dab، داب، 25
- Daban، دابان، 19, 26
- Dābbe، دابه، 26
- Dābir، دابر، 95
- Dabḳu، دابقو، 26
- Dabḳulı، دابقولى، 26
- Dabulḡa، دبولغه، 98
- Dabusun، دابوسون، 26
- Dād ü dihiş، دادودهش، 29
- Dād ü sited، dād ü sitād، دادوستد، دادوستاد، 28

- Dād داد, 28
- Dada دادا, 32, 33
- Dadanag داداناغ, 32
- Dadandırmaq داداندیرماق, 32
- Dadanmaq دادانماق, 32
- Dadaş, dadoş داداش, دادوش, 32
- Dād-baḥş دادبخش, 30
- Dāde داده, 28
- Dadek, dedak ددک, دادک, 32
- Dāder دادر, 32
- Dād-fermā, dād-femāy دادفرما, 32
- Dādger دادگر, 30
- Dād-güster دادکستر, 31
- Dād-ḥāh دادخواه, 30
- Dād-ı ḥaḳ, dād-ı ḥudā, ḥudā-dād
دادحق, دادخدا, خداداد, 28
- Dadı دادی, 33
- Dadılıq دادیلیق, 33
- Dadışmaq; dadızmaq دادیشماق, 33
- Dadızdırmaq دادیزدیرماق, 33
- Dadis دادس, 32
- Dadmaq دادماق, 33
- Dādres دادرس, 29
- Dāğ ber dāğ داغ برداغ, 60
- Dāğ ber dil داغ بردل, 60
- Dāğ dāğ, dāğdāğ داغداغ, 17, داغ داغ, 17,
59
- Dağ داغ, 17, 62
- Dāğ داغ, 17, 58, 61, 62
- Dağa داغا, 63
- Dağalamaq داغلاماق, 63
- Dağan داغان, 63
- Dağar داغار, 63
- Dağarcıq داغارچیق, 63
- Dāğdār داغدار, 60
- Dāğ-ı ‘aşq داغ عشق, 59
- Dağı bir داغی بیر, 63
- Dāğ-ı ciger-süz داغ جگر سوز, 59
- Dāğ-ı derün داغ درون, 59
- Dāğ-ı dil داغ دل, 17, 59
- Dāğ-ı ḥasret داغ حسرت, 59
- Dāğ-ı hicrān داغ هجران, 60
- Dāğ-ı nihān داغ نهان, 59
- Dağı, dağın داغی, داغین, 63
- Dağı, deği داغی, دهغی, 63
- Dağılmaq داغیلماق, 13, 63
- Dağıtmaq داغیتماق, 63
- Dāğlamak, dāğ vurmaq داغ داغلاماق, 61
وورمق, 61
- Dāğlanmaq داغلانماق, 61
- Dağlı داغلی, 62

- Dāğlı, dāğlu داغلى, داغلو, 60
- Dağmık داغنىق, 63
- Dāğ-zen داغ زن, 60
- Dah itmek داه ايتمك, 92
- Dah! Deh! ده! داه!, 12, 92
- Dahdah داهداه, 92
- Daği داخى, 28
- Daği داخى, 110
- Daği داخى, 110
- Dāği, daği داخى, داخى, 27, 28
- Dāhil داخل, 107
- Daḥil دخيل, 12, 13, 108
- Dāhile داخله, 108
- Dāhilen داخلأ, 12, 107
- Dāhili داخلى, 108
- Dāhine داخنه, 106
- Dāhis داحس, 27
- Daḥl دخل, 106
- Daḥme داخما, 27
- Daḥme دخمه, 109
- Daḥ, dek, dadaḥ, dedek داق, دك, داداق, دهدهك, 64
- Daḥtilo داقتيلو, 64
- Daḥtiloğraf داقتيلو غراف, 64
- Daḥu داقو, 64
- Dal budak şalmaḥ دال بوداق صالماق, 68
- Dal çevirmek دال چورمك, 70
- Dal دال, 68, 69, 70
- Dal, dalı دال, دالى, 69
- Dal, devlet دال, دولت, 64
- Dal, ƣal دال, طال, 69
- Dala دالا, 70
- Dala, tala دالا, تالا, 70
- Dalağ, dalaḥ دالاغ, دالاق, 70
- Dalamaḥ دالاماق, 70, 71
- Dalan دالان, 71
- Dalanmaḥ دالانماق, 70
- Dalaş دالاش, 70
- Dalaşmaḥ دالاشماق, 70
- Dalav دالاو, 71
- Dalay, talay دالاي, تالاي, 71
- Dalbedal دالبدال, 70
- Dalda ƣalıb dur دالدالاليب دور, 70
- Dalda olmaḥ دالده اولماق, 70
- Dalda دالدا, 71
- Dalda; daldan دالدا, دالدان, 69
- Daldağay دالداغاي, 71
- Daldalamaḥ دالدالاماق, 71
- Daldalandırmaḥ دالدالانديرماق, 71
- Daldalanmaḥ دالدالانماق, 71

Daldırmağ ,دالديرماق ,72	Dam ,دام ,77
Dalğa ,دالغا ,72	Dām ,دام ,76
Dalğa, dalğa ,دالغه , دالغا ,72	Dām, dūma' ,دام،دوما' ,73
Dalğa, davulğa, davulğan ,دالغا،داولغا،داولغان ,72	Dama taşu ,داما طاشى ,77
Dalğalandırmağ ,دالغالانديرماق ,72	Dama ,داما ,77
Dalğalanmağ ,دالغالانماق ,72	Dama ,داما ,77
Dalğın ,دالغين ,72	Damacana ,داماجانا ,80
Dalı ,دالى ,69	Damacı ,داماجى ,77
Dalıdan gelmek ,داليدن گلمك ,69	Dāmād ,داماد ,78
Dalına başmağ ,دالينه باصمق ,69	Damağı qalhmağ ,داماغى قالخماق ,77
Dalına binmek ,دالينه بينمك ,69	Damağ, damağ ,داماغ،داماغ ,77
Dalışınca, dalınca ,داليسنجه , دالينجه ,70	Dāmān, dāmen ,دامان،دامن ,78
Dālī ,دالى ,14, 72	Damar ,دامار ,78
Dalim, delim ,داليم،دهليم ,73	Damarluğ ,دامارلوق ,78
Daliya ,داليا ,72	Damaşko ,داماسقو ,78
Dallandırmağ ,داللانديرماق ,68	Damda baca ,دامدا باجا ,77
Dallanmağ ,داللانماق ,68	Damdan düşme sözler ,دوشمه سوزلر ,دامدان ,77
Dalı budaklı ,داللى بوداقلی ,68	Dāme, dūmen ,دام،دوما' ,10
Dalı, dallu ,داللى، داللو ,68	Dāmen-būsī ,دامن بوسى ,79
Dalmağ ,دالماق ,72	Dāmene ,دامنه ,79
Dalpay ,دالپای ,71	Dāmen-feşān, dāmen-efşān ,أفشان دامن ,دامن فشان ,79
Dalsiret ,دال سيرت ,69	Dāmen-gīr ,دامن گير ,79
Dalton ,دالتون ,71	Dāmen-i ālūde ,دامن آلوده ,79
Dalu ,دالو ,72	Dāmen-i dermiyān ,دامن درميان ,79

- Danlamak, danlamak, dangamak
داڭلاماق، دانلاماق، دانغاماق 87
- Dapkur, depkur داپقور، دېقور 13, 27
- Dar düşmek داردوشمك 51
- Dār u berd دارویرد 50
- Dār u kūb داروکوب 50
- Dār دار 43, 49, 50
- Dar, darış دار، داریش 51
- Dār, devren, devrānen دوران، دورا، دار 33
- Dāra çekmek; berdār itmek چگمک
50، داره، بردارایتمک
- Dara دارا 51
- Daraḥ, daraḥ darāq داراخ، داراق 51
- Daramaḥ داراماق 51
- Dārāt دارات 51
- Daratmaḥ, daratdırmaḥ داراتماق، داراتدیرماق
51، داراتدیرماق
- Dārāy, Dārāyī دارایی، دارای 51
- Darbadāḡan, darbadāḡīn دارباداغان، دارباداغین 51
- Dārçin دارچین 50
- Dāreyn دارین 43
- Darḡa, darḡa دارغه، دارغا 52
- Dār-ı aḥiret دارآخرت 45
- Dār-ı cihān دارجهان 48
- Dār-ı dünyā داردنیا 47
- Dār-ı fūlful دارفلفل 51
- Dār-ı siyāset دارسیاست 50
- Darı داری 54
- Darı, ṭarı طاری، داری 53
- Dariḥdırmaḥ داریحدیرماق 54
- Dariḥmaḥ داریخماق 54
- Darılmaḥ داریلماق 54
- Darımaḥ داریماق 54
- Darışıklıq, darışıklıq داریشقلق، داریشیکلیک
51، داریشیکلیق
- Darışmaḥ داریشماق 54
- Darıtmaḥ داریتماق 54
- Dārinde دارنده 50
- Dartinmaḥ دارتینماق 52
- Dartmaḥ دارتماق 52
- Dārū دارو 53
- Dārū, dārūy دارو، داروی 53
- Dārūḡa داروغا 53
- Dārūlaçı دارولاچی 53
- Dārūlamaḥ دارولامق 53
- Dārūlanmaḥ دارولانماق 53
- Dārü'l-bedāyī, dār-ı bedāyī، دارالبدایع، داربدایع
48، داربدایع
- Dārü'l-beḡā, dār-ı beḡā دارالبقا، داربقا
43

- Dārü 'l-bevār دارالبوار, 45
- Dārü 'l-emān, dār-ı emān دارالأمان, 47
دارأمان
- Dārü 'l-emāre دارالأماره, 45
- Dārü 'l-fenā, dār-ı fenā دارالفنا, 43
دارفنا
- Dārü 'l-fünūn دارالفنون, 48
- Dārü 'l-ğurūr دارالغورور, 48
- Dārü 'l-ğurūr, dār-ı ğurūr, dārü 'l-
hüzn, dār-ı hüzn; dārü 'l-ibtilā,
دارغورور, دارالغورور, دارالغورور, 44
دارإبتلا, دارالإبتلا, دارحزن, دارالحزن
- Dārü 'l-ħarb, dār-ı ħarb دارالحرب, 46
دارحرب
- Dārü 'l-ħilāfe, dār-ı ħilāfe دارالخلافه, 44
دارخلافه
- Dārü 'l-ħuld, dār-ı ħuld دارالخلد, 9, 44
دارخلد
- Dārü 'l-ımkān, dār-ı ımkān دارالامكان, 47
دارإمكان
- Dārü 'l-ımtihān, dār-ı ımtihān دارالامتحان, 47
دارإمتحان
- Dārü 'l-ıslām, dār-ı ıslām دارالاسلام, 46
دارإسلام
- Dārü 'l-ıstihzār دارالاستحضار, 48
- Dārü 'l-karār دارالقرار, 45
- Dārü 'l-kāzī دارالقاضي, 44
- Dārü 'l-kütüb, dār-ı kütüb دارالكتب, 44
داركتب
- Dārü 'l-mülk دار الملك, 45
- Dārü 'n-na'ım, dār-ı na'ım دارالنعميم, 44
دارنعيم
- Dārü 'n-nedve دارالندوه, 47
- Dārü 's-sa'āde aġası دارالسعادةهاغاسي, 48
دارالسعادة
- Dārü 's-sa'āde دارالسعادة, 48
- Dārü 's-sa'ır, dār-ı sa'ır دارالسعيير, 46
دارسعيير
- Dārü 's-salṭana, dār-ı salṭanat دارالسلطنة, 46
دارسلطنت
- Dārü 's-şevāb, dār-ı şevāb دارالثواب, 46
دارثواب
- Dārü 's-sürūr, dār-ı sürūr دارالسترور, 45
دارسرور
- Dārü 'ş-şifā', dār-ı şifā دارالشفاء, 44
دارشفا
- Dārü 'z-ziyāfe دارالضيافة, 45
- Dās داس, 55
- Dās-ı zerrīn دازرين داس, 55
- Dasқан داسقان, 56
- Dāstān olmaq داستان اولمق, 56
- Dāstān, destān داستان, 55
- Dāstān-serā سرا داستان, 56
- Daş baġırlu داش باغرلو, 57

- Daş daş üste biraşmamak براخماماق 57, داش داش اوسته
- Daş 56, 57, داش
- Daş, deş 56, داش, دهش
- Daşa dönmek 57, داشه دونمك
- Daşımak 57, داشیماق
- Daşırğamak, daşırğanmak 58, داشیرغاماق, داشیرغانمق
- Daşkun, daşgın 57, داشقون, داشغین
- Daşlamak 58, داشلاماق
- Daşlanmak 58, داشلانمق
- Daşmak 57, داشمق
- Daşurmak 57, داشورمق
- Datlu dil 27, داتلو دیل
- Dav dimek 90, دیمك داو
- Dav saña! 90, داو سنا!
- Dav 90, داو
- Dav, dev 91, داو, دهو
- Dav, řav 90, داو, طاو
- Dava 91, داوا
- Davalamak, davlamak, davalasřmak 91, داوالامق, داوالامق
- Davan 91, داوان
- Davar 91, داوار
- Dāver 31, داور
- Dāver, dād-āver 31, دادآور, داور
- Davr 91, داور
- Davranmak 91, داورانمق
- Davul çiçegi 91, داوولی چیچی
- Davul 91, داوول
- Davul, davul 92, داوول, داوول
- Davulğa, davulğan 92, داوولغا, داوولغان
- Day 92, دای
- Day, dayin 92, دای, دایین
- Day, dey, dey 12, 92, دای, دی, دهی
- Dayak 92, دایاق
- Dayamak 92, دایامق
- Dayanmak 93, دایانمق
- Dāye 93, دایه
- Dayı 93, 94, دایی
- Dayın 94, دایین
- Dāyin 81, داین
- Daz, dazlař 55, داز, دازلاق
- Dazmak 55, دازمق
- De'b 19, 26, دأب
- De'b-i dīrīn 26, دأب دیرین
- De'b-i qadīm 26, دأب قدیم
- De'b-i mevāniset 26, دأب موانست
- De'b-i muřabbet 26, دأب محببت
- Debbāğ 97, دبأغ
- Debbūs 98, دبؤس

- Debdebe ددبده، 94
- Debe دبه، 98
- Debelenmek دبهلهنمك، 98
- Debğ, debğan دبغ، دبغا، 97
- Debīr دبیر، 98
- Debīr-i felek; debīr-i āsmān; debīr-i دبیر فلک؛ دبیر آسمان؛ دبیر چرخ çarḥ، 98
- Debīristān دبیرستان، 98
- Debistān دبستان، 97
- Debūr دبور، 98
- Debūsiyyü 'ş-şekl دبوسی الشكل، 98
- Decāc, decāce دجاجه، دجاج، 104
- Decāce-i hindiyye دجاجه هندیه، 104
- Deccāl دجال، 105
- Ded دد، 110
- Dede, dede دده، 111, 112
- Dede-cūş ددهدجوش، 112
- Dedek ددك، 111
- Dehālet دخالت، 109
- Dek داك، 64
- Depe دپه، 102
- Depe, tepe دپه، تپه، 18, 101
- Depelemek, tepelemek دپهلهمك، دپهلهمك، 102
- Depindirmek, tepindirmek دپهیندیرمك، تپهیندیرمك، 99
- Depingu دپنگو، 101
- Depinmek, depişmek; tepinmek, tepişmek دهپینمك، دهپیشمك، تپینمك، تپیشمك، 99
- Depku دپقو، 99
- Depme vurmağ ve atmağ و آتمق دپمه وورمق، 99
- Depme, tepme [de; te]; Depmek, tepmek دپمه، تپمه؛ [ده، ته] دپمك، تپمك [ته، ده، ته]، 99
- Depmek دپمك، 100
- Depmek, tepmek دپمك، تپمك، 99
- Depmelemek دپمهلهمك، 99
- Depremek; tepremek, depreşmek دپرهه مك، تپرهه مك، دهپرهشمك، 99
- Deprendirmek; depretmek دپره ندیرمك، دپره تمك، 100
- Deprenmek, depremek دپره نمك، دپره مك، 100
- Deprenmek, teprenmek دپره نمك، تپره نمك، 100
- Depreşmek- depreşmek دپره شمك، دپره شمك، 100
- Depretmek, depreşdirmek, deprendirmek دپره هتمك، دپره شدیرمك، دپره هندیرمك، 100
- Dere tepe دره تپه، 101
- Dereden tepeden دره دن تپه دن، 101

- Detboy دتبوی, 98
- Devā'ir دوائر, 25
- Devām دوام, 10, 73
- Devāmlı دواملی, 73
- Devāmsız دوامسز, 73
- Devār دوار, 40
- Devārī دوارى, 40
- Deverān دوران, 8, 38
- Deverān-ı dem دوران دم, 39
- Deverān-ı kebīr دوران کبیر, 39
- Deverān-ı şağīr veyā ru'vī صغیر ویا, 39
دوران رنوی
- Devlet دولت, 64
- Devlet-ḥāne دولت خانه, 65
- Devlet-me'ab دولت مأب, 65
- Devlet-mend دولتمند, 65
- Devlet-yāb دولت یاب, 65
- Devlet-yār دولت یار, 65
- Devr دور, 34
- Devre دوره, 39
- Devre-i 'uzmā دوره عظمی, 37
- Devre-i cereyān جریان دوره, 13, 40
- Devre-i kübrā دوره کبری, 37
- Devre-i seneviyye سنوییه دوره, 40
- Devre-i suğrā دوره صغری, 37
- Devre-i vüştā دوره وسطی, 37
- Devr-i aqḏāḥ دوراقداح, 34
- Devr-i bāṭıl دورباطل, 36
- Devr-i dā'im دوردائم, 34
- Devr-i ictimā'ī دوراجتماعی, 34
- Devr-i inḥiṭāṭ veyā zevāl ویازوال
دور انحطاط, 35
- Devr-i kamerī دورقمری, 34
- Devr-i qaşdı دورقصدی, 35
- Devr-i nücümī دورنجومی, 34
- Devr-i şemsi دورشمسی, 34
- Devr-i tefriḥ دورتفریح, 35
- Devr-i tezāyüd دورتزايد, 35
- Devrī دوری, 37, 40
- Devriyye دوریه, 40
- Devvār دوار, 40
- Devvāre دواره, 40
- Devvāriyye دواریه, 40
- Deymūmet دیمومت, 75
- Deyn دین, 80
- Deyyān دیان, 14, 81
- Dib, dib دب, دیب, 94
- Dib, düb دب, دوب, 94
- Dibāğat دباغت, 97
- Dibḳ دبق, 98

- Dīn دین, 81
- Dīn-daş دینداش, 84
- Dīn-fürüş دین فروش, 84
- Dīn-i ṭabī‘ī دین طبیعی, 83
- Dīn-perver; dīn-dār دین دار ؛ پرور دین, 83
- Dişār دشار, 104
- Ditreğ çipeği دترهك چيچگی, 104
- Ditreğ, titreğ دترهك, تترهك, 103
- Ditreğme, titreğme, titreğme تترهغه, تترهغه, تترهغه, 104
- Ditreğmek دترهگهك, 102
- Ditreğmek, titreğmek, titreğmek تترهگهك, تترهگهك, تترهگهك, 102
- Ditreğşme, titreğşme, titreğşme تترهشه, تترهشه, تترهشه, 104
- Ditreğşmek, titreğşmek تترهشهك, تترهشهك, 103
- Ditreğmek, titreğmek, titreğmek تترهگهك, تترهگهك, تترهگهك, 103
- Diyānet kār دیانت کار, 84
- Diyānet دیانت, 84
- Diyār دیار, 48
- Diyār-ı ğurbet دیار غربت, 49
- Duḡān دخان, 105
- Duḡt, duḡter دختر, دخت, 106
- Duḡul دخول, 107
- Dübb دب, 94
- Dücā, dücā دجی, دجا, 104
- Dürdāne دردانه, 112
- Dürr, dür در, در, 112
- Dürr-i ‘Aden در عدن, 114
- Dürr-i girānmāye در گرانمایه, 112
- Dürr-i manzūm, dürr-i naẓīm منظوم, 113
- Dürr-i meknūn در مکنون, 113
- Dürr-i nāb در ناب, 115
- Dürr-i nāsūfte در ناسفته, 112
- Dürr-i nefīd در نفید, 113
- Dürr-i şadef-nişīn در صدف نشین, 115
- Dürr-i semīn در ثمین, 112
- Dürr-i seyrāb در سیراب, 115
- Dürr-i şāhvār, dürr-i şehvār شاهوار, 113
- Dürr-i şehdāne در شهدانه, 114
- Dürr-i yegāne در یگانه, 115
- Dürr-i yekdāne در یکدانه, 114
- Dürr-i yektā در یکتا, 114
- Dürr-i yetīm در یتیم, 114
- Edāma'llāhu آدم الله, 74
- Ed-dār الدار, 43
- Ed-deberān الدبران, 97

- Ed-decāce أَلدَّجَاجَه 104
- Edhālāt أَدخَالَات 108
- Edvār أَدوَار 36
- Encümen-i dāniş أُنجَمَن دَانِش 86
- Ġarībū 'd-diyār اَلدِّيَّار غَرِيب 49
- Gümüŝday yaltırı گُمُوشدَاي يَالْتَرِي 92
- Ĥorā depmek خُورَا دِپْمَك 99
- Huŝ-ab خُوشَاب 113
- İdāle اِدَالَه 67
- İdām اِدَام 73
- İdāme اِدَامَه 74
- İdāne اِدَانَه 81
- İdāre اِدَارَه 42
- İdāreli اِدَارَه لِي 42
- İdāresiz اِدَارَه سِز 42
- İdbār اِدْبَار 96
- İdhāl اِدخَال 13, 14, 108
- İdhān اِدخَان 105
- İnci dānesi اِنجِي دَانَه سِي 89
- İstidāme اِسْتِدَامَه 74
- İstidāre اِسْتِدَارَه 42
- İstidbār اِسْتِدْبَار 97
- Ķabl ü dübür قَبْل و دِبْر 95
- Ķan tepeye ŝıçramak تِپَه يَه صِيچْرَامَق 101
قَان
- Ķara davar قَارَا دَاوَار 91
- Ķıřā '-ı dā'ire قَطَاع دَانِرَه 38
- Ķurı darı قُورِي دَارِي 54
- Küçükdayin كُوجُوكْدَايِين 92
- Laķırdıyı dāne dāne söylemek لَاقِيرْدِي يِي دَانَه دَانَه سَوِيلَه مَك 89
- Mādām مَادَام 75
- Mādāme 'l-ĥayāt مَادَام اَلْحَيَات 75
- Mādāmki مَادَام كِه 75
- Medār مِدَار 41
- Medāreyn مِدَارِين 41
- Medār-ı mürekkez مِدَار مِرْكَز 41
- Medārī مِدَارِي 41
- Medbūğ مِدْبُوع 97
- Medĥal مِدخَال 108
- Medĥül مِدخُول 107
- Medyün مِدْيُون 81
- Mest müdām مَسْت مِدَام 74
- Midĥane مِدخَنَه 106
- Mudĥal مِدخَال 108
- Mudĥin مِدخِن 106
- Muĥit-i dā'ire مَحِيْط دَانِرَه 38
- Müdāĥale مِدَاخَلَه 13, 108
- Müdām مِدَام 74
- Müdāme مِدَامَه 74

- Müdāvele مداوله, 68
- Müdāvemmet مداومت, 74
- Müdāvim مداوم, 74
- Müdāyene مداینه, 81
- Müdbir مدبر, 97
- Müdebbir مدبّر, 96
- Müdebbirān مدبّران, 96
- Müdebbirān-ı felek مدبّران فلك, 96
- Müdebdeb مددبب, 12, 13, 95
- Müdevver مدوّر, 41
- Müdevvir مدوّر, 42
- Müdevvir-i ‘azud مدوّر عضد, 42
- Müdevvir-i faḥz مدوّر فخذ, 42
- Müdīr مدیر, 42
- Müstedām مستدام, 75
- Müstedīm مستدیم, 75
- Müstedīn مستدین, 81
- Müstedīr مستدیر, 42
- Mütedā’ir متدائر, 43
- Mütedāḥil متداخل, 109
- Mütedāvel متداول, 68
- Mütedebbir متدبّر, 97
- Mütedeyyin متدین, 81, 84
- Mütemādī متمادی, 75
- Mütemādiyen متمادياً, 75
- Nādān نادان, 85
- Nıṣf-ı dā’ire نصف دائره, 38
- Nıṣger نش گر, 86
- Pāk-dāmen پاکدامن, 79
- Rub‘-ı dā’ire ربع دائره, 38
- Süngü depresmesin! دیره شمه سین! سونگی, 19, 100
- Tedāḥul تداخل, 109
- Tedāyün تداين, 81
- Tedbīr تدبیر, 95
- Tedbīr-i menzil تدبیر منزل, 96
- Tedebbür تدبر, 96
- Tedeyyün تدین, 80, 81, 84
- Tedḥīn تدخین, 106
- Tedvīr تدویر, 41
- Temādī تمادی, 75
- Tepe aṣağı getirmek تپه آشاغی گتیرمک, 102
- Tepe atmak تپه آتمق, 101
- Tepecik تپهچک, 102
- Tepeden tırnağa kadar donatmak تپه دن طیرناغه قادار دوناتمق, 101
- Tepeden tırnağa تپه دن طیرناغه, 101
- Tepegöz تپه گوز, 102
- Tepeleme yığmak تپه له مه بیغمق, 102
- Tepelemek تپه له مک, 102

Tepeletmek تپهلهتمك, 102
Tepeli تپهلى, 102
Tepesinden bakmaq تپهسىندن باقمق,
101
Tepesine vurmaق تپهسىنه وورمق, 101
Ter ter tepinmek ترترتپينمك, 99

Ter-i dāmen تردامن, 79
Tiril tiril titremek ترل ترل تيترهكم, 103
Üzerine titremek اوزرينه تيترهكم, 103
Yağ debesi ياغ دبهسى, 98
Yer gök titremek ير گوك تيترهكم, 103
Yevmü 'd-dīn يوم الدين, 84

DİZİN (İSİMLER VE ESERLER DİZİNİ)

- ‘Abbās Ğā’ibzāde 696, 706
‘Abbās Şihhat 713
‘Abdullah Cevdet Beğ 699
‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ 677, 679, 681, 682, 683, 684, 685, 687, 688, 690, 695, 697, 698, 702, 707, 710, 711
‘Adli-İkinci Sultān Bayezid 683
‘Alī Rāzī 688, 691
‘Āşık Beşe 692, 713
‘Aṭāyī 698, 715, 716
‘İbret Ğazetesi 698
‘İzzet Molla 700, 712
‘Örfi 690, 694
Aḳrebü'l-mevārid 711
Bābürnāme 678, 680, 681, 689, 694, 697, 700, 708
Bahar Şirvānī 692
Bāḳī 679, 680, 682, 683, 702, 704, 708, 711
Bedrus Efendi Kerasteciyān 680, 696, 703, 705, 708, 709, 710, 714
Beng ü Bāde 694
Beyānī 697
Beyātī 693, 694, 696, 699, 705
Beyḥūd 705
Bī-dil 699
Cāmī 69.
Celāl Çelebi 679
Celāle'd-dīn Rūmī 689, 690, 701, 713
Cemşid 680, 683
Cevrī 716
Cüneyd nāmına Lügaz 714
Dā'ü'ş-şıla 677
Defter-i ‘Aşḳ 679
Duḡter-i ‘aşḳ 712
Ebu'l-alā' 701
Ebu'l-ğāzī 681, 693, 705
Ebu'l-me‘ānī 700
El-ḩāce Taḡsīn 702
El-lügātü'n-nevā'iyye 708
Elvān-ı Şirāzī 679
Esrār Dede 692
Eşref 677
Eşref Paşa 691
Fāzıl 679, 699, 701, 712
Ferhād 691
Ferhād ü Şirīn 678
Feridün 695, 712

Ferīdü 'd-dīn 'Aṭṭār 679, 691, 702

Feyzī-i Hindī 703

Fıkhü 'l-luğa 678

Firdevsī 680, 688, 690, 713

Fuzūlī 678, 679, 683, 684, 686, 687,
688, 690, 692, 694, 699, 700, 703,
707, 708, 709, 711, 713, 714, 715

Gülşenī 714, 715

Ḥ'ace Selmān 700

Hādī 'Abdü 's-selīm-zāde 691, 693,
706

Ḥāfız 680, 686, 691, 699, 700, 703,
704, 711

Ḥalīl Nihād Beğ 707

Ḥalimgirāy 686

Ḥāmid 688

Ḥayālī 692

Ḥayretü 'l-ebrār 689

Ḥayyām 683 691

Ḥāzık 682

Hezeliyyāt 689, 692, 694, 708

Ḥilye 684, 715

Ḥubān-nāme 699

Ḥurşid 679

İbn-i Yemīn 679,

İlhān 685, 688, 695, 711

İmām 'Ali 685, 701, 707

İsmā'il Şafā 685, 695

Kānī 704

Ḳānūnī Sultān Süleymān 694, 698

Ḳavsī 691

Ḳays 685, 690, 691

Kāzım Paşa 714

Kelām-ı Ḥaḳ 678, 685, 686, 694, 695,
701, 707, 711, 716

Kelām-ı Şārī' 676, 700, 701, 702

Kemāl Paşazāde 687

Kemāl Paşazāde Sa'id Beğ 677

Kemālzāde Ekrem Beğ 681, 690,
698, 699, 707, 710, 715

Kiyik Bilmecesi 693

Ḳoca Sekbān Başı 696

Köçerli 689, 693, 705

Ḳuşay bin. Kilāb 686

Lālī 715

Lāyiḥa 696

Lehce-i 'Osmānī 678, 699

Lehce-i Tatarī 697, 705

Leskofçalı Ğālib 677, 686, 692

Levhī 711

Leylī 702

Lütfiyye 699

- M. 'A. Menāfzāde 697
- Maḥbūbu'l-Ḳulūb 681, 689,693, 713
- Maḥmūd Nedīm Paşa 679
- Maḳber 681, 710
- Manastırlı Nā'ili 677, 704
- Mecālisü'n-nefāis 689
- Mecīd Ğanizāde 690, 693, 705, 714
- Mecnūn 683, 685, 715
- Mecnūn u Leylā 676, 678, 679, 688, 690, 690, 693, 699, 705, 709, 712, 715
- Meḥmed 'Ākif Beğ 682, 685, 687, 702, 705, 708, 710
- Meḥmed 'Ali Ḥan 700
- Meḥmed 'Ali Şāh Lisānından 704
- Memdūḫ Paşa 711
- Mıṣrā' 694
- Mi'rācnāme 676
- Mīr Ḥusrev Dehlevī 691
- Mīr Naẓmi 680
- Mirzā Şadre'd-dīn Meşhedī 679
- Molla Naşru'd-dīn 688, 691, 693, 696, 699, 705
- Mu'allim Nāci 681, 697, 699
- Muḥabbet Maḳālesi 712
- Muḥāketü'l-lügateyn 693
- Muḥammed Vesim Sultānof 689
- Muḳaddime-i Ḥarābāt 685, 686, 690, 702
- Münif 679, 692, 716
- Münşe'at 712
- Na'imā 679, 682, 686, 687, 695, 696, 699, 700, 701, 707, 709, 711
- Na't 712
- Nā'ili 688, 690
- Nābī 689, 694, 695, 701, 702, 708, 712
- Naḫīfī 691
- Naḫşebī 691
- Nāmıḳ Kemāl 683, 684, 698, 710, 712
- Nāşır Buḫārī 687
- Naẓim 688, 700
- Nedīm 676, 687, 688, 694, 698, 700, 705, 707, 710, 712, 715
- Nedīm-i Ḳadīm 691, 703
- Nef'ī 679, 680, 681, 682, 683, 685, 686, 687, 690, 694, 695, 698, 700, 703, 707, 711, 712, 714, 715, 716
- Nesib Dede 679
- Nesīmī 686, 687, 688, 704
- Neşātī 704, 707, 715
- Nev'ī 682, 684, 687, 690, 700

Nevādirü 'ş-şebāb 681
Nevāyi 676, 678, 681, 689, 690,693,
697, 713
Nevres 680, 681, 699
Neylī 702
Nigārī 692
Nikītinden Tercüme 712
Nivāb 705
Niyāzī 709
Nizāmī 680, 702, 703
Pejmürde 698
Rācī 691, 696
Rāsih 687
Rāzī 694
Recāizāde Ekrem 676, 684, 692, 698,
710, 714, 715
Rehḍāniye 711
Riyāzī 698, 711
Rūhī 690, 715
Rüstem 693, 711
Sa'dī 679, 680, 687, 689, 690, 692,
694, 700, 703, 704, 711, 714, 715
Sa'dī-i Cem 698
Şā'ib 689
Şābir 688, 690, 691, 696, 699, 704,
705, 705, 712
Şābit 694, 699, 711
Şabri-i Şākir 709
Sākīnāme 693
Sāmi Paşa 679
Sedd-i İskenderī 678, 689, 697
Senā'ī 715
Senih 687
Seyyid 'Azīm Şehvānī 690
Seyyid 'Azīm Şirvānī 688
Seyid Vehbī 685, 694
Sultān Murād 680
Sultān-ı Cem 694, 695, 701
Sūriye 682
Süleymān Nazīf 677
Sünbülzāde Vehbī 679, 695, 699,
707, 708, 711,712, 714, 715
Sürürī 689, 694, 702
Şā'ikzāde 692
Şāhī- Şehzāde Sultān Bayezid 679
Şākī 691
Şānizāde 695, 707, 700
Şāyık Ṭālibzāde 678, 688, 693, 697
Şecere-i Türkī 705
Şevk-engīz 679, 708
Şeyhü 'l-islām 'Ārif Hikmet Beğ 685

Şeyhü'l-İslām Yahyā Efendi 692
Şināsī 708, 712
Tārīh 682, 686, 687, 695, 696, 699,
700, 701, 707, 709, 711
Tārīh-i Hezl Güne 694
Tārīh-i Kāv̄m-i Türkī 705
Tercüme-i Burhān-ı Kāṭı' 680, 681,
705, 711, 714
Tercüme-i Telemaḳ 687, 710
Terkīb-i Bend 695
Tevfīḳ Fikret 707, 710, 712, 715
Toḳay 705
Tuḥfe-i Vehbī 714, 715
Üsküdarlı Ḥaḳḳı Beḡ 680, 686, 687,
694, 698, 703, 714
Üsküdarlı Ṭal'at Beḡ 707
Üstād Ascedī 687
Vaḥşī 712
Vāşif 689
Vehbī 687
Veysī 699
Yeñişehirli 'Avnī 682, 685, 686, 707,
712
Yezid 693
Yūsuf Kāmil Paşa 687, 710
Zafernāme 715
Zahīrū'd-dīn Fāryābī 714
Zākir 691, 697, 705
Zeyneb Ḥātūn 709
Zihnī 683
Ziyā Paşa 678, 679, 680, 683, 684,
685, 686, 690, 695, 697, 702, 708,
712, 715

SONUÇ

1. Türk Lügati, çeşitli Türk lehçe ve şivelerinin yanı sıra Batı dilleri ve Arapça ile Farsça kelimelerin de incelendiği mukayeseli bir çalışmadır. Aynı zamanda madde başlarının kökenlerini göstermesi, kök olan madde başından türetilmiş yeni kelimeleri de kök halinin altında vermesi, kimi zaman da etimolojisine yer vermesi ona bir nevi etimolojik bir sözlük olma niteliği de katmaktadır. Onun bu yönleri yanlışlıklarına rağmen sözlüğe büyük bir önem katmaktadır.
2. Hüseyin Kazım Kadri bu eseri Türk dillerinin birliğini sağlamak amacıyla yazmıştır.
3. Osmanlı Türkçesinde daha önce yazılmış başka sözlükler de mevcuttur. Ancak bu zamana kadar yapılan sözlükler, Arapça ve Farsçadan tercüme şeklinde olmuştur. Bu sözlüklerden sadece Lehçetü'l Lügat, Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmani sözlüklerinde Türkçe söz varlığına rastlanıyordu. Kamus-ı Türkî'nin en önemli sözlüklerimizden olduğu bir gerçektir. Ancak Türk Lügati'nden amaç ve sözlüğün yazılış yöntemi bakımından birbirlerinden ayrılırlar.
4. Hüseyin Kazım Kadri, ana madde başı ve ara madde başı olarak iki madde başı kullanmıştır. Ara madde başı, ana madde başının türemiş veya tamlamalı halidir.
5. Ana madde başı alfabetik sıraya uyarken ara madde başı için bu geçerli değildir.
6. Arapça gramer kurallarıyla türemiş kelimeler için ayrıca bir madde başı açılmamıştır. Türemiş bir kelime bulunmak isteniyorsa o kelimenin kökü araştırılmak zorundadır. Bu da kullanım zorluğu oluşturmaktadır.
7. Eserde ilgili dilin edebi örneklerinden kanıtlar da verilmiştir. Bu sayede kullanıcının kelimenin kullanılmasını anlaması kolaylaşmıştır.
8. Eserde kelimelerin kökeni, türü gibi özellikleri de verilmiştir. Bu özellikler Arapça gramer kurallarıyla açıklanmıştır.
9. Sözlükte ana madde başlarının ve okunması zor veya karıştırılabilir yerlerin transkripsiyonlu hali de verilmiştir.

10. Eserin yazıldığı dönemde belirli bir transkripsiyon alfabesi olmadığından transkripsiyon için kendi sistemini oluşturmuştur.
11. Hüseyin Kazım Kadri, sözlüğünde sadece kelimeleri madde başı yapmamış, deyimleri ve atasözlerini de madde başı olarak ele almıştır.
12. Bir dilde yer alan bir kelimenin farklı anlamları için de ayrı madde başı açıp örneklendirmiştir.
13. Hüseyin Kazım Kadri, çok yönlü bir kimsedir. Türk dili, edebiyat, din, ziraat gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. Onun Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lügatleri adlı eseri Türk dil birliğini sağlamak amacıyla yazılmış önemli bir eserdir. Bu amaç doğrultusunda yazılması, aynı zamanda diğer Türk şive ve lehçelerinin de sözlüğü olma niteliğini taşıması ve onların da edebi tanıklarının gösterilmesi Türk Lügati'ni Türk dünyası için önemli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdünnasırođlu, A. (1895). *Lehçe-i Tatarı, C. 1*. Kazan: Tntso Lnpertorskago Universiteta.
- Albayrak, N. (1998). "Hüseyin Kazım Kadri" . Kollektif içinde, C. 18, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 554-555). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aypay, A. İ. (2010). *Osmanlıca Kılavuzu*. Afyonkarahisar.
- Bingöl, Z. (2006). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 197-207.
- Çevriyazı Sistemi*. (1945). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Diriöz, M. (1994). *Eserlerine Göre Nabi*. İstanbul: Fey Vakfı.
- Erdem, S. (2002). *Nesib ve Divan'ı*. Isparta: Tuğra Matbaası.
- Erdem, S. (2005). *Neyli ve Divan'ı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. (1949). *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- Ersoy, M. A. (2019). *Safahat* (2. Basım). Ankara: Hece Yayınları.
- Ersoylu, D. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*. Ankara.
- Gürgen, A. (2014). *Büyük Türk Lügatı'nda Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakani, M. B. (2008). *Hilye* . İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Hayali. (1992). *Hayali Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Haz. Akkuş, M. (2005). *Seyyid Nigari Divanı*. Niğde: Hamle Gazete ve Matbaacılık.
- Haz. Alpay-Tekin, G. (1991). *Ali-Şir Nevayi Ferhad Ü Şirin* .

- Haz. Cunbur, M, ve Akyüz, K, ve Beken, S, ve Yüksel, S. (1997). *Fuzuli Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Haz. Gölpınarlı, A. (1972). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Haz. İpekten, H. (1970). *Na'ili-i Kadim Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Haz. İpekten, H. (1989). *Enderunlu Vasıf*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Haz. Kaplan, M. (1996). *Neşati Divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Haz. Küçük, D. (1994). *Baki Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Haz. Küçük, S. (1999). *Antakyalı Münif Divanı*. Ankara: T.C. Kültür Yayınları.
- Haz. Kürçüoğlu, K. (1956). *Fuzuli Beng Ü Bade*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Haz. Yenikale, A. (2011). *Şevk-Engiz*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Hüseyin Bin Halef-i Tebrizi, Ç. M. (1283). *Tıbyan-ı Nafi Der Tercüme-i Burhan-ı Kati*, C. I. Bulak : Matbaa-i Amire.
- İnce, Z. (2015). *Türk Lügati'nda "B" İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaçalin, M. S. (2012). Türk Lügati. Kollektif içinde, C. 41, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 544-545). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kanar, M. (2008). *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, İ. (1991). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı (2019). *Kubbealtı Lügati*. <http://lugatim.com/>. (Erişim Tarihi: 01.09.2019)
- Nesimi. (1990). *Nesimi Divanı* . Ankara : Akçağ Yayınları.
- Obek, A. İ. (2009). *Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: Büyük Türk Lügati*. Turkish Studies.
- Öbek, A. İ. (Doktora Tezi, 1999). *Büyük Türk Lügati'nde Divan Edebiyatı Unsurları*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özgül, M. K. (1987). *Leskofçalı Galip*. Ankara : Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özgül, M. K. (2016). *Osman Nevres Efendi*. İstanbul: Kitabevi.
- Öztürk, F. (2016). *Ebüzziya Tevfik Nef'i*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Sami, Ş. (1317). *Kamus-ı Türki*. Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Topaloğlu, N. (2018). *Türk Lügatı'nda "P" İle Başlayan Kelimeler Ve İlgili Şiir Örnekleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uca, A. (2001). Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lehçelerinin Birliği Hakkındaki Düşünceleri. *A. U. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 281-285.
- Uzun, F. (1964). *Bütün Eşref*. İstanbul: Tan Gazetesi Ve Matbaası.
- Yenikale, A. (2011). *Sünbül-Zade Vehbi*. Ankara: Öncü Kitabevi.
- Yıldıztaş, A. (2012). *Türk Lügatı'nda Elif İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

بولدی بجز دلده مهر گدن عطایی نظمی زین
 عادت مشهوردر اولدینی در پرور گونش
 عطایی

دَرَه — [durré] - لاسم - ابری دانه‌لی اینجی؛ تصوف -
 دَرَّةُ الْبَيْضَاءِ - عقل آتول .

گل دستار شرف دَرَّةُ پا کیزه صدف
 رسم پیرای سلف فخر کرام دولت
 منیف

جمی : دَرَات - [durrāt]

درر - [durér] - دَرَكْ جمی .

گورینور رشته گفتار درر بارگده
 گنج معنیده اولان گوهر فیض الهام
 جوری

قصه اینسه خصوصاً که گهر سنج خیالم
 برنکنه‌سی شرح کتاب درر ایلر
 نفی

درّی - [durri] - قیاسی - پارلاق ، منور ، رخشان .

کوکب درّی

- کاتنها کوکب درّی .

کلام حق

جمی : دراری - [ده]

چکردم تار زلف زهره‌ی زهرای گردونه
اگر دزسم در شهوار نظم‌ریسیان اوزره
نقی

صدف صنع لآسیده عیان
در شهوار ایدی بردانه همان
خفای - حلیه

در شهوار مضامین ایله ملو سینهم
دل برجوش و خروشم سردریای سخن
سنبزاده‌ومی

تاج فلک زواهر آلماسی طویلاش
هر کوکب مشمشی بردر شاهوار
کال‌زاده‌اکرم‌ک

قطره ایکن اولدی در شاهوار
زینت تاج شهاز روزگار
کلتفی

در منظوم ، در نظم - دیزلیش اینجی .
بته بو نظم بلند ایله ندیم امیندک
زیور سلاک املدر در منظوم گبی
نغم

سلاک معناده نه‌خوش در نظم
ایتماش مثالی کیمسه تنظیم
مخف‌ومی

در مکتون - محفوظ و پارلاق اینجی .
اویله تقریرکه هر برسوزی در مکتون
اویله برنسخه‌که هر سطر ای هرابای فسون
ضیایاشا - ظفر تانه

توآن در مکتون یکداننه
که پیرایه سلطنت خانه
سعدی

خیال خرده فکر ایت وصف دنداندنه دلدارک
لالی تا که نظمک اوله در و گوهر مکتون
لالی

ضرب مثل : سوله‌مهز سوله‌مهز آما در مکتون سوله‌ر .
در شهدانه - ابری دانه‌لی اینجی .

بیم اول‌نادره غواص که اولسه نه‌قدر
بجر آندیشه عمیق در معنی کیماب
طالرم قهرینه برده‌مه هم ایدرم
ساحلن بردر شهدانه و شهوار و خوشاب
نقی

در عدن : عدن ده کیربندن چقان اینجی .
مدت بسیار می‌باید کشیدن انتظار
تا که در جوف صدف باران شود در عدن
ساقی

لؤلؤمی بوخسه در عدن در دیدم ، دیدی :
ايسم فضولی آشک روا تکدرر سنک
فضولی

در بکتا - توصیفی - اشی اولمایان اینجی .
اول گوهر بکتا که بولنر آکا همتا
گلگنز صدف گونه بر اویله در بکتا

در یکدانه - ابری دانه‌لی اینجی .
گویا گوش فلکده بردر یکدانه‌در
کیم جهان یوزی جالیته وبرر زیور گونش
عطای

در بایم - توصیفی - صدفده تک اولارق جیقان ابری اینجی ؛
مجازاً - جناب واضح دین .

اوگو هرست گو صدفش در میان میاش
در بایم را هم کس مشتری بود
سعدی

دوشیدی سایه ابر عنابی بجره
جهان نه‌بدره ناز ایدردی در بایم
نقی

اولدی بازار جهان رونق بردر بایم
که دکل ایکی جهان حاصلی اول دره بها
فضولی

در صدف‌نشین - صدفیندن جیقماش اینجی .
بردر صدف نشین ایدم بن
بروجه ایله کناره دوشدم
دجای‌زاده‌اکرم

در سیراب - مجازاً - ابری اینجی دانه‌سی .
رشته‌در جسم‌که دور چرخ و برمش تابگا
مردم چشم دیزهردر در سیراب آکا
فضولی

در ناب - توصیفی - پارلاق و بیاض اینجی .
استدم اول شوقله غنواص بحر فکر اولوب
زیور سمع قبول اولماغه لایق در ناب
نقی

چو جوق او وضع بنیانه‌سیله بردر ناب
قادرین احوال خرابیله بر شکسته صدف
توفیق فکرت

عرض ایلدیکه عاشق اعل مذاب چشینی
آج حقه دهانک سن در ناب گوستر
نقاطی

در یگانه - امثالی اولمایان اینجی .
مجنون دیدی ای در یگانه
مجنونه بیلیره‌سنگ نشانه ؟
فضولی - مجنون ولی

در پاش : در فشان ؛ در پرور . . .

بیم قهرک جان‌ومال خصمه برق‌خانه سوز
لطف طبعک لاله‌زار ملاکه ابر در فشان
فضولی

رشحه جودی ایله ابر بهاری در پاش
نکته خانی ایله باد صبا غایبه‌سا
نقی

در، در — [durr, dur] - عربی - اسم - اینجی، سروارید.

با کوزه کلام که در بحر خیالم
آویزه گوش دل یاران صفادر
نغمی

دردانه - اینجی دانه سی .
دردناسته - توصیفی - دله بنه، ش اینجی ؛ مجازاً - باکر .

شبهه سز با کره در مستحسن
دردناسته در آلیت احسن
سنگزاده وهی

دکله جوهر گمی بیل قدرینی ایتمه ضایع
گوشوار اولسه سزا بویه دردناسته
تغفوهی

درگراغابه - توصیفی - قیمتدار ابری اینجی .

غواص اگر آندیشه کند کام نهنک
هرگز نکند در گراغابه بچنک
سعدی

قدومی پادشاه طله سرمایه بهجت
وجودی افسر اقباله بردر گراغابه
نغمی

درنمین - باقنکز - درگراغابه

طیلم اول دریای معنی درکیم ایتمش قهرینی
فیض نیسان آزل برگوهر ودرنمین
اسکداولی-حق بیک

خاکدن هرزده ناییدکله برجسم لطیف
آبدن هرقطره توفیقکله بردر نمین
نضول

مسکنندن بولدی اول درنمین
بونجه قدروقیعی ای پاکدین
کلیشی

در نغید - دیزی اینجی .

دیزیلور جوهر دندانکی ایندیکه خیال
دیدهدن سوزن مژگانمه بیگ در نغید
کافه پاشا

خوشاب - ابی اینجی .

شهواری دینور پادشاه لایق اولانه
لذتلاو صوخوشاب ابو اینجودر ، خوشاب
مغفوهی

در شاهوار ، در شهوار - ابری دانهلی اینجی .

اگر قبول نکردهم عطات معذورم
چوپیش رای تو این نکنه آشکار شود
کدأبر قطره بدریا آزان فرستد باز
که بوقت دگر در شاهوار شود

ظهیرالدین قادیانی

Cf. anglais - *dad* = père; bulgare- *dédo* = grand-père; grec- *tétra* = id; japonais- *tsitsi* = père; russe - *téta* = papa, et *died* = grand-père; arabe - جد = id; dont la féminin جدّه , a donné naissance aux termes malgaches- *dady* = aïeul ou aïeule, et *daday*-père. L'arménien- *muun* = père, ou aïeule, ou également un mot emprunté.

پدرستانی کراسته جیان

- برطرینده قذملی اولان درویش ؛
ضرب مثل : بوشتک سوکی دده ؛ روسینک سوکی ایه !
- مولویلز زیدینه شیخ بوست نشین اولان ذات .
دداگان - دده نیک فارسی قاعده سی اوزره جمی .

دده نیک پلینده دودوک
زده بر معنای دبدوک !
جیدنامه لور

دده نیک پلینه صوقونجه دودوک
اوگا برولینک آبدنر دبدوک
دیگر معما

مرشده وار ، مرشده وار مرشده
آندن اولور درده درمان ای دده
؟

کندیسی محاج همت برده
قنده قالدی غیری به امداد ایده !
؟

جاسوس ، یا که هیچ ویاخود عه زده
یاسورت صلاحده قلاش برده
یا جابلوس ، یا علم آفرانز عربده
نائلر اینته رتبه ، احسانه ، مننده
تقرین بوخاله باعث اولان بدگهرلره
لعنت ، هزار لعنت اویدادگرلره !
رجائی زاده کرم

دده چوش - مرتب اسم - برقوش آدی .

- دیکن سرچه سی وچالی قوشی دینکاری قوشدر ، که حالا
دده چوش دبرلر . [ترجمه برهان قاطع]

دده ، دده — [dédé] - چانغانای - اسم - بابانک بابایی ، جد ؛
آنانک آرکک قارداشی ، دایی ؛ اختیار ، من ، یاشلی .

دده ، دده — [dédé] - آذری - اسم - بابا ، پدر .

ضرب مثل : ددهم مگا کور دیدی ، هرگانی وور دیدی .

دیدي : رحم ایله سن معنی دوگمه
مرحوم اولوب ددهم اوننی سوگمه
محمدیقر زاده

<p>طمانك آره سندن چبقار نوراطيف دخی آتوارك ايجنده بارادر ظل كنييف شناسی</p>	<p>تداخل - [tédākhoul] - مشاركت ، تفاعل - بربرسه گيرمك ، گيريشمك ، ايكي شيدن بری ديگرينه داخل اولوق گيريه و سوگرابه قالي ، تأخر ايتك ، بو معناده ا كثر يا معاش و ديون حقيبنده قوللايدير . تداخل ايتك ؛ تداخله يئتمك ...</p>
<p>چاغانای - تاقی ، آتی ، داخی قازان - تاغی ، آتی ، طاغی آذری - داخی ، دخی اوبور - تاغی ، تاقی</p>	<p>متداخل [mutédākhl] - [mutédākhl] - فاعل ، تفاعل - بر برسه گيردن ، تداخل ايدن ؛ طولانوب بيريكن ، تأديهی تأخر ايدن .</p>
<p>باقكز - ده باقكز - دها بودخی ؛ اودخی ؛ و دخی و دخی معلوم اولاكه ...</p>	<p>ديون متداخله ؛ معاشات متداخله ؛ تقاسيط متداخله ... نبض متداخل - طبابت - ضربانی خفيف بر صورتده محسوس اولان نبض .</p>
<p>بعضاً شعره ضرورت وزن ايجون [داخی] شكليده قوللاييدمدر . داها [سکی زمانلرده [دخی] طرزبنده يازيليردی .</p>	<p>رهمه --- [dakhmé] - فارسی - اسم - قبه ؛ اولودقن ايديلن كئيد ؛ لحد ، قبر . فاغ دخه كنجينه نور علت عايشه نفس ظهور ناي</p>
<p>برداخی عجم تخنه ايتردی تترل چارو بکش اولسه بدی اگر باينه بايك تدم</p>	<p>أی دخه مرصوص خواطر ، اولو معبد أی غره ستونلرکه برر دیو مقید توقد ائمرت</p>
<p>قنقی آفت قنقی در اول دخی ايشت ايمدی ايديم علمين اوق عاشقيشه</p>	<p>يكي دخه اژبهير او ساختند همه فرش ديادر ائداختند فردوسی</p>
<p>رخی --- [dakhî] - آذری - باقكز - داخی اولدی بودخی آنتكله معناد نه دايه نه آنه ایلدی یاد فضول - مجنون و لیلی</p>	<p>اگر بدخه زابلستانيان بمنل کسی وخنجر وشمعير او کشد بمنال بگرد جسم نگرند روز حشر اژيم روان سام و نریمان و روح رسم زال وحشی</p>
<p>رخی --- [dakhî] - قازان - باقكز - تاغی</p>	<p>فاغ دخه درسته غيب مطلق خاتم شاه رسالت شه اقليم رشاد تاي - نمت</p>
<p>رد --- [déd] - فارسی - اسم - آرسلان ، قايلان ، پارس و آمثالی بيرتجي حيواناتر ، حيوانات مفرسه ، سبع . همچان کریم آدم دیوودد در جزایر در رميدند از حسد جلال الدين روی</p>	<p>رهمه --- [dakhmé] - آذری - فارسی (۹) - اسم - کوی اوی ، قوله .</p>
<p>ضدی : دام ردك --- [dédéq] - چاغانای - اسم - جاريه . باقكز - دادك ، دداك</p>	<p>انسان اولانك چاه و جلالی گرك اولسون انسان اولانك دولتی مالی گرك اولسون همت دهرم اپولری عالی گرك اولسون آلجاق اوفاجق دخه گئی سامانی سانبرسان ! آماخ كئی ! انسانانی آسانی سانبرسان ؟ سار</p>
<p>- اوزین بیر آوگا قول ديب قاچقان ددك دور ، بلکه ددك دین یوز قانلا كرك ... - بولازینك زبون ایرانلاری ، بوك تارتار ایشاك لاری و عاجز قلنبان لاری قول لاری بلکه ددك لاری ... تولی - محبوب القلوب</p>	<p>دخه لرده بايقچيلار اويائش بیر پارای جوق گيجكوب بو بائش تله سیکلی گيد برلر نور آماغه گون چيشماش گولدن بالیق دوغماغه عباس محبت - نيکيندن ترجمه</p>
<p>رده ، دهره --- [dédé] - غرب - اسم - بابانك باباسينك باباسی ، جد ؛ آنانك ويا بابانك باباسی ؛ ضرب ، تل ؛ دهدهسی قوروق عيش ، طورونينك ديشی قلماشمش ! ۹۰</p>	<p>رخی --- [dakhî] - غرب - حرف عطف [و] ؛ هم ؛ داها .</p>

دخترزن - اوگي قېزم -
دختران - دخترک چي .
دختران نعلش - ياککز - بنات نعلش

دضل — [dakh] - عربيجه - ايم - قارشيما ، آرايه گيرمه ، مداخله ؛
مجازاً - لوم ، تعقب ، تعريض ، اعتراض ؛
ضرب مثل : دخل ايدهن ديمزه باري مسلمان اولسا !
جناب شيبه تعريض ايليوب زندان نه خوش دبرلر :
بزه کافر دين بي دين باري مسلمان اوله !
يکيشورل عوي

برکافر ايليش آن زمار زلفه بند
آرپاب عشقه دخل ايديجي مسلمان ايکن
اهت ملا

او لطافتی وار اشعار صفا بخشیده
که کدر ویره آکا دخل حسود خودکام
عشق آکدجه بيوک سويلر ايدم
دخی آربابه دخل ايلر ايدم
قائل - دفتر عشق

دخل ايدهن ده سوزمه باري براسناد اولسه
سويلدجه بي معقولله قيله ايزام
تعی

- ايراد ، گلير ، واردات .
پومنده آذرى تورکجه سينده قوللايلير .
- هر تکته بي برنده درج و هر دخلي حملنده خرج ايتدکلري ...
مشقات - فريدون
چي : ادخال ؛ جمع الجي : ادخالات

مدخول — [médkhoūl] مشتق - دخل ايديش ؛ تعريض
ايديش ، دوچار اعتراض اولش ؛ لوم و تعييب ايله ديه دوشمش .
دخول [dukhoŋ] - لازم - ايچينه گيرمک ، حلول ايتک ،
داخل اولق .
ضدی : خروج

کشانه دخول ايلدم ابتدا
ايديوب پاسبان فلک برندا
هت ملا

داخل - [خی] اسم - ايچ ، ايچري ؛ ضدی : خارج
داخل وخارج ؛ داخلينده ، داخليندن ؛ داخلاه ک ، داخلينده ک ؛
داخل باده ؛ داخل قلعه ؛ داخل سور ؛ داخل بطن ؛
داخل جمعيت ...
- ايچري گيريجي و گيرهن ؛
بريره داخل اولق ؛ جامعه داخل اولق ؛ حساب داخل اولق ؛
داخل ايتک ...

طفل اُچمد گئي تاريخ رکيکن ايدم
ياک حساب ايتسه ينه داخل معنای سخن
ستيزاده وهي

- ايچري گيريش و ايچريده اولان .
داخلاً - [خی] - جهت - ايچدن ، ايچ طرفدن . ضدی :
خارجاً
داخلی [داخليه] - قیاسی - داخله منسوب و منعلق .
ضدی : خارجی
صنایع داخليه ؛ اُمتة داخليه ؛ تقسيات داخليه ؛ معاملات
داخليه ؛ وکالت [امور] داخليه ...

تصريح و نباتات :
تمو وياتمو داخل ؛ شفاف داخل ؛ لفاء داخل ...
داخله - [خی] - اسم - بر شيتک ايچ بوزي ؛ مجازاً -
درون ، ضمير ، وجدان .
إدخال - متعدی ، افعال - گيرديرمک ، سوقق ؛
ضدی : إخراج
- اِدخال بي خيالات شاعرانه دن عالم بحث و مناظره به اِدخال ايلديلر ..
ناملق کال - محبت مهتالسي

- صرف - برلفظک اولينه برحرف گتيرمک .
ادخالات - برمدلکته خارجدن گتيريلن هر دور اولوشيا و محمولات .
ضدی : اُخراجات
- غريزيات - جهازهضم واسطه سيله اِدخال ايديلن ماده لر ،
مأکولات .

إدخال - لازم ، افعال - گيرمک ، دخول ايتک ، داخل اولق .
مدخل - [مه ، ه] - لازم - داخل اولق ، ايچري گيرمک ؛
قاريشق ، مداخله ايتک ، تعريض ايتک ؛
مدخدار ، ذي مدخل - صفت - اينده دخل و ايشترا ک اولان .
- دخول ايديله چک و گيريله چک بر ؛ قاني ؛
ضدی : مخرج
- برعلم و فتک مباديسيني تشکيل ايدهن مقدمات و مباحث ايتدائييه .
چي : مدخال - [مه ، ه] [خی]

مدخل - [mudkhal] - مفعول ، افعال - اِدخال اولونمش ،
سوقولمش ، گيرديريلش .
مداخله - [mudākhalé] - مشارکت ، مفاعله - بر ايشه
قاريشق ، آل سوقق ؛ آرايه گيرمک ؛ علاقه داردولن لر طرفيندن
برطلب و دعوت وقوع بولاديني حالده ، دوچار اِنقطاع اولان
مذاکراته و يا اولجه منعقد بر ايشتلافه ديگر بردولنک قاريشماسي .
چي : مداخلات

دخيل - [ده] - اسم - باشقا بردن گلوب برينک حياهه - يينه
اِلتجا ايدهن ؛
دخيل دوشمک ؛ دخيل اولق ...
دخيلک ! - سکا دخالت و اِلتجا ايدهرم !

دخيل درگه لطف و سروتک اولدم
آمان آمان آيا سرور ستوده شعار
شياپانا - نعت

- عروض - قافية مؤسسه ده تأسيس ايله روي آراسينده ک
حرف .
دخال - [ده] - موله اتدن - دخيل دوشمک ، سيفينشق ،
اِلتجا ايتک .

دڙانه — [doukhān] - عربچه - اسم - توتون، دومان، دود؛
 باپراقلری قییلوب ایجیلان اوت؛ برسوره قرآنیه‌ک آدی :
 سورة دخان
 - فارقب یوم نأی السبأ بدخان مبین .
 کلام حق

شمه‌سی گل دودیدر گویا دخان لاله‌سی
 آیله‌دی بزم صفا آفرای بر گلزار شمع
 ویشی

بوآجیلرله چشم نجوم اولسون آشکبار
 آفاق طوتسون آتش دلدن چیقان دخان
 ناق

وقت ایساکده‌کی بجره‌ عنبردن
 خوشدر آلفته‌یه لفظارده برلوله دخان
 ثابت - دمشایه

جی: اُدخنه - [خی]

إدخان - لازم ، افعال - دومان چیقق ، توتک .
 تدخین - [ته] منعمدی ، تفعل - دومان چیقاردیق و ویرمک ؛
 دوماهله توتسوله‌ک ؛ طبابت - خسته اولان برعضوی تداوی
 ویا بر برك هواسینی تصفیه مقصدیه دومان ورمه ، توتسوله‌مه .
 داخنه - [خی] - اسم - دومان چیقان بر ، باجا .

جی: دواخن

مدخن - [mudkhin] - فاعل ، افعال - مدخن
 [mudakhhkin] - فاعل ، تفعل - دومان ویرهن .
 مدخنه - [می، خه] - اسم - ایچینده توتسو ویرلن قاب .

دڙهت ، دڙهتر — [doukht, doukhtér] - فارسی - اسم - فیزه
 باکر ، دوشیزه .

دخترز ، دختر تازک - اضافی - اوزوم و اصباقیزی - مجازاً -
 شراب ، بنت‌الغیب .

نیجه دمدر صیادن بر اُثریق
 آنکچون کوی دلبردن خیر یوق
 صفا مخخانه‌سندن دخترز
 طلودر آتی اما بر چکر یوق
 لوسی

بی سروسامان ایدرسن نیجه سام ورسندی
 دخترز سن ولی عقل آلمده مرده‌سن
 نهی

برده‌دار دخترز دایه‌بنت‌الغیب
 محرم سلطان می مطبوع اُبنای کرام
 نشونی

دخترزله ایدوب دفع مخار
 سودیگی میوه ایدی روی نگار
 سلبازده وهی - شوق اکتیز

جمال دخترز نور چشم ماست مگر
 که درنقاب زجایی وپرده غیبست

حافظ

دتره‌ک چیچگی - بابانی براوت .
 دترمه ، تترمه ، تترمه - سارصیلما ، ایتماش ، لرزه ،
 ایصینا ؛ مجازاً - قورقا ، خوف ، هراس .
 دتره‌شمه ، تتره‌شمه ، تتره‌شمه - باقکیز - دترمه

دثار — [dithār] - عربچه - اسم - جینه قافان و عبا
 و اُمتالی اوسته گیلین شیلر ؛ یاناق اورتوسی . کنایه اولارق
 فارسینک [پیرایه] معناسینده قولانیلیر :

مرحمت دثار ؛ مکارم دثار ؛ مرصوت دثار ؛ عاطفت دثار ...

دجا ، دجی — [dudjā] - عربچه - اسم - قاراکنی ، ظلمت .

بلغ‌اللی بکماله
 کشف‌الدجا بجماله
 حسنت جمیع خصاله
 صلوا علیه و آله
 سعدی

- طلعت دلجوی دجا فرسای شرح مطالع‌الانوار ...
 ترجمه برهان قانع

دجاج ، دجاجه — [dédjadj, dédjadjé] - عربچه - اسم -
 طاووق و خوروز جنسی .

الدجاجه - صورالبروج شهاب‌الدن برجه‌ کویکبه .

دجاجه هندیه - هند طاووقی ، هندی .

- مکاره غضبی مستولی اولوب دجاجه هندیه گئی قراروب ...
 نعیمیا - تاریخ

دجاجیه [طاقه ویا قبیله] - اسم - تاریخ طبیعی - هندی ،
 قاز ، طاووق و اُمتالی کومس حیوانلری صنعی .

دجال — [dédjjāl] - عربچه - صفت ؛ اسم - لغت - چوق

بالان سوله‌بر ، کذاب ، آخر زمانده جیجایی خیر ویرلن
 بر بالانچی که ، اُشراط ساعتدن یمنی قیامت علامتلریندن
 صابیلیر و لقب‌المسیح الکذاب اُلتنی بظهر فی آخرالزمان .
 [اقرب‌الموارد]

- بکون فی آخرالزمان اُلدجالون !
 کلام شاعر

چنک عدم ، اُرغنونمی سین ، چال
 آغلات بی ، ای فقیر دجال !
 عبدالحق‌حلمدیک - ایلخان

شیوه‌ کردارینه نسبتله محضا خیر اولور
 شر و شور دیو ملون فتنه دجال ضال
 یکیشری‌عونی

گاه مهدی چیقررکه دجال
 یقنور دبر بوجهانی فی‌الحال
 سفینزاده‌وهی

دهری تخریب ایلدی باجوج و ما جوج زمان
 خلقک ایلدی بنه مهدی ایله دجالده
 ممدوح یاشا

نمده آغلايهرق يازدينم بوشمر سياه
لبنده قارمهك خنده لاله تيره بهك ؛
نهلر ، نه گريه لر اولمشدر اوليله تيره بهرك
دوداقلرنده نشاط وسعادتك ، اوبواه !
تولوق فكرت

ترل ترل تيره مك - باقكز - ترل ترل
بر گوك تيره مك - دهشت و فلاكت عظيمه دن كناه .
اوزرينه تيره مك - مجازاً - شدله سومك ؛ اظهار مرحمت
ورقت ايتك .

Cf. grec- ταραζίζω = trembler, grelotter;
allemand- zittern- id.; anglais- to shudder= id.;
arménien- թրթրախիւմ = vibrer, et սարսուս =
trembler, grelotter.

بدروس افندي كرامته جان

دتره مك ، تتره مك، تيره مك - معدى - صارسوب اوبناغنى ،
لرزه دار ايتك ، اهتراز ايتديرمك ؛ مجازاً - قورقونغنى ، ترهيب
و تهديد ايتك .

ظلماً حكومت ايمسه احدات غائله
سرحته ظلمى آشفه بول بولسه فائله
آماده مجرته نيجه بيكلرجه غائله
تتره سونى قاي بو دهشتلى هائله ؟

نفرين بوگا مسيت اولان بد گهرلره
لعت ، هزار لعنت او بيداد گرلره ا
دجاني زاده اكرم

تيره درسين بنه دنيايى ، امين اول ، تير تير
هله سن شرقه او ايمانده بش اون كيسه گيتير
محمد ماسف بك

دتره شك ، تيره شمك - لازم - صوتوقدن ويا قورقودن
تيره مك ؛ مجازاً - قورقق ، دوچار خوف وهراس اولقى .
دترهك ، تيرهك - آللى تيره بن آدم ، پيرنوت ، تيره بوب
ساللانن شيلر ، لرزه دار ، حلزونى تل اوزرينه طاقبلان دال
ويا جيجك .

وقتاكه صباحه قارشى ناسگاه
بر زوروق اينجده بر تك انسان
حسرتله چكوب بر آنتين آه
تترك سس ايله اولور غزلجون ...
دجاني زاده اكرم

بوزى صولنون ، دوداقلرى تترك
بورلى قيب قيرمزى ، گوزى بي فر ،
جبهه سنده برودت مقبره
بر بهجيت نظرله سوزر
بتون اشيايى سچمه دن گوره رك !
كامل زاده اكرم بك

- ويا خصوص پيران خميده قدآن تترك آللى بر افرشته جانب
آسان ... اولدى .

يوسف كامل پاشا - ترجمه تلماق

جسم هاكك ديديلر هم تر ايمش هم برآق
دپدن طرفه دهك گل گي بلور گي
نديم

تپدن طرفه غه قادر دوناغنى - مجازاً آزارلامق ، تويخ ايتك ،
ايلر طونار برنى بيراقماق .
تپه كوز - ايكي گوزى بيشك - سوه تشكل دولايسيه ،
ذوالمينين مشملين .

تپهك - [جى] - [سى] - اوفاق تپه ، بوككجه بر .
تپهك - [لى] اسم - سوس قبيلندن باشه طاقبلان شيلر ؛
قاووغك تپه سينه قونولان سوس ؛ قوشلرده ايديك ، طاراق
و تاج .

دپه لك ، تپه لك - معدى - دپه و باش آشانى ايدوب
اولدرمك ؛ قهر و هلاك ايتك ؛ شدله دوكدك .
تپه آشانى گيتيرمك - باش آشانى بره وورمق .
تپه لك - معدى - اولدورتك ؛ دوكدورمك .

تپلى - قيايى - دپه و تپه سى اولان ؛ باشينده ايكي و تاجى
اولان قوش و طاووق .

تپه لمه - اسم - دپه گي تومسك و طوب اولان شى ؛
ا طرفيندن طاشوب دوكون ييغين ، مالمال .
تپه لمه ييغق - باقكز - طوروق ؛ طوروقلامق

وير - [dépe] آذرى - اسم - تپه .

دتره مك - [ditrémég] آذرى - باقكز - تيره مك .
دترهك ، دترمه

دتره مك ، تتره مك ، تيره مك - [titrémég] - غرب - لازم
ارجماسى حركتله صارصيلمق ، ارتماش ايتك ؛ صوتوقدن ،
قورقودن و نغرتدن لرزه ناك اولقى .

نردن گلبور ، غموم بيلمم
نردن قيبور هجوم بيلمم
آناز غضب گوروب سياه
دترر طورور آلرم دطاهه
عبدالمحق حامد بك - مقبر

..... شيدى سز بوتئالى ؛
بولوح مامى هر دولو دهشتيله آلك ،
شوعترم وطنك بركار باردينه ؛
بوتون اونظره جانشكافى برده قايين
رداي برف ايله اورتاكه تيره سينده يه
- اينجده صافليرق سوزش فلاكتنى -
يايانچى گوزلره گوسترهمه سين سقالتى ...
تولوق فكرت

ايدر تدوير عالم برمكينك قوه غمى
جهال تيره ر ثبات پاى ارباب متانندن
تلمق كمال

دېمك — [dépmeq] - آذرى - باقكز - تېيك

دېمك ، دېيك
دېمك ، دېرمك - لازم - قىيلداق ، دېرمك .
دېرشك - دېرمك - باقكز - دېمك
دېرندېرمك ؛ دېمك - متمدنى - دېرمك ؛ دېرندېرمك ، دېرندېرمك .
آثار مروّت ابله اظهار
بر دېرن اگر مروتنك وار
فضولى - مجنونوللى
گل نازه ابدى وسېزه نوخېز
دېرندېكجھ نسيم گل ريز
فضولى - مجنونوللى

دېنگو — [dépingu] - چاغاتاي - باقكز - تېنگو

دېمك ، تېم — [dépé , tépé] - غرب - ايم - طوب و تومك بر ،
باش ، اوج ، اوقاق داغ ، تل ، پسته ، بعض قوشلر ك
وطاوقلر ك باشلر ينده اولان ابيك و طاراق و تاج ،
باقكز - طوروق

Cf. mongol - *dobo* = colline ; t orl دوباق et دابان = id.; ossète - *tsoub* = pic (de montagne); latin - *teba* = colline; égyptien - *teb* = tête; géor - *gien* - *thauoi* = id.; siamois - *twa* = id.; *ka tuwi* = id. Comparez encore, sanscrit - *stūpa* = monceau, tertre, tumulus; grec - *τύμβος* = id.; latin - *tumba* = tombeau, et bulgare, *tumba* = monticule, mame - lon; hongrois - *domb* = id.; allemand - *topp*, anglais - *top* et *tip* = sommet, cime; copte - *tpé* = élevé (et *rtépé* = action d'élever.) Pali - *tūpa* = sorte de tour ou de mausolée, de forme pointue, élevée en l'honneur de bouddhistes éminents, et appelée ordinairement *tope*.

On pourrait également rapprocher de تېمك le grec - *λόφος* = colline. On sait que (l) et (t) ou (d) permutent souvent d'un idiome à l'autre.

بدوس آندى كراسته جيان
باش تېسى ، داغ تېسى ، تېه كېكى ...
- بوگسك و بوگسكده اولان :
تېه جاي ، آفاج تېسى ، تېه و تېه-سېه چېمق ...
تېه-سېنه وورمق - باشېنه وورمق .
تېه-سېدن باقى - مجازاً - بوي آتق ، بويلاق ، اوزامق .
تېه آتق - مجازاً حاتله توك ، قېزق .
قان تېه به صيچرامق - باقكز - تېه آتق
دره تېه - دوز و يوقوش هرير .
دره دن تېه دن - شورادن بورادن ، ايلدرى گېرى هر طرفدن .
تېه دن طيرناغه - باشدن آياغه ، سرتاپا .

ضرب مثلر :

- تېدك كېچه ، سيوريلندك كلاه .
- تېه تېه قوللاك .
خورا دېمك - باقكز - خورا
دېه ، تېه - [ده ؛ ته] ؛ دېيك ، تېيك - [ده ؛ ته] -
حيوانك آرد آياغېله وورماسى ، چيغه ، دېش .
آندگامى باش باشى ايلر طوشقندن شكست
گناه ايدر بر تېه اورمنله آياق باشى هلاك
سرورى - هوليات
دېه وورمق و آتق - چيغه وورمق و آتق .
دېهلهمك - دېه ابله وورمق .

دېمك ، دېيشمك ؛ تېنمك ، تېشمك - [ته] - حيوانلر
برېرنه دېه ابله وورمق ؛ آياق ابله يره وورمق ؛ مجازاً - مناوزه
و مجادله ايتك ؛ تېيچ اولق ، صبر سزلاق .
تېر تېنمك - حدندن و هيچاندن آياق ابله يره وورمق .
دېمك ، تېنمك ، تېنمك - حدندن صيچرامق ؛ قېزدمق ،
هيچانه كتمك .
دېنمه ، تېنمه - حدندن و هيچاندن آياق ابله يره وورما ؛
هيچان ، تېيچ .
دېرمك ، تېرمك ، دېرشك - برندن اويناق ، قىيلداق ،
حركت گلك ، قىيىردامق ؛ چالامق ، زورلامق ، اوغراشمق ؛
آتلىق ، تهاك و تهاجم ايتك .
دېرمك ، تېرمك - باقكز - دېرمك

آج گوزىكى عبرتله باق بردر قوبقن ايراق
دېرمن اولور دل طوداق وصل لقا خلوتددر
تيازى

- كفتار بورىدكده مردانه دېرمك ، اميددر كه بوتدېرلى
راست گلميه ديو نصح و تحريص ايلدى ...
نعيما - تارخ

سونكى دېرمك سېن ! - برينده راحت اونورسون !
دېمك كتابه .

دېرمك ، دېرندېرمك ، دېرندېرمك - برندن اويناق ،
قىيلداق ، حركت گتمك ، صارصق ، سالامق ، تېر تېز
ايتك ؛ تېيچ و تحريك ايتك .

برندن دره دن بن مبتلاي شوق غالبدر
هوا در گزدرن يردن يره ابر گرايبارى
فضولى

زلف دلبارى آكوب در دېرندېرمك
ينه دېوانه دله سلسله جېبان اولدم
صبر و شاكس

درد ايچره مضاعف اولدى دردى
دېرندى عنان رهنوردى
فضولى - مجنونوللى

دېرنت لبوسكى جوشه گتور حوض كوثرى
عنبر صچوكى چوز بوجھانى معطر ايت
زېنباخون

- تیل باشیم غه چایی سبب دورکیم باشیمدا دبولغه بورکی ابدی
بیرتاری کیسیلمادی ...
بیر نامه

دبوی — غرب - فرانسزجه : *dépôt* محرفی - اسم - ائمه و اشیاء
قونولان بر ، آنبار .

دب — [débé] - غرب - عربجه : دبّه - باغ قاب - اسم - دبی
یوارلاق قاب ؛ باغ و بال چوملگی .
دبه له تمک - آرقا اوستی یاتوب قالمق ایچون ابکی طرفه دونوب
چابلامق ؛ دوگونک ، کندی شورابه بورابه آتمق و چارهتی .

دب — [débé] - چاغانای - عربجه : دبّه - اسم - باروت قوطوسی ،
باروتلی .

باغ دبهسی - باغ قونولان قاب .

دبیر — [débîr] - فارسی - اسم - منشی ، کاتب ، محرر ، مدبّر
امور دولت ، مستشار سلطنت .

دبیر فلک ؛ دبیر آسمان ؛ دبیر چرخ - عطارد سیارهسی .
قام قلیچ اولوب عقلک دبیر و جلالدی
بری اشارت ایدرسه بری ایدر تدبیر
شناسی

فخر ایدلن قوت طبع بلندمله زمین
لوحه بوبله نقش ایدر وصفم دبیر آسمان
شیاشا

دست اورمش ابدی کالک شهابه دبیر چرخ
طغرا نویس حکم خداوند ائس وجان
باق

دبیرستان - اسم - منشی و کاتب لک بولونقلری دائره .

دبقر — [déprou] - چاغانای - اسم - بر دنک درکه طغانه بت
اوشدوگی وقت آنوگله علاج ایدر لر . [اللغات الثوابیه]

دبمک ، تیک — [dépmeq , tépméq] - غرب - متعدی -
حیوان آرد آباغیله وورمق ، چیفته آتمق ؛ آقافله وورمق ،
تکه له مک ؛ گیری آتمق ؛

همرده تا اولدیغیز موقعه گوندرمشکن ؛
تیدیگیز کندی گلن نعمتی سرسملکدن !
محمد طائف به

- خسته لاق بکیدن باش گوسته رمک ، نکس اتمک ؛ توفک و طوب
آنیله بی زمان گیری وورمق .

Cf. Arménien- *ḥnuyt* = dauber; sanscrit-
tup, *tôpâmi* = id., grec- *τύπτω* = frapper, dau-
ber; anglais- *to dab*, et anglo-saxon- *dubban* =
id.

دبوس ائدی تراسته چیان

شاهد حال دگلمی باری
آنلرک ظاهر اولان ایداری
سبزه ادهومی

سکره ایدار ابله بی مال و متال
اوله پیمانده راه اقبال

سبزه ادهومی - شوقانتیز

گیندی باشکدن گوئل اول سروقدک - ایسه
آغلاکیم ایداره تبدیل اولدی ائبالک سنک
فضول

ایستبار - [تی] - متعدی ، استفعال - آرقا چورمک ،
پوز دوندرمک .

مدبّر — [mutédébîr] - فاعل ، تفعّل - تدبیر ایدن .
مدبّر — [mudbîr] - فاعل ، افعال - ایداره دوشمش ،
بدبخت ، طالعسز ، دوشگون .

الدبران - [ده ، به] - اسم - لغت - آتی ؛ تور برچینک
طوب ییلدیزی .

دبستانه — [débistân] - فارسی - اسم - مکتب ، مدرسه .

دبغ ، دباغ — عربجه - ده ری بی بو، و شادوب باشلیغینی وقوقوسی
گیده رمک .

دباغت — [dibâgat] - اسم - ده ری بی حاضرلامق .

صنعت دباغت

دباغ - [ده] - اسم - دباغت ایدن صنعتکار .
لسان خلفده تحریفاً [طابق] تلفظ ایدیلیر .

کشفگرک باکجه بناندر دهم سن عینیا
بر آغز حقیقی مضمون سکا ایلایغ ایدوب
اقترا اولسیدی مقصودم دیزدم کشفگر
ایت بو قنه طالع بردم بن سنی دباغ ایدوب !
سرودی - هولیات

ضرب مثل : دباغ سهودگی ده ری بی بردن بره وورر .

مدبوغ - [médbouğ] - مشتق - دباغت ایدیلش .

دبوه — [dibk] - عربجه - اسم - چویان بوسکولی دینلن اوتک
ایغ قابوغیندن چیقاریلان و قوش طوغق ایچون اوکجه ایلان
پایشقان ماده .

دبور — [dédouir] - عربجه - اسم - بابلی روزگاری ؛ تصوف -

سولة داعية هوى النفس و استیلاؤها .

تحکم ایلر ایسه اتحاد ائداده
ایدر معاقفه دوستی صباودپور
قد

دبوس — [débboüs] - عربجه - اسم - گرز ، طوبوز .

جمی : دبايس - ده .

دبوسی شکل - نباتات - طوبوز شکلنده اولان ، ویلی .

دبولغه — [daboulga] - چاغانای - باقکیز - داوولغا

دببببب — [débédébé] - فارسی - اسم - داوول و نقاره

سی ، گورواتو ، پایدی ، مجازاً - دولت ، حشمت ، طنطنه ، پوپوکک ، عظمت .
پاککز - دمدنه

دنیایی طوته دببببب عدله نامک
پرامن و امان اوله همه کشور عالم
شامل

ای دببببب ، طنطنل ، شانی آلابیلر
قابل قولله ، قلعه‌لی زندانیل سراییلر
نویق لکرت

قوجه برکوکبه و دببببب استقبال
شاهراه ابدیتده ضیا باش کمال
کالزاده ابرم بک

- تکثیر جهات اِرادات و مقاطعات ایله توفیر دببببب و ادارات
اولنور ایکن ...
شاهزاده - تاریخ

مدببببب — [mudébdéb] - مفعول ، فعله - موکداندن -
دبببببلی ، مططنن .

دببببب — [dubur ، dubr] - عربجه - اسم - آرقاطرف ، گوت ، قیج .

ضدیی : قبل
قبل و دببببب - اوک و آرت .

فارسی - پیش و پس
داببببب - [دب] - اصل ، قوروق و کوک ؛

- قطع دابرالقوم الذین ظلموا و الحمد لله رب العالمین .
کلام حق

- آرتیق ، فضله ، زمان حقیقده - آرقاده قالمش ، گچیش .
دببببب - [دب] - متددی ، تفعل - [دببببب] - برایشی دوزمه لیمک
و بولینه قومق ، تنظیم اتمک - [برایشک صوکیئی دوشونک
صورتیه اسباب حصولینی تأمین و إحضار اتمک ، عواقب
اموری ملاحظه ایله ایش گورمک .

- لاعقل کالتدببببب .
امام علی

- اُلْتَدببببب نصف المونه .
حسن تدببببب ؛ سوء تدببببب ؛ صاحب تدببببب ؛ تدببببب امور و مصالح ؛
تدببببب احتیاطی ...

خوشا ای مسند آرای هم کیم حسن تدببببب
ایدوب ملک جهاندن برطرف آشوب و غوغایی
ندیم

خبرده در نیت اُندیقه پاکک نه عجب
دوشه تدببببب که اَلبته موافق تقدیر
نمی

تدبببببمه اویدی حکم تقدیر
ایتمم بوقدر بلادی تسخیر
عبدالحق حامد بک

نه ایتدی ایتدیگی تدببببب ضبیطی اسکندر
نه گوردی گوردیگی ادارات شوکتی دارا
نمی

ضرب مثال :

- تدبببببده تقدیر ایله .
- تدبببببده قصور ایددهده تقدیره بهانه بولور .

تدببببب منزل - اداره بیتیه .

جمی : تدببببب [نه] - تدبببببیرات [نه]

تدبببببیر عاقلانه ؛ تدبببببیر حکیمانه ؛ تدبببببیر دور اُندیشانه ؛ تدبببببیر
صائبه ...

پونه در ؟ جلوه تقدیری در ؟
اُتر سوء تدبببببیر ؟

عبدالحق حامد بک

- کار سازان دولتک کتدو عقلمری ینشمدیگی تدبببببیرات
صائبلرینی بگننویوب ...

نعیما - تاریخ

تدببببب — [tédébbur] - متددی ، تفعل - خیروشتری
تمیز ایچون عواقب اموره نظر اتمک ، عواقبه نظر ایله ایلعمال
فکر اتمک ، تأمل و ملاحظه .

جمی : تدبببببیرات

مدببببب — [mudébbir] - فاعل ، تفعل - تدبببببیر ایدهن .

جمی : مدبببببیرن

فارسی قاعده سینه گوره جمی : مدبببببیران
مدبببببیران فلک - سبعة سیاره .

- فوعل اُجرام علویه ناک علی زعمهم مدبببببیران اُسر اطلاق
ایدرلر ...

نعیما - تاریخ

او آفتاب معانی که جوهر دلیدر
مدبببببیران سموات عقله نور عیون
بکیشمردی عوی

مدبببببیرات - لسان قرآنده قواء معنویه و مؤثره معناسینده
وارد اولمشدر :

فالدبببببیرات اُسر ا .

کلام حق

اِدببببب - لازم ، افعال - گبری و آرقایه گیتیک ، طالع ترس
و ممکوس اولتی ؛ دوشکونلک ، بدبختیق ، سفالت طالع .

گور فضولینک رخ زردنده اُشک آلتی
برده اِدبببببیر طوعنص صورت اِقبالی

فدولی

اولور اِدبببببیره برگون منقلب بردن بره اِقبال
بیلنهرکه نه سورت گوستر سمرات اِستقبال
اسکدارلی طلمت بک

اِدبببببیر اراقاز نی برلظه ... نه بایسه م
بار ایلهم غمخنی دور ایلله ایلاندم

خلیل نهاد بک

وعده وردی سند پروب عهدی اولدی بی وفا
عرش اعلیایه دایندی آه وزارم گلمدی
نواب

آغوشمه آتیم! آتیم! دایان، دایان!
صوڭ خوابگاهک ایشته کنار ترابدر
هادی عبدالسليم زاده

- هانسی ایله بر دفعه خراسانه زیارته گیدیر و هر سفرنده
بر نچه گون دایانوب منه قوناق اولار ...
«ملا نصرالدین» دن

دایم — [dāim] - فارسی - اسم - چوجوغه باقان جاریه ، چوجوغه
سوت و برهن جاریه و قادین .

بر گون آتی گزدردی دایه
دردنی یتورمگه دویه
فضولی - مجنون ولیلی

شهنشینلر زینتی آغوشلر بیرایه سی
داخی بر بیلدر یانندن آریللی دایه سی
نعم

کوه و دریا ایکی جانیدن در آغوش ایلش
صانکه دریا دایه سی کهبار ایسه لالاسیدر
نعم

دایلی — [daiy] - غرب - اسم - باقکزر - طایلی

ضرب مثل: اگری آجاج یایم ، هر گوردیگم دایم!

دایلی — [daiy] - آذری - اسم - آنانک اُرکک قارداشی، دایلی.

سکا نوکر ایدی آجیقلی آبی
شیر قارداش ایدی پلنک دایلی
محمد حق زاده

داییم — [daiym] - موغولجه - صفت - دشمن ، یار .

دب — [dubb] - عربجه - اسم - آبی .

- سَطَاة الدَّب علی الخنزیر !
- مجازاً - قابا صابا آدم .

دب اکبر و اصغر - صورالبروج شهابیه دن ایکی چله کوبکبه،
یدی یارل .

باقکزر - بنات نمش

دب ، دب — [dip] - غرب - اتباع اُلفاظدن :

دوب ، دوب ، دوب ، دوب ، دویه ، دویه ..

دوب دوز ، دوپه دوز ، دویه دوز ، دب دیری
باقکزر - دوم

بربدهاتده بو ، اوله بیه : « چالیشق بورجم
بو ق لارده مک ، فقط ، دب دیری برمفلوجم !
محمد ماسک بد

دب ، دوب — [dib , dubb] - آذری - اتباع اُلفاظدن :
دوب دوز .

داه اده ! — [dah , deh] - غرب - آسواتدن - آتی
سورمک ایچون قولانییر .

داه اتمک - حقارتله سوروب چقارمق ، دفع و طرد اتمک .
داهده - چوجوق تمبری - کوچوک بویلو آت ، میدیلی .
عربی - دحدح ، دحداح ، دحداح - بودور ، قیصا بویلو،
چوجه .

دای — [dai] - آذری - اسم - آتک یاوروسی ، طای .

دای ، دی ، دی — [dai , dei] - قازان - اُدات تشبیه : گیبی .
آپودای تازا - آبی گیبی قوتلی !
گموشدای یالتری - گموش گیبی پارلیبور ..
بولغاندای - اولاجق گیبی .

دایم ، داییم — [dai , daiim] - چاقانای - اُدات تشبیه : گیبی .
باقکزر - دیک

کوچر کداییم - بر کوپک یاوروسی بویوکلگینده .

- آفتاب دای برق اورانورغان نمرسه آماندین پیدا بولدی ..
- آیدای و گوندای سولولارنی چوجوب سباب دای بورغالارنی
وییل دای بوگروک لارنی مینیب ...
ابوالغازی - شجره زری

دایامام — [daiamak] - آذری - متعدی - دایامق ،
دیره مک .

دایاق - اسم دایایلان شیء ، دایاق ؛ استنادگاه .

تمام ملک ایرانه سنسن دایاق
سنکله اولوب کار ایران قیاق
عباس غائب زاده

بیوکک امیره خوش سعادتدر
ولیکن روشی عدل و عدالتدر
خیلانه قاعده در ، عادتدر
دایاق اولان که حق اولوردایاق !
ذکر

سالدی منی آقاندن غم ، و بر پیاله ساق
بوخدر بیر آندن اوژگه افتاده لر دایاقی
ذکر

دایاماق - لازم - دورمق ، توقف اتمک ، بر برده قلنق ؛
دایامق ، محکم اتمک ، ابرمک ، بربره واروب دورمق ، دایامق .

ثابت قدم اوله یدی اگری یار وفاده
عاشق دخی قاچازدی بلادن دایاناردی !
سایر

دایاماز قبا قینده گر ایتسه جنک
نه دیو و نه نک و نه شیر و نه نک
عباس غائب زاده

دانه باغلامق - اوت و جیچک نخم و حبه و برمک .
دانه طوبلاق ؛ دانه صاچق ...

دانشنامه ، دانشنامه — [danichmak] - آذری - متعدی -

سوله مک ، دیمک .
دانشیماقی - سوله تمک ، دینلمک .
دانشیق ، دانشیق - مذاکره ، استشاره .
ضرب مثل : دانشیماق گوموش اولسا ، دانشیماقی قیزلدر !

آباردیلا رگلمی ایلهدیلر ظلمی
نه قویدیلار دانشنام نه کسدیلر دیلمی
بیانی

قان قوباردک ایکی کله دانشینجه اوره گه
تا که برگله دانشسایدک آوردک جانی
یغود

- هردن برآنا دینی دانشماق ایله گچمشده گوزل گونلری یاد
ایتمکک نه عیبی وار ؟ ..
« ملا نصرالدین ، ۵۵ »

راو ، طار — [dav , tav] - غرب - فارسی : داو - سطرینج

و أمثالی او بونلرده نوبت - اسم - قارده قازانیلمی زمان ،
ایلمک دفمه قونولان پارانک برمتلیق قویق .
داودیمک - قارده پارانک ایکی قایق قومیق ؛ جنگه و مبارزه یه
چیقیمق .

باقکز - میدان او قومیق
- اداره اقداح ایتمک .
داو سکا ! - سنک عشقکه ایچیبورم ! ایچمک صبراسی سکا
کلدی .

Dans cette dernière locution le mot داو ,
parait comporter le sens d'(invitation), d'(appel),
et comme tel dériver du verbe t or ¹ اینداماک =
inviter, d'où اینداو = invitation.

بدروس اندی کراسته جان

داو — [dav] - آذری - فارسی - باقکز - غرب

داو — [dav] - چاغانای - فارسی - باقکز - غرب

داو ، دهو — [dév] - قازان - صفت - بوبوک ، ابری .
باقکز - زور ؛ اولوغ

داوا — [dava] - قازان - عربجه : دهوی محرقی - اسم - منازعه ،
مجادله ، نزاع .
داوالامق ، داوالمق ، داوالاشماق - منازعه و مجادله یه قالدیشیق .

قولاعنده باینک طاوش شاولی همان
هر خدمتی خدمت حقن داوای همان
توقای

داوار — [davar] - چاغانای - اسم - داوار ، طاوار ، قویون .
قاراداوار - قاراصیفر ، مال .
آذری - قارامال

داوار — [davar] - آذری - اسم - داوار ، قویون .

چویان چوله گزردی - داوارلارین دوزردی
چویان قویونه گیدر - کوبگی آدم دیدر !
« کوجرلو ، ۵۵ »

داوانه — [davan] - موغولیه - اسم - داغک صارب کچیدی .

داور — [davr] - اسم - چین حدودی اوزرینده باشایان برخلقدر .
بعض کیمسه لر بونلری تاتارلره نسبت ایدرلر . موغوللره
چینلیرک قاریشالریدن حاصل اولدقلرینه ایناتلرده واردر .
اؤ اول چین خلقینک اداره لرینده یاشامشیر و داها صوگرا
موغوللره اویمشیرلدر . چینلک داورلرده داها زیاده گوزه
چاوارلر . برآراقی مهم اینلر گوردیلر . [تاریخ قوم تورک]

داورانه — [davoranmak] - آذری - لازم - داورانق ،
طاورانق ؛ قیام و تمشیت ایتمک .

آلدی قانون اساسی چونکه دوزدان مالیات
ملکداره ، رنجیره بخش ایدی بیر طرزحیات
ظلمدن ایستردی تاپسون مملکت بیر آرنجیات
اول سیدن محبونه داورانیدیلار ایرانلیلار !
صابر

داول — [davoul] - قازان - اسم - شدتلی روزگار ، بورا ،
فورتونا .

باقکز - بوران ، او بورمه
داول چچگی - فارسی - باد آنکیز

- برچچکدرکه جیلسر گوزیافرغین اووب هواغه اوچورسانک
برآزجیل چقوب کینه ایتمش . نتا که کوشول سورغانده جیل
ضمیف بولسه برآز صرغراچ جیل پیدا بولاجر بدر . [لهجه تاتاری]

- باد آنکیز - برچچکدر . خاصه سی بودر ، که خرمن اصحابی
غلالی ساوررکن هوا ساکن ایسه اول چچکک قورومش
یا پراقلرین آلرینده اوغوب هوا یه آنارلر ؛ باذنه تعالی بل چقوب
همان خرمن ساورمه بشلرلر . [ترجمه برهان قاطع]

داول ، داوول — [davoul] - چاغانای - اسم - شدتلی روزگار ،
بورا .

داورلغا ، داورلغاه — [davoulga] - چاغانای - باقکز -
دبولغه ، دبولغه ، دالفا ، داولغا .

گوموش دیک یاروق بارچاینک کونه سی
باش اوزرا داوولغالاری چرکی
؟

بکجو از خرمن هستی نتواند برداشت
هرکه درکوی فنا درره حق دانه نکشت
حافظ

گرت سلام دهد دانه می هد صیاد
ورت نماز بروکیه می برد طرار !
صدی

زلف او دام است وخالش دانه آن دام ومن
برامبد دانه افتاده ام بردام دوست
حافظ

دانه چین - دانه طوبیایی .

خوش نشین سفره انعامی جان خاص وعام
دانه چین خرمن احسانی سرخ ومورومار
شاعری

دانه چین اولنی ایدی مقصد من غربتدن
دانه خالی گوردکده طوتادق قالدق
کافی

دانه خال - بک .

دانه خاله باق جنت رخسارنده

نجه صبر آلسون آلهی سورسک آدم ؟
باقی

دانه خالی او بدرمکه سی ایدی رقیب
صدی شیطاناتق ایش کافرک آدجهسته
مناسرتی نالی

دانه — [dānē] - غرب - فارسی : دانه ، اسم ، تأکید تانه

اوقوبیگز - بر ، تک ، فرد ؛

بردانه ؛ بیگ دانه

دانه دانه - بربر ، تک تک .

دانه دانه پلاو - برنجی تک تک و آبری قلمش پلاو .

لاقبردنی دانه دانه سوبله مک - سوزی برر برر و آکلاشیلاجق
کبی سوبله مک .

بردانه جک - برتک ، یگانه ؛

بردانه اولاد ، آمانینک پاپاسینک بردانه می !

دنیاده بردانه - مثل نظیری اولمایان ، فرد ، یگانه .

- حبه ، چکردهک ، تخم ؛

بوغدای دانه می ؛ نار دانه می ؛ اوزوم دانه می ...

اینجی دانه می - مجازاً - گوزل کوچوک چوجوق .

- مددور و بووارلاق شیر ؛

طوب دانه می ؛ قورشون دانه می ؛ فندق دانه می ...

دانه باغدیرمق - قورشون و گورله بی باغمور کبی باغدیرمق .

دانه لی - دانه لری و جته لری آبری اولان :

دانه لی اینجی ؛ دانه لی باشاق ..

دانه له مک - دانه دانه باقی ؛ دانه لری اولان بریش دانه لریندن

آیبرمق ، آیفلامق .

دانه له مک - دانه دانه اولمق ؛ بوغدای و آمشالی جویوات

باشاقده چیچک آچوب دانه و حبه و یرمک .

دانه — [dangh] - فارسی - اسم - برمتقالک دوزنده برینه و یا
آلی چکیده که معادل برنوع نفلت اولجوسی .
لسان خلقده [ده مک] تلفظ ایدیایر .

دانه کلاماق — [dānīlamak] - آذری - متعدی - آزارلامق ،
توبیخ و تکذبر ایتک .

دا کلاماق ، دانلاماق ، دانفاماق - باقکیز - دانکلاماق
سوکورسن ، دا کلبیورسن ، انجیدرسن بومسلبانی
دیورسن ، اوگره دیرسن ، گوسته دیرسن شیخ و ملامتی
بلای ناگهان تک ، قابلمش سن اهل ایمانی
وورورسان سینه سلایه ضربت ، ضربت اوستندن
ایدیرسن بوش بره بریله غیبت ، غیبت اوستندن !
صابر

دانناما بیوده او بیچاره نی

تازه لهه سینهدده کی یاره نی

قونشوده گورسون صنمی ، ساره نی

ساخلاسین عفریتنی ، مکتاره نی

آله سین اساک مییلنمه سین

آخر عمرینده به هلنمه سین

علی وادی

دانه مک ، دانمک — [danmak] - آذری - متعدی - انکار
ایتک .

گوردوزکه نجه سیزلی تأدیپ ایلدیم من

باقتال بالاسین لشکره سرتیب ایلدیم من

آنتله یاقوب مجلسی تخریب ایلدیم من

قرآنی دایوب آندیده تکذیب ایلدیم من

سوکند نهدر ، عهدته ، فرمان اوزیمکدر

شوکت اوزیک ، فخر اوزیمک ، شان اوزیمکدر !
صابر - محمد علی شاه لسانندن

گاهی باغیسی ، گاهی مصلاقی دانبرسان

گاهی اوکوزون اوسته بودنیانی دانبرسان

گاهی بولودی عرش معلانی دانبرسان

گه جتی ، گهی غول بیابانی دانبرسان

تسخیره گریوب چوخ اوخوب آزدک آملآ

هرنه گلوب اوز قتلوه سن یازدک آملآ

صابر

دانه مک — [danmak] - غرب - متعدی - مهجور - انکار
ایتک .

دینه من سردارنه سن چوق اوزاندک آلتی

آل سکا ویرر طانتلق اولیا کم دانه سن

نیسی

دانه نوس — [danous] - آذری - روسجه - اسم - خفیة
ژورنالی .

دانه — [dānē] - فارسی . اسم - تخم ، بزر ، حبه .

<p>دانش وینش - علم و معرفت .</p> <p>دانش وینش همه کرده رها در رهت چشم آرسطو نظر عقل فلاطون ذکا فیضی هندی</p> <p>آنچین دانش - باقکیز - آنچین</p> <p>دانشنده - [نه] - قیاسی - بیلیجی ، بیلن ، واقف . دانشنده راز ، دانشنده سرائر ، دانشنده حقایق ، دانشنده روز...</p> <p>دانه — [dān] - فارسی - اسم آلت ادانی - ظرفیت یافته ابدیه : آتش - آتشدان ، نمک - نمکدان ، ربک - ربکدان ، سرمه - سرمه‌دان ، قلم - قلمدان ، شمع - شمعدان ، خاک - خاکدان ، ناو - ناودان ، آب - آبدان ، بخور - بخوردان ...</p> <p>دانه — [dan] - قازان - اسم - آد ، شهرت . دان بولق - مشهور و نامدار اولق . دان چیققی - اوک آلتی ، شهرت بولق . دانلی ، دانقلی - اوکلی ، مشهور ، نامدار ، آذلی .</p> <p>ایکی بار آت سیمرتدم اون بیش گونلر توز بله بسون مالک چقسون دانگ اون بیش یاشلک قزبله ا خلق شریندن</p> <p>دانه ، دینه ، دمه — [dan , din , dén] - قازان - مفعول عنه ادانی : دن نیاتدان ، حیواندان ، بکندن ، گیمکدن ، یخفی دان ، یاماندان که بولار بارجه سی دنیا نیک زبنی و بیزا کیدر ...</p> <p>دانه دونه — [dandoun] - غرب - اصدادن :</p> <p>دانا — [dana] - آذری - اسم - اینک یا روسی ، دانا .</p> <p>داندرینی — [dandini] - غرب - اسم - چوجوغی قولینده و دیزینک اوزرینده صیجراتق .</p> <p>Cf. français - dandiner et dodiner = balancer, bercer, anglais - dandling, et italien - dondolare = id. بدروس افندی کراسته بیان</p> <p>داندی بیک ! چوجوقلی یابان آدامدن کنایه اولوق قولایلیر ، خفیف المزاج ، حویپا .</p> <p>دانسی — غرب - فرانسیجه : danse - اسم - موسیقی ایله یابیلان رقص ، اوپون ، رقصک هر هانگی برطرزی .</p> <p>دانغالاق — (؟) - [dangalak] - غرب - صفت - غبی ، سرسم ، بودالا .</p>	<p>بوکارخانه پرستاددن دگل خالی گرك بوفدتره البته قادر ودانا فضولی</p> <p>دانایان - دانانانک جمی . دانایی - اسم - بیلگی ، بیلک ، علم ، معرفت . نادان - باقکیز - نا</p> <p>دانش - [ن] - اسم - بیلمه ، بیلش ، معرفت ، وقوف ، اطلاع ، آگاهی .</p> <p>بدانش بزرگ وبه همت بلند ببازو دلیر وبدل هوشمند سعدی</p> <p>اگر روزی بدانش دروزدی زندان تنگ تر روزی نبود سعدی</p> <p>ای خسرو کاکمار دانسی وی جم منش جهان همت ای تازه گل بهار معنی آرایش گلستان همت ندیمقدم</p> <p>دانش پرست - مرکتب صفت - علمدن خوشلانان ، منتبج . دلیر و سخنگوی ودانش پرست به تیر وبه شمشیر کستاخ دست نظامی</p> <p>نشگر - باقکیز - دانشور دانشور - صفت - عالم ، صاحب وقوف .</p> <p>سنک اول دستور دانشورکه برمشدر قضا دوره عرفان استعداده ذاتکله ختام استاد اول حق بیک</p> <p>عاجزم حق اوزره اوصافکنده حالا کیم نیم عالم آندیسه نیک علامه دانشوری نقی</p> <p>ای بادشه عارف ودانشور عالم وی شاه جهانگیر و ظفر یاور عالم نقی</p> <p>دانشمند - باقکیز - دانشور - زی علماده بولونان آداملره تعبیر ایدیلیر .</p> <p>یاد دارم زبیر دانشمند توهم آزمون بیاد دار این پند هرچه بر نفس خویش نیستندی نیز بر نفس دیگران نیستند سعدی</p> <p>مشکی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس توبه فرمایان چرا خود توبه کتر میکنند حافظ</p>
---	---

أديان سابقه ، أديان سالنه ؛ أديان باطله ...
علم أديان - آئینات و کلامیات کبھی فلسفہ دیندن باحث اولان علم .

- ألعلم علان علم الأديان تم علم الأديان .
مؤمنه فرضدر أي روح روان
علم أديان ايله علم أديان
نای

- أحب الأديان إلى الله الحنيفية السمحة
کلام شادع

ديانت - [دی ، نه] - دینک احکام و تلبیقاتینه رعایت ایتک .
ديانت کار - متدین ؛ دیندار ، متقی .

هرکس جهانده اولمالی تابع دیانته ؛
اوندن ترقب ایتلی معنأ صیانته !

عبدالحق حامد بک
کیمین ایتس دینت شهرتیه عمده آیام
کیمین ایتس گناه و معصیته عاله رسوا
نای

جمی : دیانات - [دی]

تدین - [tédéiün] - متدیدی ، تفعل - بردینه سالک
اولقی ، دین طوق و طاشیق .

متدین - [mutédéiün] - فاعل ، تفعل - دین
طاشیقان و طوتان ، دیندار .

وامه - [dān] - فارسی - [دانستن - بیلیمک] - تحقیقی - اسم فاعل
معناسینی مفید مرکب صفتلر یاپیلیر :
کاردان ؛ سخن دان ؛ راز دان ؛ قدردان ؛ نکته دان ؛
خرده دان ؛ دقیقه دان ؛ نادره دان ...

واردر نیجه خود پسند نادان
کندین صانور أفضل سخندان
ضیا باشا - مقدمه خرابات

باریک بین اولنلر ایدر قاشلرک خیال
دندانکی تصور ایدر طبع خرده دان
باقی

برشاعر پاک نکته داندر
میدان هنرده پهلو اندر

ضیا باشا - مقدمه خرابات

دانا - صفت - بیلیمی ، بیلن ، علم ، عیلام ؛ عاقل ، ذکی .
ضندی : نادان

بنام خالق حمد وتوانا
قدیم وقادر ویناودانا
؟

زدانایکی سرد مردم شناس
طلب کرد کز کس ندارد هراس
نظامی

هانگی ملتدرکه أفرادنه بوقدر حسن دین ؟
أک بپوک أفوامه بر باقی : دینی هرشیدن متین
محمد حاکم بک

آه اودین توده ، او عزیمک ، او شیانک دینی ،
اوبرک شوکدن این دینی ، حیانتک دینی ؟
محمد حاکم بک

ضرب مثالر :

- دین ایمان ، بوتون بارا .

- دین ایمان حق گنیره .

- دیندن دونهر ، دعوا سیندن دونهز .

- دینی بوتون مسلمان .

- دینی بر [دین مین] اوغورینه .

- دینینه دیگله سین .

- دینیزک حقیقندن ایمانیز گلیر .

توله اول کافر حسنه حواله ایتس اغیاری
متلدر دینیزک آلت گلور حقیقندن ایمانیز !
تیلی

دینیزک حقیقندن ایمانیز گلور کیم ایلدی
اولکسن جمهور ایله یفا فرانسه نیجه نیک
آلمان در موسقو آلبته کوروب تاریخی
ملکنه یستهلیدی حالا فرانسه نیجه نیک
سرودی - هول تونه ندرع

دین طیبی - یالکز آللهی و حکمت ربانیه بی ادراک اساسینه
مستند اولان و وحیه و عقائده وجود ویرمه من مذهب .
دین پرور ؛ دین دار - [پرور ، پروردن - دار ، داشتن -
فارسی] - مرکب صفت - دین و اعتقاد و ایمان صاحبی ، متدین ،
متقی ، معتقد .

کفر و کافرا و دین دیندار را
ذرة دروت دل عطارا
فرعالدین عطار

بکا بی دین دیدی ارباب غرض
اختیار ایلدیلر کذبی جان
بن دخی اونلره دیندار دیدیم
یالانک قارشوانی اولدی یالان !
طواجه تحسین

دیله دینیز اولسون ، دیله دیندار ،
مریضه طیب اول ، فقیره مدار !
عبدالحق حامد بک

دین فروش - مرکب صفت - دین صایچی - مجازاً - دیاکار ،
سرائی .

دیندش - بر دین ایله متدین اولان ، دین قارداشی .
نه خبیتدرکه : وحدتکاهی دینک دوریلوب ، طاش طاش
سورونسون شیدی میلیونلره ماواسز قالان دیندش
محمد حاکم بک

یوم الدین - یالکز - یوم
جمی : اديان

دين [دی] - لغت - عادت ، اعتياد ، جزا ، مكافات ،
 انسانك الله ، كندی نسيبه و اسابته فارسي مكاتف اولدینی
 و طائفك هیأت مجموعه سی ؛ شرح - ذوی العقول امجون ،
 كندی اختیاریله صلاح حاله و فلاحه سائق عقاید و اعمالی
 بیلدیرن احکام موضوعه الیه .
 جرجانی به گوره دين و ملت بالذات متحد و بالاعتبار مختلفدر ؛
 شریعت مطاع اولوق اعتبارله [دين] و انسانلری بر آرایه
 طولیلامق اعتبارله [ملت] و رجوع ایدیلک و بزه تملق بولونوق
 دولایسیله ده [مذهب] ایدیلیر . دين ، طریق معناسینه گوره ، حق
 و باطل ایله موصوف اولور . دين ، الله و ملت ، واضح شریعت
 و مذهب ، مجتهد نسبت ایدیلیر .
 دين حق ؛ دين باطل ؛ دين مبين ؛ دين اسلام و محمدی ؛
 دين عسی ؛ دين موسی ...
 - آن الحکم الله اسرالا تعبدوا آلاایاه ذلك الدين القيم .
 - ان الدين عند الله الاسلام .
 کلام حق
 - ان الدين يسر .
 - ان الدين نصيحة .
 کلام شارع
 - الدين يعصم .
 - دين الرجل حديثه .
 امام علی
 - غاية الدين الايمان و غاية الايمان الايقان .
 محبت لکسری و اشباعه
 و غسل الوجوه بيول البقر
 و قول اليهود إله محب
 رسيس السماء و رخ الفطر
 و قول التصاري إله يضام
 و يصل عمداً ولا ينصر
 و قوم آتوا من أقصى البلاد
 لرمي الجار و ثم الحجر
 فوا عجباً من خيالهم
 أبعى عن الحق كل البصر !
 ابوالعلاء
 في القدس قامت ضجة
 ما بين أحمد والمسيح
 هذا بناقوس يدق
 ق و ذا بماذنة يصيح
 كل يعظم ديه
 ياليت شعري ما الصبحح !
 ابوالعلاء
 كه چنین نماید و كه شد ابن
 جز که حیرانی نباشد کاردین
 جلال الدين دوی

دين - [dēin] اسم - پورج ؛ شرح - عقد و استهلاك و یا
 استقرار ایله برینك ذمتنده اولان مال واجب ؛ فقه -
 ذمتده ثابت اولان شی ؛ اوده تک شرطیله و وعده معینه ایله
 آلینان شی .
 - یا ایها الذین آمنوا اذا تداینتم بدین الی اجل مسمی فاکتوبوه .
 کلام حق

- أداء الدين من الدين .
 امام علی

أهل حاجاته اولور کن اثر عین حیات
 داغدر دين تمسک لرینه نقش ختام
 نای

جمی : دیون - [duiōūn]

تأدیة دیون ؛ دیون عمومیه ؛ دیون متفرقه ...

بعضاً جمع الجمی اولان دیونات - [duiōūnāt] - ده قولانیلیر .

تدین - [tédéiūn] - لازم ، تفعل - پورج آلق ، پورجلائیق .

ادانه - متعدی ؛ افعال - اودونج و یرمک .

داين - [ی] - مشتق - پورج و یرهن ، آلاچقلى .

مدیون - [médiōūn] - مشتق - پورجلى ، باشقاسینه

و یره جگى اولان ، و یره جگلى ؛

ایده مدیونى لپمال جفا

ردد مندی ایده خلقه رسوا

نای

- ذی ودون ، مفلس و مدیون نیجه أسافل و أراذل خاك

نكبتدن أوج رفعته ابريشوب ...

نعیما - تادع

- مجاز معناسینه گوره :

مدیون شکران ؛ مدیون عنایت ؛ مدیون أطاف ؛ مدیون دلالت ..

استدانه - [ت] - متعدی ، استعمال - اودونج آلق ، استقرار

ایتك .

نه أسكى دخی تحویل ایدم بیلدك

كه اولسون بر طرفدن استدانه

فانل

مستدین - [mustédin] - فاعل ، استعمال - استدانه ایدهن .

مداینه - [mudāiēné] - مشاركت ، مفاعله - اودونج

آلوب و یرمک .

تداین - [tédāiūn] - ناقلز - مداینه

تدین - [tédéiūn] - پورجلائیق ، پورجلى اولوق .

متدین - [mutédéiūn] - فاعل ، تفعل - تدین ایدهن ،

پورجلائیق .

دیان - [ده] - مبالغه انسانك فعلینه گوره ائی و یا فنا

جزا و یرهن ؛ أسماء إلهیه دن .

أز صنع بی نهایت خود شاه روزرا

منصور کرده بر سپه شاه زنگبار

سلطان دوجهاندر و قهار لم یزل

دیان پر کر مدمر و ستار بردبار

سلطان جم

شکایت کند نوحروس جوان
به پیری ز داماد نامهربان
سدهی

گر خردمندی مده دل این عروس برفتن
صد هزاران همچو تو دامادکت این پیره زن
ابولماتی

چو دختر سپردم بداماد گفتم
که کنج ز رست این بخاکش سپردم
خاقانی

برسی دامادشه آنیا
شیرخدا یعنی هل مرتضا
نظم

دامار — [damar] - چاغانای - باقکز - نامور
دامارلوق - مجازاً - مبدأ ، منشا .

داماسقو — غرب - ایتالیانجه : damasco - اسم - ایچکلکتندن
پایلان قاش .

- دمشق مالنه تقلید موجدوبیاج ، ایک وکتان قارشق قماش ؛
بعضاً دمشک خارملی و قاقه لو طبانته تقلیداً پایلان معدن اشیایه
دینور ، [لهجه حنای]

دامامه ، دامع — [dāmān , dāmēn] - فارسی - اسم - آنک ،
ذیل ، کنار ، طرف .
شندی : گریبان

دامن کوه - اضافی - داغک اُنکی .
دامن صحرا - چولک کناری ...

چکمه دامن ناز ابدوب افتاده لردن وهم قبل
گولکله آچلسون آلرکه دامانکده در
فشولی

لذت عیش بهشت و لب حورش نبود
هرکه اودامن دلدار خود آزدست بهشت
حافظ

مرحبا ایتدک ایلرله رومای گوردم
ایلر اُسون او شکر لیری ده بن طوردم
باری لطف ایله آ ظالم پرچک بوز سوردم
پایک اولزسه آسگر کوشه دامان اولسون !
نظم

یا کدامن - باقکز - پاک
دامن بوسی - آنک اوپنه .

- قانون تبریک جلوس و رسم بیعت و دامن بوسی حسب ماده اجرا ...
شانی زاده - تاریخ

دامن درمیان - مرکب صفت - اُنکی بلینده - مجازاً - اینده
و خدمته آماده اولان .

- تقویت اُسریدن و تمشیت احکام سید المرسلینده بذل جان ایله
دامن درمیان اولدیلر ...

لعیبا - تاریخ

هرستونی چایجا ارکان دولندر مگر
بر آباغ اوزره طورر خدمته دامن درمیان
نوعی
قضا پوشوقله خدمته دامن درمیان اولدی
مهیا ایلدی فوری آکا اسباب سلطانی
نعمی

تردامن - باقکز - تر
دامن آلوده - اُنکی کبری ، باساقی - مجازاً - معصیتکار ،
فاسق ، گناهکار ، فاجر .

دامن خشک - مجازاً - عفت ، عصمت ؛ صلاح و تقوی .
دامن کس - اُنک چکن - مرکب صفت - مجازاً - فراغت
و تبری ایدن ، بوز دوندرن ؛ ناز ایله بورون .
بویله دامنکش دگلدی دست وصلندن او شوخ
بر طاق عاشق تکابولرله خودبین ایتدیلر
عزت ملا

دامن کتان زحمت من یاری رود
کارم زدست و دست من از کارمی رود

محمد علی خان

دامن گیر - مرکب صفت - اُنک طوتان - مجازاً - خصم ،
مُدمی .

دامن فشان ، دامن اُشان - مرکب صفت - اُنک صاجان -
باقکز - دامن کس
تانه پنداری که سلمان دامن از دلیر فشانده
دامن آزدل برفشانده و دامن دلیر گرفت
خواجه سلمان

دامنه - [مه] - باقکز - دامن

دامچانا — غرب - ایتالیانجه : damigiana - اسم - اطراف حصیری
بو بویک شیشه .

دامنالماکه — [damnalamak] - چاغانای - فارسی : دامن ، دامنه -
لازم - برداغک ویا بر گولک اطرافیندن دولاشوب گچمک .

- تاغ نی دامنلاب باریب قاچقان کورادا کان اُفغان و هندوستان نی
بیغیب بو فترت ته بیرنی خالی ناپیب کیلیب ...
بیر نامه

دامولا ، دامولا — [damollā] - چاغانای - اسم - دابی مثلا
محررقی - مدرسه لرده مدرّس ، ماونلرینه و بریان عنوان .

دامولا — [damollā] فزان - باقکز - چاغانای

دامه ، دنبا — عربجه - لغت - متعدی ، لازم - بوج و برمک و آلمق ؛
ایبک ویا فنالنه مجازات اتمک ؛ بر کیمسه حقیقنده اُنی ویا فنا
بر حکم و برمک .

کاندن ندان - [کلام شارح] - انسان نه معامله ایده رسه اونی
کورور .

مادام که عشق ابد رسک اظهار
ای روح سوز سنی او دلنار
کمال زاده ابرم به

مادام که جهانده وجود محترم
اولدی غدای اژدر بحران و انفعال
صاریسن دریم جواریمی برصت سرمدی
اولسون رم ظلام لیلی بی زوال
عبدالله جودت به - قهریات

رام — [dām] فارسی - اسم - بیرجینی اولمایان وحشی حیوانلر ؛
جیلان [حیران] ، کبک و امثالی حیوانلر ؛ حشرات ارض ؛
هرجنس قوشلر .
ضدی : دد

اول زار ایدی ملک درد شاهی
خیل دد ودام آنک سیاهی
فضولی - مجنون ولی

رام — [dām] - فارسی - اسم - طوزاق ، قاپان ، فاق ؛
تصوف - زخارف دنیوییه و علایق و عوایق نفسیه .

لغات بی غرض سررشته تسخیر ماست
صید ماخواهی برون اژدام باید دانه ریخت
بیدل

زلفنی اهل وفا صیدنه دام آبیله
بی اول دامه گرفتار بیلوردر بیلورم
فضولی

جامه تنگی سزا اندامه
تی گویا که طولتش دامه
قاتل - خونشامه

بزلف وخال وخط ازارغان ربودی دل
لطیفه های محب زبردان ودانه تست
حافظ

دام درد ؛ دام تزویر ؛ دام حیل ؛ دام اغواء ؛ دام ریاء ...

حالا که اسیر دام دردم
مانند خزان ضعیف وزردم
فضولی

قوروب بردام تزویری قومشلم حکمه نامن
فی سجاده حضرت فی احکام شرع الله
ویسی

- زهد و تقوی صورتندن گورتمگی دنیا تحصیلنه دام تزویر
ایدوب ...

نیمیا - ناریخ

بوگا واضیعی اولور رب خبیر
حلقه ذکر اوله دام تزویر

سغیزاده و می - لطیفه

ضرب مثل: دامه دوشوردی .

هیج حلقه توحید ایله انس ایلشدی
اول آهوی وحشی بی هله دامه دوشوردک
نایت

خالگی گوردم اسیر اولدم کند زلفکه
دانه ایچون کندیمی صالحدم دوشوردم دامه بن
نوس

دامگاه ، دامگه - مرکب اسم - طوزاق قورلان بر ،
مجازاً - دنیا ؛ عالم .

طایر گلشن قدسم چه دم شرح فراق
که درین دامگه حادثه چون افتادم
حافظ

گوردگمی بودامگهده ازاد
بودامک اسیری صید وصیاد
معلم نای

رام — [dam] - آذری - اسم - اوژری اورتولو بر ، دام ؛
حبسخانه ، دام .

دامدان دوشمه سوزلر - بی سروین سوزلر .

دام اوژرینده گورهرک دانه
ویرمه بک آلدن دل دیوانه نی
یاده سالوب مجلس ویرانه نی

عاقبت آندیش اولک آلاخما بک !

آی یازیق ایرانلیلار اولدانا بک !
صابر

دام اوسته دیر دامیمیز قوشادیر ایاچیمیز
سن اوردان چیخمن بوردان کور اولسون دوشماچیمیز
چتای

- والله اوتانغمه اوتانیرام ، اما قورخیرام قیزارام . قارا
داووبلار گلوب توتوب آبارارلار ، قانارلار دامه که رنگک
قیریمیزی در ...

« ملا نصرالدین » دن

دامدا باجا - مجازاً - جن و امثالی تحویل مخلوقات ، اوماچی .

راما — غرب - ایتالیانجه : dama - اسم - مشهور اویون .

داماجی - اسم - دام صراقلیدی و او بونجیسی .

داما طاشی - اسم - اوژرینده داما اوینانان و بیاضلی سیاهلی
پوز مریمه تقسیم ایدیلش اولان نخته ؛ اوژرینده دورت
کوته رسملر و صریعلر اولان تی .

داما ! - ندا - تمام ! اولدی پیتدی !

راماغ ، داماغ — [damagh , damag] - آذری - اسم - داماق .

ضرب مثل : کبکی کوک ، داماغی چاق .

داماغی قالمحاق - مجازاً - آرزو ایتک .

راماد [dāmād] - فارسی - اسم - گویگی .

مجمودرسی * عهد آرز جهان سست نهاد
که این مجوزه عروس هزار داماد است
حافظ

ادامه [ادامت] - متعدی - دائم اتمک ؛ دوامی و سوره کلی
بر حاله کتیرمک ، اوزاتقی .
ادامه حیات ؛ ادامه اعتبار ؛ ادامه توجه ؛ ادامه مناسبات ...
- نسیم کندی طراوتندن گونلرجه آکاسرمایه ادامه لطافت
بخش اتمش ...
دجانی زاده کرم - پزمرده

- استفاده آباواجدادینک شهرت حیاتی ادامه ابدجک اولادی
دنیایه کلیور ...
تامق کال - عبرت فته سی

أدام الله ! - أفة دائم اتمین ! جمله دعائییه .
استدماه - [فی] - بر شیشک دوامینی و بقاسینی ایسته مک ،
استبقا اتمک .
استدماه عمر ؛ استدماه اقبال ؛ استدماه توجه و انفات ...
مستدام - [mustédām] - مفعول ، استدفعال - دوام و بقاسی
ایسته تیلین .

گو کلمی جانا خالک لطف ایدوب قیلدی مقام
مستدام اولسون که معمور ایتدی پوورانه بی
عطای

عز و بخت ایله جهانده مستدام اول نجه کیم
سویله نا روز محشر کاکل مشکین دوست
سندی جم

آسمان آسا جهانه فیض لطفی رایگان
مهر انور گبی دهره بخش وجودی مستدام
استداولی حقیق

مستدم - [mustédīm] - فاعل ، استدفعال - استدماه ایدهن ،
دوامینی ایسته بن .
تمادی - [ته] - لازم ، تفاعل - زیاده اوزامق و اوزون اولوق ،
اوزون مدت سورمک .

تمادی آیام هجران ؛ تمادی اینلا ؛ تمادی عمر و حیات ...
متادی - [mutémādī] - فاعل ، تفاعل - تمادی ایدهن .
متادیاً - حال - تمادی اتمک صورتیه ، بلا فاصله ، بلا انقطاع ،
پردوزی به ، دائماً .

دیمومت - [dēimōūmēt] - اسم - دائم و برقرار اولما ،
دوام ، بقا .

دیمومت اقبال ؛ دیمومت عمر ؛ دیمومت صحت و سمدات ؛
دیمومت حیات ...

مادام - دائم و باقی اولدوچیه .

مادام الحیات - یا شادچی ، حیانه اولدچی .

مادام اللوان - کیجه گوندوز تعاقب ایتدیکیجه .

مادام که - چونکه ، بویه اولدچی .

مادامکه انسانه بتون نوحه گر کدر

مادامکه فریاد ایله عالم یتنه جکدر

بیلیم که یارانقده نهدر شیوه معبود ؟

« فریاد ازمین نوع وجود عدم آلود ! »

کال زاده کرم مک

- بر بره کیدوب گلمک ، منتظماً تردد اتمک .
دوام اتمک ؛ دوامده بولونق ؛ دوامدن خالی قلامق ؛ دوامدن
کیری دورمانق ...

دواملی - قیاسی - سوره کلی ، اوزون مدت سوره ؛

باقکز - علی الدوام

- بر بره منتظماً کیدوب گلن .

دوامسز - قیاسی - سوره کسز ، چوق سورمه بن ؛

ذوقم کدرم دوامسزدر

هر عالم انتظامسزدر

معلم ناهی

- منتظماً کیدوب گلن بن ؛ مسلکسز ، ثباتسز ؛ منتون .
إدام - اسم - اتمکله برابر بیلین شی ، قاتیق .

دائم [دائمه] - مشتق دوام اوزره اولان ، پردوزی به بر حال
و وضنده دوران ، بر قرار .

دوردائم ؛ ذوق دائم ؛ مودت دائمه ؛ خدمت دائمه ؛ محبت دائمه ؛
حرکت دائمه ...

سعادته اوعشم تکاه خوش طرح دلاراده

صفا کسب ایله دائم دل پرفیض مسروری

نهی

دائمی - باقکز - دائم

شوق دائمی ؛ سروردائی ؛ حضور دائمی ...

اولمندی فرقیله اونک ، بنلگم دوتا ؛

باقشدی جسم و جاننی بر دائمی شتا .

عبدالمقصد بک

دائماً ، دائماً - [ئی] - حال - دائم اولارق ، هر وقت ، پردوزی به .

چرخ حفظ ایله وجودک دائماً آفادن

نته کیم فالوسده محفوظ اوله هر بار شمع

ریاضی

مدام - [mudām] - سوره کلی و دواملی اولارق ، دائماً ،

هر زمان ؛

مدام ای لاله خاطر کتا دور اوله گلشندن

سنگله نشته تحصیل ایلرم جام شرابمین

تیم

ای جام عشق خون جگرله مدام اینجین

بن مبتلای عشقه ده صون اول بیله دن

قانونی سلطان سلیمان

- شراب ، می .

مستمدام - سرخوش ، چاقیرکیف .

مدامه - [mudāmē] - باقکز - مدام

مداموم - [mudāvīm] - دوام ایدهن ؛ دائماً کیدوب گلن

و تردد ایدهن .

جمی - مداومین

مداومت - [mudāvémēt] - رایشه دوام ایله سی وجهد

اتمک و آرا و برمه یوب دائماً کیدوب گلمک ، تردد اتمک .

دالغاء دارلغاء دارلغاه — [dalga,davoulga,davoulgan]

چاغاتای - اسم - باش زوی ، مغفر .
باقکیز - دوبله

تاغا دالغادا چینی بالاوز پذیر
یانا جوشن اوستیگا چینی حرر
توایی - سداستندوی

دالغاء [dalga] - چاغاتای - اسم - دالغا ، طلازه ، موج .
باقکیز - تلای ، دالای ، تالغا ، تالفاق .

دالفا ، دالغه — [dalga] - آذری - اسم - دالفا .
دالغالاماق - لازم - دالغالامق ، موج ایتمک .
دالغالاندرماق - متعدی - دالغالاندرماق .

چوجوق هرشیته حدتکنده جوشما
اوزره دالغه مثالی قوشما !
شایق طالبزاده

دالماک — [dalmak] - آذری - لازم - دالمق ، صوبه کبرمک ،
مجازاً - فکرة مستغرق اولق .
دالدرماق - متعدی - دالدرماق .
دالغین - صفت - دالغین ، مستغرق .

دالماق — [dalmak] - چاغاتای - باقکیز - تالماق

دالو — [dalou] - چاغاتای - اسم - طاراق ، کورهک کبگی .

دالی [دالی] — [dāli] - عربجه - قیاسی ، صفت - تشریح -
[دال] حرفی شکلینده اولان :
عضله* دالیه - اوموزمفصلینک عضلهسی .

دالیا — غرب - فرانسهجه : dahlia - اسم - بیلدیرچیچکی و صوغانی .

دالیم ، ده لیم — [délim] - چاغاتای - صفت - چوق ، آز .
باقکیز - تلای

دالم ، روماً — عربجه - لنت - باقی و پایدار اولق .

دوام - [dévām] - اسم - بر حال اوزره سوروب گیتنه ،
ده گیشیکسزین بر حال وسیاقده قلما ؛
دوام سحّت ؛ دوام عاقبت ؛ دوام عمر ؛ دوام ایبال ؛ دوام
رفاه ...

مانند شجر ثابت اولور ثابت اولور
هر قنی اینک اهل اینک آندہ دوام ایت
شیا پاشا

علی السوام ؛ بردوام - بر حال اوزره ، بردوزی به ، ده گیشیکسزین .
شیدیه داخلاً ایکی دهشتده بر دوام
بازیمجه حواص ایله سربازی* عوام
عبدالحق حامد بله

دالده — [dalan] - چاغاتای - اسم - دهلیز ، قوریدور .
- او شبو اوی نینگ دالانیدا اونک یاسول قولومدین توتوب
آنداق کوتاردیلار کیم بیر آباغیم بیردین قوی ...

بازنامه

دالده — [dalan] آذری - اسم - چیقماز سوقاق ؛ دهلیز ،
قوریدور .

ایشیدیرسن آرگدن آجی سوزی
یا آزدی بوز باشین یاچوخدی دوزی
نک اوتوروب ایدر نهاری اوزی
سن دالاندا بالقوزجه دولانارسان !

* دستان ، دن

دالو — [dalav] - چاغاتای - اسم - آغو ، زهر .

دالای ، تالای — [dalaï , talaï] - موغولجه - اسم - ده کیز ؛
بوپوک گول .
باقکیز - تلای

دالپای — [dalpai] چاغاتای - اسم - آو قوشلرینی طومق
ایچون قوشبازلرک قولانیدیرلری توپلر .

دالتومیه [داو] — غرب - فرانسهجه : daltonisme - اسم -
- آلوانی تفریق ایدمه مەمک ، غلط رؤیت آلوان .

دالدا — [dalda] قازان - اسم - قدیمی سوزدر و چفتای ده -
فایدا و شفا - معناسنده - استعمالی ایشولکانی بار ایدی .
[لهجه تاناری]

دالداغای — [daldagāi] - اسم - قامادی قیریق قوش .

دالدالاماق — [daldalamak] - چاغاتای - لازم - صافلامق ،
گیزلنمک ؛ پوصوبه کبرمک .
باقکیز - دال

دالدالاماق — [daldalanmak] - آذری - لازم - صافلامق ،
گیزلنمک .

دالدالاندرماق - متعدی صافلامق ، گیزلنمک .

ور زب رخ آلیکا چیخ خانه دن ای مه
مه دالدا لانوب انیم و سیاره داغلسون
خاکسز

ای سپهر گچ روش ؛ ای کان جور وملعت
قویما دوتسون بوش بره آفاق صوت معدت
کیم دهر دنیاده وار قانون عدل و مرحمت
برو ایبالدن زور و ستمله بی جهت ..
سایه ایباله چکدک دالدا لاندردک منی !
بسبتون حال حیاتمدان اوساندردک منی !
م . ع . منافذزاده

ایله دی دالدا لاندی
آنلار ایویته گیتدی
بولوت گونه دالدا لاندی
قیم هارا دالدا لاندی
بیان

آراز آخار آخاقدان گیدن دالا باخاقدان
گوزلرجه قان دامدی یار دالینجا باخاقدان
بیانی

آی چیخدی اینجه قالدی گوزوم دالینجا قالدی
آی کیمی پولاد جایم اربدی اینجه قالدی
بیانی

دالده اولماق - مجازاً - برینک حمایه سنده اولماق .

دال چورمک - آرقا چورمک ، آرقاسینی چورمک - مجازاً -
اعراض ایتک ، یوزدوندرمک .
دالدا - آرقا آرقاله ، بری آردینجه ، متعجباً

دال — [dal] - چاغانای - اسم - آرقا ، دال ، صیرت .
دالدا قالب دور - آرقادده قالدی .
نی دالدانی جیلودا - نه آرقادده نه اوگده .

دال — [dal] - قازان - صفت - حیران ، متعجب .

دالدا [dala] - قازان - اسم - قیر ، صحرا ، چول .

چاغانای - دالا ، تالا

دالدا ، تالا — [dala] - اسم - خالی و ایصنیز ، اووا، بیابان،
دشت .

دالداغ ، دالداق — [dalag, dalak] - آذری - اسم - دالداق، طحال.
ایکی دنیاچه بز اولدوق قارا یوزلی دالداغلا تک
گیدوب ویرانه لرده مسکن ایتدوک یا پالاغلا تریک
؟

دالداق — [dalamak] - آذری - متعدی - دالداق، ایصیرمق .
دالداق - مشارکت - دالداق .
دالداق - مجهول - دالداق .
دالداق - اسم - دالداق ؛ گورولتو ، منازعه ، جدال .

آتلاره سامان ، ایتله یال ، ماله اولدوم
خانلاره دالداق ، دیم آلهه توکل !
صابر

گونده دالداق بزه عادت اولوب
هفته باریشاق بزه عادت اولوب
ناره آیشاق بزه عادت اولوب
ایتیور ابولسین او آخاخ کفی !
باشایر ابولسین او ساراسخ کفی !
علی دانی

آلتی آروا بر کیشی - دعوا دالداق ایشی
زهر ماردر پیشمیشی - سوزجه بر باخان بوح !
علی دانی

دالداق — [dalamak] - غرب - باقکیز - دالداق

باقکیز - طال
دالداق ؛ دال قلیج ؛ دال طالبان ...

- بن وزیر آغاسییم بولر نه یانه سولر لر دودال قلیج اولدوقده ...
تعبی - تدخ

- جان هول جان ایله دال قلیج اولوب ...
تعبی - تدخ

- آما بزنی سفره گوندردلر ایسه ایزدن تفنگی آتارز ؛ دال
قلیج اولوب مسقو اردوسنی بربرنه قاتارز ؛ چله نك جله سن
أسیر ایدوب ساتارز ، الله اوچامغزه زوال ورسون ...
توجه سبازانی - لایحه

دال — [dal] - چاغانای - صفت - دال ، چیلداق .
دال سیرت - صیرتی چیلداق .

دال — [dal] - چاغانای - اسم - سوگود آغاسی .

دال — [dal] - قازان - باقکیز - بوتاق

دال ، دالی — [dal, daly] - غرب - اسم - مهجور - آرقا،
صیرت ؛ آرقادده و کیریده اولان .
دالینه بینک - آرقالسینه بینک ، مجازاً - بار اولماق ، بوکلنمک ؛
ایبار و تضحیق ایتک .
دالینه باصق - قیزدیرمق ، حدتله ندیرمک .
باقکیز - دامارینه باصق
دالیدن گلدک - آرقادن گلدک ، تعجب ایتک ؛ اویتمق ، ایتفا ایتک .

دال — [dal] - آذری - اسم - آرقا ، دال - صیرت .
دال - آرقالی ؛ صوگی .
دالدا ؛ دالدان - آرقادده ؛ آرقادان .

سابه کی یوز اوسته - ورونم دالونجه من
چون پای بند زلف پریشا نوأم سنون
دانی

بیایرسن اوزنک شاهک احوالینی
دینده سوزی گوزلر دالینی
عیس قاقب زاده

ترجه آماندر ، بالا غفلتدن آیلما
آچا گوزگمی ، خواب جهانندن آیلما
لای لای بالا لای لای !
یات قال دالا لای لای !
صابر

دالینجه ، دالینجه - آرقالسیندن .

هرکسک اوز بوره کی هر نجه ایستر ایشین
نه بی خوشلاسه اونک قوی دالینجه گیشین
«ملانصرالدین» دن

دولتی ، دولنو - قیاسی - صاحب دولت رسمدات؛ زنگین ، مالدار ؛ ذی قدرت ؛ قدیماً وزیریه و برین عنوان .
دولتلوریه بزلی محقر دوشری
بز عاجز ایسکده بنه مخلوق خدای
شیانله ترمیبید

ضرب مثلر :

- دولتینک آشکینه بیله بالدیزلی چول ووردرلر .
- دولتیله دوقون کچ ، فقرادن صاقین کچ .
- دولتی گوزی پردهلی اولور .
- دولتی ایله دهلی ، بیلدیگینی ایشلهر !
- هرکس حقیقته علی السویه تطبیق ایدیلن قوانینه و بونلری
إجرا ایله مکتلف رحکومته تابع افراد متجانسه ویا اقوام
مختلفه دن تشکیل ایدن هیات و شخصیت معنویه ، حکومت .
- دولة الاذل آفة الرجال .

ضرب مثلر :

- دولت نصیبی برکوکر جینلکدر ؛ قونان گوچهر .
- دولته گوره کوجک یوقدر .
- دولته یارامش یوقدر .

دینیر حیاتی ایله خلقی ایلدور إحیا
اوکندی دولتنک پادشاهیدر گویا
عبدالمقحامدیکه - طرخانه

خلف دوده عالم شرف دولت و دین
فخر انسان و ملک حاصل دوران فلک
نمی

کنج فراق آ کلایمانلر صفاسنی
دولت قومش آدینه غوغای عالمک
نمی

بورجم بوکون محافظه در شخص دولتی
دولت نیم ! وین قورورم ملکی ، دولتی
عبدالمقحامدیکه - ایلیخان

- هربر دولت قول ارباب حکمت اوزره اهل سیف و اهل قلم
ورعایا و اهل حرفت تمبیر اولنور ارکان اربعه منفرده دن
عبارت ایکن...

شانی زاده تاریخ

- ملک و سلطنت مناسنه اولان دولت برنوع آیین اوزره اجتماع
بشریه دن عبارتدر ...

نعیما - تاریخ

- تصوف - علایق و هوایق نفسانیته دن رها باب اولیق و مطالب
دنوییه و اخروییه دن خلاص بولیق .

جمی : دول - [duvél]

دول معظله ، دول متفقہ ، دول متحابه ؛ دول متحاربه ؛

حقوق دول - باقکزر حقوق

پربابه ملک و ملل سرمایه دین و دول
کاومش نصیبی تا ازل تاج فریدون تخت جم
شهر

اوله سین واقف اطوار دول
سکا معلوم اوله اسرار دول
سنبزاده وهی

إداله - متعدی افعال - اُدن اُله کچیرمک ، تداول ایتدیرمک .
تداول - [tédävul] - لازم ، تفاعل - اُدن اُله کزیمک
و دولاشمق . بین الناس دور ایتک ؛ سوروی و رواجی اولیق ؛
أصلی متعدی ایکن لازم اولاری قوللانیلیر: دیله دولاشمق ،
بین الحلق شایع اولیق .

مداوله - [mudävélé] باقکزر - تداول ؛

- و تک الا یم نداولها بین الناس .
کلام حق

مداوله نقود

- آلوب و بریمک ، قاطعی ایتک .

مداوله افکار

متداول [متداوله] - [mutédävél] - تداول ایدن .
نقود متداوله ؛ مسکوکات متداوله ؛ علوم متداوله ...

- مایه رونق انسانی و مابه الامتياز جنس سائر حیوانی اولان
علوم متداوله دن استفاضة فنون ایلدیگی ...
شانی زاده - تاریخ

دال - [dal] - غرب - اِسَم - آناچک دوزگون قول و

سورکونلری .

دالی ، دالو - قیاسی - دالیری اولان .

دالی بوداقلی - ترکیب - دالیری و بوداقلری چوق اولان
چانال چوتال ؛ مجازاً - قاریشیق ، مشوش ، معلق .

دال بوداق صالقی - آناچک بو بویوب قوللری اوزامق و داللامق
مجازاً - اطرافدن آل طومق ، طرفدار پیدا ایتک ؛ قوت
و ایتدار قازانق .

دال بوداق صالقی ، چیچک آچق ، بیش و بریمک غریب

نخم ناچیزک نهدر یارب شو خاصینلری ؟

خرده بینی کن شو حیوانلر مهیب و دلفریب

نهیدی میداده ناسل اولمقده در غایتلری !

اسماعیل صفا

داللامق - آناچک دال و بریمک ؛ مجازاً - مبالغه ایدیلک ؛

ایش مشکلا نه دوشمک .

داللامدیرمق - مجازاً - مبالغه ایتک ، افراطه کیتیمک ؛ ایشی

مشکلا نه دوشورمک ، تشویش ایتک .

Cf. grec *thallos* , latin *thallus* et français -
talle = branche qui pousse au pied d' un arbre.
Comparez encore latin - *talpa* = bâtonnet , et
gothique- *vaelus* = id.

بدروس ائندره کراسته جیاده

دال ، طان - [dal] - غرب - صفت - دوز ، ساده ، بالین ،

چیپلاق .

ضرب مثل : دولت تېزرا بقايي نيت !
دولتمند - [مند - آذات فارسي] - قياسي - دولت وسعادت
صاحي .

هرکه با اصل خود وفا نکند
نشود دوست روی و دولتمند

سعدی

دولت باب - [باب ، یافتن - فارسي] - مرکب صفت - دولت
وسعادت بولش - مسعود ، بختيار .

دولت يار - [يار - فارسي] - بافکتر - دولت باب
دولت مآب - سرجمع دولت و اقبال .

در دولت ما بگذر قدیمی عروۃ الوثقی
گروه شاعرانه، أهل فضل و علم و عرفانه

اسکندری حقیقی

نظام تازه بولدی مملکت سنی بلیغکله
طراز حشتم زبدر دولت ما بمسک

تدی

دولت خانه - خانه سعادت و اقبال - حرمت قصدیه قولانیلیر .

ضدی : فقیرخانه

خدا دیوار دولت خانه ارباب اقبال

کمی برلانه گنجشک بی آرام ایچون صافتر
وازی

- مال و مثال ؟

هرکجه و برانه خولیاده مقلس مغربی
تیسه آندیشه سیله دحه دولت بولور
سرودی - مزلیات

ضرب مثلار :

- دولت آدامه آیاغیله گلممز .

پای فرسوده صحرای طلب اولیچق
آدمه کندی آیاغی ایله دولت گلممز
سیدومی

- دولت آیاغینه دولاشیر

سوردکده یار صورت بالینه رو دیدم
عاجزلرک نصیبی گلورمش آیاغنه
نای

- دولت دوشکونی .

کیم سؤال ایتدیه معمله دیدم تاریخی
کوردیلسون کیم اوشمدی اولدی دولت دوشکونی
سرودی - تاریخ مزول تونه

- دولتی پییدی .

دوقنوب پای دوکولدی ساغر
دولت پییدی ینه زاهد خر
نایت

- دولت یار اولمادی .

دولتمدر وصال یار آما
بکا یار اولدی او دولت آه !
سلطان جم

چاتداداق ، پاتداداق ، فرتداداق ...
پاتداداق ، طراتداداق ، چاتداداق ...
کوتهدک ، کوتهدک ، پوفهدک ...

داقتیلو [تپ] - غرب - فرانسزجه : dactylotype - اسم - آل
ایله قولانیلان یازی ما کیناسی .

داقتیلوغراف - داقتیلو ایله یازان .

داقر - [dakou] - چاغانای - اسم - تویسر اوق .

داقر - [dakou] - چاغانای - اسم - کورک .

داک - [déq] - چاغانای - آذات تشبیه - گپی .

باقکتر - تک ، تیک

- اول بیرلارینک چشمه لاری داک قاتیب چیقماق ...
بیر نامه

داک [داک بری] - [dān] - آذری - بافکتر تانک -

داک بری آغاراندا

قالسادا و اولغان قالسین

بیاتی

دال، دول - عریجه - لغت - زمان دونمک ، بر خالدن دیگر بر
حاله منقلب اولوق .

دولت - [dévlét] - اسم - سعادت ، اقبال ، رفاه ،
بخت ، طالع ، قدرت . قوت ، اقتدار ، انقلاب زمان ،
زمانک خالدن حاله تغیری ، متداول اولان شی ، ظفر دنیوی
ویا اخروی ؛

- کیلا یکون دولة بین الاغنیاه منکم .

کلام حق

اولیه دولت جهانده بر نفس صحت گپی .

مصراع - قاتری سلطان سلیمان

پوزک کورمک کپی بر دولت اولمز با گه عالمده
یانمده بوخسه دنیانک برابردر جوغ و آزی
نهی

دولتک چوق مشقتی چوقدر

دولتم وارکه دولتم یوقدر

فضولی - بنک واده

با بروی قناعت بذکت خواهش

بکا صرائی فرصت بدولت دیدار

عرق

دیدهل منتظر دولت دیداری ایدی

شکر کیم عیدوش اول آفت دوران کلدی

تدی

اول سپهر دولت و اقبالدن بوز دوندر

دولت و اقبال هرکیمدنکه روگردان اولور

فضولی

داغار (؟) — [dagar] - چاغانای - اسم - مصادمه ، محاربه .

داغانه — [dagan] - چاغانای - اسم - اوج آياقلى ، سهپا .

داغی، داغین — [dagy, dagyn] - چاغانای - ادت هطلف -

دخی ، ینه ؛ حالا ، هنوز .

باقکز - تاق

داغی بیر - اودخی ؛ اوتته کده

بوق بقا جاه ایلا شوکت غاداغی

بوق وفا عمر ایلا دولت غاداغی

ساقنامه

فللادی رستم ایلا سام داغی

یزد جرد اوتخی و بهرام داغی

ساقنامه

- سوزدری نینک قاقوقی موندین داغی بی غایت راق و سرتبه سی موندین بی نهایت راق دور ...

نوی - حاکمة القفتین

- خود پرست لیق که برور مادة ایدار موند داغی تفاوت و صرات باز ...

نوی - محبوب القلوب

- هرکیم طعامی بخشی چایاماسا داغین بوتسا معدسه سی ضعیف اولغای ...

ابوالقازی

داغی ، دهغی — [dagy, dégy] - قازان - أدات عطف - دخی ، ینه ، هم .

داغیتماق — [dagytmak] - آذری - متعدی - داغیتیق ،

صاجق ؛ پریشان اتمک .

داغیتماق - مجهول ؛ لازم - داغیتیق ، پراکنده اولیق .

داغیتیق - صفت - داغیتیق ، پراکنده ، پریشان .

داغیتماز کفرله بر ملک ظلم ایله اولور ویران

شودر : ویران ایدوبدر ظلم دارالملك ايراني !

هادی عبدالسليم زاده

بیقیدلی خانانلار ، باندی جانلار بیدی آی بیداد

داغیتماز سامه خانه ک عاقبت اشک مصیبتدن

هادی عبدالسليم زاده

هر بر یانه گیتدی بر یری وش

داغیتدی شرر دو نوشدی آتش

فضولی - مجنون ولیلی

- بونک سپیده بودرکه ، مسلمان طایفه سی همیشه داغیتیق اولوب هیچ برایشده فکر و عمللری برلشدربوب متفق اولیوبلار .

آشکاردر کبر آلدن سس چینخماز !

ملا نصرالدین

داغ ، دك ، داراغ ، ده دك — [dak, déq] - غرب - أصواتدن :

آغ چوخا ک آغلی قالسین بوخادا باغلی قالسین
منی سندن آیران سینه سی داغلی قالسین
پیان

داغ — [dāg] - چاغانای - فارسی - باقکز - داغلاماق .

بولدوم دخی داغ و داغدارینک

جانانلار آرا نشانه دارینک

؟

داغ — [dag] - آذری - اسم - داغ ، جبل .

داغلق - داغلی چوق اولان بر ، داغلق .

ضرب مثلر :

- گووندیگم آلاچق داغلاز ، سیزده قار یاغارمش !

- داغ داغ ایله قاووشاز ، آدم آدم ایله قاووشار .

- داغینه باخار قار و برر ، باغینه باخار بار و برر .

- داغ نه قدر اوجا اولسه ، پول اوستندن اشار ...

- داغدن کلیر داغ کیسی ، قوللاری بوداغ کیسی ، آگیلور

سو اچمگه ، باغیر اولاغ کیسی .

کییکدیلیمجه سی

داغه داشه سالماق ؛ داغه داشه دوشماک

سکا درلر سلطان داغی - نه دو ماندر باشک سنک

قوجالاردان سوال ایتدم - کیسه بیلمز یا شک سنک

آکسک اولماز قارک یاغار - بولوتلار بر برن قووار

هرگون گونش سکا دوغار - جواهردر داشک سنک

آلت یانک باغیله بوستان - چووره یانک گل گلستان

آردیلار منی دوستدان - اوتر غریب قوشک سنک

مکچرله دن

منی نه به داغه داشه سایرسان ؟

چومان دیدی ؛ دوشمه گل ، عبث بره داغ داشا

بوایله راست گل مزسن منیم کیسی بولداشا

شایق طالب زاده

داغ — [dag] چاغانای - اسم - داغ . باقکز - تاغ

داغلی - شقی ، حرامی .

بولاردین کیسه که اوزنی دیرولی دور

آکر قلسانک یقین بیر داغلی دور

نوی - محبوب القلوب

داغا — [daga] - قازان - اسم - آت نالی .

چاغانای - تاغا ، تاقاو

داغلامق - آتی ناللامق ؛ مجازاً - آلداتمق .

داغلامق ؛ داغلامق ..

داغار — [dagar] - آذری - اسم - داغار ، داغارجق ، دهری طوربا .

داغارجیق - باقکز - داغار

پیلور های دگر مانو کده نه وار

برتیجی توربادر جرنجه داغار

مجیدفق زاده

داغلی ، داغلو - قیاسی - یاتیق ، داغی اولان .
أغیاره نظر آیلز آشوبه چشمک
آشفته لرك سینهمی داغلو ، گوزی باغلو
تکلی

بوئی بوریلو آیانی باغلو
شهبلا گوزی نملو جانی داغلو
فضولی

گل آئی گوزی باغلو باغری داغلو
باشی قرالو آیانی باغلو

فضولی

چگری داغلی - مجازاً اُنناك ، هجران زده .

بوئی محکم عشق ایینه باغلودر
بورگی هم عشق اودندن طاغلودر
عاشق بته

- گوئی قارا اولان چیچکلی .

داغلامق ، داغ وورمق - قیزغین دهمیره نشان وورمق و یاقق ؛
مجازاً - داغلار گیبی یاقوب اضطراب ویرمک ، متالم ایتک .

- سوگیلی فیز آغلاما - بوره گمی داغلاما

بیراق آقین قانلری - شو یارای باغلاما ! -
خلق شعرلرینده

آی خوفی درون پدرم داغلیان الله !
قیل والدی کثرت اُنسال ایله خرم
تا ایتک ایچون والدی واصل دلخواه
ایله بده حکمت عرفانه مکرم
وجانی زاده اکرم

بارگیر داز میری به ضبط آیلدی غم
آتش آه شرر کستر ایله داغلاتدیق !
سرودی - مزلیات

داغلامق - داغ ایله نشان یاپیلدی ، قیزغین دهمیره داغ وورمق .

داغ [dāg] - آذری - فارسی - بافتکز

داغلاماق ، داغلاماق ؛ داغلاماق ..

الله ایچون آغلاما

بوره گیبی داغلاما

شایق طالب زاده

فریاد ایله غملی غملی آغلار

هپ ناله سی کاشانی داغلار

فضولی

بیر لاله پوزلو یار چکوب داغ سینمه

یارب ! سن ایتمه سینهمی خالی بوداغدن

پادشیروانی

أغیار ایله هم بزم اوله بولاله عذاریم

مین یاره اوروب کوسمه داغلار ایچریدن

عقی

داغ عشق ، داغ حسرت ؛ داغ نهان ...
ژاله دردر آشک چشم خوششان بلبلک
برک گلدر بینه داغ نهانی بلبلک
خیلی

داغ جگر سوز - جگر یاقان داغ .

و لیکن با چنین داغ جگر سوز

غمی شایدکه فریادی نمدارند

سعدی

داغ درون - زخم دل ، اضطراب قلب ؛ اونودولماسی ممکن اولمایان
درد و آلم .

آی رنگ روی عصمتی داغ درون گل !

آی لعل پاره لب جان بخشی رشک مل !

آشفته اولماق سکا ممکنسی بر کول ؟

حسن ملک مثالکه جانلر طایمبور ؛
وجانی زاده اکرم

بزمده دلبر یاقر سینه اغیاره داغ

بلز آنک هر بری داغ دروندر بکا

شیخ الاسلام عینی افندی

داغ هجران -

مهر و آنجمله - بهری لاله زار ایتیش قضا

گلشن سینهمده برر داغ هجرانم کوروب

لسقوفجلی غالب

ایدر هرک شرارندن هزاران مهر و ماه اظهار

فک سوز و گدازی داغ هجرانعدن اوگرنسون

لسقوفجلی غالب

لاله رطل گوکسک چا کینه قلمزل نظر

هیچ برحم آیلزلر داغ هجرانم کوروب

فضولی

داغ زن - هرکب صفت - داغ ووران ، داغلیان .

نایلر داغزن سینه ناهد فک

جاملر خیره کن باصره مهر منیر

منیف

داغدار - هرکب صفت - داغی اولان ؛ مجازاً - متآزر ،
مکتدر ، متالم .

یک تیره لندی قالب و قلب آلم زده

هجران و غم ایکیسینه ده داغدار ایدر

اسراردهده

داغ بردل - هرکب صفت - بوره کینده داغی اولان ،
داغدار ، قلبی یارالی ، مجروح الفواد .

داغ برداغ - داغ و یارا اوسقینه یارا ؛ مجازاً قات قات ناثر
و آلام .

- بعض غدارک بومقوله اطلوارندن داغ برداغ ضجرت اولمشلر
ایسهده ...

شایق طالب زاده تاریخ

داشلاماق - متعدی - دیشاری گونورمک، طاشیق، بر طرف ایتک .
کناره داشلاماق فکر سقیی
ایدهک در پیش راه مستقیی
مادی عبدالسلام زاده

داشلاماق - آتیلقی، طردوتیمید ایدیلک .

قاچوبدر طنه دن فرهاد کوهه ، قیس صحرا به
منم تک داشلانان کیددر در ودیوار آراسینده ؟
فاکر

داشیر غاماز ، داشیر غاماز — [dachyrganmak]
[dachyrganmak] - چاغاتای - لازم - طویا الاوب بورومک ؛
طاشلره چارپوب طویالامق .

داغ — [dāg] - فارسی - اسم - وجودده اولان بایتی بری
و نشانه سی ؛ بعض مزمن یارالری تداوی ایچون قیزغین ده میر
ایله باقا ، ک ؛ حیوانک وجودینه قیزغین ده میر ایله وورلان
ایشارت ؛ مجازاً - اونودولا مالایق کیمی شدقی اولان نأثرات قلبیه .

لاله یکه داغ بدل دارد وحالم داند
من که صد داغ بدل دارم وکس محرم نیست
نخشی

این چرخ جفا پیشه عالی بنیاد
هر گز گره کار کسی را نکشاد
هر جا که دلی دید که داغی دارد
داغ دگری بر سر آن داغ نهاد
خیام

ز شوق عشق و سوز داغ تو باشد بدین گونه
دم دود و غم سود و دلم عود و تم بجز
میر خسرو دهلوی

داغ آچار تیغ فلاکت دل ناچار سزه
جان آتار تیغ قضا سینه بیار سزه
اشرف یاشا

داغ ، داغداغ - شدت آلامدن کنایه .

دل مهوریمی وصلکله شام داغداغ ایله
قولکدر تا ازلدن اول غریبی بر چراغ ایله
تحقیق

او جور پیشه ایسه هر زمانده سینه منری
درون لاله وگل گپی داغ داغ ایستر
تیم قدیم

داغ دل - اضافی - گوگل داغی و یاراسی ، زخم درون .
من که از آفتش سودای تو آهی ترم
کی توان گفت که بر داغ دلم صابر نیست ؟
حافظ

داغ دل آور که در میدان درد
اهل دل از داغ بشناسند مرد
فریدالدین عطار

بنشسه داشلارا فریاد دادم داشلار آغلارلار
بی نوع بشر سن پس ایچون فریاده تمیرسن ؟
شاک

ای غافل اوزگدن سنک آجناق خیرک وار
خوناب ترک وار
دردک کدرک وار
چوخ دردسرک وار
بوکهنه باشکده
تازه خیرک وار

ملت بیله باندی ، آمت ایله باندی
خود سوبله آی آخاق داشی کیم او باندی ؟
دیغه خطرک وار !
صابر

داش باغرلو - طاش بوزه کلی ، سر حتمسز .
داشه دو تک - طاشه دو تک ، طاش کسلیک .

- گده ، قریشال ، قاچ آتا که دی که وعده ایله دیگینی بو
گون گوندر مسه بر ایله بدعا او خورام کی بریدیگی برده داشه دور . . .
«ملالتصرالدین» دن

داش داش اوسته براخاماق - طاش طاش اوستینده بر اقامق .
داش باشکه ! - بد دعا .

قاندی فلک زهر منیم آشیا - داش نیه مه ، کول تو کولوب باشیا
باخا آغار میس ساچیاء ، قاشیا - قیز کییم باخا گلن یاشیا !
علی راضی

راسه — [dach] - چاغاتای - باقکیز - تاش

راسه — [dach] - آذری - اسم - دیش ، خارج ، دیشاری .

داشباق - لازم - دیشاری گلنک ، طاشمق .

داشورماق - متعدی - طاشیرمق .

داشباق - متعدی - دیشاری گونورمک ، طاشیق .

داشقون ، داشقین - صفت - طاشقین .

دردیم داشوبدر ، دیغه فلاقی
قائمیر بو فرقه یاخی یامانی
دیر لرکه گیتسون ، چله زنانی
تحصیل علمه ، فاش ونهانی
پالته آتوبدر ، بوتلار حیاتی
ألتویه توبه ، أستغفرالله !
صابر

عشق درد بندن بقای جاودان ایستر کونگل
بیله داشقون سیلدن تمیر اومار ویرانه باخ !
فوس

جوم اشک چشمندن غم جوخ دور فراقنده
منه نیلر بوداشقون سیل که دریا تک کنارم وار
داهی

تا که معنای لطیف لفظ رنگ آمیز ایلد
روزگارک بر دلارا داستانیدر سوزم
نمی

تشنیده داستان بزرك
که شیر ژیان افکنند پیش گرک
فردوسی

داستان سرا - داستان دوزوچی و آوقوچی ، داستان یازان .

بوز قری " داستانسرای بک نغمه
که درس نغمه توحید میکنند تکرار
عرق

خوشا وقت آن مرغ داستانسرای
که دارد در آن بوم فرخنده جای
سعدی

داستان اولوق - باقکیز - عالمه ویا دیلره داستان اولوق
دیر ایمن سرینی فاش ایلسون بلزکیم
دوشملی عشقنه عالمه دستاتز بز
دوسی

داستانسرای - [daskan] - چاغانای - اسم - بر نوع آری قوشی .
داش - [dach] - غرب - اادات مشارکت .
چاغانای - تاش

آرقا - داش ؛ آباق - داش ؛ قارین-داش ؛ دین - داش ؛
مذهب - داش ؛ مسک - داش ؛ گوگل - داش ؛ پول -
داش ؛ اوموز - داش ؛ قول - داش ؛ آد - داش ...
فارسی : تاش - خیناش ؛ خواجه تاش ..
باقکیز - بکتاش

درس حیرتده روح قیسه بز
خواجه تاش کتاب درینلز
نائلی

داش - [dach] - آذری - اادات مشارکت .
آرقا - داش ؛ پول - داش ..

داش ، روش - [dach ، déch] - قازان-ادات مشارکت .
باقکیز - تاش

یاق - داش ؛ آول - داش ؛ آد - داش ؛ آت - داش ؛
ایب - داش ؛ سبق - داش ..

داش - [dach] - آذری - اسم - طاش ، حجر ، سنک .

باران کیمی داشه اوردی باشین
ی کیمی آیاغنه توکدی باشین
فضول - مجنون ولبلی

سنک بزده دل آجوب اولدی گواه حالک
نرم اولونسه نه مجب هر چگری داش سکا
سید عظیم شهبازی

- حضرت مجزه سیدین ملکی کا زوال داریب ...
تارغملوک

داربماق - متعدی - ایریشدیرمک ، ایصال ایتمک ، واردیرمق ؛
وجوده گتیرمک ، احدات ایتمک .

داربیب گولک کا دود شعله آه
اوز سابه سین ایستاماسدی همراه
توله - مجنونهوللی

داز ، دازومه - [daz, dazlak] - آذری - صفت - کل ،
داز ، طاز ، طازلاق .

بیهرم من او قدر دونبگی ساز ایدهرم
بو یارم ساققالیی ، هم باشیی داز ایدهرم
گوندمین شمهده یه ملتی آغاز ایدهرم
گیریبوب حیلده من اولارلا مین ناز ایدهرم
کویهده ملتی قانق کیمی من چاللارام !
کره سین ایشلهدهرم ، آبرائی هم یالارام !
صابر

دازماق - [dazmak] - آذری-لازم-سوزولوب سرعتله گیتمک .
اوزنی توکی چلیوب وازدی
قرق تک اوچدی یله تک دازدی
مجید غنی زاده

داس - [dās] - فارسی - اسم - اوراق ؛ قوسا .
داس زرین - آلتون اوراق - مجازاً - هلال قر -
کنت زار امله دانه دوکرسن دخی سن
پچمگه داس فلک حاصل عمرک مائل
نوی

داستانه ، داستان - [dāstān, déstān] - فارسی - اسم-قصه ،
حکایه . مامال و منظوم حکایه .
بشنوید آی دویستان این داستان
خود حقیقت نقد حال ماست آن
جلال الدین دوی

دیگله آرتیق داستان زاریمی
دیگله فریاد حیات آزاریمی
کال زاده اسرم بک

میدان حرب ، تورکک اوت ، آستانیدر
هربرده قهرمانلق اونک داستانیدر
عبدالحق حامد بک

شهنامه می گرجه داستاندر
باقی سوزلرینه نه داستاندر
حیا باشا - مقدمه خرامات

نه نامی ماند زایشان نه نیانی
نه دردست زمانه داستانی
جای

آذری — دارغا

- داروغه و شهنه و عسس اوغری خونقغه محمد فریادرس...
نوابی - محبوب القلوب

- داروغه نشین بیری آدینه پور دور کابل دین شرق ساری
اون اوچ بیغاچ پول دور ...

بارنامه

بیری تاجی داروغه لیلی عشرتین
بیری اوردی سرحد ساری نوبتین
نوابی - سد اسکندری

- بواوچرودا [دیرلار کیم] شاکردلار بیله تاغ کشتی گا
بارب و سهر اقتصاسی دین ناشی بومالانین برفقیرغه تکیب
اولوب ابرمیش یاناداروغه دین قایان قاچیب ایرکانین کیشی
بیلناسی ...

نوابی - مجالس النفایس

دارو، داروری — [dāroū, dāroūi] - فارسی - اسم -

دواء، أم، درمان، علاج، معالجه، تداوی .

ریش بدرا داروی بد یافت رک
هرسر خررا سزد دندان سک
جلالالدین دوی
چمخوش گفت بکروز دارو فروش
شفا بایدت داروی تلخ نوش
سندی

أرض درسته دکان طیب روزگار
حفة پروزة گردونده دارو قالمش!
ناب:

گفت همداروکه ایشان کرده آند
آن عمارت نیست ویران کرده آند
جلالالدین دوی

باده عقل سوزرا داروی پیشی مزین
نیست بصره حاجت آن چشم جنون فرای را
مائب

دارو — [darou] - قازان - فارسی - اسم - علاج، أم، دوا .

باقکیز - ایم، درمان، دوا
دارولانق - تداوی ایتمک .

یاسین برله دارولا آورولارنی
تیلرگان جنلیلرنی هم جولهرنی

دارولانق - تداوی ایديلك .
دارولانچی - مداوی، تداوی ایدهن .

داروغا — [dāroūga] - غرب - فارسی : داروغه - اسم -

أسکیدن شهر وچارشو آغاسی، شهرده ضبط وربطه مأمور
اولان آدام .

داروینیه — [darviniīē] - غرب - اسم -

أجناس حیوانیه
و نباتیه نك بر اسطفای طبیعی ایله تکون ابتدگی اعتقادی، که
طبیفوندن داروینه منسوبدر .

داری، طاری — [dary] - غرب - اسم - حیوانیک برنوعی .

سفر دانی بیلیمور چهل مرکبدر حکیم
برآوج طاری دوگوب هاوندده دارو قومیش آد

سروری - هزیلیات

آق داری؛ سوپورکه، مصر داریسی؛ قارا، قوم، قیزیل
داری؛ یانان داریسی ..

دربینه داری ا کک - مجازاً - باقکیز دیب
داریسی باشکزه! داریسی باشکزه! داریسی دوستلر باشینه!

- إن شاء الله! سزده نصیب و میسر اولسون!
اولدی گلین باقی عاتکه داریسی باشکزه

تافز طاشنده گپردی برینک فراشته
دوشمه یک اوله چنگی چغانه تلاشته

گیردک آدل باز آرتق اون اوچنچی باشنه
اوله صوقاق سوپرکسی قادین قادنق اول!
واصف

داری — [dary] - آذری - اسم - داری .

ضرب مثل : آرپادان، بوغدادن آلیم اوزولدی، امیدم سکا
قالدی داری خرمنی!

سکا داری جان دیپزل - باغ بال ایله پیرلر
الله الله ایلن کوتوروبن - گوجله ساجه پتیررلر
«کوجرله دن»

داری — [dary] - چاغاتای - فارسی : دارو محرقی - اسم -

علاج، أم، دوا، باروت .

داری — [dary] - قازان - فارسی - اسم - باروت .

قوری داری - قوروصیتی .

داریمخامه — [darykhmak] - آذری - لازم - دار اولتی؛

صیقلمق، تنگدل اولتی .

باقکیز - دار، داریش

داریمخدمراق - صیقینی و اضطراب و برمک .

دیعه تعلیم نسوانی - حاجی ساخلا بنهانی
داریمخدمراسلدانی - یازیقسان ترک جان اتمه!

داریمخامه — [darychmak] - آذری - لازم - طاری و عارض

اولتی .

داریمخامه — [darylmak] - چاغاتای - باقکیز - تاریمماق .

داریمخامه — [darymak] - چاغاتای - لازم - گلمک، واقع و حادث

اولتی؛ اوغرامق، دوچار و گرفتار اولتی، طوونلوق .

حاصل اوشوی اویگا بلا داریبان
قاپسی بلا بلسکه وبا داریبان
نوابی - حیره الابراد

<p>دوشده گورشمی یادارا بو قدر دارانی ؟ خسرو اجشمی تصور بو قدر عنوانی ؟ ندیم</p>	<p>پوشید رستم - سلاح نبرد پاورده که رفت یادار وبرد فردوسی</p>
<p>داراغ ، داراوه — [darakh,darak] - آذری-اسم-طاراق.</p>	<p>دار وکوب - ترکیب - طوت وور - مجازاً - چنک، ساواش؛ جدال ، حربده ، نزاع .</p>
<p>داراماق - طارامق . داراتماق ، داراندیرماق - طاراتاق ، طاراتدیرمق. ضرب مثل : کیچل باشا شیر ماهی داراخ ! اول مه نامهربان ایسترکه زلفین دارهسون سن گوتور آینه ای گون ، ای قر سن شانه دوت سید عظیم شیروانی</p>	<p>دار — [dār] - فارسی - اسم - آجاج . دار سیاست - مجرملری صلباً اعدام ایشدیگری آجاج ، که لسان خنقده یا گلیش اولارق [دار آجاجی] دینلییر . وزوب تزلزل منصورى ساق عرشه تمام خدا خدا دهرک پای داره دک کیدرز تکلی</p>
<p>دارای ، دارایی — [dārāi,dārāii] - چاغانای - خودند تعبیری - اسم - اییک قاش .</p>	<p>بردار - آصلمش ، مصلوب زلفنگ دازنده شاها آجیلان منصور ابدی هرکه منصور اولدی زلفنگده بردار اولسون لسیی</p>
<p>داربا داغانه ، داربا داغین — [darbadagan] - آذری - ترکیب - دارماداغین ، آلت اوست ، قارماقاریشیق .</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، ..</p>
<p>دارحاجی بابا دارباداغین قیلسا قبانى باش قوشا او جور عالم ذیشانه دولاشما ! ؟</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، ..</p>
<p>دارتماک — [dartmak] - آذری - متمدی - طاراتاق، چکنک؛ وزن ایتک .</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، ..</p>
<p>دارتیناق - طارتینمق ، چکینمک ، اجتراز ایتک . گونی کوندن جلالن آرتار اولوروق بر دقیقه غفلنده قوبوشوق کاشانی حیرتده هره اوز سمتنه بزى دارتیر «ملانصرالدین» دن دردم سوزه گلدیگجه آرتار اود در یل ابله زیانه دارتار فضولی - مجنون دلیلی تولکی دارتوب اوزینی تورشوندی بوز گوزینی شایق طالبزاده</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، .. داریش ، تنک . داریشقلق ، داریشقلق - دارلق ، مضایقه ، صیقینی . دار دوشک - دارا دوشک، دوچارمضایقه واضطراب اولق . باقکنز - داربخاق اولشم عاشق دیدار اولدی باشمه دنیا دار گورسم قیلام آه وزار اوج گونده بیر ، بش گونده بیر حامد قیز آلیپور گوندوزیکلی تارسنگ باشیکه ذیانی ایدر دار سنگ دوققوز یاشینده بر نهوهک وار سنگ قیز یاراشاری سکا آی هیوهزه ؟ علی وانی</p>
<p>دارغا — [darga] - آذری - فارسی : داروغه - اسم - گیجه بلججسی ، پاسبان .</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، .. دارا — [dara] - چاغانای- طرف - دائما ، هر وقت، پردوزی به.</p>
<p>صیبح اولونجه گیجه لر دارغا کمی یا تامبور قیر قیر ایدر قارغا کمی صابر بو فنا ایش نه ابدی تولادیکیز اورتالغه ؟ سبزی کیم قویدی بزیم اوستمزه دارغالغه ؟ ؟</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، .. دارات — [dārāt] - فارسی - اسم - شوکت ، شکوه ، کسوف ، دبدبه ، طنطنه . وبردم سنگ ایداره که مازندرانی بن سایه مدددر پوشیدیکی دارات و دبدبه دک عبدالحق حامد بک - ایلتخان</p>
<p>دارغا ، دارغر — [darga] - چاغانای- فارسی : داروغه - اسم - ضابطه مأموری ، صو باشی ، بکچی ، پاسبان .</p>	<p>داره چکنک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصمق . دارچین [دارسینی] - دارلریدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفلفل [پیل] قاراپور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، .. طمطراق سختم فوج سیاه نظم خسروان هنره ائتمده عرض دارات نظم</p>

اولمه ممکن فضای عرصه عدلده سیر
ظلم ابدردی دار دنیا اهلنه دنیایی دار
فضولی

دارالفرور - عالم ، دنیا .

چون جمله قیل و قال ایش دارالفرورک حاصل
شول بی ثباته دوشمه کز بهوده قیل و قاله
اسیمی

دار جهان - دنیا .

بیاورل بر برین داغ غمگدن روز محشرده
سنگ عاشقارک دار جهاندن بی نشان گیتیز
نوی

دارالاستحضار - بعض آلات استعمالیه تجر بهلر باییلان و بر
طایف شیلر حاضرلانان بر .

کیما دارالاستحضاری ؛ فیزیک دارالاستحضاری .
دارالسهاده - اسکیدن سرای پادشاهی .

ابدوب دارالسهاده منصب عالیسی احسان
نیجه دمدر ایدر ذاتیه فخر اول مسند والا
ندم

دارالسهاده آغاسی - قیزلر آغاسی .
دارالضلال ؛ دارالجانین ؛ دارالولاده ؛ دارالتدوی ؛ دارالتعلیم ؛
دارالصناعه ؛ دارالقبض ؛ دارالمعرفت ؛ دارالعلوم ...
دارالفتون - علوم عالیه و آلیه تحصیلیه مخصوص دارالعلم ،
کاتبه .

دارالبدایع ، دار بدایع - موداندن - بدیی تماشای محلی .

دارالسهاده مائل ایش پک صنایهه .
أولجه داخل اولالی دیرالبدایهه .
عبدالحق حامد پک

دیار - [دی] - دارک جمی : مملکت، اولکه ، ایل ؛ وطن .
دار و دیار :

باغریبان لطف بی اندازه کن
تا بر نیت نام نیکی دردیار
سعدی

فردی بر احتیاج او ، اوت ، عشق یاردر
ملی بر احتیاج ایسه عشق دیاردر .
عبدالحق حامد پک

ناصر اگر از بحر بناله عجبی نیست
مهجور زیاراست و پریشان ز دیاراست
ناصر بخاری

جهان جهان طولاشیرسک فضای لاهوتی
نصل که یاد حزینک کز در دیار دیار
محمد ماسف پک

گچیلر و ارسه اسلامک شو چیکنه ایش دیارندن
شو یوز بیکلرجه یوردک قانی ، زاترسز مزارندن
محمد ماسف پک

- بونجه زمانلردن برو مهجور دار و دیار و عملیه دست طالع
روزگار اولان ...

یوسفکامل یاشا - ترجمه طالع

دیار غربت - بابانچی مملکتلر ، بات ایلیری .
دوشدک ره مشقنه الله یول ویره
چیفدق دیار غربته الله یول ویره
پودهی

- اول حزن و کربت ایله متوجه دار آخرت اولنجیه دک دیار
غربتهه مبتلای مجران و محنت اولملردر ...

نعیا - تاریخ

غریب الدیار - بربرک بابانچیسی ، بات .

یاردن مهجور ایکن دوشدم دیار غربته
با کاکا کوستردی فلک مجران مجران اوسده
واسخ

دیار غربته گلدم وطندن آیرلدم
وطن گوزنده دکل آه سندن آیرلدم
سینج

دار - [dār] - فارسی : داشتن - طومق ؛ مالک اولیق - تخفین -

هوادار ؛ قفادار ؛ ضیادار ؛ شعله دار ؛ نگه دار ؛ بهره دار ؛
زخم دار ؛ رعشه دار ؛ نام دار ؛ جهان دار ؛ جاذبه دار ؛ آب دار ؛
سرمایه دار ؛ دین دار ؛ کمان دار ؛ حکم دار ؛ تاج دار ؛ سایه -
دار ؛ تاب دار ؛ رونق دار ؛ رازدار ؛ خبردار ؛ پرده دار ؛
بهره دار ؛ وایه دار ؛ دل دار ؛ رخنه دار ؛ سکنه دار ؛ ترانه -
دار ؛ وفادار ؛ پای دار ؛ داغ دار ؛ دفتر دار ؛ خزینه دار ؛
علم دار ؛ مال دار ؛ حصه دار ؛ ساجاق دار (۴) ؛ درم دار ...

دارگیر ، داروگیر - ترکیب طوط قاپ - مجازاً - چنک و
جدال ، صاوش ، حرب .
باقکنز - گیرودار

سناده بیجا آن زمان چرخ بیر
ندیدست چشمش چنان دار و گیر
استاد عجمدی

اولیجق دار و گیر اول شیری
آکسون و قانلر آغلاسون شمشیر
کال باشاراده

خسرونیرو شکن سردار آریاب بیان
داور ملک سخن دارای معنی دار و گیر
استاد اولحق پک

دارنده - [ری] - مشتق - مالک ، صاحب ؛ طوتوجی ؛
صافلاچی .

سنسین اول دارنده یرلیخ احکام قدر
خانهک اولشدن رموز آسانه ترجمان
لمی

داروردر - ترکیب - آل چکیل - مجازاً - إحشام ، شکوه ،
شوکت ، کسوف ، دبدبه ، طنطنه ، کبر و غرور ، عظمت ،
خودنمایی .

دارالحرب ، دار حرب - دارالكفر ؛ رؤسای كفاردن برینك
حكمی جاری اولدیغی برلی ؛ مسلمانلرله خریقیانلر آراسینده
هنوز صالح معقد اولمایان مملکت .
دارالسعیر ، دارسعیر - جهنم .
باقکیز - سعیر

دوشسه کتر شرر شعله برق غظی
باغ فردوس اولور آنشکده دار سعیر
اسکدارلی حقیک

دارالتوب ، دارتوب - جنت .
دارالعذاب ، دارعذاب - جهنم .

گروزان اولسه نسیر نوهار رأنتك
رشك باغ خلد اولور شیونگه دارالعذاب
اسکدارلی حقیک

دلار اولمشدی مصور حالت بیتالخرن
طالم اولمشدی مجسم صورت دارالعذاب
یکیشهرلی عن

دارالامتحان ، دارامتحان - مجازاً - دنیا .

یارب بونه دهر فیأماندر
یارب بونه دار امتحاندر
شیباپاشا - مقدمهغزبات

دارالامان ، دارامان - مصونالتعرض اولان بره، ملجأ، پناه .

آیام جده میگده دارالامان ایمش
شمدی دگل آفتدی اوده برزمان ایمش
حلیعکرای

عرصة إدراکه فوز رأنتك دارالامان
رشته امینده فیض رحمتك جبل المتین
فضولی

دارالتدوہ - مجلس ، انجمن، زمان جاهلیتده قصی بن کلابك
تأسیس ابتدگی محاکم آدی ، که قریش اوراده طولانیتر
و مباحثات ادبیہ و سیاسیہ ده بولونورلردی ؛ بالآخره جناب
رسول محترمك علیهنده بولونانلرك اجناعتکاهی اولتی دولایسبله
- ارباب نفاق و تزویرك مجلسی - معناسینده قولالینلشدر .
- بعض ناسك خانهسندده دارالتدوہه مائل مواضع ایدی
برآلای نکبتی بریره گلوب اکابر و حکامك ذم و مساویسنه
مشغول اولوب ...

نیمهتاریخ

دارالامکان ، دارامکان - دنیا ؛ جهان .
سن اول دستور روشن طبع صاحب مکرمتسن کیم
عدلیک گلمدی أصلا قسم بودار امکانه

اسکدارلی حقیک

دار دنیا - عالم ، جهان .

داردنیا دلو گوکلم گچی وبران اولسه
تهجهان اولسه نهجاز اولسه نهجران اولسه !
؟

دارالاماره - امیرك إقامتگاهي .
دارالملک - پایتخت، مقر حکومت .
دارالضیافه - ضیافت سفرهسینك حاضرلاندیغی بر .
دارالبوار - جهنم .

- المیزالی التذین بدلوامنةالله کفرأ واحکوا قومهم دارالبوار .
کلام حق

- سواران نیزه گذار اهدای بدنهادی فوج فوج رهرو
دارالبوار ایتمگه باشلدیلر ...

نیمه - تاریخ

دار آخرت - اوتنهکی دنیا .

- والدار الآخرة خیرالذین یتقون .
کلام حق

دارالقرار - آخرت ؛ جنت .

- وان الآخرة هی دارالقرار .

کلام حق

حریم گلشنی دارالقرار ایکن جانه

قومن هوای تمناسی دلده صبر وسکون
نقی

بوچان پروانهدر یاتر جالک شمع تابندن
گوکمل دارالقرار اولدی بریشان زلف تابندن
لسیمی

دارالسلام - جنت ؛

- والله يدعو الی دارالسلام .

اهم دارالسلام عند ربهم .

کلام حق

جهان دارالسلام اولسه گوکمل بیزاددر سنسز
خیال خواب وراحت دوش فکره یارددر سنسز
لسقوئیلی غالب

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه
رند آزره نیاز بدارالسلام رفت

حافظ

- بغداد شهرینك عنوانی .

دولت وقبال ایله دارالسلام اولسون سکا
گرچه اولمش برزمان اجدادك دارالجهاد
نقی

بقعة بغدادك اجتنس وصفی دارالسلام

کیم آکا تسلیم تحمیل ایده هرکشورکه وار
فضولی

- بغداد دارالسلام که تختگاه خلفای کرام و برج اولیای
عظام اولوب ...

نیمه - تاریخ

دارالسلطنة ، دارسلطنة - پایتخت .

دارالاسلام ، دار اسلام - احکام دینیة اسلامیة نك مرعی
اولدیغی مملکتلر .

إدارة مملکت و دولت ؛ اداره آدمی ؛ اداره سی آی و یافتا ..
 - مدار حیات و معیشت ، گنجینه ، دریاک ؛
 اداره سی بولینده ؛ اداره سینی اودرمق ؛ اداره سینی یولینه
 قومق ؛ اداره سزا کدن شکایت ایتک ..
 - بر شخسه و یابر هیأت مودوع اولان رسی و یا خصوصی ایش ؛
 بویله بر هیأتک ایش گوردیگی دائره .
 هیأت اداره ؛ مجلس اداره ؛ غزته اداره سی ؛ رژی اداره سی ؛
 تراموای اداره سی ؛ اداره خانه ..
 مدیر - [mudîr] - فاعل ، افعال - اداره ابدن ؛

یانمده گور میورم اوپله بر مدیر امور
 که ربط و ضبطه گیدرکن بن ایلیم مأمور
 عبدالحق حامدیک - طرخان
 - برداره و اداره ناک رئیسی و آمری ؛
 رسومات مدیری ؛ بلدیله مدیری ؛ معارف مدیری ؛ مکتب مدیری ..
 - بر ناحیه ناک اداره سینه مأمور اولان آدم ؛
 ناحیه مدیری
 - مجازاً - اداره سی ، اداره سی بیان ، مقصد .
 مدیره - [mudîrî] - مدیرک مؤنثی ؛
 مکتب مدیره سی
 متدائر - [mutedâ'ir] - فاعل ، تفاعل - متعلق ، عائد .
 باقکزر - دائر

دار - [dâr] - عربجه - اسم - او ، خانه ، مسکن ؛ بر مکان ؛
 موقع ؛ قراچ دائره بی حاوی بنا ؛ اولسکه ، قطعه ، دیار .
 باقکزر - دیار
 - لکل دار ساکن .
 لا دار للمرء بعد الموت یسکنها
 لا لالتی هو قبل الموت بانها
 امام علی

الدّار - مدینه شهری .
 دارین - [ره] - تئیه - مجازاً - دنیا و آخرت .
 هر کیم که او شرعه خدمت ایلر
 داربنده کسب حرمت ایلر
 ضیایاشا - مقدمه غزوات
 دارین قلوب اراثه ذیل ،
 ابتدی بوکا دست نفرم میل .
 ایلواه ! .. فراق و عجز و گریه ،
 عبرت نفسمه موت و اوپل !
 عبدالحق حامدیک

تمالی الله زهی شاهنشاه دین پرور عادل
 که اولش آسکه روزی دولت دارینک احرازی
 نفی
 دارالبقا ، داربقا - آخرت .

اولدکسه خادم وطن آرز چوق ، سوین ، اوگون .
 برخیرک اولدیسه فقط ملک و ملتته ،
 محلوم اولور حیات و عادتک مدلتته
 دارالبقا اوگون سکا دارالفنا اولور ..
 عبدالحق حامدیک

دارالفنا ، دارفنا - دنیا ، جهان ، عالم .
 علم دنیلن دار فنای ابدیده
 هر جلوه یه اولق کرک اسباب عدیده
 عبدالحق حامدیک - ایلیخان

دارالغرور ، دارغرور ، دارالحزن ، دارحزن ؛ دارالایبتلا ،
 دارایبتلا - مجازاً - دنیا ، عالم .

باقزاده بودار ایبتلایه
 روحک جان آناردی ایعتلایه
 محمدما کفریک
 جهان دیرلرکه دار ایبتلادر
 اولوم دیرلر مدار ایعتلادر
 اسماعیل صفا

دارالحلد ، دارخلد - جنت .
 - لهم فیها دارالحلد .
 کلام حق

دارالحلافه ، دارخلافه - امام و خلیفه ناک بولوندیبی شهر .
 دارالنعم ، دارنعم - جنت .
 دارالکتب ، دارکتب - کتابخانه .
 دارالقاضی - محکمه .
 دارالشفاء ، دارشفا - خسته خانه ؛ تیمارخانه ، دارالمجانین .

عقلی مجنون ایلوب دارالشفای عشقه
 قیسی زنجیر الفت کیسوی لیل ایلدک
 یکه شهرکی عونی
 زهی دارالشفای حیرت آباد محبت کیم
 طبیب آماده لطف و دوا رنجور ناپیدا
 یکه شهرکی عونی

اقتضای حکمت اوزره سلب عقل ایلر قضا
 یوقسه کیم بایسته دارالشفای اولق دیلر
 شیخ الاسلام عاری حکمت بک
 اتمش سکا دلخسته لک حالی نائیر
 آی چشم سیه دارشفا دیمی گلورسن ؟
 نای

خلق عالم سرتسر بیمار درد ااحتیاج
 دهر بردارالشفای لطفک طیب مهربان
 نفی

دارالسرور ، دارسرور - مجازاً - جنت .
 مشاطة بهار ایدوب فیض ختری
 دارالسرور ایلدی گلزار عالی
 سیدوحی

دوری [دوریه] - [ده] - قیاسی - دوره منسوب و متعلق؛ حرکت دوریه

أرضك حرکت دوریهی - أرضك محوری اطرافینده بر دفعه دوتهمی ، که گنجبه ایله گوندوز بو حرکتك نتیجه سیدر . دوریه - تأمین انضباط ایچون دولاشان عسکر قولى . دوریه گزیمك ؛ دوریه دولاشیق ؛ دوریه چیقارمق ... دوآر - [ده] - مبالغه - دورایدیجی ، دون ؛ زیاده دون ، چرخ دوآر ؛ سپهر دوآر ؛ فلک دوآر ... آنگوندر کئید دوآر رنگی بیلیمز یا محیط اولمش گوزمدن کئید دوآره صو فصولی

زاهدی سنگین ایلوب عشاق سرگردان ایدن برلی ساکن گوکی صنبله دوآر ایلین نومی

دوآر بر آسیابدر بو بر عالم بیج و تابدیر بو ضیا پاشا

دوآره - [ده] - اسم - برکار . دوآریه [طائفه] - تاریخ - اقسام قدیمی لرینده بر جهاز دوریه مالک و بوسایه ده سورده سایع اولان و اکثری عسویات خرده پینه دن عبارت بولونان حشرات صنئی . دوآر - [ده] - اسم - طبابت - باش دونهسی . دور بسط ؛ دوآر مظم ؛ دوآردانی ؛ دوآرعقلی ویا دماغی ؛ دوآر اصلی ...

دواری [دواریه] - قیاسی - دوآره منسوب و متعلق . مدار - [مه] - اسم - برشیک دونه جکی و دورایدیجی بر؛ مدارالعین - گوز چوقوری ، چشم خانه ؛ جوف حجاجی . نجوم - برسیاره نك و بر قوروقلی یلدرنك گونشك اطرافینده کی حرکت دوراییه سیله رسم ایندیگی دائرة عقیله ، محرك ؛ مدار شمس ؛ مدار قر ؛ مدار مشتری ... - أرض اوزرینده مفروض بعض دائره لر ؛ مدار جدی و سرطان ؛ مدار قطب شمالی و جنوبی . مدارین - [مه ، ره] - تثنیه - هر ایکی مدار ، یعنی مدار جدی و سرطان

بین المدا رین - مدار جدی ایله سرطان آراسینده اولان برلر - نباتات - مدار مرکز - بو بودیجه عموداً طول پرانگ آلت طبقه سیله دوغرو اوزانان کوك . - وسیله ، سبب ؛ معین ؛ یاردیجی . مدار حیات و معیشت ؛ مدار کلام ؛ مدار تقدیر ؛ مدار تسلی ؛ مدار تخفیف ...

مداری [مداریه] - قیاسی - مداره منسوب و متعلق ؛ نباتات - دائرة شکلینده اولان ؛ تشریح - تقلص لرله بعض فوهاتی قاپایان عضلات .

عضله مداریه جنیه ؛ عضله مداریه فکیته شقوبه ... تدویر - [نه] - متعدی ، تفعیل - دوندرمک ، چورمک ؛

نه قدرتدر ایدوب تدویر أرضی قیلان وارسته جوشیدن میاهی وچائی زاده اکرم

- برشیتی مدویر و بووارلاق ایتمک ؛ ایلن آله گجه رك بووارلاق اولیق ؛ مجازاً - دوندورر و چوربرر گبی اداره ایتمک ، قوللانیق . تدویرامور ؛ تدویر مصالح ..

ایدر تدویر عالم برمکنیک قوه عزیمی جهان تیتیر ثبات پای ارباب متانتدن نامق کال

پاقتکز - اداره

مدویر [مدویره] - [mudévvér] - مفعول ؛ تفعیل - تدویر اولونمش ، دوندورمش ، چوریش ؛ بووارلاق ، کره و دائرة شکلینده اولان . اشکال مدویره ؛ خطوط مدویره ...

پوزی بکزردی مدویر آیه ذاتی آینه ایدی مولایه خاقانی - حلیه

مدویر - [mudévvir] - فاعل ، تفعیل - دوندورول ، چورول ، تدویر ایدول ؛ تشریح - حرکتکز بولوندوقلری اقسامی تدویر ایدول عضله لر - عضله منحرفه عین و امثالی . مدویر عصد - قاپایان دوندورول عضلاتک مربوط اولدی ایکی حدیه نك هربری .

مدویر فخذ - اولوق کیگینیک یوقاری اوجینده کی ایکی چیقینینیک هربری .

استداره - [تی] - لازم ، استفعال - بووارلاق اولیق ، دائرة شکلینی املق .

مستدیر - [mustédír] - فاعل ، استفعال - بووارلاق و دائرة شکلینده اولان ، کری ، کروی . اداره - متعدی ، افعال - دوندرمک ، چورمک . اداره اقداح

نصل اداره ایدر ملکی اویله برمداح که روز وشب ایده آنجی اداره اقداح ؛ عبدالحق حامدیک - طرخان

- برایشی قوللانیق ، بجرمک ، اوبدرمق ؛ حسن اداره ؛ اداره مصلحت ؛ اداره امور ... - تمک ، بئیشمک ، آلورمک ، کفایت ایتمک ؛ تصرف و اقتصاد ایتمک ، اسراف ایتمک ؛ اداره ایله قوللانیق ؛ اداره فیتیلی ؛ اداره قندیلی ... اداره لی - قیاسی - مقصد . اداره سز - قیاسی - مسرف . ضبط وربط ، تأمین حکم و حکومت ؛

تفکیل اکثریت ایدن اهل جهلدر ؛ ایتمک اداره آلرلی طن ایتمه سهدلر . عبدالحق حامدیک

صنعت و ادبیاتہ دائرہ ...

دائرہ مادار - دورت طرف ، جب چورہ .
دائرہ - [ئی] - هندسہ - برخط مستدیرک إحاطہ ابتدگی
سطح ، کہ کافہ تقاطعی مرکز تعبیر ایدیلن بر نقطہ ثابتہ دن
مساوی بعدلرہ اولور ؛ مقطع کرہ .
دائرہ عظیمہ - مرکز ارضدن گین و کرہ بی شمالی و جنوبی ،
شرقی و غربی اولقی اوزرہ ایکی مساوی و مختاظر قسمہ آیران
دائرہ محیطہ :

دائرہ استوا ؛ دائرہ نصف النهار ویا معتدل النهار
دائرہ صغیرہ - ارضک مرکزندن گچہ بن و کرہ بی هر
هانگی بر جهتہ ایکی غیر مساوی قسمہ آیران دائرہ محیطہ :
مدار قطب شمالی و جنوبی ؛ مدار سرطان و جدی .
دائرہ انقلاب و دائرہ بروج - باقکز - منطقه البروج
دائرہ سمت - نوبتک میلاری و عرضلری بیلبیرہن و دائرہ
بروج ایله تقاطع ایدن دائرہ مفروضہ .
دائرہ ارتفاع - اجرامدن برینک مروربله راصدک سمت رأس
نقطہ سیندن سادہ فرض ایدیلن دائرہ .
دائرہ طول - دائرہ شمسک قطبلریندن ویا تطبیق ارضدن
مروری فرض ایدیلن دائرہ .
دائرہ ساعہ - کرہ مصتعلر اوزرینده ، هرمانگی بر موقعک
بعد عرضایستی بولقی ایچون قوللانیلان دوجانہ منقسم دائرہ
صغیرہ .

دائرہ جداری - نوبتندن برینک نصف النهاردن چین مرورینده
سمت رأسه اولان بعدی تعیین ایچون قوللانیلان آلت .
دائرہ تنوبر - قرک ارضدن گورولہ بیان نصف کرہ سینی
تجدید ایدن دائرہ متورہ .
ربع دائرہ - باقکز - ربع
قطاع دائرہ - باقکز - قطاع
محیط دائرہ - باقکز - محیط
نصف دائرہ - باقکز - نصف

- طبابت :
دائرہ التهابیہ - بر نقطہ مانیہ نیک و بر جیبانک اطرافینده
تہاجمدن ایله ری گلن قیرمزی دائرہ .
- بر شینک إحاطہ ابتدگی وقابلادینی بر و محیط :
دائرہ نفوذ ؛ دائرہ شمول ...
دائرہ تأثیر - بر استحکامده کی طویلرک دوگہ بیلبیگی منزل
و مسافہ .

دوران - [ده ، وه] - دور ایتمک ، دورتمک ، آیلاقی ؛
دوران ارض ؛ دوران قر ؛ دوران دم ؛ دوران چرخ ...

مقصد بودر دیسه می خزان و بهاردن ؟
دوران مهر و ماه ایله لیل و نهاردن ؟
مبدالحق حامد بک

اکثریا اوک سکونیلہ تلفظ ایدیلیر و [دهر ، زمان ، عهد
و فلك] معنایندہ قوللانیلیر ؛

دوران جهان بی وساقی خوش نیست
بی زمزمه نای عراقی خوش نیست
هر چند در احوال جهانی نگریم
حاصل همه عشرتست و باقی خوش نیست
خیام

گاه اولور دوران بزه مهر و وفالر گوستر
گاه دوتر هر لطفه یوز بک جفالر گوستر
عدن - ایکنچی سلطان بایزید

دفع غمہ دوران مساعد بو زماندر
آزاده لره موسم فرخنده بودمدر
آخر مکانک اولسه گرک جرعه گبی خاک
دوران آلدن ارسه گرک جام عیسه سنک
باق

گورسه چشید بو دوران نشاط افزایی
یادینه گلمز ابدی گردش جام صہبا
ذهنی

سوردی بخون نوبتی شمعی نیم رسوای عشق
طوغری دیرلر هر زمان بر عاشقک دورانیدر
فشوق

دوست پروا فلک بی رحم دوران بی سکون
درد چوق هم درد یوق دشمن قوی طالع زبون
فشوق

- بعض طریقلرہ درویشلرک بر حلقہ تشکیل ایدرک دونک
سورتیلہ یایدیقلری آیین .
- طبابت : دوران دم - قلبک سوقیلہ فانک دامارلرہ متبادیا
دولاشامی فعل حیاتیسی .
دوران کبیر - فانک بطین آپسر قلبدن اذین آیین قلبه دوغرو
دورانی .

دوران صغیر ویا رثوی - فانک بطین آیین قلبدن اذین آپسر
قلبه دوغرو دورانی .
دوره - [ده] - دونوش ، دوغمه ، دوران ، آیلانما ؛
قلبه ، کینی گشتی سپره لنگر
دوره عشق ایدر اظهار ضرورتله درنک
شیائنا

- بر برک اطراف ، چورہ ، محیط ؛
- مدت معینہ . باقکز - درر
منها و میدأئده گورمدم نور وصال
دوره عالم سراپا دوره غمدر بکا
نملق کال

دوره سنویہ
ارضک دوره سنویہ سی - ارضک گونشک اطرافینده بر دفعہ
دوغمہ سی .

دوره جریان - فتریک - بر اکتتریک منظومہ سی ایله اونک
قطبلری آراسینہ موضوع ناملارک هیئت مجموعہ سی .

أدوار - دورلجی . اکثر باعصر ، عهد و زمان افاده ایدر .
تحول ادوار ؛ انقلاب ادوار ؛ تولی ادوار ؛ ادوار سابقه
و مضایه ؛ ادوار حیات ؛ ادوار خلقت ...

قالبری بوله حاذق جور طاقنوز آزاری
فلک ادوار ناهواردن رندانه دونمزی ؟
حاذق

بز کیم بومقام ایجره یز ادوار بوزله
تبدیل اصول ایله . ملک عادتمزدر !
یکیشهرلی صوفی

أوت بر بمت بدمالوته امکان واردر ایلته ..
بوئک تاأینی ، لکن ، بریغین ادواره وابسته !
محمدصافید

دهشر آفاق ؛ برشیلر سز اسرار قدرندن ؛
أشر أعماق ؛ ایزلر کشف ایدر ادوار خلقتندن .
محمدصافید

علم الادوار ، علم ادوار - باقکوز - دور

أدوار أرضیه - علم أرض - أرضک بدایت تشکلیندن بو
گونه قادر کچیردیکی ادوار متعاقبه : دور اول ، ثانی ،
ثالث و رابع .

- تصوف - ادوار اربعه - أسماء و صفات کلیه تک بسایطی
اعتبار اولونان دورت دوره ، که دوره عظمای علم ، دوره
کبرای حیات ، دوره وسطای قدرت و دوره صغری
إرادتدر :

دوره عظمی - أسماء اربعه بسایطک اقتضاء حرکاتی ، دوره
لاهوئیه ؛

دوره کبری - أسماء اربعه بسایطک اقتضاء حرکاتی بیادبردن
دوره لرکبری ، دوره جبروتیه .

دوره وسطی - أسماء اربعه بسایطک دوره لریندن ، دوره
ملکوتیه ، دوره برزخیه ؛ دوره صغری - أسماء اربعه
بسایطک دوره لریندن ، دوره شهادیه ، دوره ملکیه .

باقکوز - أسماء سبعة ذاتیه

باقکوز - بسائط

باقکوز - وسائط

دوری [دوریه] - دوره متملّتی اولان ؛ حرکت دوریه .
دار [دائره] - [ثی] - [دوتن] ، دور ایدن ، گردان ،
چرخ دائر ؛ سپهر دائر ...

فکریم گئی آه طائر اولهیم

دائم حرمکنده دائر اولهیم

معلم ناهی

چوقدن بولامکان لئسهبده دائرم ؛

روحله گاه او محشر سفلی زائرم .

عبدالحق حامد بک

- متملّتی ، عاقد .

ایشه و مصلحتده دائر ؛ بر حادثیه دائر ؛ أخلاقه دائر ؛

- معزول و منصوب خواجهگانه و اغوانه واروب هر بار بوله
دور ابواب ایدرمش ...
نهیما - تلوخ

- وقت ، جاغ ، عهد ، زمان ، موسم ، هنگام .
باقکوز - دوره

دور اقبال ؛ دور سلطنت ؛ دور استیلا ؛ دور حکومت ؛
دور گل ؛ دور خزان ؛ دور جدید ؛ دور قدیم .

گل دوری عیش آیامیدر ذوق و صفا هنگامیدر
شاشلرک بیرامیدر بوموسم فرخنده دم
نهی

« دور سابقی » دیدک شیددی ؟ اَلکده بیه جور ،
اگه سندن طوئوب آیایده گلین اودور .
محمدصافید

نهروا سنجلین بادشک دورنده

بوله جاری اوله اهل دله فرمان فلک

نهی

- موسیقی - اصول ؛

علم ادوار - موسیقیک اصول لریندن بحث ایدن علم .

دلمدی باد صبح ایله اشجار ارغوان

اوبدی اصول دورکله صوت جویبار

نوی - سوره

بوچرخ چنبری ده طوئوب دور اصولی

دفاک مهر قیلمش ایدی چهره من نهان

باق

- طبابت - برمرضک تراید ، توقف و انحطاط تعبیر لبله اوجه
آیریلان صفحات مختلفه سی .

دور انحطاط و یا زوال - خسته لک ایلکجه دونمسی .

دور تفریح - اکثر امراض ساربه دهمیق و بلرکانه قاریشما یئندن
اعتباراً خسته لک ایله أعراضینک ظهوری آراسینده کچین
و خسته لکه و صریضک درجه استمدادینه گوره تحول ایدن ممدت .
دور قصدی - برخسته لک اگ شدنی زمانی .

دور تراید - خسته لک شدتلندیکی دوره

- منطقی - ایکی شیدن هر برینک دیکرینه و یا بر قاج شینک
بربرینه توقف ایدرک بالتهایه اولکی شینه توقف ایتمسی ،
که بربرینه هم علت وهم معلول اولتی لازم گلیر ؛ بونک بطلانی
ظاهر ؛

دور باطل - برشینک کندی نصیبه توقفی ، که اوشینک کندی
نصیبه تقدیمی ایجاب ایدر .

- حکم ، نفوذ ، قدرت ؛

دور اونک دوری !

- حلقه ، دائره ؛ بربردن باشقا برره پوشالتیق ، آفتارمی ؛
برینک عهد سبندن باشفاسینک اوزرینه نقل ایتک ؛

دور وظیفه ؛ دور تسلیم ؛ دور معامله ؛ دور حساب ...

- یوقاریدن باشلابوب سوکینه قادر اوقومتی ، ختم ایتک .
بومعناده اگ زیاده - تلاوت و ختم قرآن - برینده قوللا نیلیر .
دور اوقومتی ؛ دور ختمی ..

وار ، ورا ، وورانا — عربجه - لغت - دونمك ، دولانق ، آيلانق .

دور - [dévır] - لازم ؛ اسم - بر شيك حركته تكرار اولدني بزه گلمهسي ؛ بريك اطرافينده دونمك ، دولانق ، آيلانق ؛ هندسه - برجم كندى عورى اطرافينه. دونمك ؛ نجوم - آرشك كندى اوزرينده بر دنغه دونمسي ؛ سانك عور عالم اطرافينده ظاهرأ بردنغه دونمسي ؛ حركت دوريه و دورانيه

برطائر مولا نظر وصاعقه معنا
بر دور معظم بايارق اولدى هويدا
كانزاده كرميك

صانك كه فلك دور ايله شامى سحر ايلر
هر واقعه نك عاقبتندن خبر ايلر
نقى

سهرلك عكسده دورندهده مقصود حاصلدر
حقيقتده ظهورى آتشك قلب شنادندر
نورس

دورشمسي - نجوم - يگرى سكر سنه دن عبارت مدت ، كه
انقناسينده تماقب ايدهن سنه لر بوندن اولكي دورنه نك عيني
گونلريندن بدأ ايدهر .

دورقري - نجوم - اون دو قوز سنه دن عبارت مدت ، كه
بونى تعقبا گلن دوره ده قرأر شه و گونه نظرأ عيني وضعيتلرده
بولونور [ساروس دورى] و اولكي دوره ده وقوع بولان
خسوفلر تكرر ايدهر .

دور نجومى - نجوم - نوبتدن برينك نصف النهار دن ايكي دنغه
كجهه سي بيننده مرور ايدهن زمان .

دور اجتماعى - نجوم - كونك بولونديني نصف النهاره قرئ
ايكي دنغه وصول آراسينده كچن مدت ، كه برماه قريدن عبارتدر .
دور دائم - حصولي محال اولان حركت متباديه .

بيدار اولماز بو روح نام ؟
گيتدجه اولور اونور مظلم .
بر شیده دوام يوقى يارب ؟
هر شیده نه در بو دور دائم ؟
عبدالحق حامدك - مقبر

دور اقداح - گردش جام .

- دونوب دولاشق ؛ سيروسياحت اتمك ، گزوب دولاشق ؛
دور عالم ؛ دور ممالك ؛ دور جهان ؛ دور ابواب ...

چون حريم عرش اعظم بولغه فيض قبول
دور ايدر پيرامئن شام و سحر كرو بيان
نقى

خيلي زمان عالمي دور ايلدم
خلقه دكل كندمه جور ايلدم
معلم نامى

- ضعيفه سي ارغلان تاغادي آئينك اوچون دادك گيا باقى
دادك حامله بولدى ... بايرنامه

ابوالغازى - شجره ترى

زمانه اهل كه دولت چاغى قولونك دورلار
ملايمت يانا كرب قيلما اول ددا كلار ايله
نواى - نوادالشباب

- خواجه كيم يبي باريدا دادك گيا آيلانغاي يبي نيك هم عمت
ايناكي قولمه بولغانغاي ...

نواى - محبوب القلوب

رارماق — [dadmak] - آذرى - متعدي - طاعق ، طادينه
باقى .

داديشاق ؛ دادبماق - باقكز - دادماق
دادبدرماق - طاندرمق .
باقكز - نات ، داد

رارى — [dady] - غرب - اسم - چوجوغه باقان چاريه وقادين .

فارسي - دادو .

- دادا : پادا وزننده عموماً جاريه و خصوصاً بر شخصك
طنوليتندن برو خدمتده بولان ساطورده جاريه دينور ؛
اصطلاحزده دادى تمبيري بوندن مأخوذدر . [ترجمه برهان قاطع]
آگا حور و ملك دادى ولالا اولغه حاضر
نه دم محتاج اولورسه خدمت دادى ولالا به
نقى

جاغاناي - دادك ، دداك ، ددك
باقكز - دده ، ددهه - جاغاناي

دادواق - [لى] - دادى صفت وظيفه سي .
باقكز - ددك ، دادك

Ce mot se prend aussi au masculin, pour désigner un vieux serviteur chargé du soin d'un ou de plusieurs enfants; dans ce cas il est synonyme de دادا, vocable persan, et forme liquidée de دادا (féminin), lequel, avec دادو (masculin), constituent les prototypes persans, du turc دادى, de l'arabe (vulgaire) دادة=bonne d'enfant, du grec μέν - δαδά = id. du russe - doit de l'allemand-tatte, et de l'anglais - dad=père.

La forme primitive des mots persans susvisés (دادو، دادا)، se retrouve dans دايه (ou دايك، forme arméno-pehlévi) aus ens de «nourrice» d'où aussi le turc دايه; tous ces mots sont, d'ailleurs, foncièrement alliés au grec-ταγίω—nourrir, et à l'arménien - դիւի = téter. Comparez: géorgien- tei et dada, sanscrit - atta = mère; tata= terme de caresse, correspondant à «mon cher» ou «mon bon», adressé aux parents et aux familiers; malabar -thai=mère; yerukala-tayi, et rutluq - dai = id.

چون حاکم بفرمان داور بود
خدایش نگهبان و باور بود
سعدی

صاحب تیغ و قلم مالک جام و خاتم
آصف جم عظمت داور جمشید و قار
باق

گویا باور نمدارند روز داوری
کین همه قلب و دغل درکار داور میکنند
حافظ

داور صاحب عدالت شاه فاروقی صفت
ماهی ظلم و ضلالت حامی شرع مبین
شیا پاشا

داد فرما ، داد فرمای - باقکیز - داد بخش
داد راست - عادل ، منصف .

چو این کرده شد سام بر پای خاست
بگفت ای کزین مهتر داد راست
فردوسی

دادا [dada] - چاغانای - اسم - آنانک قارداشی ، دایی .

باقکیز - تغایی
باقکیز - دوده ، دده

مینهم خجند تین بارب خان دادامنی گوردوم ...
بارنامه

داداش ، دادوشی - [dadach ، dadoch] - آذری -
اسم - پویوک قارداش ، آتابک .

دادانماق [dadanmak] آذری - لازم طاعت آلتی ، طادانقی .
داداندیرماق - متمندی - طاداندیرمی .
داداناغ - طادانمش ، میتلا ، مألوف .
باقکیز - نات ، داد

دادر [dāder] - فارسی - اسم - آرکاک قارداش ، برادر .

دادسی [dadis] - غرب - اسم - یگی پورومه به باشلایان
چوجوقلر ایچون قولالینلیر .

C'est le même mot-que le français - dada.
L'expression anglaise - to dade au child =
apprendre à marcher à un enfant . Ce vocable
ture . ou sa forme , semble avoir été introduit
dans cette langue , par l'intermédiaire du grec
moderne .

بدروس المندی تراسته جیان

دادک ، دواک [dédeq] - چاغانای - اسم - جاریه ، دادی .
باقکیز - ددک

- بیژینک ایل خندق بقا سیغه چه بارب قول و دادک کینلور دولاار ..

دادگر پادشه عادل و عالیشان کیم
هر نه اسم ایسه قضا حکمی ایلر ایضا
نمی

دادخواه - حق و عدالت ایسته بن ؛ مظلوم ، ستم دیده .
ترجم نداری با بن گناه

شوم روز محشر زوداد خواه
میر نظمی

اول سنک آلکنن شکوایه بن گیدرم
عالمده عاشقانه برداد خواه اولیدی
نورس

توکی بشنوی ناله دادخواه
بگیوان برت کله خوابگاه
سه ی

عنان کشیده رو ای شاه کشور حسن
که نیست برسرراهی که دار نواهی نیست
حافظ

داد بخش - عدل و داد ابدن ؛ مجازاً - الله .

بنام بزرگ ایزد داد بخش
که مارا زهر چیز اوداد بخش
نظامی

داد کستر - نشر عدالت ابدن .

خورشید ملک پرور و سلطان دادگر
دارای داد کستر و کسرای کی نشان
حافظ

شهادت کستر که ناگه برد
بین ای برادر که باخود چه برد
حافظ

تعالی الله زهی فرمان روی ملک پهنادر
خدیو ام دنیا داد کستر مرحمت پرور
اسکداری حق بک

گرچه لاف اورمقدمه یوقدر ساکا هیا بیلورز
لیک سندن داد آلور بر داد کستر یوقیدر ؟
سلطان مراد
داور ، داد آور - عادل ؛ مجازاً - الله .

نجه دستور قدر دبدبه و مهر إحسان
نجه دادار قضا کوکبه و عرش اوزنک
اسکداری حق بک

- عهد خلافت خدیوی و دوردارداد آورلنده ...
ترجمه برهان قاطع

خواجۀ قدسی سبوق وحی آور رب الفلق
شارع یکتانسق داد آور انس و پری
اسکداری حق بک

داور - [داد آور ، داد ور] - عدل و انصاف ایله حکم
ابدن ؛ مجازاً - الله ؛ حکمدار عادل .

داد فریاد ایتمگه گلدیم شهاداد ایله داد
کیم گوزلار مهر ایدر عاشقاره قهر اوستنه
اوان شیرازی

زگوش پنه برون آرد و داد خلق بده
وگر نومی ندعی داد روزدادی هست
سعدی

دادکن دادکن که دارالخلد
منزل خسروان برداد است
؟

بونجه فریادم ایستدک دمدک داد ایدم
سن که داد ایتمه سن بن کیمه فریاد ایدم
جلال چلی

داد مخوری چشم نیم خوابدن سنک
الامان شوخی ابروی عتابدن سنک
محمد دندم پاشا

اکثریا [عدل و داد] شکینده قوللاییر :

اول شهسوار مملکت عدل و داد کیم
آنی اوگنجه اولسه روا خسروان روان
باقی

تاب خورشید ستم سوزان ایدردی عالمی
گر سحاب عدل و دادک اولسیدی ساین
نقی

دادرسی - منصف ، عادل ؛ امداده گلن ، فریاده پیشنه .

شاهی بیدل و بیار و گنجهکاره نه نم
سن اولور ایسک آیا لطف خدا دادرسی
شاهی - شهزاده سلطان بایزید

بی نوا زمره سنک دادرسی
نی گچی سینه دلردی نفسی
سغیزاده و بی - شوق آتیز

در بلایاری خواه از هیچ کس
زآنکه نبود جز خدا کس دادرسی
فریدالدین عطار

گیدر اوقافله ، پشتمز فقط ذهاب و ایاب ؛
سفر بران متحول ، فقط جرس باقی !
سریض موت شقایب اولور قوی نایاب ،
و داد خواه اولهلم بزکه دادرسی باقی !
عبدالحق حامدیک - طرخان

بولدم اودم سبحانی - عرش ایلدم عصبیانی
مطلوب ایدوب غفرانی - رحمتله اولدی دادرسی
سای پاشا - نایغ و قات

دادگر - عادل ، منصف .

شیدیم که گمیری شه دادگر
که دیمیم آرو بود بازب و فر
این بمن

مشکل گلور ایدی ترکن ایتمک
براوزگه مقامه داخی ایتمک
فضول - مجنون و لیلی

راحی - [daxhi] - چاغانای - اسم - برنوع قیزیل سرچه .

داد - [dād] - فارسی - دادن - ویرمک ؛ عطا و بخش و احسان
ایتمک - تخفیف ؛ اسم - ویرگی ؛ بخش ، انعام .
دادحق ، دادخدا ، خداداد - الله و برکیسی ، احسان خدا ،
موهبه و عطیة الهیه .

داد حقدرد حق بوکم طبعمه بو حسن ادا
یوتسه تحصیل ایله اولمز بویه نظم دلستان
ضیایاشا

تقلید ایله اولمز بو قدر لذت گفتار
بولهجه پاکیزه بگا داد خدادرد
نقی

بوفیض اهل ادله داد خدادرد جهده اولمز
ینه بر اهل دل نظمدنن آکلر آکلین آنی
نقی

دادوستد ، دادوستاد - ترکیب - آلیش و بریش ؛ آلیم
سایم ، أخذ و اعطا .

خواجه دادوستد زیور بازار ایدمنا
دمدم تازه ظهور ائتمه گوناگون
منیف

خلق ایدر دادوستد بز پرتلاش و بی نصاب
چارسوی مالک براوگمادق دلائیوز !
تعیب دده

داده - مشتق - و بریش ؛ مجازاً - نصیب ، قسمت .

سرهم داده دست ایدیشدر هپ
یک بیک سلسله نسبت انشای قرون
منیف

رضا داده ؛ دل داده ...

ازلی طبعه ساریدر بو
داده حضرت باریدر بو
فاضل - دفتر عشق

درکام آژدها و یلنک آب خوردیم
هر صبح و شام داده مای رسیدیم
میرزا اسدوللین مشهدی

داد ودهش - آلوب و برمه ، أخذ و اعطا .

- کمال استقلال ایله تصرفات داد ودهش معناد و چله اعبان
دولت و ارکان سلطنت کند و پهرام ...
نعیما - نایغ

- عدل ، عدالت ، قسط ، انصاف ؛ تطلم بولینده فریان و قغان .

- واذا وقع القول عليهم اخرجناهم دابة من الارض .
كلام حق

جمی : دواب - [ده]

- ان شر الدواب عند الله الصم البكم الذين لا يعقلون .
كلام حق

دایفور ، دایفور - [dapkour ، dépkour] - چاغانای -

اسم - برصبراه دیزلش عسکر ، طاپور ، آسگرک اورتاسیندن
گجیریلن قایش ، طاپور قولانی .

- دایفور دخی یازلور . مخفقی قور - دیزیلو ، تصنیف اولمش ،
صره ؛ قدم آتارک بیننده آرابهلر بربرینه زنجیرله قوشادلوب
درت بوزلو قلمه شکله گیرسی ، استحکام . [لهجه خانی]

قاپ قورغانی دایفور دایفور اول خیل
توشارگا قیدیلار توشلوق توشی میل
توایی - فرهادوشیرین

یسالی که بو طول ایله گور گوزوب
بودور طرفه کیم پیتی دایفور توزوب
توایی - سداکندی

رات ، رار - [dat ، dad] - آذری - اسم - طات ، لذت .
داتلو - طانی ، لذت .

کای جانله دانلو درد ودانی
کونکلم فرحی گوزم چراغی
فضولی - مجنونولیلی

گوردی گلیر آتیلار ، دانلی صحت ایدرلر
باتوب فیزیل گوموشه ، خان اوبونه گیدرلر
شایق طالب زاده

داتلودیل - طانی دیل .

ضرب مثل : داتلو دیل ایلاتی اوز بوواستندن جیخاردار .

داهسی - [dāhis] - عربجه - اسم - ائده و آیاقده و طبرناقلرک
یانینده التهاب فلغمونیدن حصوله گلن یارا ، آت باران ، دولاما .

داهما - [dakhmé] - قازان - اسم - قولوبه .

داهما - [dakhmé] - آذری - باقکزر - دهجه

داهی ، داهی - [dākhī ، dakhī] - چاغانای - أدوات عطف -
دخی . باقکزر - تاقی ، تاقی

داهی ، داهی - [dākhī ، dakhī] - آذری - أدوات عطف - دخی .

بل شمه دخی تمرض ایتمز
پروانه به شمع ظلمی یتمز
فضولی - مجنونولیلی

- زبلی دق .

دائرة چالقی ؛ دائرة ابه اصول طومغی ...

دایب - [dab] - تورکنجه - عربجه : ادب ، آداب محرقی - اسم -
عادت ، توره ، نظام ، قاعده ، اصول .
دایمز شونداق دور ! - عادتیز بوله در .

دایب - [déb,b] - عربجه - اسم - عادت ، اعتیاد ، توره ، طرز ،
اصول ، قاعده .

- کدآب آل فرعون والذین من قبلهم .
كلام حق

دایب دیرین ؛ دایب قدیم ؛ دایب موانست ؛ دایب محبت ...

اولورسه عقوگ آتما چرخ دون - فله پروردن
بر آرز بحث ایلیم دایب قدیم شاعران اوزره
شیایشا

دایبانه - [daban] - چاغانای - اسم - تبه ، داغ .

- ارته گوجوب اوشول دستوریه قارییب یول یاساب دایبان
اوسنگا جیتوق ...

- یوققاری جیقمای دره قوبی اوق ایندوک دایبان دین توبیگا
یتکونجه کون گیچ بولدی ...

- بیرگروهه یوق دایبان جیقماق گبراک ...
بیرنامه

دایبان - [baban] - آذری - اسم - طابان .

دایبقولی - [dabgouly] - چاغانای - اسم - جیبوی ، قان جیبانی .

- اونک بوزومگا دایبقولی جیققی نشتر صالحیلار ...
بیرنامه

دایبقور - [dabkou] - چاغانای - اسم - آزاره ، تکدیر ، توبیخ .

دایبقور - [dabkou] - چاغانای - اسم - تزگاهاک آیاق باسیلوب
ایشله دیلن نخته سی .

دایبوسونه - [dabousoun] - موغولجه - اسم - طوز .

دایبیر - [dābbé] - عربجه - اسم - هرجنس بینک حیوانی .

- وبث فیها من کتل دابة .
كلام حق

- یقع علی کتل ماشر علی الارض عامه وَعَلَى الْحَيْلِ وَالْبَعَالِ
وَالْحَمِيرِ خَاصَةً . [فته الله]

دابة الارض - مکه دن ججاجک منابه گیتدیگاری صیراده جبل
صفانک اینفاقیه ظهور ایدگی خبر ویریلن برحیوان ، که
أشراط ساعتدن یعنی قیامت علامتاریندن صاییلر .

داهالجاورسيه - جيمي بردارى دانه سيني مجاوز ايمه بن فابارجقلره
عائده مرض .
داه جل آليات
داه الجلود - عضلاته خارجى حساسيتك و ايرادى حركتك
منقطع اولدني حال .
باقكز - داه التيات
داه الجوع - آنلرده گورولن برنوع مرض عصي .
داه الحذر - ايقويه مقاومت ايديله مەك حالى .
داه الحنازير - صيراجا .
داه الحنص - انسانده و حيوانده توبلرئ يرر دوشمه سينه
و جلدك بيلان ده ريسى شكلينده گورونه سينه باعث اولان مرض .
داه اللذقن
داه الرقص - سبق صيق اخلاص حركتله باعث اولان خسته لئ .
داه الزبيق ؛ داه السدد ؛ داه السك .
داه السواد - حيوانلرئ جلدلري اوزرينده غير طبيى اولارق
حصوله گلن سياه لكه لر .
داه الشعر - صاچلرئ ياپشامينه باعث اولان برمرض جلدى .
داه الصيب - برنوع جلد خسته لئ .
داه الصغراء - چوللرده اوزون مدت دولاشانلرده گورولن
هذيان و صايقلاما .
داه الصدف - جلدك بول بول اولماي .
داه الصلاه - وطني تكرر گورمك آرزوى شيدى ، سوداي
وطن .

بوشبده جوشش يادكله آغلام طوردم ،
گللى اى كريمة تاريخ اولان گوزل يوردم .
انقلرئ نظرمدين نهان اولوب گيدلى ،
بو خاكدان فناك قراردى هرشكلى ،
گوزمده قالمدى بر ، گوك ، باتار ، جيقار گيده رم .
زمينه منكسرم ، آسمانه منبرم ،
گلبر بو جو كبودك سر ائنده گوزل ،
چو جلفمده كي رويابه بگزه بن گوزل .
طبيعتك چي تعذيب ايدن گوزللكنه ،
تعجب ايمه ، ملالم طورده بيگانه ؛
دومانلى طاغلكرئ ، آغلار گوزمده نوتديكه ،
اولور محاسن غربتده بشقه ايشكنجه .
بزم ديار تحسردن ايمه شمشي گذر ،
عجب نهدن ينه لاقيد اسر نسيم سحر ؟ ..
ويردى بلكه نسلئ بو عمر ما يوسه ،
چيچكارندن اوچان عطره آشنا اولسه ..
ديتك بو محبس آمال ايچنده بن ابدى
يابانچيم ، بگا هرشي يابانچيدر شيدى ؛
نه روز كرنده شيم جبالزدر آسن ،
نه طالعارده خبر وار بزم سواچلدين .
غريچيم بورئ ذوق يوق .. حرارت يوق .
طوغان ، باتان گولشك گونلرله نسبت يوق .
اولنجه ياديه حسرت فكن فضاى وطن ،
سماى شرفي سؤال ايلرم بلوطلردن .
سپهان نظيف - داه الصلاه

داه العصب - سيكيز خسته لئ .
داه العليق - برنوع جلد خسته لئ .
داه الفصه - مه لائخويا . باقكز - داه المراق
داه الفجل - متعدد آسراضه وجود ويرن برمرض بنوي .
داه الفرير - برنوع جلد خسته لئ .
داه الفيل - جلدك قاييلاشامينه باعث اولان برمرض .
داه القلب ؛ داه القمل ؛
داه الكلب - قودوز خسته لئ .
داه اللباب - بين الناس آغيز سوديك بوزولماينه عطف ابديلن
برنوع چوجوق خسته لئ .
داه المراق - مه لائخويا ، قاراسودا . باقكز - داه الفصه
داه الحجت ، داه الحجز - گويش كتيبره خسته لئ .
داه الماء ذبابي ؛ داه المفاصل ؛ داه نهاري ..
داه الاصابع - بيطره - كوپكارك آياقلىرئنه طرض اولان بر
خسته لئ .
داه السباح - خاولاما خسته لئ .
داه وطن - باقكز - داه الصلاه
داه عضال - مزمن حالينه كچن و قابل تداوى اولمايان خسته لئ .
اوله برداء عضال اولدى پريشاني حال
قالدى تدبيرده عاجز حكماي ايفلاس
لسقويجه لئ غالب
جيمي : اوداه

دائرة ، دایره — [dā,iré, dāiiré] - غرب - عربجه - اسم -
بويوك قوناق ، بردائه صاحبينك خدم و ائماعي ؛ بقوناغلك
داخلي تقصاتي ؛
حرم دائره سي ؛ سلاطيق دائره سي ؛ مسافر دائره سي ...
باقكز - حرم

زن تقاضاي يتر اهل دلئ ذوقته سد
نه قدر اولسه ده وسعتل حرم دائره سي
مناسرتل نائلي
دائرة - هب بردن ، اوجه ، قايي قاپاناجه .
- مامورين حكومتك اونوردقلى يرل ؛

دائرة ل دائرة ارتكاب
بوغدى بزى توصية ائتساب
كاليانازاده سيديكه

آنجيق بوگون بازاردر ، آچيلماز اودائه
البتنه بگزه مر اوگا ايام سائره
عبدالخالق حامديك

دوائر - [ده ، ئي] - دائره نك جيمي اولوب اكرتيا بومتناده
قوللايلير ؛
دوائر دولت ؛ دوائر حكومت ...

ييلنيز كيم بوده مطلوب عالي اولديغندي ...
دوائرده بوزوق هر هيتك آداب و اركاني
اشري

— [d] — ألفبائک اونونجی حرف، ایسی [دال] در ؛ آجدحسایندهدورت عدینه معادلر .
دال - مجازاً [د] حرفینک شکلینه کوره - بوکولم ، چارپق ، قابور .

بسکه برکافر غمی کونکلو منی بحال ایلادی رشتۀ جامنی بو بیتاب لیغ نال ایلادی قامتینی غم بوکی تحت آرا دال ایلادی درد وحتت صبر ایله طاقتی پامال ایلادی سوزلاماک ایسکانی یوق حیرت تیلیم لال ایلادی جان کوبوب تن پامال داغ بحال ایلادی حالتیم بد ، غصه بیحد ، وصل مقصد ، ناله پیش بخت واژون ، دردآنزون ، دیدم برخون ، سیندریش امیر

کامران اولدیغنه دال اولمچون گویا قامت صورت نمای شکل دال ایلادی یار ندیم

را ، ده — [da , dé] - چاغاتای - طرف، و طرف مکان آدانی: ده؛

مین . ونجا بلا جیکیب بلادا سین بیلا خیال ومدعا دا نوای - مجنونولایی

ایله رسوا مین که کوی و کوچه ۱۰ حالیم گوروب بعضی ایل گریان و بعضی خلق ننداندور منکا نوای

ألفاطین او قوردا روح تاپنیم هر حرفیدا یوز فنوح تاپنیم نوای

— ا گر اول نغمه لارینیک آوازی بودنیاداغی لار ایستسالار ابردی...
مراجنامه

- سانکه ، گویا ، فقط ،
وقتم باردا - وقتم واریا ؟ سانکه ...
- نوبت یافته ایدهر :

زلفونک آچقاندا زخ چاهیگا نوشکای مینک کونکول
قوتلما اول چاه اوزا رخسار شمعیل یازونوب
نوای

را ، ده — [da , dé] - قازان - مفعول فیه آدانی :

اوبدا - اوده .
قاپدا ؟ - ترده ؟
تازده - داغده ..

را ، — [dā,] - عریچه - لاسم - خسته لق ، مرض . درد ، مجازاً -
ظاهری و باطنی عیب .

- ما خلق الله داء لآ وقد وضع له دواء .
کلام شاعر

- لکل داء دواء .
- داء النفس فی المرض .

بردا ، بی دوا که پینبردی حضوری
محو ابتدای قابلیت فکر و شعوری
رجائی زاده اکرم

داء آزرک - جلدک مائی ، سیاهه مائل ویا صولوق بر رنگ
آلماسی ، یرقان آزرک .

داء لاسد - شکل ظاهر یسینه کوره ، داء الفیل وجهی منورمه یه
وریلن لاسم .

داء الاقرنج - فرنگی خسته لئی .

داء الزهر - باقکیز - داء الاقرنج

داء الاقرنج جلدی ؛ داء الاقرنج معده ..

داء براق کلپی

داء البهر - ضیق نفس ، نفس دارلئی .

داء الثبات - باقکیز - داء الجود

داء الثعلب - صاج دوکوله ، سقوط شعر .